

ТАВРІЙСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
V. I. VERNADSKY TAURIDA
NATIONAL UNIVERSITY

ІПІЕНД
ІМ. І.Ф. КУРАСА

POMORSKA
SZKOŁA WYŻSZA
W STAROGARDZIE GDANSKIM

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса

ВИЩА ПОМОРСЬКА ШКОЛА (Республіка Польща)

Міжнародна науково-практична конференція

**«ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ:
ІСТОРИЧНІ, КУЛЬТУРНІ,
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ
ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ»**

12–13 квітня 2023 р.

м. Київ, Україна

Львів – Торунь
Liha-Pres
2023

УДК 339.922ЄС(477):[93+008+32+34+159.9](062.552)
Є 24

Є 24 **Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти** : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 12–13 квітня 2023 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. – 264 с.

ISBN 978-966-397-311-1

У збірнику представлено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти» (12–13 квітня 2023 року, м. Київ).

УДК 339.922ЄС(477):[93+008+32+34+159.9](062.552)

ISBN 978-966-397-311-1

© Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського, 2023
© Українсько-польське наукове видавництво
«Liha-Pres», 2023

Організаційний комітет:

Бортняк Валерій Анатолійович – ректор Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат юридичних наук, доцент;

Рафальський Олег Олексійович – директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України;

Даріуш В. Скальські – доктор педагогічних наук, кандидат наук з фізичної культури, професор Вищої Поморської школи, професор Академії фізичного виховання та спорту імені Єнджея Снядеценго;

Бессараб Олександр Володимирович – проректор з науково-педагогічної діяльності та інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат філологічних наук, доцент;

Горюнова Євгенія Олександрівна – директор навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат історичних наук, доцент;

Захожай Зореслава Володимирівна – завідувач кафедри філософії та історії навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат історичних наук, доцент;

Губарєв Сергій Володимирович – завідувач кафедри публічного та приватного права навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат юридичних наук;

Петрова Алла Сергіївна – завідувач кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат психологічних наук;

Яремчук В'ячеслав Дмитрович – провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, доктор політичних наук, доцент;

Чеканов Всеволод Юрійович – старший викладач кафедри філософії та історії навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат історичних наук;

Тимошенко Тарас Сергійович – доцент кафедри філософії та історії навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат філософських наук, доцент;

Тимченко Сергій Михайлович – доцент кафедри філософії та історії навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, доктор історичних наук, професор;

Космина Віталій Григорович – доцент кафедри філософії та історії навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, доктор історичних наук, доцент;

Шаповалова Алла Миколаївна – доцент кафедри філософії та історії навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат політичних наук, доцент.

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА

Бойко Н. С., Дойко Н. М., Гандовська Л. В. Євроінтеграційний потенціал дендропарку «Олександрія» Національної академії наук України.....	10
Буран В. В., Чисніков В. М. Правознавець Август Адольфович Левенстім (1857–1915) – перший пропагандист творів австрійського криміналіста Ганса Гросса і один із піонерів вивчення передового досвіду організації та діяльності поліції Німеччини	13
Глодний Я. С. Острозька академія як прояв європеїзації культури ранньомодерної України	18
Доценко В. О. Єврейський культурно-релігійний рух в Україні в 1920–1930-ті роки	21
Kaszowska M. U., Czarnecki D., Tsyhanovska N. V., Skalski D. W. Historia sztandaru łańcuckiego sokola – od walki o wolność i niepodległość do dzisiejszych czasów.....	26
Kaszowska M. U. Łańcucka sokolnia – kolebka i ostoja sportu, patriotyzmu i kultury	30
Кіндзер Б. М., Захожай З. В., Нікітенко С. А., Грачек М., Скальські Д. Історія спорту на шляху до євроінтеграції	34
Космина В. Г. До питання про європейський історичний досвід України	40
Куц В. А. Потенціал на Перспективу	44
Кушнір А. М. Поширення польського адміністративно-територіального устрою в українських землях (XV–XVII ст.).....	48
Осока О. В. Сонет у музиці: спроба жанрового моделювання	51

Подольський А. Ю.

Єврейська спільнота України під час війни та російської агресії:
політичні та культурні виклики 54

Skalski D. W., Kowalski D., Kindzer B. M., Kreft P.

Szkolenie w ratownictwie wodnym w perspektywie historycznej..... 58

Скиданова А. В.

Між модернізацією, колоніальністю та національною емансипацією:
служба українців у арміях Австро-Угорської та Російської імперій
напередодні Першої світової війни 62

Тарасюк Л. С.

Ідентичність у системі координат гідності 66

Тимченко С. М.

Модернізація історичної освіти України
у контексті європейської інтеграції..... 71

Уракін М. Г.

Співпраця з нацистами на території генеральної округи «Житомир»
в адміністративно-управлінській сфері 74

Чамахуд Д. В.

Жанрово-композиційні особливості великоднього канту
«Христос воскрес» Якова Яциневича 79

Чеканов В. Ю.

Ментальне картування України у XX – XXI ст.: пошуки та знахідки 83

Чисніков В. М.

Завідувач Київського сисного відділення Г.М. Рудий –
один з піонерів вивчення та використання європейського досвіду
в боротьбі з професійною злочинністю 86

Юськов Д. С.

Європейські моделі співпраці громадськості та закладу вищої освіти
як чинник реформи вищої освіти в Україні 90

НАПРЯМ 2. ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ПЛАТФОРМА

Александров М. Є.

Щодо регулювання діяльності добровольчих воєнізованих організацій
у сфері військової підготовки та військово-патріотичного виховання:
досвід країн Балтії 94

Балабан Р. В.

Україна в геополітичному просторі НАТО..... 98

Бойченко О. К. Співробітництво України та ЄС в економічній сфері в умовах воєнного стану	102
Бортняк В. А. Особливості податкового статусу фізичної особи, яка провадить незалежну професійну діяльність	106
Бортняк К. В. Сутність державного контролю як окремого напрямку діяльності органів державної влади в сфері науки.....	110
Боярінцева Ю. А., Шаповалова А. М. Міграційна криза як безпековий виклик для країн – членів ЄС в умовах російсько-української війни.....	117
Будкевич В. А. Електронні та письмові докази в адміністративному судочинстві: порівняльний аналіз	121
Вінгловська О. І. Україна як держава кандидат в члени Європейського Союзу: історичні, політичні та правові аспекти.....	123
Вороніжський Я. В. Роль інституту визнання необґрунтованими активів у євроінтеграційних процесах.....	128
Герасимчук Т. Ф. Стратегічний вимір політики безпеки Європейського Союзу в умовах повномасштабної російсько-української війни.....	132
Голик Ю. Ю. Принципи підконтрольності, підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: співвідношення та взаємозв'язок	137
Горбатюк М. В. Співробітництво українських громад і регіонів із закордонними партнерами в часи війни: поточний стан, виклики та перспективи	142
Горюнова Є. О. Трансформація зовнішньої політики ЄС на тлі російсько-української війни	147
Губарєв С. В., Шабалін А. В. Деякі аспекти становлення та розвитку системи охорони та захисту права інтелектуальної власності у Великобританії (XII–XV ст.ст.)	151

Домбровський О. І., Багір'янець Д. П. До питання сутності публічного адміністрування	155
Козерод О. В. Основні положення політики ЄС щодо «єврейського питання» у 2022 році	158
Козьма В. В. Трансформація політики безпеки Європейського Союзу після початку російсько-української війни 24 лютого 2022 року	161
Корж І. Ф., Бірюк Л. І., Корж Т. І. Європейськість української правової науки	165
Корнієнко П. С. До питання становлення військового права в Україні	169
Кучер В. А. Розвиток штучного інтелекту: правова регламентація в нормативно-правових актах України та Європейського Союзу	172
Лупу Ю. Д. До питання про місце адміністративного судочинства в системі адміністративного законодавства.....	176
Міхєєв М. В. Щодо запозичення досвіду Європейського Союзу з правового регулювання адміністративних проваджень та процедур і його застосування в Україні.....	179
Науменко Н. С. Поняття земельної ділянки як предмету земельного правочину	184
Онофрейчук О. С., Гетьманцева Н. Д. Порівняльний аналіз укладення трудового договору України та Румунії.....	187
Поліщук В. О. Євроінтеграційний вимір засади забезпечення права на захист у кримінальному провадженні.....	191
Стовпець В. Г., Стовпець О. В. Сценарний підхід до євроінтеграції України.....	194
Тодоров І. Я. Євроатлантична інтеграція як запорука безпеки та модернізації України	198

Чукаєва В. О.
Європейський вимір та реформування національного
законодавства України.....202

Щербак Г. Р.
Стан захисту персональних даних споживачів комерційних
онлайн платформ в праві ЄС: правове регулювання та судовий захист ..206

Яремчук В. Д.
Безпека освітнього середовища в Україні:
реальність, перспективи вдосконалення
та нормативно-правове забезпечення 209

Яремчук В. Д.
Україна і євроінтеграція: четверта спроба 214

НАПРЯМ 3. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА

Власенко О. О.
Провідні принципи розвитку професійно-мовленнєвої компетентності
майбутніх менеджерів.....219

Вовченко О. А.
Сучасний стан міжкультурної взаємодія дітей
з особливими освітніми потребами за умов воєнного впливу.....223

Дяченко В. А.
Соціально-психологічні аспекти психологічного здоров'я молоді 227

Ільницька Л. В.
Культурно-виховні проблеми ментального здоров'я
на прикладі використання колірної символіки при аутизмі 231

Каліщук С. М., Журавель Є. Ю.
Детермінанти картини світу особистості 235

Малярчук Н. Г.
Політика Європейського Союзу щодо примусово переміщених осіб:
історія та сучасність 240

Пундєв В. В.
Соціальна адаптація особи з межовим розладом особистості.....244

Саснко О. Г.
Практики майндфулнес як засіб психологічної реабілітації учасників
бойових дій 248

Согоян В. Н. Психологічні засоби психокорекції негативних емоційних станів медичних працівників.....	251
Справцева К. С. Візуальний контент особистості у соціальних мережах як інструмент для дослідження євроінтеграційних процесів в Україні	254
Чорноус В. П. Особливості формування іншомовної комунікативної компетентності студентів на заняттях з англійської мови	257
Шевченко О. М. Психологічні аспекти особистісного зростання студента в умовах євроінтеграції	260

НАПРЯМ 1. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-1>

Бойко Н. С.,

*кандидат біологічних наук,
директор*

*Державного дендрологічного парку «Олександрія»
Національної академії наук України*

Дойко Н. М.,

*кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник,
завідувачка відділу збагачення дендрофлори*

*Державного дендрологічного парку «Олександрія»
Національної академії наук України*

Гандовська Л. В.,

*завідувачка науково-просвітницького центру
Державного дендрологічного парку «Олександрія»
Національної академії наук України*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕНДРОПАРКУ «ОЛЕКСАНДРІЯ» НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Необхідними умовами та складовими частинами євроінтеграції України – є узгодження з європейською системою безпеки, радикальні перетворення на шляху демократичного розвитку, вдосконалення політичної системи та сфери захисту прав людини, формування сучасної моделі менеджменту, прозоре ведення бізнесу, закріплення міжнародного образу країни, як конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої [3]. На сьогодні європейська інтеграція України відбувається здебільшого у політичній, економічній та правовій площинах, проте питання формування європейської ідентичності України досі не інституціолізоване, наша держава на сучасному етапі недостатньо інтегрована до соціокультурного простору Європейського Союзу.

Багатогранна та високохудожня українська культура – невід’ємна складовою не лише європейської, а й світової культури загалом, одними з непересічних елементів якої є наші старовинні парки

XVIII–XIX ст. – «Олександрія», «Гростянець» та ін. На жаль, світовій спільноті вони відомі переважно, як ботанічні установи з унікальними рослинними колекціями, а їх потенціал, як взірців садово-паркового мистецтва Європи, розкритий далеко не у повному обсязі.

Сучасний державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України – унікальна пам'ятка садово-паркового мистецтва Європи кінця XVIII ст. Парк розташований за 80 км на південь від м. Київ, на околиці старовинного міста Біла Церква (1032 р.) – «Олександрія» належить до найбільших за площею (понад 400 га) в Україні. Створений 230 років тому родиною великого польського землевласника, Коронного Гетьмана, графа Франциска Ксаверія Браницького, парк зберіг більшість неперевершених історичних ландшафтних композицій, старовинні архітектурні споруди, які гармонійно поєднуються навколишнім ландшафтом, каскадами ставків та водоспадами [1, 2].

На території парку розміщені понад двадцять архітектурних споруд, що мають статус пам'яток культурної спадщини України. Серед них, єдині та неповторні у Європі, пам'ятки архітектури XVIII ст. «Колонада Луна», гідроспоруда «Руїни», плодовий Сад «Мур» та багато інших. Серед ландшафтів дендропарку «Олександрія» варто окремо виокремити «Велику галявину» – найбільшу за площею серед інших парків (10 га), унікальну старовікову діброву паркового типу та понад 2000 дерев, які вже перейшли 100-річний рубіж. Всі насадження дендропарку «Олександрія» мають статус Національне надбання України.

Сучасна євроінтеграція України це не тільки зона вільної торгівлі, імпорт електроенергії, безвізові режим, а також і об'єднаний культурний простір, що несе за собою певні культурні «втрати»: розмивання національної самобутності українського народу, втрата культурних та духовних цінностей тощо [4].

Можемо констатувати, що в Україні досі відсутня ефективна державна інформаційна та сучасна культурна політика, спрямовані на поширення системної інформації про нашу країну, формування її позитивного іміджу у Європейському Союзі.

Упродовж десятиліть науковці дендропарку «Олександрія» НАН України докладають чимало зусиль для формування позитивного іміджу та ознайомлення з українською культурою – це і участь у роботі та організація міжнародних конференцій, спільні проєкти із закордонними колегами та ін.

Так, у 2019 році дендропарк «Олександрія» посів почесне I місце на Kyiv Tourism Awards 2019, у номінації «Крашч туристична

локація Київського регіону», як найпривабливіший туристичний об'єкт з багатовіковою історією.

Для популяризації та доступності інформації про історію та діяльність дендропарку «Олександрія», ми розробляємо багатомовний путівник – довідник. Постійно оновлюємо інформацію про заходи та історію дендропарку «Олександрія» у соціальних мережах, медіа та на офіційному сайті <https://www.alexandria-park.com.ua>.

Список використаних джерел:

1. Галкін С. І. Дендрологічний парк «Олександрія» НАН України (історія та сучасність). Біла Церква : Видавець О. Пшонківський, 2012. 104 с.

2. Галкін С., Гурковська О., Чернецький Є. Структура та символіка старовинного парку «Олександрія» в Білоцерківській резиденції графів Браницьких. Біла Церква : Видавець О. Пшонківський, 2005. 96 с.

3. Європейський проект та Україна: монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. К. : НІСД, 2012. 192 с.

4. Тетенко О. І. Євроінтеграційні процеси в Україні та їх наслідки. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/20254> (дата звернення 08.04.2023).

Буран В. В.,

*магістр права, здобувач,
науковий співробітник*

*Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України*

Чисніков В. М.,

*доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник*

*Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України*

ПРАВознавець

АВГУСТ АДОЛЬФОВИЧ ЛЕВЕНСТИМ (1857–1915) – ПЕРШИЙ ПРОПАГАНДИСТ ТВОРІВ АВСТІЙСЬКОГО КРИМІНАЛІСТА ГАНСА ГРОССА І ОДИН ІЗ ПІОНЕРІВ ВИВЧЕННЯ ПЕРЕДОВОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ НІМЕЧЧИНИ

Особа А.А. Левенстима, якому в минулому році виповнилося 165 років з дня народження, для багатьох сучасних криміналістів є людиною маловідомою. Як стверджував на початку ХХ століття один з його харківських колег, Август Адольфович відрізнявся багатогранністю своєї діяльності, будучи юристом-практиком (криміналістом та цивілістом, адвокатом, прокурором, суддею), громадським діячем, фахівцем у галузі науки, освіти та благодійності, літератором (істориком права та літератури, фольклористом та публіцистом), оратором та колекціонером [1, с. 1720].

Потрібно було майже сторіччя, щоб сучасний читач зміг ознайомитися з біографією та науковою діяльністю забутого юриста-практика А.А. Левенстима у книзі «Криміналістичні реєстраційно-довідкові й судово-експертні установи Міністерства внутрішніх справ та Міністерства юстиції Російської імперії (1889–1917 рр.) [2, с. 464–470].

Август Адольфович Левенстім народився у 1857 році в Москві в родині обрусілих німців. Його батько був доктором медицини і хотів щоб син теж продовжив його справу. Але Август обрав інший шлях. Після гімназії він поступив на юридичний факультет Московського університету, який закінчив зі ступенем кандидата прав (1881 р.). Деякий час працював помічником присяжного повіреного, а у квітні 1882 р. розпочав державну службу: був кандидатом на судові посади, виконував обов'язки слідчого, призначався товаришем (заступником) прокурора. Узагальнивши накопичений досвід, видав книгу «Речь государственного обвинителя в уголовном суде» («Промова державного обвинувача в карному суді») (1894), яка звернула на себе увагу не тільки представників юридичної спільноти, а також і керівництва Міністерства юстиції.

3 грудня 1894 р. А.А. Левенстім – помічник юрисконсульта 1-го департаменту Міністерства юстиції в Петербурзі. Працюючи в діловодстві законодавчої комісії, активно співробітничав з «Журналом Министерства юстиции» та іншими юридичними виданнями, де публікував ґрунтовні огляди іноземних законодавчих робіт з кримінального права і процесу, а також з проблем попереднього слідства та судочинства.

Саме він був першим пропагандистом праць видатного австрійського вченого-криміналіста Ганса Гросса. Після виходу за кордоном 2-го видання його книги «Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции и др.» (1894), Август Адольфович опублікував у березневому номері «Журнала Министерства юстиции» за 1895 рік статтю «Предварительное следствие по руководству доктора Г. Гросса» [3].

Коротко характеризуючи зміст Загальної та Особливої частин праці австрійського криміналіста, А.А. Левенстім особливу увагу приділив главі п'ятій «Про осіб обізнаних», вказавши на розділи: про судового лікаря та його діяльність; про мікроскопіста; про хіміка; про осіб, які обізнані з вогнепальною зброєю; про осіб, які обізнані у дослідженні письмових документів: про фотографа; про антропометрію; про дактилоскопію; визначення тотожності особистостей геометричним шляхом; винагорода обізнаних осіб. На думку Левенстіма, ця глава за своїм обсягом, за новизною приведення наукових повідомлень і за безліччю наведених прикладів є однією з найцікавіших. Опису її змісту він присвятив кілька сторінок, на відміну інших глав, які висвітлював фрагментарно.

Август Адольфович також вказував на розділ книги «Про папілярні лінії на руці людини», який за новизною повідомлених відомостей зацікавить читачів. Він наголошував, що слідчі дуже часто при

розслідуванні вбивств знаходять на різних речах закривавлені відбитки обвинувачених пальців. Однак досі для кожного слідчого було «...величезне утруднення скористатися цими слідами». Тепер вони можуть скористатися вказаними в цій книзі вказівками, «...які кидають світло в це темне царство». Вчений зазначав, що папілярні лінії пальців у всіх людей різні і не змінюється з роками, коротко описував дослідження англійського вченого Гальтона в цій галузі і вказував на два способи, за допомогою яких можна знімати відбитки з руки заарештованого злочинця [3, с. 152–153].

Зауважимо, що це була перша наукова публікація, в якій пропонувалося використовувати дактилоскопію у слідчій практиці та давалися практичні поради. На жаль, російським чиновникам знадобилося одинадцять років для реалізації цієї пропозиції [4].

Закінчуючи статтю про книгу Г. Гросса, автор висловив побажання, щоб цей цікавий і корисий твір знайшов собі читачів не лише серед вітчизняних слідчих, а й був перекладений на російську мову [3, с. 160]. Побажання вченого не залишилося непоміченим і надихнуло судових слідчих Л. Дудкіна та Б. Зіллера перекласти та видати протягом 1895–1897 років Загальну та Особливу частини «Руководства...» Ганса Гросса...» [5]. Позитивні рецензії на ці видання А. А. Левенстім також опублікував у «Журнале Министерства юстиции» [6, 7].

Слід також сказати, що Август Адольфович був першим, хто ознайомив читача з поняттям, завданнями, змістом нової науки криміналістики. У статті «Доктор Ганс Гросс і його проект уллучения следственной части» (1896) він писав, що автор «Руководства...» называет свою науку «криминалистикой», понимая под этим словом совокупность сведений, необходимых для производства уголовных дел...» [8, с. 44]. Потім автор, «определив в точности, что такое криминалистика и какое положение занимает она относительно других наук», докладно зупинився на пропонованій Гроссом університетській програмі криміналістики. Зокрема, за його словами, «цель криминалистики состоит в том, чтобы дать студенту запас технических сведений, которые пригодятся ему при обследовании и разрешении уголовных дел, когда он будет работать в качестве следователя, прокурора или судьи» [9, с. 51].

Про проекти доктора Ганса Гросса щодо покращення слідчої частини А.А. Левенстім доповідав на засіданні Юридичного товариства при С.-Петербурзькому університеті, членом якого він був. Пізніше ця доповідь була ним опублікована в журналі товариства [8, с. 40–58; 9, с. 47–66].

Вчений нерідко у своїх працях посилався на авторитет доктора Г. Гросса. Так, у своїй статті «Попереднє слідство за Судовими

Статутами, його недоліки та заходи щодо поліпшення» (1895 р.) Август Адольфович, говорячи про якості слідчого, посилався на думку Г. Гросса, який бачить одну з причин малої продуктивності судового слідчого в тому, що «большинство юристов недостаточно подготовлены для работы в качестве следователей. Из университета их выпускают с прекрасным общим юридическим образованием, с массой теоретических знаний, но им не дают никаких сведений, которые нужны для расследования уголовных дел. Большинство из них не знают, как пишутся протоколы осмотра, о чем нужно допрашивать свидетелей и как делать обыск, чтобы не уйти с пустыми руками. Мало того, даже опытные следователи не умеют разумно осмотреть след, выбрать экспертов и воспользоваться в интересах правосудия прогрессом естественных наук». Все це, на думку Г. Гросса, «должно быть предметом университетского преподавания, ибо пока в знаниях юристов будет существовать значительный пробел, следователи всегда будут делать массу ошибок по существу дела» [10, с. 154–155].

У центральному апараті Міністерства юстиції А.А. Левенстім пропрацював п'ять років, а 8 січня 1900 р. був призначений членом 3-го цивільного департаменту Харківської судової палати. Працюючи в Харкові, постійно цікавився і вивчав юридичну літературу, що виходила у країнах Західної Європи, де наукова криміналістична думка отримала широкий розвиток [11]. У списках членів Міжнародної спілки криміналістів від 1 січня 1901 року місто Харків представлене і членом Судової палати Августом Адольфовичем Левенстімом. Саме завдяки його старанням за засіданні комітету групи 12–22 березня 1901 року ухвалили: «Визнати Харківське юридичне товариство членом Російської групи, про що подати міжнародному центральному комітету».

У 1903 році він відвідав Німеччину, де ознайомився з організацією та діяльністю кримінальної поліції. Невдовзі в чотирьох номерах газети «Судебное обозрение» був надрукований його нарис під назвою «Дознание и розыск», який мав чотири частини: I. Організація і прийоми роботи розшукових відділень. II. Кримінальні музеї. III. Антропометрія. IV. Фотографія [12].

3 березня 1914 року А.А. Левенстім у чині дійсного статського радника, (що відповідало військовому званню генерал-майора), був звільнений у відставку через хворобу. Переїхавши з Харкова до Петербурга, він нетривалий час займався адвокатською практикою, а 21 березня 1915 року на 58 році життя помер від грудної жаби. Некрологи про його смерть були розміщені в журналі «Исторический вестник», в газетах «Право» (Петроград) та «Южный край» (Харків)» [13, с. 470–471].

Список використаних джерел:

1. Ризников С. А. А. А. Левенстим. Право, 1915. 14 июня. № 24.
2. Чисников В. Н. Левенстим Август Адольфович (1857–1915). Криміналістичні реєстраційно-довідкові й судово-експертні установи Міністерства внутрішніх справ та Міністерства юстиції Російської імперії (1889–1917). У 2-х книгах. Кн. 1 / авт. кол.: М. Г. Вербенський, С. І. Гирько, Т. О. Проценко, В. М. Чисников та ін. К. – Х. : ДНДІ МВС України, 2013. 637 с.
3. Левенстим А. А. Предварительное следствие по руководству доктора Г. Гросса. *Журнал Министерства юстиции*. 1895. № 3 (март). С. 132–160.
4. Першим нормативним актом, який регламентував застосування дактилоскопії, був Циркуляр Головного тюремного управління Міністерства юстиції № 32 від 30 грудня 1906 року «Про застосування дактилоскопії як системи реєстрації найважливіших злочинців».
5. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции и др. / пер. с нем. со 2-го доп. изд., пер. изд. Л. Дудкин и Б. Зиллер. Вып. 1. Общая часть. Смоленск, 1895. Вып. 2 и 3. Особенная часть. Смоленск, 1896–1897.
6. Левенстим А. А. Д-р Ганс Гросс. Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции и др. / перевели с нем. (2-го доп. изд.) Л. Дудкин и Б. Зиллер. Вып. 1. Смоленск, 1895. *Журнал Министерства юстиции*, 1895. № 11. С. 173–175.
7. Левенстим А. А. Д-р Ганс Гросс. Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции и др. / перевели с нем. (2-го доп. изд.) Л. Дудкин и Б. Зиллер. Вып. 2 и 3. Смоленск, 1896–1897. *Журнал Министерства юстиции*. 1897. № 4. С. 345–346.
8. Левенстим А. А. Доктор Ганс Гросс и его проект улучшения следственной части. *Журнал юридического общества при С.- Петербургском университете*. 1896. Кн. 2.
9. Левенстим А. А. Доктор Ганс Гросс и его проект улучшения следственной части. *Журнал юридического общества при С.- Петербургском университете*. 1896. Кн. 3.
10. Левенстим А. А. Предварительное следствие по Судебным Уставам, его недостатки и меры к улучшению. *Журнал Министерства юстиции*. 1895. № 11 (ноябрь).
11. Про службу А. А. Левенстіма в м. Харкові див. : Август Адольфович Левенстим. Маленькая заметка о великом человеке. Офіційний інтернет-сайт фірми Альфа – Омега [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://alfa-omega.kh.ua/levenstim>
12. Левенстим А. А. Дознание и розыск. *Очерки о деятельности германской полиции*. 1903. №№ 36, 37, 44, 48.

13. Левенстим Август Адольфович. Антологія юридического некролога / сост. В. М. Баранов и др. 2-е изд., доп. Н-Новгород, 2005. 1008 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-3>

Глодний Я. С.,
студент магістратури кафедри філософії та історії
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського

ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ ЯК ПРОЯВ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ КУЛЬТУРИ РАННЬОМОДЕРНОЇ УКРАЇНИ

Коли ми говоримо про Україну як європейську державу, ми не намагаємося ввести її до європейського історичного та культурного простору, а доводимо факт того, що вона віддавна є його частиною. Одним із найяскравіших доказів цього є історія міста Острог, який станом на кінець XVI – початок XVII століть був одним із найбільших населених пунктів України, поступаючись лише Києву, Львову, Луцьку та Кам'янцю. Маючи потужних покровителів – князів із роду Острозьких – це місто швидко стало значним політичним, економічним та культурним центром Волині і всієї Польської Русі.

Острог мав вдале географічне розташування – стояв на узвишші, яке легко обороняти – також через територію міста проходив один з рукавів давнього маршруту *Via Regia*, що стимулювало розвиток торгівлі та виробництва.

Сам Василь Костянтин Острозький став однією з найвпливовіших фігур, спочатку Великого Князівства Литовського, а згодом і Речі Посполитої. Навіть сучасники називали його некоронованим королем Русі [5; с. 107]. І, по суті, цей титул був виправданий, адже князь мав під своїм управлінням третину Волинського воєводства, був старостою Володимирським, Волинським маршалком та Київським воєводою.

Маючи такий вагомий статус у державі, князь, за сприяння і матеріальної підтримки своєї племінниці Гальшки Острозької, у 1576 році засновує у своєму родовому місті слов'яно-греко-латинську школу, яка зараз відома як Острозька академія. За недовгий час свого існування ця школа випустила зі своїх стін немало відомих постатей української історії, серед яких були Петро Конашевич-Сагайдачний, Мелетій Смотрицький та Андрій Римша. А діячами цієї установи стали

Еммануїл Росхопулос, який перекладав тексти Біблії; Діонісій Раллі, який привіз з Ватикану деякі списки Біблії; Кирило Лукаріс, який згодом став патріархом Александрійським і Константинопольським, Ян Лятош, який викладав польську та латину, та інші [4; с. 17].

Діяльність викладачів та книжників Острозької академії була спрямована на синтез Західно- та Східноєвропейського шляхів культурного поступу. У світлі цього, деякі ідеї, що були на той час поширені у Західній Європі, витлумачувалися як такі, що були здавна притаманними ранньохристиянській та киево-руській традиції. Таким чином, становлення нового етапу розвитку української думки, пов'язаного з формуванням реформаційних і гуманістичних ідей наприкінці XVI – на початку XVII ст., здійснювалося на ґрунті діалогу з традицією у формі повернення до неї на новому рівні історичного розвитку [6; с. 91].

Утворення Острозької академії стало справжнім проривом в освітній сфері. Адже це перший навчальний заклад, який надавав освітні послуги для українців. Братських шкіл тоді ще не існувало (перша відкриється у Львові у 1586 році), а єзуїти лише починали з'являтися на землях Речі Посполитої (перший колегіум було відкрито у місті Ярославі у 1575 році). Тому Острозька академія складала вагомую конкуренцію, приваблюючи до себе як багатьох студентів, так і видатних науковців того часу. Характерним є те, що у цьому випадку освіта, чи не вперше, виходить з-під опіки церкви, при цьому зберігаючи релігійну спрямованість, доповнюючи світськими тенденціями епохи Відродження, що було притаманним для всієї Європи того часу.

На жаль, зараз ми не маємо достатніх свідчень щодо того, як відбувався освітній процес в Острозькій академії і навіть не можемо класифікувати його, віднісши до середньої чи вищої школи. Однак, як свідчить заповіт Гальшки Острозької, вона передала кошти на будівництво «академії», що в той час, за європейською традицією, буквально означало осередок для вчених мужів [2; с. 278]. Тобто, по суті був створений простір для науковців, які займалися вивченням богослов'я та навчали цьому інших людей.

Для потреб цього закладу князь навіть побудував друкарню, на якій працював Іван Федорович (Федоров), а згодом – і папірню. З-під пресу друкарні вийшли такі книги як «Буквар» 1578 року, «Часослов» 1612 року, «Требник» 1606 року та «Острозька Біблія» 1581 року. Остання має велику цінність, адже це перше повне видання Біблії церковнослов'янською мовою. В основному книги використовувалися для навчання студентів. Також деякі діячі академії друкували тут власні теологічні («Книга о постничествѣ» Василя Великого, «Маргарит»

Іоана Златоустого) та полемічні («Ключ царства небесного» і «Календарь римски новы» Герасима Смотрицького) твори [1; с. 308–309], що зайвий раз доводить роль Острозької академії як важливого наукового осередку Східної Європи. По суті, академія і друкарня розглядалися як одне ціле, про що свідчить інвентар Острога, складений у 1620 році [3; с. 64].

Острозька академія об'єднала в собі великі інтелектуальні сили з України та з інших частин Європи, що дало їй можливість стати найпотужнішою на той час освітньою й науковою установою України і заклала фундамент для подальшого розвитку науки на наших землях.

Маючи такий статус, Острозька академія не була залежна ані від держави, ані від католицької чи православної церков. Вона надавала можливість учням вивчати грецьку, латинську та церковнослов'янську мови, що було дуже затребувано в ті часи, адже Європою ширилася гуманістична концепція тримовних шкіл (гебрейська, грецька та латинська). Ці три мови були необхідними для вивчення Святого письма. Але в Острозі ця концепція набула вигляду слов'яно-греко-латинської школи, що було обумовлено культурними традиціями саме Східної Європи [2; с. 279].

Крім того, раніше українським студентам доводилося навчатися в єзуїтських колегіумах і їхати аж до Польщі [4; с. 11]. А тепер уже в Острозькій академії студенти вивчали сім вільних наук: граматику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, астрономію та музику [2; с. 279]. Тобто, закінчивши цей навчальний заклад людина могла себе називати бакалавром «вільних наук», що було поширеною практикою для Західної Європи.

Отже, в 1576 році князеві Василю Костянтину Острозькому вдалося створити науково-освітній осередок для православних в самому центрі Волині, який проіснував аж до 1636 року. Звісно, це явище не було абсолютно новим, адже на той час вже існували заклади подібного типу, проте тільки для католиків та протестантів. Так, наприклад, Миколай Радзивіл Червоний став засновником школи для кальвіністської молоді [5; с. 109]. Але вражає сам факт того, що майже одразу після Люблінської унії, коли значна частина руської шляхти почала полонізуватися та окатоличуватися, виникає саме український центр освіти і науки, який був організований за європейським зразком тримовної школи, що надавала освіту всім, хто мав на це можливість, та була культурно-науковим осередком для багатьох відомих вчених, полемістів та богословів з усієї Європи. Це створювало родючий ґрунт для поширення європейського ренесансного та гуманістичного світоглядів, ідеї толерантності та неортодоксальних поглядів серед студентів [4; с. 19].

Список використаних джерел:

1. Ковальський М., Пасічник І. Острозька друкарня. *Острозька Академія XVI–XVII ст.* Острог, 2010. С. 308–310.
2. Кралюк П. Освітня система Острозької академії. *Острозька Академія XVI–XVII ст.* Острог, 2010. С. 275–282.
3. Мицько І. Будівлі Острозької академії. *Острозька Академія XVI–XVII ст.* Острог, 2010. С. 64–65.
4. Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська школа. *Острозька давнина. Дослідження і матеріали* / відпов. ред. Ігор Мицько. Львів, 1995. Т. 1. С. 13–23.
5. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. (пер. Роман Клочко). Оновлене та доповнене видання. Харків : КСД, 2021. 512 с.
6. Стратій Я. Значення Острозького культурно-освітнього осередку для розвитку української духовної культури і філософської думки на зламі XVI–XVII ст. *Острозька давнина. Дослідження і матеріали* / відпов. ред. Ігор Мицько. Львів, 1995. Т. 1. С. 90–96.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-4>

Доценко В. О.,

*доктор історичних наук, професор,
доцент кафедри філософії та історії*

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ЄВРЕЙСЬКИЙ КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНИЙ РУХ В УКРАЇНІ В 1920–1930-ТІ РОКИ

Консервативно-релігійне крило єврейського громадського руху представляли «Мізрахі» і «Ахдут Ізраїль». – ортодоксальні релігійні організації. «Мізрахі» – світовий рух, що виступав за створення палестинської держави в основі існування якої лежала б Тора. Прихильники «Мізрахи» розглядали повернення в Сіон, як початок месіанської епохи, про яку говорили мудреці і пророки. Факт створення організації в 1902 році в межах Всесвітньої сіоністської організації, визначався необхідністю збереження традиційних основ духовного життя сучасного єврея. Всесвітні сіоністські конгреси 1898 і 1901 років оголосили релігію особистою справою кожного і відхилили вимоги «Мізрахі». Організація формально вийшла зі складу ВСО в 1907 році, але зберігала тісні контакти з нею аж до 1925 року [1, с. 155].

«Ахдут (Єдність)» стояв на ще більш релігійних позиціях і перебував в опозиції до політичного сіонізму. З 1912 року він виступав проти планів Всесвітньої сіоністської організації побудувати в Палестині єврейську державу за допомогою дипломатичних перемовин.

Культурно-просвітницьке товариство «Тарбут» опікувалося справою збереження та поширення єврейської мови серед тих представників цієї національної меншини, які мешкали в українських містах. Для цього товариство відкривало вечірні школи, курси та гуртки, влаштовувало концерти та театральні вистави, лекції та бесіди тощо. На початку 1917 року товариство об'єднувало 40 тис. єврейських учнів і 2 тис. вчителів та власним коштом утримувало 250 шкільних та освітніх установ [6, с. 155]. Культурно-просвітницький гурток «Тарбут» користувався значною підтримкою сіоністських організацій. У 1922 р. на потреби єврейських релігійних гуртків сіоністськими активістами було зібрано декілька десятків млн. крб. На ці кошти активісти «Тарбуту» відкрили у Києва свій клуб при синагозі «Ойгель-Йосиф». При клубі працювала бібліотека єврейських книг. Також завдяки зусиллям «Тарбуту» були створені єврейські школи на Подолі та у центрі Києва, організовано гуртки для єврейської молоді, у яких вивчалася єврейська історія та література [3, с. 75].

Іншим напрямом культурно-просвітницької діяльності єврейських громадських об'єднань в першій половині 1920-х років стало відкриття недержавних шкіл, курсів та гуртків з вивчення єврейської національної культури. На початку непу в державні інстанції посипались маса звернень від представників єврейської громадськості з проханням отримати дозвіл на відкриття загальнодоступних курсів з вивчення івриту і з вимогою допустити викладачів івриту в школи I ступеня, особливо в ті з них, що фінансувались із місцевих бюджетів або з позабюджетних джерел. Одночасно, різко стала зростати кількість хедерів, як таких, що діяли легально, так і підпільних. Про це заявив секретар ЦК Єм. Ярославський в доповіді на травневому (1921 р.) пленумі ЦК РКП(б). Восени 1921 року проблема протидії розвитку системи конфесіональної освіти обговорювалась Голоvbюро євсекції при ЦК КП(б)У.

Єврейський традиційний релігійний рух, сформований ще в період Російської імперії, в 1920-ті роки переживав негативні наслідки більшовицьких соціально-економічних та культурно-ідеологічних перетворень. Націоналізація традиційних єврейських промислів, еміграція заможних релігійних євреїв, які фінансували діяльність релігійних організацій призвели до консолідації різних релігійних громад. Їх керівництво прагнуло змінити основні напрямки свого

впливу на єврейство. Пріоритетом для релігійних рухів стала єврейська молодь, кустарі та дрібні торгівці містечок Правобережжя, які зазнавали найбільших утисків від нової влади. Релігійне життя єврейської громади у 1920-ті роки розвивалось у вигляді релігійних концертів, спільних молитов і читання Тори, організації молодіжних релігійних гуртів. Особливо популярними серед віруючого єврейства було проведення в синагогах релігійних концертів, які відбувалися під керівництвом регента хору (кантора) групами мандруючих співаків, частина яких була дітьми, вихідцями з найбідніших сімей, віком від 8 до 14 років. Вхід на молитву до синагоги у таких випадках супроводжувався продажем квитків, безкоштовно потрапити на дійство мали змогу лише найбідніші євреї містечка [5, с. 424].

Влада не могла не боротися з спробами реанімації клерикальних форм освіти. Наркомат освіти рішенням колегії від 23 квітня 1921 року і циркуляром від 30 серпня 1921 року оголосив про заборону створення релігійних навчальних закладів для неповнолітніх. При цьому підкреслювалось, що дозволене законом вивчення основ віровчення приватним шляхом, поза шкільними стінами, не повинно вилитись у діяльності навчальних закладів утримуваних духовенством. В 1923–1924 роках ВУЦВКА і НКВС Української СРР видали власні циркуляри, які забороняли неповнолітнім створювати будь-які групи, товариства для вивчення основ віровчення, де б то не було. Малолітнім (особи до 18 років) заборонялось бути членами релігійної общини, бути присутніми на громадських зборах, що мали релігійний характер. Заборонялось скликання і дитячих та юнацьких релігійних зборів.

На рівні університетів та інститутів передбачалось створення пролетарських єврейських товариств (лікнепу, антирелігійних гуртків та ін.). Вони мали організувати антирелігійну пропаганду серед єврейських студентів, формувати серед них новий радянський атеїстичний світогляд. Одночасно із закриттям єврейських освітніх закладів релігійного спрямування організувались молодіжні акції в межах антиклерикальних та антирелігійних кампаній. Восени 1921 року в дні єврейських релігійних свят («Рош-Хашана» – єврейський новий рік і «Іом-Кішпур» – «Судний день») більше 10 тис. членів єврейських секцій комсомолу в 18 населених пунктах губерній бувшої межі осілості вийшли на антирелігійні демонстрації. «Щенки против бога» – захоплено характеризували їх центральні комсомольські періодичні видання. Восени 1922 року акцію повторили в 34 населених пунктах, а під час пасхальних свят 1923 року антирелігійні паради єврейської молоді проходили вже за планом Спілки комсомолу. [1, с. 98] Починаючи з 1921 року молодь

організувала трудові десанти в традиційні для євреїв дні відпочинку з метою порушення «святості суботи».

Під постійним прицілом євсекцій перебували і релігійно-національні інституції, які століттями регулювали соціальне і духовне життя єврейства. Наступ на єврейський клерикалізм полягав у переслідуванні рабинів, перетворенні синагог на клуби, майстерні та склади, нескінченних арештах релігійних сіоністів та громадських активістів, антирелігійних кампаніях на кшталт «показових судів над Торою», створенні «червоних громад» на чолі з «червоними рабинами», оголошення «гнійниками духу» хедерів та їх закриття, ієшив, нищення священних книг [2, с. 208].

В другій половині 1920-х років тиск на єврейські релігійні громадські рухи посилюється. В тезах доповіді агітаційно-пропагандистського відділу ЦК КП(б)У з питань антирелігійної пропаганди, які були складені у 1927 році, наголошувалось на випадках посилення і вдосконалення форм і методів впливу духовенства різних релігійних конфесій на пролетаріат республіки. У відповідь на посилення релігійних рухів компартійні органи вимагали від місцевих адміністративних органів посилення більшовицької політосвітньої та антирелігійної роботи, яка мала реалізовуватись у формі театралізованих анти молитовних зібрань, спеціальних заходах антирелігійних гуртків: атеїстичних вечорів, організацію суботників та недільників, театралізованих антирелігійних парадів тощо. Одночасно органи НКВС розпочали кампанію з притягнення до юридичної відповідальності учасників єврейських релігійних хорових гуртків, що діяли при синагогах. Проте недолугість радянської антирелігійної пропаганди призвела до збереження у 1930-х роках серед українського єврейства особливого ставлення до синагоги та юдаїзму. Про це писав у 1933 році журнал «Безвірник», а у звіті ЦК КП(б)У від 11 серпня 1935 року повідомлялось про активізацію єврейських національно-клерикальних елементів в Одесі, Херсоні, Умані, Вінниці та Овручі [4, с. 180].

Список використаних джерел:

1. Долгатов А. Г. Правительственная политика по отношению к этноконфессиональным меньшинствам: «еврейский вопрос» в жизни советского общества (ноябрь 1917-го – начало 1930-х годов). Санкт-Петербург, 2002. 204 с.

2. Жолоб М. Вилучення культових цінностей у польських та єврейських релігійних громад України в 1922 р. *Драгоманівські історичні студії* : зб. наук. праць молодих істориків / відп. ред і упор. О. В. Потильчак, І. Г. Ветров, О. О. Сушко. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. С. 205–211.

3. Жуковський О.І. Роль єврейських громадських організацій та політичних партій у суспільному житті Правобережної України в 1920-ті рр. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія.* 2008. Випуск. XIII.

4. Рябошапко Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000 рр.). Львів, 2001.

5. Стоян Т. А. Неформальні релігійні громади польського, німецького та єврейського населення УСРР в 20-х роках ХХ ст. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки.* 2013. Випуск 10. С. 419–428.

6. Хитерер В. Еврейское образование в Украинской народной республике (1917–1920 гг.). *Вестник еврейского университета в Москве* 1996. № 3(13). С. 151–164.

Kaszowska M. U.,
magister wychowania fizycznego, doktorant
Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu Kultury Fizycznej
im. Iwana Boberskiego

Czarnecki D.,
Kandydat nauk o bezpieczeństwie,
Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu
im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku,
Lwowski Państwowy Uniwersytet Kultury Fizycznej
im. Iwana Boberskiego

Tsyhanovska N. V.,
magister wychowania fizycznego,
Kierownik Katedry Wychowania Fizycznego i Zdrowia
Charkowska Państwowa Akademia Kultury

Skalski D. W.,
doktor habilitowany nauk pedagogicznych
i kandydat nauk o kulturze fizycznej,
inżynier, profesor Wydziału Kultury Fizycznej –
Zakład Pływania i Ratownictwa Wodnego
Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu
im. J. Śniadeckiego,
Gdańsk, Polska;
dr hab. inż. w Pomorskiej Wyższej Szkole w Starogardzie
Gdańsk, Polska;
profesor Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu Kultury Fizycznej
im. Iwana Boberskiego

HISTORIA SZTANDARU ŁAŃCUCKIEGO SOKOŁA – OD WALKI O WOLNOŚĆ I NIEPODLEGŁOŚĆ DO DZISIEJSZYCH CZASÓW

W towarzystwach sokolich skupiano się na realizacji wielu działań: uprawianiu gimnastyki, propagowaniu zdrowego stylu życia i higieny w społeczeństwie. Organizowano wydarzenia kulturalne, edukacyjne, a także troszczono się o patriotyczne wychowanie młodzieży [1, s. 7]. W kształtowaniu postaw obywatelskich pomagały wprowadzone do ceremoniału atrybuty wojskowe np. sztandary, mundury, szarfy i odznaki. Moralnym obowiązkiem każdego gniazda, jako samoistnego uczestnika

Związku, było dołożyć wszelkich starań o własny widomy znak swoich dążeń sokolich [2, s. 86].

Cel: Celem niniejszej pracy jest przedstawienie krótkiego rysu historycznego sztandaru TG Sokół w Łańcucie, charakterystyka oraz określenie jego znaczenia dla członków towarzystwa.

Metody: Wykorzystano metodę analizy piśmiennictwa celem określenia okoliczności występowania podejmowanego zagadnienia w literaturze przedmiotu na terenie miasta Łańcuta. Dokonano analizy zachowanych czasopism, fotografii i wspomnień.

Wyniki: Towarzystwo Gimnastyczne Sokół w Łańcucie, jako Oddział Sokoła Lwowskiego, oficjalnie istnieje od 8 marca 1891 roku, kiedy to podczas Walnego Zgromadzenia przystąpiono do zawiązania towarzystwa na podstawie potwierzonego przez c. k. władze statutu i obrano stały zarząd. W pierwszym roku łańcuckie gniazdo liczyło 16 założycieli i 100 członków zwyczajnych. W roku następnym, poza grupą założycieli, 113 członków zwyczajnych, w tym 11 pań. Jak sam zarząd ujął w sprawozdaniu: *Z naszym Sokolem liczą się obecnie nawet jego najwięksi przeciwnicy, a czujny wydział bacznie pilnie, by niczego nie uрониć i nici wszelkiej akcji narodowej ująć w swe ręce* [3, s. 132–133].

Podczas Walnego Zgromadzenia, które odbyło się 27 marca 1892 roku, nowo wybrany Wydział podjął się obowiązku sprawienia sztandaru [4, s. 40]. Wiele gniazd w tamtym okresie starało się zdążyć z przygotowaniem własnej chorągwi przed I Złotem Sokolim we Lwowie na 25-lecie istnienia tamtejszej „Macierzy”, który miał odbyć się początkiem czerwca 1892 roku. W stosunkowo krótkim czasie zgromadzono niezbędne fundusze i już 29 maja 1892 roku odbyła się uroczystość poświęcenia sztandaru. Aktu poświęcenia dokonał ks. Emil Zauderer, który po krótkich, lecz za serce porywających słowach oddał sztandar drużynie na ręce prezesa dra Walentego Szpunara [5, nr 18, s. 2]. Chrzestnymi rodzicami byli: Księżę Lubomirski z hr. Alfredową Potocką, księżna Lubomirska z hr. Romanem Potockim III, Księżę H z hr. Romanową Potocką, Prezes lwowskiego „Sokoła” Krawczyński z panią Kellermanową, Poseł Bolesław Żardecki z Panią Oborską, Burmistrz Jan Cetnarski z panią Szpunarową, C.k. starosta Prokopczyc z panią Hanuszową [6, s. 18]. Płat łańcuckiego sztandaru wykonano z wzorzystej tkaniny w kolorze karmazynowym. Centralną część zajmował pięknie haftowany wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej z Dzieciątkiem na ręku, jako symbol polskości i wiary. Z drugiej zaś strony widniała dewiza: Wszystko dla Ojczyzny. Na biało-złotej szarfie umieszczono napis: Sokół Łańcucki 1891, co potwierdza datę założenia tutejszego gniazda.

Po uroczystości poświęcenia kilkunastu mundurowych i wielu zwykłych Sokolów wyruszyli na zlot do Lwowa [5, nr 18, s. 2].

Fot. 1. Moment przekazania łańcuckiego sztandaru nowemu Zarządowi przez Zbigniewa Gürszinga i Marię Gürszingową, wrzesień 1990 r. z archiwum Małgorzaty Kaszowskiej

Fot. 2. Revers łańcuckiego sztandaru z dewizą: Wszystko dla Ojczyzny oraz szarfa: Sokół Łańcucki 1891, z archiwum Małgorzaty Kaszowskiej

Po wybuchu II wojny światowej, we wrześniu 1939 r., gospodarz łańcuckiego gniazda, Stanisław Bigajski ukrył sztandar we własnym domu. Patriotyczna symbolika sztandarów sprawiała, że były one wyjątkowo ostro zwalczane przez okupanta. Niemiecka żandarmeria przeprowadzała rewizje w budynku Sokoła i przesłuchiwała jego działaczy. Bracia Aleksander i Zbigniew Gürszingowie postanowili zabezpieczyć sztandar i do końca II wojny ukrywali go w pomieszczeniach łańcuckiej elektrowni. Po wkroczeniu wojsk sowieckich Aleksander odebrał sztandar i trzymał u siebie w domu aż do 1947 roku, kiedy został aresztowany i skazany na długoletnie więzienie za przynależność do organizacji politycznej. Po 5-letnim pobycie w więzieniu wyszedł na wolność, ożenił się z Marią Zacharą i przeprowadził do jej domu przy ul. Kraszewskiego zabierając ze sobą sztandar [7, s. 1]. Na strychu przeleżał blisko 40 lat.

We wrześniu 1990 roku Zbigniew Gürszing wraz z wdową Marią Gürszingową przekazali sztandar nowo wybranemu Zarządowi odrodzonego Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Łańcucie.

Dzisiaj sztandar łańcuckiego Sokoła – jeden z niewielu zachowanych podobnych zabytków – można podziwiać w gablocie na piętrze Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji w Łańcucie.

Wnioski: Sokół był pierwszą organizacją spośród stowarzyszeń sportowych, która zastosowała atrybuty narodowe w swym ceremoniale. Sztandar był jednym z najważniejszych obiektów manifestacji zewnętrznej, ogniskującym wszelkie imponderabilia, symbole i wartości ideowe. Konsolidował członków, symbolizował jedność, honor, męstwo, wierność ideałom oraz narodowe tradycje.

Każde nowe gniazdo dążyło do spełnienia moralnego obowiązku posiadania tak wymownego symbolu.

Wykaz piśmiennictwa:

1. Przewodnik Gimnastyczny Sokół, Listopad 1891, nr 11.
2. Księga Pamiątkowa ku uczczeniu Dwudziestej Piątej Rocznicy założenia Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” we Lwowie, Nakładem TG Sokół, Związkowa Drukarnia we Lwowie, Lwów 1892.
3. J. Snopko, Polskie Towarzystwo Gimnastyczne Sokół w Galicji 1867-1914, Białystok 1997.
4. Przewodnik Gimnastyczny Sokół, kwiecień 1893, nr 11.
5. Gazeta Rzeszowska, 1 czerwca 1892 r.
6. Zarys Dziejów „Gniazda Sokolego” w Łańcucie, Tadeusz Józef Szul, 2000 r.
7. Historia sztandaru Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Łańcucie od 1939 r., Wspomnienia Zbigniewa Gürsinga, archiwum prywatne.

Kaszowska M. U.,
magister wychowania fizycznego, doktorant
Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu Kultury Fizycznej
im. Iwana Boberskiego

ŁAŃCUCKA SOKOLNIA – KOLEBKA I OSTOJA SPORTU, PATRIOTYZMU I KULTURY

Starogrecka sentencja “Mens sana in corpore sano” była dewizą Sokola. Ujmowała istotę jego programu, zakładającego fizyczne i duchowe odrodzenie narodu polskiego. W praktyce ideę tę rozumiano jako rozwój tężyzny fizycznej i moralnej, pogłębianie świadomości i kultury narodowej poprzez pielęgnację tradycji, upowszechnianie rodzimego dorobku kulturalnego oraz kultywowanie różnych form życia zbiorowego. W rzeczywistości jednak na polu wychowania fizycznego młode gniazda sokole mierzyły się z wieloma problemami. Związane one były przede wszystkim z brakiem odpowiedniej infrastruktury sportowej – sal gimnastycznych, doświadczonych nauczycieli gimnastyki oraz obojętnym stosunkiem ówczesnego społeczeństwa do ćwiczeń. Tak było również w Łańcucie, małym miasteczku galicyjskim, liczącym niespełna 4500 mieszkańców.

Cel: Celem niniejszej pracy jest przedstawienie genezy i dziejów łańcuckiej sokolni oraz podkreślenie jej szczególnego znaczenia nie tylko dla Sokola, ale także dla mieszkańców miasta i powiatu.

Metody: Wykorzystano metodę analizy piśmiennictwa w kontekście historyczno-terytorialnym celem określenia okoliczności występowania podejmowanego zagadnienia w literaturze przedmiotu na terenie miasta i powiatu łańcuckiego. Dokonano analizy zachowanych aktów notarialnych z XIX i XX wieku, ksiąg wieczystych, dokumentów sądowych, odręcznych protokołów z walnych zgromadzeń łańcuckiego Sokola, fotografii, wspomnień i korespondencji.

Wyniki: Kiedy w połowie lat 80. XIX wieku na terenie Galicji rozprzestrzenił się dynamicznie ruch sokoli, macierz lwowska stała się wzorem dla nowo powstających gniazd. 30 listopada odbyło się pierwsze zgromadzenie celem powzięcia uchwały o zawiązaniu Towarzystwa Gimnastycznego Sokół [4, s. 94]. 8 grudnia 1890 roku wybrano komisję statutową oraz komisję ds. lokalowych. 21 grudnia uchwalono statut i wybrano komitet, który miał zająć się sprawą jego zatwierdzenia przez odpowiednie władze [9, s. 3]. 8 marca 1891 roku odbyło się pierwsze Walne Zgromadzenie na podstawie statutu zatwierdzonego władze austro-

węgierskie. Zgodnie z nim Towarzystwo Gimnastyczne Sokół w Łańcucie było oddziałem Sokola lwowskiego.

Brak odpowiedniej siedziby był jednym z głównych problemów z jakim zmierzyło się łańcuckie gniazdo. W obliczu braku możliwości wynajęcia odpowiedniego lokalu do celów gimnastycznych skorzystano z budynku dawnej plebanii [5, s. 40]. 14 czerwca 1891 roku proboszcz ks. Emil Zauderer dokonał poświęcenia pierwszego domu łańcuckiego Sokola. Podczas uroczystości pierwszy prezes dr Walenty Szpunar podkreślał, że *celem towarzystwa jest wprowadzenie równowagi między siłami ducha i siłami ciała. Ważne jest również dążenie do zacieśniania braterstwa między członkami towarzystwa oraz między stanami i warstwami społeczeństwa, a wszystko to dla dobra i na sławę Ojczyzny* [6, s. 64]. Założono pierwsze amatorskie kółko dramatyczne oraz chór sokoli. Zapoczątkowano pierwsze uroczystości i wieczornice dla upamiętnienia faktów i wydarzeń z historii Polski, które z czasem weszły na stałe do corocznego programu działalności Sokola. Najważniejszą sprawą dla Wydziału stało się wybudowanie własnej sokolni, dlatego wszystkie dochody TG Sokół były przeznaczane na ten cel. Sokoli organizowali imprezy sportowe, pokazy gimnastyczne, odczyty, koncerty, wieczornice, festyny i przedstawienia teatralne. Największy jednak dopływ środków pochodził z kwest i zbiórek ulicznych oraz z dotacji prywatnych udzielanych anonimowo.

Dzięki staraniom Filipa Sanbra-Kahanego hrabia Potocki, darował plac budowlany wielkości 400 sążni [10]. 13 października 1895 roku podczas Nadzwyczajnego Walnego Zgromadzenia organizację prac budowlanych powierzono 3 komisjom: petycyjnej, finansowej i budowniczej [7, s. 126]. Budowa gmachu Sokola weszła w fazę początku [2]. Podjęto decyzję, iż dom sokoli ma posiadać jedną dużą salę do ćwiczeń gimnastycznych ze sceną oraz cztery szatnie. Wystawienie frontowej części domu z piętrem musi być odłożone do lat późniejszych. Koszta jej wyniosą do 13000 złotych reńskich [3]. Pod ścisłym nadzorem łańcuckiego budowniczego Stanisława Cetnarskiego, przy niezwykle silnej woli i ciężkiej pracy wybudowano własny gmach.

25 października 1896 roku odbyło się uroczyste poświęcenie gmachu Sokola, 15 z rzędu warowni w Galicji [1, s. 30].

W 1897 roku zakupiono parcelę przyległą do gmachu za 2000 złr. Początkiem 1898 roku rozpoczęto urządzenie gustownego ogrodu spacerowego.

W 1907 roku naczelnikiem Gniazda został Władysław Gliński, który prowadził ćwiczenia dla starszej młodzieży rzemieślniczej i wiejskiej, powołał do życia również oddział żeński. W latach 1912–1913 założył pierwszą drużynę harcerską oraz stałe drużyny polowe i bardzo intensywnie prowadził ćwiczenia wojskowe. Z sokolej infrastruktury sportowej

korzystali uczniowie gimnazjum realnego. Gimnastyka odbywała się w sali, która była obszerna, wysoka i jasna: 17,5m długa, 10m szeroka i 7m wysoka. Do dyspozycji ćwiczących były dwie szatnie (...) Obok budynku znajdowało się tzw. boisko letnie z niektórymi przyrządami gimnastycznymi. W parku były 2 obszerne i piękne boiska do ćwiczeń w razie ciepła i pogody [11, s. 6].

W latach 1915–1916 łańcucki Sokół nie funkcjonował, a gmach i urządzenia zostały zniszczone i zrabowane przez Moskali do tego stopnia, że pozostały tylko puste odrapane mury. Działalność wznowiono w 1917 roku.

W 1922 roku stanowisko prezesa objął rejent Józef Poręba, który doprowadził gmach i park do całkowitego porządku. Zakupiono od hr Alfreda Potockiego 2 morgi pola, przylegające do parku Sokoła za cenę 1.870.000 marek polskich, na którym urządzono wielkie boisko, zbudowano bieżnię i skocznię. Dzięki pomyślnym dochodom w 1927 r. towarzystwo mogło realizować zadania statutowe oraz przeprowadzać konieczne adaptacje w budynku oraz przyległym parku [11, s. 10].

W latach 1930-35 odbyła się rozbudowa i remont. Do dyspozycji oddana została duża sala widowiskowo-gimnastyczna, mała sala gimnastyczna, mieszkanie woźnego, kancelaria Towarzystwa, dwie szatnie, garderoby, toalety, składziki na sprzęt gimnastyczny i krzesła, westybul, świetlica, dwa balkony i klatka schodowa. Wokół budynku rozlegał się park z alejkami spacerowymi i dwiema studniami, kręgielnia, boisko do piłki nożnej, kort, mniejsze boisko, bieżnia i skocznia, trzy szopy magazynowe oraz murowana toaleta.

Po okupacji, 20 września 1945 r. przedstawiciele TG Sokół: Józef Rzucidło i Stanisław Bigajski przejęli w posiadanie obiekt za pomocą formalnej procedury. Wkrótce jednak władze komunistyczne wydały decyzję o zawieszeniu działalności Towarzystwa, a potem o jego likwidacji i odebraniu majątku. W czasach PRL w budynku funkcjonowało kino "Znicz" oraz administracja i wypożyczalnia sprzętu sportowego "Ogródka Jordanowskiego".

Po reaktywacji łańcuckie gniazdo ubiegało się o zwrot majątku nieruchomego. 28 grudnia 1993 r. Rada Miasta podjęła uchwałę o sprzedaży Sokołowi budynku i parceli za symboliczną złotówkę. Wobec zadłużenia Towarzystwa oraz braku środków na konieczne remonty niszczonego budynku, w 2008 r. władze Sokoła podjęły trudną decyzję o jego sprzedaży wraz z parcelą. Budynek został rozebrany przez nowego właściciela. Na jego miejscu postawiono hotel o nazwie "Sokół".

Wnioski: Bardzo obszerna historia gmachu sokolego ilustruje przychyłność mieszkańców Łańcuta, a także poświęcenie oraz wytrwałość ówczesnych członków, którzy włożyli sporo trudu, aby budowę

doprowadzić do końca. Był to jedyny taki budynek, który służył nie tylko TG Sokół, młodzieży szkolnej, rzemieślniczej, ale także mieszkańcom Łańcuta i okolicznych miejscowości. Stał się także lokalnym ośrodkiem życia społeczno-kulturalnego. Od samego początku istnienia łańcuckiego gniazda realizowano cele statutowe. Jednak poza propagowaniem idei sokolstwa oraz pracą nad rozwojem fizycznym realizowano znacznie szersze plany oparte na dążeniu do odbudowy niepodległego Państwa Polskiego.

Wykaz piśmiennictwa:

1. III Sprawozdanie Dyrekcyi k. Gimnazyum Realnego w Łańcutie za rok 2012/13, Łańcut 1913.

2. Kuryer Rzeszowski, 1 marca 1896 r., nr 9.

3. Kuryer Rzeszowski, 3 maja 1896 r., nr 18

4. Przewodnik Gimnastyczny „Sokół”, Lwów 1890, nr 12.

5. Przewodnik Gimnastyczny „Sokół”, Lwów 1891, nr 5.

6. Przewodnik Gimnastyczny „Sokół”, Lwów 1891, nr 8.

7. Przewodnik Gimnastyczny „Sokół”, Lwów 1896, nr 10.

8. Przewodnik Gimnastyczny „Sokół”, Lwów 1898, nr 2.

9. Rocznik Historyczno-Archiwalny, Tom XVI, Archiwum Państwowe w Przemyślu, Przemyśl 2002.

10. Sążęń (siąg) – dawna jednostka długości równa rozpiętości rozstawionych ramion, (1,7–2,14m), Encyklopedia Popularna PWN, Warszawa 1998.

11. Sprawozdanie Zarządu Towarzystwa Gimnastycznego “Sokół” w Łańcutie za rok 1927, Łańcut-Rzeszów 1928.

Кіндзер Б. М.,

*кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри фехтування, боксу та національних одноборств
Львівського державного університету фізичної культури
імені Івана Боберського*

Захожай З. В.,

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та історії
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

Нікітенко С. А.,

*кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри фехтування, боксу та національних одноборств
Львівського державного університету фізичної культури
імені Івана Боберського*

Грачек М.,

*доктор наук з фізичної культури, професор
Львівського державного університету фізичної культури
імені Івана Боберського;
професор
Старопольської академії прикладних наук,
Кельц, Польща*

Скальські Д.,

*доктор педагогічних наук, доктор наук з фізичної культури,
професор Академії фізичного виховання та спорту
Вищої поморської школи,
Гданьськ, Польща;
професор
Львівського державного університету фізичної культури
імені Івана Боберського*

ІСТОРІЯ СПОРТУ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

23 червня 2022 року відбулась історична подія – лідери 27 Європейських країн ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Подальша підготовка до членства передбачає завершення трансформації всіх сфер, що створюватиме

умови, коли країна житиме за принципами Євросоюзу та його законами [1]. Ці зміни стосуються і спорту. Відповідно до Глави 25 розділу V «Економічне та галузеве співробітництво «Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (статті 441-442), співпраця у цій сфері має сприяти популяризації фізичної культури і спорту, здорового способу життя, підвищенню рівня національної компетенції у спортивній галузі та ін...[2]. Сфера фізичної культури повинна відповідати європейським стандартам, з урахуванням положень Спортивної хартії Європи та наявного досвіду європейських країн.

Для України, принаймні Східної Галичини в період, коли вона входила до складу Польщі, бути єдиним цілим із Європою – не нове: спортсмени мали можливість тренуватись, змагатись за правилами, що діяли між першою та другою світовими війнами у Європі.

Характерною особливістю діяльності спортивних товариств було те, що вони організовувались на національній основі. В Галичині існував цілий ряд польських, українських, угорських, румунських, єврейських, німецьких товариств спортивного напрямку. З ініціативи відомого спортивного педагога, професора Івана Боберського, на зборах студентства м. Львова, 22 вересня 1911 року в приміщенні політехнічної академії, було вирішено заснувати спортивне товариство «Україна». В умовах Австрійської імперії товариство об'єднало багатьох аматорів різних видів спорту – лещетарства, футболу, тенісу, шахів, легкої атлетики, гімнастики, тощо. У післявоєнні роки прийшла черга на створення боксерської секції у Львові. У тогочасній Польщі, яка отримала власну незалежність в 1918, до складу якої ввійшла Східна Галичина, запопуляризував новий для того часу вид спорту – бокс [3, с. 4].

З ініціативи Американської Організації Християнської Молоді в різних містах Польщі були проведені показові виступи боксерів. Завдяки старанням цієї організації, у Варшаві, в кінці 1920 р., під керівництвом Джорджа Бурфорда були організовані перші курси для підготовки інструкторів з боксу. За даними Войцеха Горжича (1983) в 1920–1921 р.р. бокс поширився по всьому краю, головню у Варшаві, Познані, на Шльонську, Лодзі. Бокс мав доволі багато своїх ентузіастів серед членів Академічних Спортивних Союзів у Кракові і Львові. У 1923 р. у Варшаві, з ініціативи журналіста В. Януш-Добровського, відбувся перший з'їзд боксерських секцій та був створений Польський Боксерський Союз (PZB). На той час у Львові з'являється перша українська секція боксу. Восени 1924 р., за очільництва СТ «Україна» С. Слезака, і завдяки його клопотанню, товариство отримало нове приміщення та відкриваються нові спортивні секції. Цікаво прослідкувати деякі історичні зв'язки особи С. Слезака і сина

видатного західноукраїнського письменника І.Франка – Петра Франка, який активно пропагував фізичну культуру. У 1924 р. С. Слезак і Ю. Козак при спортивному товаристві «Україна» заснували секцію боксу з українських боксерів з неукраїнських клубів тогочасного Львова. Заняття проводились під керівництвом Ю. Козака. Серед чисельних боксерів виділялись: К. Бегей, Т. Сич, Р. Цимбала, Є. Білик, В. Кобзар, Ю. Горинь, Є. Гавриш, Березюк. Перші клубні змагання відбулись 2-го лютого 1926 р. які проходили у «Народному Домі» Музичного товариства ім. Лисенка у Львові. А вже 20 лютого відбувся перший виступ українських боксерів в тому ж залі «Народного Дому». Це була матчева зустріч із першим польських боксерським клубом «Д.В.», яка викликала широке зацікавлення у спортивних колах Львова. Молоді боксери СТ «Україна» перемогли з рахунком 10 – 4. Переможцями з українського клубу стали Бегей, Березюк, Білик, Цимбала, Гавриш, Горін і Сич [3–6].

У 1938 році у Львові діяло багато боксерських клубів «Pogon», «Czarnych», «Gwiazda-Szterm», «Hasmonea», «Lechia», «Record», «Strzelec», «Switez» і «Ukraina».

Цікавою є історія розвитку боксу в Тернополі. Однією з перших була організована боксерська секція у спортивному товаристві «Поділля». За ініціативою одного з кращих футболістів «Поділля» – І. Коцюмбаса, С. Бобяка та В. Оленяка в 1933 р. в Тернополі починає діяти боксерська секція, яка згодом стає однією з кращих секцій боксу Галичини. У 1934 році молода боксерська секція «Поділля» здобуває право виступати в міській боксерській лізі м. Тернополя. Ставши переможцем цих змагань, команда «Поділля» увійшла до польської окружної ліги класу «А». Таким чином, «Поділля» мало серед своїх суперників найкращі клуби Галичини: «Pogoni», «Czarnych» зі Львова, «Polonii» з Перемишля та тернопільські клуби «Kresow» і ZRKS (Жидівський Робітничий Клуб Спортовий) з Тернополя. Серед піонерів Українського боксу в Тернополі, варто назвати: Р. Дайчака (вагова категорія *musza*), М.Казимировича (*waga kogucia*), О. Вомпеля (*waga piorkowa*), В. Козуба (*waga lekka*), В. Новицького (*waga polsrednia*), Я. Пашина (*waga polciezka*), С. Зазуляка (*waga siezka*) та інші. Боксерські турніри проходили в залі Тернопільського Міського Братства, який не вмiщав всіх охочих побачити поєдинки. У 1933 році створено боксерську секцію в спортивному клубі «Przelom» у Станіславові, де на той час вже діяла польська секція боксу KS «Rewera» в якій займалися українці Заславський, В. Черняхівський, і брати Осип та Едвард Хоми [4, с. 3].

Цікаво відзначити, що прізвище напівважковаговика Пашини зустрічається в описі матчевої зустрічі Львівських боксерських клубів

СТ «України» і «Gwiazda- Szterm», яка відбулась в січні 1939 р. З рахунком 15 – 1 перемогу здобув боксерський клуб СТ «Україна». Тогочасні газети виділяють майстерність Шолдри, Ощудляка і А. Білого. Шолдра, (waga kogucia), виграв по болам у Гелперта; Рудницькій, (waga piorkowa), виграв по болам Стенберга; Ощудляк, (waga lekka), прекрасне відчуття дистанції, – нокаутував в 3 раунді Келлера; Білий, (waga polsrednia), в 2 раунді переміг Ромера; Левкович, (waga srednia), в 1 раунді нокаутував Елмера; Пашин, (waga polciezka), в 1 раунді переміг Фрідмана [4].

Взагалі, для тогочасного українського боксу була характерна наявність цілої когорти добре підготовлених боксерів в середніх і важких вагових категоріях. Як згадували про боксерські поєдинки очевидці, львівська «Україна» втрачала пункти в легких вагових категоріях, і набирала пункти у важких. Нерідко траплялось так, що фінальні пари в першості галицьких міст у напівважкій і важкій вагових категоріях були тільки українськими. Відомими серед важковаговиків усієї Західної України були прізвища Пашина з «Поділля» (Тернопіль), Помірка з «Україна» (Львів), Койцуна, братів Хомів з «Ревери» (Станіслав).

Найяскравішою та найпомітнішою серед західноукраїнських боксерів була постать Осипа Хоми. В 16-річному віці стає чемпіоном Станіславова з боксу. Через 2 роки, в 1923 році Осип стає офіційним чемпіоном Польщі, успішно виступає в складі збірної Польщі в ряді турнірів. Хороші відгуки про молодого талановитого спортсмена вміщує варшавський «Пшегльонд Спортови». Військову службу довелось відбувати на флоті, у місті Гданську. Море стає його другим захопленням. Після служби, вже як спортивний інструктор торговельного судна «Батори» 48 разів пересікає Атлантичний океан, буває в Індії, Північній і Південній Америках, у тропіках і підекваторіальних околицях земної кулі. У 1937 році О. Хома знайомиться з американським професійним боксом, здобуває ліцензію професійного боксера, у відмінному стилі, нокаутом, виграє свій перший поєдинок. Перед ним відкривається перспектива професійного боксера. Однак, польська влада не поспішає видати українцеві виїзну візу, а з початком війни залучає його до оборони Гдині. В 1943 році двометровий велетень О.Хома вступає в дивізію «Галичина», пробивається з кільця смерті з-під Бродів, потрапляє в більшовицький полон. Проте він зумів дібратися до Карпат, де став бійцем Української Повстанської Армії (УПА). Як командир сотні О. Хома бере активну участь у боях, пробивається на Захід, потрапляє до Відня, де пробує відновити свою боксерську форму. З іменем О. Хоми пов'язані успішні виступи української боксерської команди на «Олімпіаді Di-Pi» 1948 року

в еміграційних табірних умовах на території Німеччини. Життя Осипа Хоми раптово перервалося через 10 років після цього – 30 квітня 1958 року в США. Відзначались боксерським талантом і два молодших брати Осипа – Едвард і Платон. Едвард Хома непогано виступав в складі станіславської «Ревери». Його спортивна кар'єра, на жаль, була зупинена під час польсько-німецької війни в 1939 році. В 1940 році перші боксерські кроки в станіславському «Динамо» робив і третій брат родини Хомів – Платон. В післявоєнні роки він був знаним боксером і тренером в умовах українського еміграційного життя. Крім секцій в Тернополі і Станіславові в 1937 році була відновлена секція боксу у Львові при СТ «Україна». Тоді до неї зголосилося чимало українських спортсменів, що виступали у польських клубах. За короткий період, стараннями А. Білого, І. Ощудляка, Ю. Левковича, П. Рудницького та інших, боксерська команда «України» домоглася значних успіхів і вважалася однією з кращих дружин у Львові. Своєю майстерністю українські боксери змушували зважатись з ними керівників польських збірних. Поза конкуренцією був Антон Білий, який, за спогадами П. Рудницького, «за всю свою боксерську кар'єру програв, напевно, не більше п'яти боїв». Окремі боксерські секції в 30-х роках існували в Галичині і при товариствах «Сокіл» та «Луг», однак рівнем своєї підготовленості члени цих секцій особливо не відзначалися. У 1938 році почали діяти боксерські секції при спортивних товариствах «Сокіл Батько» і «Січ» [3–6].

Початком запровадження боксу на Буковині вважається 1931 рік, в той час Північна Буковина і Бессарабія, входили до складу Румунії. В області існувала національна клубна система організації спорту: українці, зокрема, мали спортивний клуб «Довбуш», румуни – «Драгош Воде», євреї – «Макабі», поляки – «Полонію». Переважно в цих клубах практикували футбол, легку атлетику, волейбол, гімнастику. Два клуби – «Драгош Воде» і «Полонія» взялися культивувати бокс. В румунському клубі бокс проводив Г. Кліта, а в польському – А. Мех. Тренери мали по одній групі спортсменів і займались два рази на тиждень. В залах із боксерського інвентарю були боксерські мішки, груші, рукавиці. Такий був стан розвитку боксу в Галичині між Першою і Другою світовими війнами. Друга Світова війна розкидала спортсменів Галичини по різних країнах, фронтах, советських і німецьких концентраційних таборах. Кому пощастило уціліти, пережити воєнне лихоліття, той повернувся до занять улюбленим видом спорту. Новий етап розвитку боксу у Львові наступив після закінчення Другої Світової війни [3–6].

Надзвичайно цікавим є дослідження спортивних досягнень українців Галичини в довоєнних роках минулого століття, однак багато матеріалів було знищено у бібліотеках репресивними службами кГБ (НКВД) для того, щоб український спортивний дух був забутий, а всі досягнення українських спортсменів мали бути завдяки приходу радянської влади. Однак історія, а відтак історія спорту українців має шанс відродитися, оскільки матеріали про спортивні події збереглися в інших країнах та домашніх архівах. Сьогодні ми гордимось здобутками українських боксерів Віталія і Володимира Кличків, В. Сидоренка, С. Дзинзирука, А. Котельника, Ю. Нужненка, В. Сенченка, В. Постола, О. Усика, О. Гвоздика, А. Далакяна, Ж. Беланюка і віримо, що спорт сприятиме євроінтеграції України

Список використаних джерел:

1. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>
2. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/uevrointehratsiia/sport-ta-fizyczna-kultura>
3. Савчин М. П. Тренованість боксера та її діагностика. К., 2003. 220 с.
4. О. Krawczeniuk *Ukrajinskie sportowe towarzystwo «Podilla»*. [w:] P. Mykolajewich (red): *Slachamy zolotoho Podilla*. Filadelfia, 1993. S. 256–258.
5. Stanislaw Zaborniak «Kultura fizyczna ludnosci ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)». Rzesow: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 200. 543 с.
6. Нікітенко С. Історія розвитку боксу в Україні : лекція для студентів II курсу. Львів, 2015. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/3226>

Космина В. Г.,
*доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та історії
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД УКРАЇНИ

Отримання Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу та очікування початку переговорів щодо набуття нею членства в ЄС актуалізують дискусії навколо ступеня готовності українського суспільства успішно інтегруватися в «європейську родину». Сумніви висловлюються здебільшого з боку багатьох наших європейських партнерів, які звертають увагу на наші «застарілі хвороби», пов'язані з корупцією, серйозними вадами в правовій системі та судочинстві, недостатнім рівнем розвитку технологій, освіти, соціальної сфери тощо, слабкою спроможністю бізнесу успішно функціонувати в незвично жорсткому конкурентному середовищі.

У той же час українські автори (як політики, так і дослідники) запевняють, що вказані труднощі (недоліки) можуть бути легко подолані (і вже долаються), а Україна давно належить до Західної цивілізації, або, щонайменше, має досвід тривалого перебування в лоні Західної цивілізації й успішного засвоєння здобутків європейської культури.

Дійсно, історія України понад тисячоліття в багатьох аспектах пов'язана з Європою. Тісні контакти з європейськими державами наростали вже у княжу добу, особливо після прийняття Києвом християнства. А Ярослава Мудрого взагалі прозивали «тестем Європи». Найбільш інтенсивні зв'язки з європейськими державами мало Галицько-Волинське князівство.

У литовсько-польську добу подібні процеси не просто прискорились, а набули якісно нового змісту, оскільки після входження українських земель у XIV ст. у Велике князівство Литовське, а в XVI ст. – і в Королівство Польське (Галичина була приєднана до нього ще в XIV ст.), культурне, соціальне, політичне, економічне життя на них регулювалося інститутами і нормами цих держав. Ці суспільні порядки були здебільшого перейняті з практики західноєвропейських країн, але відображали і специфіку самих Литви та Польщі.

Спочатку руська князівська еліта ще зберігала деякі свої правові привілеї на українських землях, та доволі швидко їх втратила. А маса українського населення позбулася багатьох традиційних прав і змушена була витримувати жорстокий економічний визиск, соціальне гноблення, дискримінацію православних з боку католицької церкви і держави.

Здавалося б, перебування впродовж кількох сотень років в іноетнічній, але все ж таки християнській європейській державі, мало б повністю адаптувати Україну до правил і норм щонайменше західної політичної й економічної культури. Проте цей процес був ускладнений глибокими цивілізаційними відмінностями між Україною й західними країнами.

Якщо спробувати визначити відмінні риси світогляду західної культури, то дослідники часто вказують такі: 1. Індивідуалізм (визнання за індивідом здатності самостійно визначати свій життєвий шлях і забезпечення суспільством такої можливості). 2. Раціоналізм (визнання за людським розумом здатності досягати навколишній світ і служити людині надійною опорою в її житті й діяльності). 3. Договірний характер відносин між людьми в політичній та економічній сферах (договірні підстави формування владних інституцій, ринку тощо). 4. «Технологізм» (орієнтація на застосування техніки й технологій у забезпеченні панування людини над природою, задоволенні її матеріальних потреб). Ці риси були притаманні вже середньовічному суспільству (поряд з іншими, які де в чому зближували це суспільство з традиційними східними), але стали визначальними при переході до новоевропейського суспільства з віддиференційованими функціональними системами.

На Заході впродовж XVI–XIX ст. завдяки поширенню книгодрукування, котре уможливило горизонтальні смислові комунікації в суспільстві, відбулася трансформація стратифікаційної форми системної диференціації у функціональну. На місце системного поділу суспільства на страти (стани) та на багатофункціональний центр і периферію прийшла диференціація на окремі функціональні системи: політики, права, економіки, виробництва, науки, інтимних стосунків, мистецтва, освіти, охорони здоров'я, релігії, моралі тощо. Стрімкий розвиток цих систем призвів, врешті-решт, до утвердження демократії в політичній сфері, ринкової економіки – в господарській, великої машинної індустрії – у виробничій, справжніх революцій – у науці тощо. А вказані системи комунікацій почали ширитись у світі.

Україну ж у період її цивілізаційного становлення (утворення Київської Русі, прийняття християнства) визначали інші характеристики: патримоніальний тип Київської держави (власності роду

Рюриковичів); обшинний тип соціальної організації; православність. Певна сакралізація православ'ям суспільних інституцій східного типу – патримоніальної держави та общини – формувала специфічний цивілізаційний комплекс.

Утім, перші дві характеристики в Україні не збереглися. Патримоніальна держава була зруйнована внаслідок монголо-татарської навали. Її відсутність дещо зближує Україну з Заходом. Однак віддаляє її від західних зразків те, що їй не вдавалося до кінця ХХ ст. вибудувати й зберегти власну державність. Короточасна ординська влада, Литовська й Польська держави, Російська й більшовицька імперії були для України чужими, а власний досвід державотворення не був однозначним і супроводжувався втратами її потенційних політичних еліт.

Не закріпилась в Україні й обшинність. Цього не вимагали ані природно-кліматичні умови господарювання в Україні, ані той стиль владних комунікацій, що панував у Великому князівстві Литовському та в Речі Посполитій. В інтересах впливової шляхти та державної казни й у відповідності з європейською практикою польським королем і великим князем литовським Сигізмундом II Августом була затверджена «Устава на волоки» (1557 р.), якою ліквідовувалось обшинне і вводилось подвірне землекористування та оподаткування.

Ослабленість цих чинників до певної міри «компенсується» збереженням православ'я. Воно схильне підтримувати й захищати соборність проти індивідуалізму, священну державу проти свободи особистості, ірраціоналізм і спіритуалізм (духовність) проти раціоналізму, консерватизм проти оновлення, небесне проти земного, моральність проти права, ідеальне проти матеріального. Відтак, релігійно-моральні устої маси українства тяжіли до традиційних цінностей. Поява підпорядкованої Папі Римському Греко-Католицької Церкви, що прийняла догмати *filioque* та чистилища, означала поширення на Україну релігійних комунікацій і цінностей ще середньовічної Європи. Започатковане ж у XVII ст. Петром Могилою та створеною ним Академією оновлення (фактично «європеїзація») діяльності Православної Церкви, що потенційно вело до її реформування, було призупинене, коли Церква підтримала козацтво у війні з Польщею.

Крім того, внутрішньо-суспільні комунікації й української, й польської шляхти не збігалися з комунікаціями західноєвропейської аристократії періоду абсолютизму, що спирався на міста. У Речі Посполитій у новий час відтворювалось і зміцнювалось стратифіковане суспільство середньовічної доби з небаченими для Європи привілеями численної шляхти (8–10% населення) й відповідною слабкістю

центральної влади та занепадом міст, котрі до XIX ст. вже не відігравали в житті Польщі помітної ролі. Козацтво ж і його старшина були від функціональних систем комунікацій ще більш віддалені й зайняті переважно «облаштуванням» власного місця спочатку в Речі Посполитій, а потім і в Російській імперії.

Нарешті, в містах України часто переважало неукраїнське за етнічним походженням населення, через що міста, навіть піддавшись певній європеїзації, не створювали засад для системної трансформації суспільства. І наявність середньовічного Магдебурзького права тільки закріплювала в них внутрішній корпоративний устрій.

Тривале перебування України в комунікативному полі східної периферії Західної цивілізації, безумовно, відбилося на розвитку її культури. Ці свої здобутки вона принесла й у Росію, посприявши «європеїзації» останньої (свою частку тут додали Білорусь і Східна Польща, що разом із Правобережною Україною опинились у складі імперії після розділів Речі Посполитої в другій половині XVIII ст.). Але ніяких трансформацій у сфері системної диференціації суспільства, подібно до поділу на функціональні соціальні системи, вона не пережила.

Усі ці обставини показують, що попри понад 400-літній період знаходження на орбіті Західної цивілізації, хай і її східної периферії, Україна не має тих базових цивілізаційних характеристик, які б дозволили їй швидко й успішно влитися в європейську спільноту. Так, наявність корупції є прямим наслідком нерозділеності влади й бізнесу, що вказує на збереження залишків колись єдиного багатофункціонального релігійно-владно-власницького центру. Недостатня розвиненість багатьох функціональних сфер має ті ж причини.

Отже, українцям необхідні будуть і додаткові власні зусилля для ментальної, культурної, ціннісної адаптації України до європейських зразків, і відповідне сприяння з боку самого Заходу.

Куц В. А.,

кандидат філософських наук,

викладач кафедри філософії та історії

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ПОТЕНЦІАЛ НА ПЕРСПЕКТИВУ

Аналіз діяльності вже існуючих міжрегіональних транскордонних співтовариств у цілому [6, с. 4] показує тенденцію до активного збільшення їхнього числа на тлі досягнень у вирішенні локальних проблем у різних сферах. Особливо це видно на прикладі країн Шенгенської групи де планомірно вживаються заходи, спрямовані на забезпечення свободи спілкування й створення оптимальних умов для професійної й іншої діяльності жителів суміжних територій. Значну роль в цьому процесі, особливо в питанні фінансування і забезпечення в межах євро регіонів, відіграють Комісія Європейських Співтовариств і Рада Європи [3].

Формування концепції політики регіонального розвитку в Україні ґрунтується на основних досягненнях з цього напрямку в країнах ЄС, для яких міжрегіональне співробітництво як механізм економічної співпраці, а відтак і економічного розвитку є пріоритетним. Регіональна політика ЄС орієнтується не тільки на підтримку депресивних регіонів за рахунок регіонів-донорів, а на створення умов для мобілізації місцевого потенціалу і ресурсів, посилення конкурентоспроможності. Для прикордонних регіонів, віддалених від великих адміністративних, фінансових, ділових, наукових, культурних центрів своїх країн, реалізація ефективної регіональної політики набуває особливої актуальності. У цьому контексті місце транскордонного співробітництва в регіональному розвитку визначається його здатністю до мобілізації та ефективного використання існуючого потенціалу, а також оптимального поєднання можливостей та ресурсів на рівні прикордонних територій та практичної діяльності євро регіонів. (На території України це євро регіони: Карпатський: «Буг» та «Нижній Дунай»; Південно-західний «Верхній Пру» центральний «Дніпро» та Північно-східний «Слобожанщина»). Наша держава має значний потенціал для розвитку транскордонного співробітництва як одного з дієвих напрямків реалізації євроінтеграційних прагнень, що пояснюється унікальним геополітичним положенням та значним

історичним досвідом співпраці із країнами, що мають спільні з нами кордони.

Оскільки географічно Україна розташована в центрі Європи, вона має ряд стратегічних переваг, зокрема розвинений транзитний потенціал. По території нашої країни проходить велика кількість транспортних комунікацій, що сприяє участі у міжнародних проектах з транспортування сировини та готової продукції. Угоди про транскордонне співробітництво є проявом загальносвітової позитивної тенденції до «м'якого» узгодження інтересів центру й регіонів у контексті сучасного прагнення до переорієнтації ЄС від ідеї «Європівітчизни» на ідею «Європи регіонів». ПАРЄ прагне визнання й розвитку регіоналізму за межами ЄС. Згідно Дортмундської декларації Економічного форуму регіонів Європи партнерство регіонів має стати більш динамічним і доповнюватися транскордонним економічним співробітництвом країн Великої Європи. Україна, як член Ради Європи з 1995 року, не може ігнорувати подібні документи. Відтак, досвід застосування різних форм міжрегіональної взаємодії, у тому числі й створення єврорегіонів, потребує подальшого вивчення та ретельного аналізу з метою можливої його реалізації в межах транскордонних територій за безпосередньою участю регіонів України.

У зв'язку із розширенням кордонів ЄС поглиблення транскордонного співробітництва іноді розглядають як прагнення ЄС отримати максимальний «простір для маневру» і не давати «зайвих обіцянок». Причому відсутність конкретних гарантій щодо надання преференцій нашій державі розглядається як недружня поведінка з боку європейських партнерів [2, с. 10]. В сучасних умовах поглиблення інтеграційних тенденцій жодна країна не уникає впливу зазначених процесів. Прикордонні регіони України є найбільш вразливими до змін, що виникли і ще виникатимуть у зв'язку з розширенням ЄС на Схід. Відтак, транскордонна співпраця як форма співпраці прикордонних регіонів України зі східними регіонами її центральноєвропейських сусідів потребує максимального оновлення і трансформації, щоб адаптуватися до нових умов. Сьогодні ми можемо розраховувати на позитивні зміни, оскільки Європейська політика сусідства пропонує інструмент, що повинен надати нового імпульсу транскордонній співпраці. Більш того, у перспективі цей інструмент може бути поширений на усі регіони України. Розвиток транскордонного співробітництва передбачає, зокрема, дуже важливу пропозицію щодо відкриття можливостей для залучення до участі в інвестиційних проектах в Україні ЄІВ.

На даний час Україна у транскордонному співробітництві спирається на досить розвинене нормативно-правове підґрунтя [5].

Аналіз нормативних документів із зазначеного напрямку дозволяє виділити такі основні пріоритети транскордонного співробітництва України: зміцнення конкурентоспроможності регіонів країни; спрощення процесу перетину кордону та створення відповідної інфраструктури; укладання нових транскордонних угод; розвиток мережі консалтингових центрів та центрів підтримки малого та середнього підприємництва в прикордонних регіонах; координація соціально-економічного та екологічного розвитку прикордонних регіонів; гармонізація законодавства України у відзначених сферах з європейським законодавством.

В основі державної політики у сфері транскордонного співробітництва лежить посилення ролі регіонів у активізації інтеграційних процесів України та розвитку співробітництва, підвищення конкурентоздатності окремих регіонів країни, що в кінцевому підсумку, зміцнює економічний потенціал держави. Основним законодавчим документом в сфері міжрегіональної співпраці є Закон «Про транскордонне співробітництво» (від 24.06.2004), але він має значні недоліки. Він декларує, що «державна фінансова підтримка може надаватися проектам-програмам транскордонного співробітництва, які мають достатню аргументацію щодо ефективного розв'язання актуальних проблем і були відібрані на конкурсній основі...» [1]. Джерела та механізм надання такої підтримки з боку держави не визначені. Зовсім не враховуються зміни механізму підтримки транскордонного співробітництва з боку ЄС, зокрема нових інструментів добросусідства і реформування відповідних програм Європейської Комісії.

Управління у сфері транскордонного співробітництва в Україні здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів АРК, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, відповідно до їх компетенції (координація). Розробки, укладання та організацію виконання міждержавних договорів України з питань розвитку транскордонного співробітництва здійснює МЗС України. Інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у сприянні розвитку транскордонного співробітництва в межах своєї компетенції. Гальмування процесів транскордонного співробітництва в Україні відбувається через низку проблем: в Україні відсутня єдина науково обґрунтована концепція транскордонного співробітництва, яка б пропонувала методологічні підходи до розвитку процесів з урахуванням не лише окремого прикордонного регіону, а й загальнонаціональних інтересів; складна ієрархія системи управління процесами транскордонного співробітництва; дублювання повноважень за окремими

напрямами, з одного боку, та невизначеності механізмів фінансування програм – з іншого [4, с. 229].

Попри всю складність сучасної геополітичної ситуації в світі, загострення соціально-економічного становища, проблеми в культурно-релігійних відносинах та безпрецедентної відкритої військової агресії з боку РФ... Україна зацікавлена у подальшому розвитку транскордонного співробітництва, продовжує рухатися шляхом Європейської інтеграції, виконує міжнародні зобов'язання, сприяє реалізації Програм сусідства і збереженню цінностей Вільної Європи!

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про транскордонне співробітництво» (26.06. 2004 р. № 1861-IV). *Голос України*. 22 липня 2004 р.
2. Балян А. В. Міжрегіональне транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини). Ужгород : Ліра, 2005. 320 с.
3. Розширена Європа – Сусідні країни. Нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами. Повідомлення Європейської Комісії для Ради та Європейського Парламенту. URL: http://www.delukr.sec.eu.int/ua/eu_and_country/bilateral_relations.htm
4. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами. Київ : Основи, 2004. 300 с.
5. Стачко А. Євро регіони як прообраз майбутньої Європи. URL: <http://bdg.Press.net>
6. European Neighborhood Policy. Country Report. Ukraine. Commission Staff Working Paper. Brussels, 12.5. 2004. SEC (2006) 566. COM (2004) 373 final. P. 4.

Кушнір А. М.,
магістрант кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

ПОШИРЕННЯ ПОЛЬСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНО- ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (XV–XVII СТ.)

У Польському королівстві в XIV ст. було утворено 8 нових великих адміністративно-територіальних одиниць (далі – АТО), які дістали назву воєводств. Пізніше деякі з них було розділено на менші, або ж утворено нові. У 1526 р. в Короні налічувалося вже 18 воєводств. Найчастіше межі цих АТО співпадали з границями колишніх удільних князівств. На чолі воєводства стояв пожиттєво призначений королем воєвода, який відповідав за збір і керівництво ополченням, головував на місцевих сеймиках, здійснював нагляд за цінами та ін. Другою за важливістю посадою після воєводи був каштелян, який також пожиттєво призначався королем і міг перебирати на себе функції воєводи у разі відсутності останнього, він також відповідав за збір посполитого рушення. У воєводстві діяв земський суд – виборний шляхетський орган, що займався цивільними справами. Воєводства здебільшого ділились на повіти – відносно менші АТО, якими управляли спочатку гродські, пізніше – генеральні старости, що також відповідали у місцевому гродському суді. Як правило, старост обирали з осілої місцевої шляхти [1, с. 74–75].

Як відомо, унаслідок боротьби за спадщину колишнього Галицько-Волинського князівства Галичина і Західне Поділля опинились у складі Польського королівства як провінції, очолювані намісниками. Після видання акту Єдльненського привілею (1430), який сприяв розширенню шляхетських привілеїв, новий адміністративний устрій поширюється на всі території королівства. У 1434 р. згідно привілею Владислава III були створені Руське і Подільське воєводства [8, с. 18].

У 1433–1436 рр. територію Руського воєводства було поділено на 4 землі – Львівську, Галицьку, Перемишльську і Сяноцьку, до яких у 1470 р. додалася Холмська. Землі були сформовані з волостей, що існували ще з княжої доби. Так, до Львівської землі увійшли Глинянська, Городоцька, Львівська, Олеська, Підгорайська, Щирецька та Жидачівська волості. Частина з колишніх волостей було перетворено на повіти [10, с. 138–139].

На Західному Поділлі наприкінці XIV ст. документами зафіксовано існування Кам'янецького, Смотрицького, Червоногородського, Скальського, Бакотського і деяких інших дистриктів-повітів [3]. Проте в новоутвореному Подільському воєводстві, вірогідно, через невелику територію не було утворено земель, а всього три повіти – Летичівський, Кам'янецький і Червоногородський [7]. У 1462 р. до Польського королівства доєднується і Белзька земля, що перетворюється на Белзьке воєводство, хоча фактично подібний адміністративний устрій на цю територію був поширений ще задовго до інкорпорації у склад королівства [8, с. 24].

У новоутворених АТО з'являються типові для того часу посадовці, частину з яких призначав сеймик, частину – король: підкоморій, гродський староста, хорунжий, земські суддя і підсудок, війський, земський писар тощо. Повітів у складі воєводств могла бути різна кількість, наприклад у Белзькому початково було лише 4 повіти – Белзький, Буський, Городельський і Грабовецький, у Київському певний час було 9, а в Руському – 13. Окремим територіальним утворенням, вищим у ієрархії над повітами, іноді виступала одиниця «земля». Як вже згадувалося, у Руському воєводстві було 5 земель, що вже у свою чергу поділялися на повіти. Земський суд відігравав у цих землях ту ж роль, що в деяких воєводствах в цілому. Наступну після повіту ланку в цій системі займали «староства» – дрібні територіальні об'єднання, що могли охоплювати одне або декілька міст і керувались гродовими та негродовими старостами, що назначались королем серед місцевих магнатів і шляхти.

Окремо також варто виділити сеймики – локальний орган самоврядування і з'їзди місцевої шляхти; місце, де могли обирати послів на вальний сейм, кандидатів на земські уряди, займались господарськими справами тощо. Кожен сеймик відповідав окремій землі, або воєводству, скликав та головував на ньому земський маршалок [1, с. 73–76].

Хоча воєводства були частиною устрою Польського королівства, тим не менш, унаслідок кількох уній між обома країнами, особливо – після Городельської унії 1413 р. і адміністративних реформ Великого князівства Литовського, що слідували за нею, територіальний устрій за польським зразком почав поширюватися і на землі, підпорядковані литовському князю. Першим воєводством в українських землях у складі Литовської держави стала Київщина (1471), яка до того моменту перебувала в якості відносно автономного удільного Київського князівства із призначенням воєводи на місце померлого князя. Воєводська система у ВКЛ дещо відрізнялася від польської. Так, можна виділити набагато ширші повноваження місцевих

литовсько-руських воєвод, яким належала військова, адміністративна, судова і фінансова влада, також певні права із зовнішньополітичних питань (у Київському воєводстві – відносини з Кримським ханом) [6, с. 167–168].

Волинська земля ж номінально не перебувала у стані воєводства до середини XVI ст. і довгий час називалось Волинським князівством. Однак, не зважаючи на це, схожа система управління поширюється і сюди – замість воєводи, довгий час схожі функції виконує луцький староста. Східне Поділля у той самий час не складало окрему адміністративну одиницю і було політично пов'язане з волинською знаттю, яка і виконувала управлінські функції. Унаслідок реформи, декларованої на Віленському сеймі і виданими королем польським і великим князем литовським Сигізмундом Августом привілеями у 1566 р. тут були створені, відповідно, Волинське (Володимирський, Кременецький, Луцький повіти) і Брацлавське (Брацлавський, Вінницький, Звенигородський повіти) воєводства. [2, с. 48–55; 4; 5].

Таким чином, вже у 1566 р. на всіх українських землях у складі Польщі і Литви було поширено одну і ту ж систему, яка лише підтверджувала тенденцію двох країн до об'єднання і також, цілком можливо, давала сигнал до майбутньої інкорпорації українських земель Короною Польською. У 1569 р., після підписання Люблінської угоди, більшість етнічних українських земель, що раніше належали ВКЛ, були безпосередньо приєднані до Польського королівства. Таким чином, до Руського, Подільського і Белзького воєводств, доєдналися Волинське, Київське і Брацлавське воєводства. Деяко пізніше, у 1635 р. постановою Варшавського сейму нова адміністративно-територіальна система була поширена і на відвойовану у Московської держави (1618) Чернігово-Сіверську землю, чим і завершується процес формування воєводств на українських землях [9, с. 139].

Список використаних джерел:

1. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів : Львів. нац. у-т ім. Івана Франка, 2002. 752 с.
2. Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV–XVIII ст.: Кордони воєводств у світлі джерел. 2-ге вид. Київ : Ін-т укр. археогр. АН України, 1993. 186 с.+5 карт.
3. Крикун М. Витоки повітового устрою Подільського воєводства. *Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях*. Львів, 2011. С. 83–105.
4. Крикун М. Кордони й повітовий поділ Волинського воєводства в XVI–XVIII століттях. *Крикун М. Воєводства Правобережної України у XVI–XVIII століттях*. Львів, 2012. С. 14–23.

5. Крикун М. Кордони і повітовий поділ Брацлавського воєводства в XVI–XVIII століттях. *Крикун М. Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали*. Львів : Вид-о Укр. Катол. Ун-ту, 2008. С. 11–25.

6. Крикун М. Повітовий поділ Київського воєводства в останній третині XVI – XVIII столітті. *Крикун М. Воєводства Правобережної України у XVI–XVIII століттях*. Львів, 2012. С. 167–188.

7. Крикун М. Повітовий устрій Подільського воєводства в XV–XVI ст. *Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях*. Львів, 2011. С. 106–140.

8. Крикун М. Поширення польського адміністративно-територіального устрою на українських землях. *Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях*. Львів, 2011. С. 14–35.

9. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). Київ : Темпора, 2006. 496 с.

10. Szyszka J. Kształtowanie się podziałów terytorialnych Rusi Czerwonej na przykładzie ziemi lwowskiej. *Średniowiecze Polskie i Powszechnie*. 2011. T. 3(7). S. 120–140.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-11>

Осока О. В.,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

в.о. професора кафедри концертмейстерства

Національної музичної академії України імені Петра Чайковського

СОНЕТ У МУЗИЦІ: СПРОБА ЖАНРОВОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Популярна сонетна форма з її багатомістовою історією міцно укорінена в інтелектуально-духовному культурному просторі. Порушуючи важливі філософські, естетичні та етичні питання, поетичне багатоголосся емоційно насиченого, щільного, високо контекстного жанру характеризується широкою ідейно-тематичною та образною палітрою. Певна любов сонетарів до звукового оформлення й семантики висловлювання у рамках чітко позначеною структури надає переваги та привертає увагу широкого кола визначних композиторів усього світу.

Серед об'ємного пласту української та європейської музики за останнє століття можливо виокремити ряд різножанрових спроб втілення сонетного поетичного слова (такі як IV частина Серенади

А. Шенберга на текст сонета Петрарки, ор. 24, «Вінок сонат»
С. Луньова, хорові доробки О. Залеського, М. Федоріва та ін.).

Суворі канонічність сонета і досконалість його форми (тезис-антитезис-синтез), викликає асоціації з аналогічними структурами в музиці – формою фуги та сонатним *allegro*. Таку спорідненість відчув В. Губаренко, якому вдалося у Камерній симфонії №3 «втїлити засобами музичного мистецтва драматургічну ідею сонета, побудувати симфонічний твір із прихованою поетичною програмою, переконливо довести, що пресований у сонеті час і сенс можуть бути без певних утрат музично розгорнуті лиш у вимірах великої форми» [1].

Але, найбільш поширеною формою літературно-музичного сонетотворення на сьогодні є романс. Цей жанр вокальної музики якнайкраще дозволяє продемонструвати вивільнення на музичному лоні особистих емоційних почуттів композитора, викликаних поезією (А. Жоліве, А. Дютїє, Б. Бріттен, Е. Корнгольд). Лірика, філософська поетика, настроєві пейзажні акварелі, маєстатичні образи – все підвладно романсу.

Складніше виявити структурну особливість, вірніше прояв жанрової концепції в побудові самої музичної композиції. Характер форми сонету, який втілює діалектичність буття в його інтенсивно-стислій драматургійності, не завжди знаходить музичний відгук у романсовій мініатюрі. Певна «згладженість» сонетного контрасту в деяких композиторських версіях здебільше апелює до простоти й природньої лаконічності засобів виразності (Ф. Надєнко, О. Вінокур, Н. Боева). Композиційно реалізуватися цей жанр може за допомогою куплетної або двочастинної і тричастинної форм, в яких автори музики дотримуються принципу відображення загального настрою вірша. В цих випадках метричні і структурні особливості поетичного сонету не проявляють себе, а романсова мініатюра лише відтворює логіку розгортання самої теми.

Послідовно аналізуючи «точки взаємодії» текстів сонетів на тлі музичної складової, у композиторських доробках простежується певні знахідки у напрямку структурної відповідності. За висловом Поля Валері «...сонет показує нам, що форма здатна породжувати ідеї, – парадокс, що здається, але й основний принцип» [3], який підтверджується 800-річною історією існування поетичного жанра. Цей принцип розповсюджується на формотворення у музиці. Ліричний жанр, як зона можливого поетично-музичного зближення, послідовно змінює композиційні межі у бік масштабування. Образна антонімічність потребує зростання ваги інструментальної партії, введення розвинених інструментальних епізодів, інколи з додаванням нових учасників ансамблю (М. Волинський, Карел Вік). Помітне

прагнення композиторів до розширення структурних рамок торкається не тільки розмірів романсу, але й глибини звучання, яке виростає до рівня симфонічних партитур (В. Барвінський, О. Безбородько). Здебільшого, у драматургії таких творів застосовується наскрізний тип розвитку.

Під впливом жанрової строфіки поезії змінюється часова та ритмічна організація музичного матеріалу. Композитори-сонетарі можуть використовувати метрику та тональні кольори у відповідності до поетичної структури, або порушувати цю відповідність, «розриваючи» катрени, терцини, двовірші за своїм мистецьким задумом, додавати музичні повторення поетичної фрази або «сонетного замка» (В. Губаренко, В. Антонюк, О. Яковчук).

Тож, досконалість та самодостатність розглянутого жанрового канону вимагає особливого художнього бачення як від поета, так і композитора. А теоретичні розвідки в цьому напрямку мають доповнити загальну мистецьку картину поетичної риторики у музиці.

Список використаних джерел:

1. Драч Ірина Композитор Віталій Губаренко. Аспекти вияву творчої індивідуальності. Харків: «Акта», 2021. 362 с. URL: <file:///C:/Users/Dell/Downloads/Драч%20Ірина%20Композитор%20Віталій%20Губаренко.pdf> (дата звернення: 08.04.2023).
2. Лунев Святослав Музыкальное сочинение как метод исследования. URL: <https://www.lunyov.com/wp-content/uploads/2018/10/С.Лунёв-Опыт-самопознания.pdf> (дата звернення: 08.04.2023).
3. Поль Валери Эстетическая бесконечность. Эссе. URL: <https://knizhnik.org/pol-valeri/esteticheskaja-beskonechnost/3> (дата звернення: 08.04.2023).
4. Marianne Van Remoortel *Lives of the Sonnet, 1787–1895: Genre, Gender and Criticism (Nineteenth Century)*. 2011. 1st Edition. 216 p.
5. Osoka Olena «Sonnet poems in Ukrainian vocal-instrumental music». «*Grail of Science*» №10. Vinnitsa, UKR – Vienna, AUT : 2021. P. 632–633.

Подольський А. Ю.,
*кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса
Національної академії наук України*

ЄВРЕЙСЬКА СПІЛЬНОТА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: ПОЛІТИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ВИКЛИКИ

Єврейська громада України є складовою, інтегральною частиною української політичної нації та поділяє долю українського суспільства. В часи модерної суверенності України українські євреї завжди стояли на боці своєї країни. Під час Революції Гідності представники єврейської спільноти поряд з іншими громадянами боронили свободу, права людини, гідність людини і боролися за європейські цінності. Серед героїв Небесної Сотні є також євреї.

З початком російської агресії проти України в 2014 році, єврейська громада країни одразу стала на захист власної держави. У березні 2014 року відомі представники української єврейської спільноти написали відкритого листа президенту росії путіну з вимогою припинити війну проти України і запереченням про буцім-то жажливий антисемітизм, що існує в Україні та загрожує євреям [1]. Зокрема в тому листі йшлося наступне: «...впевненість... в зростанні антисемітизму в Україні не відповідає реальним фактам. Мабуть, Ви переплутали Україну з Росією, де єврейські організації зафіксували минулого року зростання антисемітизму», – йдеться в документі. «На жаль, треба визнати, що останнім часом стабільність в нашій країні під загрозою. І ця загроза виходить від російської влади, тобто – від Вас. Це Ваша політика підбурювання до сепаратизму і грубого тиску на Україну становить загрозу нам – євреям, як і всьому народу України, включаючи жителів Криму і південного сходу України, і вони в цьому дуже скоро переконаються...Ми не бажаємо, щоб нас “захищали” шляхом розколу України і анексії її території. Ми переконливо закликаємо Вас не втручатися у внутрішні українські справи, відвести російські війська в місія їх постійної дислокації і перестати заохочувати проросійський сепаратизм», – йшлося в листі до путіна. Під зверненням тоді підписалися багато видатних діячів, представників єврейської громади, серед яких були політичний і громадський діяч

Йосиф Зісельс, відомий вчений Олександр Пасхавер, художник Олександр Ройтбурд, видавець Леонід Фінберг, поети Мойсей Фішбеин, Григорій Фалькович, мистецтвознавець Ірина Клімова, лікар і художник Альберт Фельдман та інші [1].

Протягом 2014–2021 років єврейська спільнота брала активну участь у допомозі військовим, а також цивільним, коли частини Луганської і Донецької областей на сході України та Крим були під російською окупацією. Єврейські релігійні громади в Дніпрі, Харкові, Києві, Одесі, Львові допомагали біженцям з Донецької та Луганської областей. З 24 лютого 2022 року, з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, з початком брутальної, гарячої фази російської агресії та війни проти України, євреї поряд з іншими стали на захист власної країни.

Під час війни також країна-агресор продемонструвала не тільки свою ненависть до всього українського, свою жорстоку українофобію, але й свій огидний антисемітизм також. Навесні 2022 року під ударами російських ракет та бомб були частково зруйновані меморіали жертвам Голокосту в Бабиному Яру в Києві, в Дробицькому Яру в Харкові, постраждали від російських бомбардувань синагоги в Глухові, Харкові, Маріуполі [2]. Саме за період української незалежності, після розпаду радянської імперії, в суверенній Україні була сформована відповідальна культура пам'яті про українських євреїв – жертв Голокосту, яку російські загарбники руйнують зараз, а українське суспільство дбайливо зберігає та захищає, як складову власне української культури. Культура пам'яті про жертви Голокосту була створена за часи незалежності та є надбанням загальної української культури пам'яті про жертви Другої світової війни.

Брутальні руйнування меморіалів жертвам Голокосту, пошкодження синагог, смерть під російськими бомбами тих, хто пережив Другу світову війну – все це сучасні воєнні злочини росії проти України, проти української єврейської громади зокрема. Здатність сьогодні, під час війни проти України, яку розв'язала росія, пам'ятати жертв тієї війни, зокрема жертв Голокосту – це наша зброя також. Ми здатні на чесні історичні рефлексії [3].

Тут також важливо відзначити, що така зневага російських загарбників до єврейської матеріальної спадщини в Україні, до меморіалів жертвам Голокосту це продовження антисемітської політичної та культурної традиції Радянського Союзу. І в цьому злочинна путінська росія наслідує злочинний сталінський комуністичний режим.

Доволі очевидні також паралелі путінської українофобії з гітлерівським антисемітизмом. Філософ Оксана Довгополова пише

про віддзеркалення так званих «остаточних рішень». Злочинець та вбивця путін обіцяє «...не оставлять решение украинского вопроса будущим поколениям». Це, власне, відсилає нас до «остаточного вирішення» іншого питання, яке стало евфемізмом для злочину, який ми сьогодні називаємо Голокостом, або Шоа. Для будь-якої людини, яка знає історію, це стало прямою та неприкритою заявою про геноцидний намір щодо України. Ціллю можуть бути не євреї, ідеологія може містити інші моменти. Як розпізнати? Нацисти вбивали євреїв, ромів, гомосексуалів не за те, що вони щось зробили, а за те, якими вони є від природи. Не залишити українського питання потомкам – це фізично знищити українців, тому що вони є українцями. Події 2022 року показали, що саме вони мають на увазі. [4].

Серед волонтерів, військових сьогодні багато представників української єврейської спільноти. Є вражаючі приклади, що говорять самі за себе. Професор Максим Гон з Рівного, історик і політолог, з початку березня 2022 року на фронті, на донецькому напрямку. Він хоче демократичного, вільного майбутнього для своєї країни, тільки у такій Україні може існувати єврейська громада [5, с. 7]. Його головною мотивацією піти на фронт добровольцем був той факт, що багато років він викладав своїм студентам історію та політологію і навчав цінностям громадянського суспільства, цінностям прав людини, гідності людини, життя людини. Настав час захистити такі цінності, які російський ворог має на меті знищити. Професор Гон бачить майбутнє української єврейської громади, як і інших спільнот країни тільки у вільній, демократичній та суверенній Україні.

Ашер Черкаський та його син Давид Черкаський стоять на захисті рідного Дніпра. Ашер Черкаський у Збройних Силах України з 2014 року [5, с. 9] Багато рабинів не виїхали зі своїх міст, беруть активну участь в евакуації людей, не уточнюючи етнічної чи національної приналежності біженців, надають продукти й медикаменти. Одними з найяскравіших таких прикладів є діяльність рабинів Моше Асмана, Меїра Стамблера, рабина Маріуполя Менахема-Мендела Коена та інших [6]. Абсолютно показовими щодо ставлення українських євреїв до сучасної російської війни проти України є слова одного з українських рабинів Меїра Стамблера: «...за необхідності всі євреї України візьмуть зброю й воюватимуть, ніхто не чекає путіна. Потрібно обов'язково закінчити війну. Багато людей по-різному бачать закінчення війни. Хтось хоче «миру», а комусь важлива саме «перемога». Я – за перемогу. Мир буде тільки з перемогою України. Інакше миру не буде. Це реальна агресія проти суверенітету України, тому не може бути іншого варіанта» [6].

Така, насправді, незламна позиція абсолютної більшості єврейської спільноти України щодо захисту своєї рідної землі, руйнує антисемітські міфи сучасної російської пропаганди і сприяє якнайшвидшій Перемозі України над російським ворогом.

Список використаних джерел:

1. Українські євреї вирішили відкрити Путіну очі. URL: https://lb.ua/news/2014/03/05/258353_ukrainskie_evrei_reshili_otkrit.html (дата звернення 09.03.2023).

2. Як Росія знищує національну і культурну спадщину України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/foto-ruynuvannya-viyna-ukrayina/31823926.html> (дата звернення 25.03.2023).

3. Офіційний сайт проєкту «Захистимо пам'ять»: <http://protecting-memory-ua.org/> (дата звернення 07.04.2023).

4. Оксана Довгополова. Взаємні віддзеркалення «остаточних рішень». Пам'ять про Голокост в оптиці російсько-української війни. *Уроки Голокосту*. 2023. № 1(73). С. 2.

5. Вчені і війна. *Уроки Голокосту*. 2022. № 3(71). С. 7–10.

6. «Тут ніхто не чекав Путіна», – євреї України про війну з Росією. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/tut-nikhto-ne-chekav-na-putina-jevreji-ukrajini-pro-vijnu-z-rosijeju.html> (дата звернення 16.01.2023).

Skalski D. W.,

*doktor habilitowany nauk pedagogicznych
i kandydat nauk o kulturze fizycznej,
inżynier, profesor Wydziału Kultury Fizycznej –
Zakład Pływania i Ratownictwa Wodnego Akademii Wychowania
Fizycznego i Sportu im. J. Śniadeckiego,
Gdańsk, Polska;
dr hab. inż. w Pomorskiej Wyższej Szkole w Starogardzie,
Gdańsk, Polska;
profesor
Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu Kultury Fizycznej
im. Iwana Boberskiego*

Kowalski D.,

*magister wychowania fizycznego, doktorant
Wydział Kultury Fizycznej i Sportu
Państwowego Uniwersytetu Kultury Fizycznej im. Iwana Boberskiego*

Kindzer B. M.,

*kandydat nauk w zakresie wychowania fizycznego i sportu,
profesor nadzwyczajny,
profesor nadzwyczajny Katedry “Szermierki, Boksu i Narodowych Sztuk”
Wydział “Kultury Fizycznej i Sportu”
Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu Kultury Fizycznej
im. Iwana Boberskiego*

Kreft P.,

*Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu im. J. Śniadeckiego,
Gdańsk, Polska;
doktorant
Wydział Kultury Fizycznej i Sportu
Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu Kultury Fizycznej
im. Iwana Boberskiego*

SZKOLENIE W RATOWNICTWIE WODNYM W PERSPEKTYWIE HISTORYCZNEJ

Wstęp. Umiejętność pływania datuje się prawdopodobnie od początków historii człowieka. Sztuka utrzymania się na wodzie miała początkowo charakter przede wszystkim użytkowy – potrzebny w myślistwie

i rybołówstwie Rozwijający się niezbędny kontakt człowieka z wodą wymagał od niego posiadania umiejętności pływackich. Już w starożytności stosowano tę umiejętność nawet. W sztuce wojennej Homer w "Iliadzie" porównuje upadek ranionego woźnicy rydwanu do ruchów nurka. W V wieku p.n.e. w Grecji dokonano pierwszych znanych zapisów dotyczących użycia nurków do celów wojennych. Pierwsze zorganizowane nauczanie pływania prowadzono w starożytnym Rzymie. Pływanie traktowane było jako jeden ze środków prowadzących do prawidłowego rozwoju fizycznego. Kulturalny człowiek zdaniem Rzymian, obok znajomości czytania i pisania, powinien również umieć pływać. Starożytnych czasów sięgają też wzmianki o ratowaniu życia Sposób sztucznego oddychania metodą "usta-usta" był, jak się zdaje, stosunkowo rozpowszechniony Zapisu dokonano około 586 r. p.n.e. i ma on miejsce w Starym Testamencie, gdzie są opisane dwa przypadki zabiegu ożywiania III-cia Księga Królewska, rozdz. XVII, wersety 21, 22, 23, podają wzmiankę o proroku Eliaszu, który przywraca do życia syna wdowy w Sarepcie Sydońskiej [2].

Problem badawczy. Większe zainteresowanie nauką pływania i zarazem ratownictwa następuje w epoce Odrodzenia, a później, zwłaszcza w XVIII wieku, czego najlepszym dowodem jest powstanie w Europie wielu towarzystw ratowania tonących. Pierwsze towarzystwo powstało w 1767 r. w Amsterdamie i nosiło nazwę Matschappy Tot Redding von Drenkelingen zu Amsterdam. W dwa lata później powołano pierwsze towarzystwo niemieckie Die Hamburgischen Rettungsanstalten (Hamburskie Zakłady Ratownictwa). W 1772 r. powstają następne: w Lilie, Wiedniu, w Wenecji i w Kopenhadze oraz w 1773 r. w Paryżu i w 1774 T. w Londynie. W 1775 r. Hunter zaleca stosowanie dmuchaw i miechów przy ratowaniu tonących (topielców). W 1799 r. Guts-Muths wydaje książkę „Gymnastik für die Jugend” („Gimnastyka dla młodzieży”), w której wiele miejsca poświęca ratownictwu wodnemu. W 1850 r. idea ratownictwa była już popularna. Członkami Brytyjskiego Towarzystwa Ratowania (Royal Human Society) byli tak znani propagatorzy tej idei i twórcy metod sztucznego oddychania, jak dr Marschall-Hall, dr Silvester i dr Howard. Duże zasługi na polu ratownictwa wodnego położyło Francuskie Towarzystwo Ratunkowe dążące do międzynarodowej współpracy organizacji ratunkowych poszczególnych państw. Jego założyciel, Raymond Pitet, starali się usilnie, by stworzyć związek zrzeszający stowarzyszenia ratowania życia na wzór Międzynarodowego Czerwonego Krzyża. W wyniku tych starań w 1878 r. Instytut Ratownictwa Śródziemnomorskiego zorganizował w Marsylii pierwszy międzynarodowy zjazd przedstawicieli krajowych towarzystw ratowania tonących [1]. Na zjeździe tym wyrażono życzenie powołania organizacji międzynarodowej, której celem byłoby zgrupowanie wszystkich stowarzyszeń zainteresowanych ratownictwem w różnych jego formach.

10 czerwca 1908 r. odbył się w Berlinie pierwszy międzynarodowy kongres ratownictwa, któremu przewodniczył prof. dr Fryderyk Esmarck. Kongres ten był podsumowaniem pracy stowarzyszeń działających na polu ratownictwa na terenie Europy. Na następnym kongresie, zorganizowanym przez Francuską Narodową Federację Ratownictwa w Saint-Quen w 1910 r., powołano Międzynarodową Federację Ratownictwa. Nazwa ta uległa zmianie w 1952 r. na Międzynarodową Federację Ratownictwa, Niesienia Pomocy i Sportów Użytkowych. W 1963 r. nazwa ulega ponownie przemianowaniu na Międzynarodową Federację Ratownictwa i Sportów Użytkowych. FIS (Federation Internationale de Sauvetage et Sports Utilitaires), której siedziba mieści się w Essen (archiwa historyczne w Paryżu), a celem. *"rozwój i utrzymanie instytucji ratownictwa i propagandy naukowej znajomości problemów ratownictwa wodnego.* Niezależnie od samodzielnie działających w niektórych państwach towarzystw ratownictwa, ratownictwem wodnym zajmują się także organizacje Czerwonego Krzyża zrzeszone w Międzynarodowej Lidze Czerwonego Krzyża, Czerwonego Półksiężycy i Czerwonego Lwa, mającej swą siedzibę w Genewie. Do nich należą: Austria, Francja, Holandia, Niemcy, Szwecja, Wielka Brytania. W USA zagadnieniem ratownictwa wodnego zajęto się dopiero w 1914r., kiedy to Amerykański Czerwony Krzyż włączył do swojego programu działania także ratowanie tonących. Niezależnie od Amerykańskiego Czerwonego Krzyża działa również Amerykańskie Stowarzyszenie Ratowania Życia (SLSAA).23.02.1993 r. została założona w Leven (Belgia) International Life Saving Federation (ILS) Międzynarodowa Organizacja Ratowania Życia, która ukonstytuowała się w dniu 03.09.1994 r. w Cardiff (Wielka Brytania). ILS powstała z połączenia Federation Internationale de Sauvetage Aquatique (FIS) założonej w 1910 r. i World Life Saving (WLS) założonej w 1956 r. WOPR został przyjęty na członka ILS [4].

Material i metody. International Life Saving Federation w skrócie ILS jest międzynarodową, nie polityczną i nie dochodową federacją, która została założona 23.02.1993 r. w Leven (Belgia) i ukonstytuowała się w Cardiff (Wielka Brytania) poprzez połączenie Federation Internationale de Sauvetage Aquatique (FIS) powstałą w 1910 r. i World Life Saving (WLS) powstałą w 1956 r. i zrzesza ok. 25 mln ratowników na całym świecie. Założeniami ILS jest łączenie i wspieranie Federacji Narodowych na świecie, które zajmują się ratowaniem życia ludzkiego w środowisku wodnym.

Zakres działalności ILS obejmuje m.in.:

- poszukiwanie najlepszych metod ratownictwa wodnego i zabezpieczeń dla osób tonących;

- prowadzenie szkolenia z zakresu ratowania życia oraz wymiana doświadczeń w zakresie ratownictwa wodnego;
- wymiana doświadczeń praktycznych, medycznych i naukowych w zakresie ratownictwa wodnego;
- uruchamianie ośrodków szkoleniowych ratownictwa wodnego na całym świecie;
- działalność mająca na celu rozszerzenie aktywnego szkolenia na całym świecie oraz współpraca z innymi organizacjami humanitarnymi;
- wprowadzenie ujednoliconego wyposażenia i wymiany informacji;
- promocja oraz organizacja zawodów ratowników wodnych i regularne organizowanie międzynarodowych spotkań w celu pobudzenia zainteresowania ratowaniem ludzi, którym grozi utrata życia w wodzie.

Podsumowanie.

Celem kształcenia jest przygotowanie osób zatrudnionych, pełniących służbę lub będących członkami podmiotów uprawnionych do wykonywania ratownictwa wodnego i do podejmowania działań ratowniczych.

Obecnie w ratownictwie wodnym występują dwa stopnie:

- Ratownik Wodny.
- Instruktor Ratownictwa Wodnego.

Ponad 60. letni dorobek WOPR jest trudny do przecenienia, a zasługi znaczące dla ratownictwa wodnego oraz bezpieczeństwa osób przebywających na obszarach wodnych. Społeczeństwo, władze RP, administracja publiczna, KSRG i ILS Federation oczekują od WOPR dobrze przygotowanych zasobów, wyszkolonych ratowników wodnych, pracujących na pływalniach i kąpieliskach, zdolnych do reagowania w sytuacjach kryzysowych, a nade wszystko efektywnego działania na rzecz zmniejszenia liczby osób tonących w wodach polskich. Obecnie 153 podmioty mają uprawnienia do wykonywania ratownictwa wodnego w związku z tym system integracji w ramach Polskiego Systemu Ratownictwa, będzie wymagał nowego spojrzenia na ratownictwo wodne i efektywniejszych rozwiązań formalnych. Potencjał ratownictwa wodnego jest znaczny, ale obecnie nadto rozproszony. Ujęcie w jednorodny podsystem zasobów ratownictwa wodnego bez administracyjnych decyzji obecnie wydaje się być niemożliwe. System szkolenia oraz instrukcje i programy kursów, a także wymogi kwalifikacyjne dla ratowników wodnych i instruktorów w zakresie ratownictwa wodnego zostały opracowane przez różne podmioty z wykorzystaniem wzorów lub matryc organizacji zagranicznych i międzynarodowych. Należy zorganizować konferencję naukową poświęconą bezpieczeństwu osób przebywających na obszarach wodnych i systemowi ratownictwa wodnego. Powinno się

określić model ratownictwa wodnego dla powszechnego (polskiego) systemu ratownictwa.

Wykaz piśmiennictwa:

1. Kowalski D., Skalski D., Makar P., Pęczak-Graczyk A., Skalska E., Aktywność fizyczna osób starszych jako gwarant samodzielności, W: Medycyna i zdrowie: wybrane aspekty ratownictwa. T. 4 / red. nauk. D. Skalski, B. Duda-Biernacka, D. Kowalski, R. Zwara, Starogard Gdański 2020. S. 114–120.

2. Moska W., Skalski D., Kowalski D., *Trening zdolności motorycznych w pływaniu*, PSW w Starogardzie Gdańskim, Starogard Gdański 2018. S. 132–135.

3. Por. Program działania policji i Wodnego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego w zakresie bezpieczeństwa i porządku na wodach, Warszawa Kwiecień 1999 [w:] Skalski D., (2001) Edukacja wodna – zostań ratownikiem, Skarszewy. S. 153.

4. Skalski D., Lizakowski P., Kowalski D., Nietupska Z., Współczesne wyzwania bezpieczeństwa wewnętrznego w aspekcie bezpieczeństwa wodnego, Pomorska Szkoła Wyższa w Starogardzie Gdańskim przy udziale Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku, Akademii Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni i Towarzystwa Naukowego w Grudziądzu, Gdynia – Gdańsk. 2020. S. 19–25.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-14>

Скиданова А. В.,

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Університету Фрібура (Швейцарія)*

МІЖ МОДЕРНІЗАЦІЄЮ, КОЛОНІАЛЬНІСТЮ ТА НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕМАНСИПАЦІЄЮ: СЛУЖБА УКРАЇНЦІВ У АРМІЯХ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЙ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

До новітньої доби Україна увійшла через браму Першої світової війни. Її жорна стерли на порохи або трансформували до нової якості численні процеси та явища довгого ХІХ століття. Серед іншого

докорінних змін зазнали обставини, які визначали життя українців у імперіях Габсбургів і Романових.

У фокусі тексту – історичний феномен військової служби українців у арміях австрійської та російської монархій наприкінці XIX – на початку XX ст. Причиною, яка спонукає до такої ретроспективи, є разюча зміна, яку ми спостерігаємо, порівнюючи військову службу українців до, під час та після Великої війни. Роками інтегровані до відбування військового обов'язку в імперіях, мобілізовані до боротьби за їхні інтереси у 1914 р., вже за кілька років українці постали до збройного змагання за власне політичне майбутнє. Очевидно, що за цією істотною та багато у чому доленосною трансформацією стоїть низка складових. Позатим, фактом лишається те, що чималий відсоток солдат і офіцерів українських армій доби визвольних змагань становили ті, хто вийшли з військових структур імперської доби. Зі структур, які засадничо належали до чільних підвалин і символів єдності імперій, проте за фактом у цій якості не ствердилися.

То яку роль для українського суспільства відігравала служба в імперських арміях до 1914 р. та які перспективи створював цей досвід в подальших часах Першої світової війни та української революції?

З останньої чверті XIX ст. в Австро-Угорській (1868 р.) та Російській (1874 р.) імперіях набрав чинності загальний військовий обов'язок для чоловіків. Перехід до нової системи комплектування збройних сил був частиною реформ, які мали на меті *створення ефективної моделі масових армій*. У контекстах тогочасної військової модернізації дослідники також відзначають впровадження нарізної зброї, реформування військового управління й освіти, розширення соціальної бази офіцерського корпусу тощо. Українці, підлягаючи загальній військовій повинності в обидвох імперіях, у певних кількостях долучалися до військової підготовки та здобували нові соціальні навички у частинах регулярної армії, мали шанси скористатися освітніми та кар'єрними можливостями, вступаючи до військових навчальних закладів. Безумовно, в реальному житті окреслені явища з низки об'єктивних причин були суперечливими (труднощі адаптації до військової служби для переважно селянського контингенту новобранців, важкі умови проходження служби, якість підготовки, складнощі з доступом до освіти й у побудові військової кар'єри) [3; 4, с.151–152]. Попри те, військова служба була одним із треків, заступаючи на який українське суспільство зазнавало *модернізаційних впливів*, котрі створювали нові можливості в часі творення та збройного захисту українського державного проекту революційної доби.

Армії розглядаються істориками як один із основних інститутів імперського правління. Зміни у порядку залучення підданих до збройних сил, в ідеологічних настановах щодо служби, перипетії дискусій про військові реформи, зрештою ритуально-символічні практики, пов'язані з армією, – все це у другій половині XIX – на початку XX ст. засвідчувало тісний зв'язок між армією та змінними стратегіями розбудови імперій. Приміром, армія Російської імперії виступала у якості інструменту та своєрідного маркера колоніального управління окремими народами і територіями. Розбудова армії Австро-Угорської імперії відображала політичну лінію утримання балансів і компромісів поміж своїми підданими народами [1, с. 603, 612; 2, с. 117].

У одному зі своїх есе Альфред Рібер поставив питання про те, в яких вимірах і з якими наслідками армії континентальних імперій змінювалися під впливом трансформацій, характерних для імперій, що націоналізуються (*Nationalizing Empires*). У цій парадигмі чільною є логіка, відповідно до якої армія стає більш ефективною, коли є *лояльною не лише до династії, але й до титульної нації* імперії. Перетворення в армії, пов'язані з цією логікою, долучалися до процесів перебудови Габсбурзької імперії на Австро-Угорську, Османської на Турецьку, імперії Романових – на Російську [1, с. 594–595]. То в який спосіб слушно наголошувані Альфредом Рібером контекстуальні зміни в імперських арміях могли позначитися на українському суспільстві?

Від часу військових реформ Дмитра Мілютіна й до 1914 р. усі частини діючої армії Російській імперії комплектувалися наближено до відсоткової пропорції 75/25, де переважаюча частка належала представникам уявленого «російського народу». До цієї категорії імперці включали росіян, українців і білорусів. За правління Олександра III та Миколи II «триєдиний російський народ» розглядався у якості *«російської імперської нації»* – стрижня держави та чи не єдиного благонадійного елемента в імперській армії. Це означало, що українці ставали заручниками імперії не лише в політико-ідеологічному сенсі, але й у військовому. Мовою «націоналізованої» в такий спосіб армії лишалася російська. То ж за лаштунками армії, яка на перший погляд залучала українців до творення імперського проекту у якості одного з центральних учасників, можна упізнати *механізм колонізуючого російського впливу*. Зрештою, зараховуючи українців до «російського народу» як рамкової спільноти армії, імперія відкривала широкі можливості для інтенсивної експлуатації Наддніпрянщини в якості джерела призовників. У 1907 р. 22,5% новобранців армії Російської імперії становили українці [2, с. 118–119]. Армія монархії Габсбургів останньої чверті XIX – початку XX ст. відбивала відмінні

від російських стратегії державного будівництва. У 1867 р. політична частина угорського компромісу, результатом якого стала поява двоєдиної монархії, була доповнена військовою складовою, відповідно до якої імперська армія ставала композитною. Регулярна армія імперії тепер складалася із загальноімперської армії, ландвера (комплектувався із земель австрійської корони) та гонведа (комплектувався із земель угорської корони). Таким чином, крім участі в загальноімперській армії, українці Східної Галичина та Буковини потрапляли до ландверу. Закарпаття ж, підпорядковуючись угорській частині імперії, давало солдат для гонведу. Командною мовою ландверу була німецька, гонведу – угорська і хорватська. Проте, якщо у підрозділі перебувала значна кількість представників іншомовного етносу, в справах служби офіційно санкціонувалося використання так званих *полкових* або *батальйонних* мов [4, с. 51]. На думку Альфреда Рібера, поліетнічний та поліконфесійний ландвер скоріш за все не розвивався у напрямку австро-німецької національної армії. В той же час гонвед мав тенденцію до перетворення на щось на кшталт національної угорської армії [1, с. 610–611]. Загальноімперська армія Австро-Угорщини не стала інтегрованою чи національною силою, будуючись радше як державний інститут для підтримки хиткого балансу між основними етнічними групами імперії, трималася на лояльності до династії та сприйнятті імперії як захисного механізму [1, с. 611–612].

Отже, під впливом використання армії як інструменту імперських державотворчих стратегій до Першої світової війни сформувалася очевидна відмінність у характері служби українців у армії Російської та Австро-Угорської імперій. На перший погляд, обставини військової служби під владою Габсбургів потенційно краще підтримували підґрунтя для *національної емансипації українців*, ніж це було в Наддніпрянщині. Та разом із тим в устрої імперських армії діяв механізм, який парадоксальним чином дещо вирівнював шанси наддніпрянців у збереженні власної ідентичності й посилював їх для українців-підданих австрійської корони. Таким механізмом, на нашу думку, був *територіальний принцип комплектування військ*, який передбачав, що військові частини отримують новобранців із визначеної території, в ідеальному випадку – з місцевості, де вони розташовувалися. У різний спосіб територіальну систему комплектування було впроваджено обома імперіями під час військових реформ останньої чверті XIX ст. Більш проблемним це виявилось для Російської імперії, де через збереження співвідношення етносів у військових частинах утвердилася практика переміщення новобранців із російських губерній на окраїни імперії. Наддніпрянські губернії були, очевидно, певним виключенням у таких розподілах. Переважна більшість тамтешніх

новобранців розподілялася в їхніх же межах, лише почасти потрапляючи до етнічно відмінних регіонів [3, с. 273–274]. Отже, для багатьох українських місцевостей залишався шанс розміщувати на своїй території частини військ, які склалися як мінімум на 30%, як максимум більш ніж на половину з українців [2, с. 120]. У той же час в Австро-Угорщині через відсутність лімітів чи етнічних пропорцій у військових підрозділах територіальний принцип застосовувався у більш класичний спосіб, що в свою чергу зумовило формування чималої кількості військових частин із переважаючим відсотком українців [4, с. 57–58].

Список використаних джерел:

1. Rieber A. Nationalizing Imperial Armies: A Comparative and Transnational Study of Three Empires. *Nationalizing Empires*. Budapest, 2015. P. 593–627.

2. Скиданова А.В. Українці в системі комплектування збройних сил Російської імперії напередодні Першої світової війни: військово-політичний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки*. Острог, 2023. Вип. 34. С. 115–122.

3. Цикельн Д. Неспособные к службе новобранцы (Статистический очерк). *Военный сборник*. 1884. № 4. С. 267–298.

4. Чолій С. В. Мобілізація на периферії. Військовий обов'язок як фактор модернізації імперії Габсбургів 1868–1914 : монографія. Київ : Гранмна, 2016. 288 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-15>

Тарасюк Л. С.,

доктор філософських наук,

професор кафедри філософії та історії

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ІДЕНТИЧНІСТЬ У СИСТЕМІ КООРДИНАТ ГІДНОСТІ

Співпраця України та Європи у сфері освіти, культури є одним із фундаментальних питань у контексті європейської інтеграції. Усвідомлення національної та культурної ідентичності є своєрідним пропуском для співробітництва України й Європи в даній площині. Сьогодні, в умовах війни, наш народ виборює це право. Ідентичність

у системі координат гідності: право на життя, право на свободу, право бути собою, право на безпеку.

Поняття національної та культурної ідентифікації пов'язане з етапами розвитку етносу, системою його символічно-знакових уявлень та оцінок про навколишній світ та формами культурно-історичного буття. Етнос (від грец. *ethnos* – плем'я, народ) – це культурно-духовна спільність людей, споріднених походженням, мовою, культурними надбаннями, територією проживання, а за певних умов і державними утвореннями. Досить часто термін «етнос» порівнюють з поняттями «народ» і «нація». Народ відрізняється від нації не кількісними показниками, а рівнем свідомості, зумовленої проблемами облаштування державного устрою та об'єднання. Налагодження зв'язків у суспільстві, реалізація творчих можливостей кожного індивіда неможлива без потреби у відчутті глибинних коренів. Кожна людина прагне усвідомити себе ланкою в певному стабільному ланцюгу людського роду, що виник з прадавніх часів. Культурна ідентифікація – це самовідчуття людини всередині конкретної нації, культури. Ідеї «приналежності» або «спільності» і акт ідентифікації з іншими культурами є універсальним ланцюгом, що з'єднує людські утворення. Національна, або як тепер прийнято говорити, етнічна свідомість передбачає ідентифікацію індивіда з історичним минулим даної групи і акцентує ідею «коренів».

Категорія «культурна ідентичність» у наукових публікаціях подекуди виступає синонімом визначення «культурна самобутність». Культурна ідентичність характеризується як спільна політична дія, яка мобілізує усі об'єкти культури в українському суспільстві. Спостерігається тенденція у значенні національно-культурної ідентичності, також використовується терміни «національна культура», «національний менталітет» [7]. Актуалізуючи виховання патріотизму в молоді сучасності важливо зазначити роль культурної ідентичності, культурної самобутності для державотворення та усвідомлення актуальності цих аспектів. Все більша кількість дослідників визнає, що усвідомлення культурної самобутності, національної спадщини, історичних коренів та творчого потенціалу суспільства разом з іншими важливими чинниками є однією з рушійних сил розвитку нації та держави [7].

Базова індивідуальна і групова культурна приналежність до етносу встановлювалась у момент народження людини, а культурні надбання, засвоюючись у потоці життя, не передбачали ні спеціальних зусиль, ні розвиненої індивідуальності. Глибинна людська потреба в культурній ідентифікації зберігалася протягом усього життя людини. Світогляд етнічної групи формується за допомогою символів спільного минулого

етносу – міфів, легенд, святинь тощо. Ця культурно-історична спадкоємність у житті етносу досить динамічна і рухлива. Виробляючи своє, запозичуючи щось у сусідів та акумулюючи його, народ поступово формує національну культурну традицію – власне те, що передається в спадок майбутнім поколінням: побутові звичаї, обряди, національний одяг, місцеву розмовну мову (діалект) і врешті-решт – фольклор, тобто народні пісні і танці, епічні твори тощо.

Процес усвідомлення кожним індивідумом своєї приналежності до певної етнічної спільноти визначає етнічне самоутвердження як норму, коли традиції, мова, культура, звичаї, потреби збігаються з власними інтересами та готовністю їх відстоювати і втілювати в життя; це визначає етнічну ідентичність, тобто сприйняття себе часткою етносу як цілісного суспільного організму. Усі ці чинники відіграють вирішальну роль у забезпеченні життєдіяльності та життєздатності етносу, примножуючи надбання матеріальної і духовної культур, є важливими засадами формування національної та патріотичної свідомості. Нації творчий процес іноді трактується як творення загальнонаціональної культурної ідентичності [7, с. 5].

Національна культура тісно пов'язана з релігійною. І національна, і релігійна культури охоплюють знання, навички, вміння, що є провідними в конкретному географічному регіоні, а також ідеї та уявлення, які мають суспільну цінність. Національно-релігійне життя охоплює провідні конфесії. Так, українці віддають перевагу напрямам християнства: православ'ю, католицизму, уніатству, протестантизму. Завдяки демократичній хвилі спостерігається звернення до архаїзмів у вірі та віруваннях, зокрема до язичництва, так званої РУН-віри, а також до таких нетрадиційних релігійних напрямів, як, наприклад, кришнаїзм.

Національно-релігійне життя формує національно-релігійну свідомість, яка охоплює основні компоненти: культуру, мову, звичаї. Усі вони взаємопов'язані, проте кожний з них зберігає відносно самостійність і за певних умов може виконувати самодостатню функцію. Згідно з релігійними уявленнями утворюються національно-релігійні традиції як форми спадкоємності у життєдіяльності нації. Так, наступним поколінням передаються усталені й унормовані традиційні й культурно-побутові цінності: норми поведінки, звичаї, обряди, ідеї, моральні установки тощо.

Історичний взаємозв'язок національного і релігійного як домінуючих у суспільстві елементів сприяв формуванню народно-релігійних традицій, на базі яких складалося бачення світу, вироблялася специфіка укладу життя нації на всіх етапах її розвитку. Отже, національно-релігійні традиції будь-якого народу є важливим елементом національної

культури, оскільки охоплюють символічні й чуттєво-наочні форми, а їх регуляторна функція впливає на формування ціннісної орієнтації, вироблення художнього смаку, норм і правил поведінки.

Державна влада та писемність стали першими передумовами майбутнього національного об'єднання людей. Вже цивілізації Стародавнього Сходу стали долати замкнутість і обмеженість суспільного життя. В епоху Відродження творцем культури, що являла собою своєрідного змісту надбудову, стала інтелігенція. Таким чином, до XVII ст. в Європі вже були передумови для утворення націй і національних культур. У XIX ст. в історії людства з'явилися нації – нові утворення, зміцнені не тільки економічно і політично, а й силою людського духу. Націю, на відміну від етносу, об'єднує не стільки кровно-споріднений зв'язок, скільки, крім економічних і політичних факторів, національний характер і національна психологія, національні ідеали і національна самосвідомість і воля.

Сучасна українська ідентифікація (ототожнення, встановлення збігу ознак) є прямим продовженням етнічної та мовно-фольклорної ідентифікації української нації, яка почала активно формуватися ще з середини XIX ст. Це пов'язано з тим, що українська мова формувалась як народна, селянська мова. Наприклад, для М. Грушевського поняття «селянство» і «українство» були синонімами. Шанобливе ставлення до малоросійського фольклору породило українофільство, а потім – ідею державної самостійності України [3].

Із самого початку українська національна культура і українська національна ідентичність у тому вигляді, в якому вони формувались у кінці XIX – на початку XX ст., були максимально наближені до самосвідомості, менталітету народних, селянських мас. І це вирішальний момент у розумінні української національної ідентичності. У цьому збігу національного, державного та етнічного і полягає міцність нової української ідентифікації.

За сучасних умов, втрачаючи зв'язок з контекстом свого народження, індивід отримує можливість більшого вибору і самовизначення своєї приналежності. У міру наростання сучасних цивілізаційних перетворень багато людей набувають більшу можливість у виборі культурної орієнтації згідно із здатністю індивіда знайти своє місце в новій соціальній структурі.

Національна свідомість і національна культура – неодмінні ознаки духовності народу. Статус проблеми вони дістають в умовах «суспільного не здоров'я». І цілком зрозуміло, що переломні, кризові періоди в суспільному житті супроводжуються вибухом подібних проблем у їх драматичному варіанті. Цей драматизм посилюється, якщо суспільна криза торкається усіх сфер життя: економіки, політики,

моралі тощо. Адже духовність є індикатором соціальної гармонії. Разом з тим слід думати, що національна культура в її основних вимірах є основою життя соціальної спільноти, яка називається нацією.

Тому національна культура виступає предметом особливої уваги в кризові періоди. Саме вона є джерелом національної свідомості і об'єктом звернення, системою координат національної самосвідомості в пошуках тотожності. Наша сучасність визначається драматизмом означених проблем. І це стосується не лише України та країн пострадянського простору, а й порівняно стабільних країн Західної Європи, охоплених багатоаспектними процесами економічної інтеграції. Адже збереження національної ідентичності є зворотнім боком цих процесів. Отже, практичною і теоретичною потребою постає дослідження проблем національного у їх зв'язку із загальнолюдським.

Історія будь-якого народу розгортається не тільки в часі, але й у просторі. Зрілий етнос, як правило, прагне розширити уявлення про кордони свого існування, освоюючи межі близьких і далеких країн, регіонів і навіть континентів. На карті сучасного світу важко знайти країну, на теренах якої не проживали б українці. Еволюція української ментальності на тлі сучасних викликів потребує потужного духовного імунітету, і забезпечити це може культивування ідентичності, власної гідності. Кожен народ «маркує» свою історію найбільш визначними подіями, які і займають найпомітніше місце в його колективній пам'яті. Знання, розуміння, аналіз, осмислення цих подій і забезпечує когнітивну безпеку своєї національної свідомості. Усвідомлення національної та культурної ідентичності є своєрідним пропуском для співробітництва України й Європи.

Список використаних джерел:

1. Бокань В., Польовий Л. Історія культури України. К., 1998.
2. Дзюба І. Проблеми культури в незалежній Україні. *Пам'ятки України: історія та культура*. 1997. № 2. С. 16–29.
3. Грушевський М. С. Духовна Україна. К., 1994.
4. Висоцький О. Ю. Історія української культури : навчальний методичний посібник. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. 130 с.
5. Греченко В. А., Чорній І. В., Кушнерук В. А., Режко В. А. Історія світової та української культури. К., 2000.
6. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. К., 1993.
7. Сумцов М. Проблеми соціокультурної ідентичності. К., ПІЕНД, 2011. 276 с.
8. Попович М. В. Нарис історії культури України. 2-ге вид., випр. К., 2001.

Тимченко С. М.,
доктор історичних наук, професор

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Важливою сферою євроінтеграційної політики України за сучасних умов є залучення нашої держави у європейський освітній простір. На цьому шляху протягом останнього десятиріччя у площині нормативно – правового забезпечення, навчально – виховного процесу, у першу чергу у вищих навчальних закладах, розширення можливостей освітянських та наукових обмінів зроблено чимало. На часі стоїть питання модернізації контенту, програм, дидактики та методик викладання окремих дисциплін. Серед них особливе місце посідає історія. У цьому контексті важливо враховувати, як національні (українські), так і європейські напрацювання з даного питання.

Історична освіта поряд з історичною пам'яттю та історіографією виступають основними елементами історичної політики держави. Її мета визначена Конституцією України, яка у статті 11 закріпила положення про те, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій та культури. Таким чином, головною метою історичної освіти, як складової частини історичної політики повинно бути формування національно– свідомої української політичної нації, вільної від чужих, неправдивих та ідеологічно заангажованих понять [1].

Мова фактично іде про «націоналізацію» історії, в якій національна ідея, єдність народу, національна єдність та свідомість є метою державної політики в цілому та історичної зокрема.

На цьому зацентрував увагу і Міністр освіти та науки України О. Лісовий, який в одному із перших своїх інтерв'ю заявив про спотворене історичною наукою минуле про події, які відбувались навесні минулого року та відбуваються зараз на окупованих територіях. Їх оцінки не повинні містити доброзичливості, лояльності та прощень. Виховна парадигма історичної освіти, за його переконанням, повинна бути змінена, адже «не достатньо знати цифри, факти та послідовність подій, важливо формувати у молодого покоління історичну пам'ять на емоційному рівні. Не розділяючи болю трагедій та тріумфу перемог попередніх поколінь нацією не станеш» [2].

У рамках цих ідей передбачається ініційована Міністерством освіти та науки України діяльність робочої групи з опрацювання

концептуальних засад шкільної історичної освіти, яку очолила докторка історичних наук Людмила Гриневиц. Серед пріоритетів діяльності групи визначено формування критичного мислення, переформатування трактування історичних періодів, формування свідомого громадянина, що має чітке розуміння власної держави, прав людини, а саме демократичної держави. Окремий розділ нової програми буде присвячений російсько – українській війні, а трактування СРСР не буде обмежуватись як апеляція комуністичного дискурсу, а як держава імперського типу [3].

В той же час все більш актуальною стає поряд з націоналізацією проблема європеїзації історичної освіти.

З жалем доводиться констатувати відсутність чіткої визначеності статусу та ролі України в європейській історії. Це суттєво впливає на її оцінки у підручниках історії країн Європи. Проведене на початку 2023 р. Українським інститутом дослідження підручників з історії Польщі, Німеччини, Франції та Великої Британії показало спільні риси, не зовсім приємні для нас. А саме, за винятком доби незалежності Україна в них майже не представлена як самостійний суб'єкт історії, вона не входить до пріоритетів країн, історія яких вивчається, а сама історія України розглядається переважно у контексті російської історії, як географічний об'єкт, а не історичний суб'єкт.

Спробою європеїзації історичної освіти стало впровадження у школах курсу «Громадянська освіта» та інтегрованого курсу «Україна і світ». Розробниками програм стали науковці, які у подальшому ввійшли до робочої групи Міносвіти з реформування програм з історії України. Цим створюється нові передумови європеїзації історичного контенту. Проте міжпредметний характер курсів, повторення вже викладених наративів інших навчальних дисциплін, дискусійні моменти історичних оцінок суттєво ускладнюють цю роботу.

«Європейськість» у вивченні історії нашої держави, нації повинна стати невід'ємним атрибутом, як науки, так і освіти. Мова у першу чергу йде про:

- формування національної історичної пам'яті позбавленої комуністичних атавізмів та кліше;
- обґрунтування та запровадження нової періодизації історичної минувшини;
- забезпечення взаємозв'язку між шкільними програмами, які досить швидко модернізуються, та вузівськими програмами підготовки вчителів історії, які інколи бувають чи то підлаштованими під певні «авторські концепції» чи просто розділені на «номерні періоди»;

– належне теоретичне та дуже популярне зараз постмодерністське розуміння нації, яке фактично відкидає національний характер української історії до кінця XVIII століття;

– реалізацію європейських підходів до вивчення історії у частині подолання конфліктів, толерантності і прав людини. Дороговказом на цьому шляху може служити рекомендація Комітету міністрів Ради Європи від 31 жовтня 2001 року «Про викладання історії у XXI столітті в Європі. Проте зважаючи на сучасний стан України це не повинно відноситись до країн агресорів у першу чергу росії;

– відмову від запровадження нових курсів, які часто дублюють історію України та всесвітню історію, мають невизначений статус і перевантажують учнів. Достатньо належним чином скорегувати наявні програми матеріалами щодо європейського минулого та сучасного України;

– певних коректив вимагає і вивчення всесвітньої історії, яка за визнанням самих західних авторів в Україні надмірно перевантажена фактами, які навіть не викладаються у національних історіях європейських країн. Лагуни з цим непотребом повинна заповнити інформація щодо України, яка на всіх етапах розвитку фактично чи ментально була частиною Європи, її, за виразом С. Плохія, її брамою [4].

Таким чином за сучасних умов існує нагальна необхідність поєднання національного та європейського контексту, як шкільної так і вузівської історичної освіти.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: rada.gov.ua
2. Лісовий О. Треба формувати у молоді історичну пам'ять. URL: vseosvita.ua
3. Якою має бути нова концепція історичної освіти. URL: nus.gov.ua
4. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. К., 2022.

Уракін М. Г.,

кандидат економічних наук,

аспірант кафедри всесвітньої історії та археології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

СПІВПРАЦЯ З НАЦИСТАМИ НА ТЕРИТОРІЇ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ОКРУГИ «ЖИТОМИР» В АДМІНІСТРАТИВНО-УПРАВЛІНСЬКІЙ СФЕРІ

В перші дні окупації нацисти вдалися до формування нової владної вертикалі, яка складалася з власне німецьких органів влади та «української допоміжної адміністрації». Залучення місцевого населення до співпраці розглядалося окупантами через призму оволодіння новим життєвим простором та населенням. Нацистські керівники вважали за необхідне тимчасово, для встановлення повного контролю і завершення війни, долучати місцевих до управління та поліції. За приклад вони брали співпрацю англійської адміністрації та місцевих в Індії.

В перші тижні окупації німецька військова адміністрація спиралася на членів похідних груп ОУН(б), ОУН(м), які очолили новостворені органи допоміжної адміністрації. Крім того проводився пошук місцевих активістів, які були б схильні працювати з окупантом. Бажаючи працювати в окупаційній адміністрації, загонах поліції та інших структурах мали заповнити різні анкети та автобіографії, зміст яких проливав світло на їх попереднє життя. Так, одна із граф типового особового листа з обліку кадрів містила питання «Чи був репресований жидівсько-більшецькою владою (за що, коли, як)» [7, с. 83]. Зібрана інформація про кандидата ретельно аналізувалась і заносилась до заведеної на нього справи.

При комплектуванні допоміжного апарату та для налагодження роботи місцевої економіки окупанти провадили пошук колишніх радянських та партійних функціонерів, інженерів, технічних працівників, які вже мали досвід адміністративно-управлінської роботи. На думку С.І. Власенка, такий захід дозволяв нацистам економити час, сили та енергію при організації нової системи управління. «Німці вважали, – пише дослідник, – що співпраця людей, які знали мову, звичаї, побут місцевого населення, повинна була полегшити експлуатацію економіки краю» [2, с. 111].

Не хтували окупанти і залученням до роботи допоміжних органів колишніх комуністів та радянських активістів. Для їх виявлення

працювала новостворена система обліку та реєстрації. В жовтні 1941 р. на сільських старост та міських голів нацисти покладали реєстрацію та ведення списків мешканців, які до 22 червня 1941 р. проживали у населеному пункті, приїхали або оселились в ньому після початку війни. Окремо складався список підозрілих осіб, які займали владні посади в радянську добу, були комуністами чи комсомольцями [9, с. 403–405].

Добровільна реєстрація з однієї сторони означала для людини з відповідним попереднім бекграундом загрозу життю. Частину колишніх партійно-комсомольських активістів та членів їх сімей нацисти знищили, або відправили в концтабори чи на примусову роботу до Німеччини. З іншої сторони, для нацистів добровільна реєстрація була своєрідним тестом людини на лояльність новому режиму та можливістю залучити її до співробітництва. Людина під час реєстрації вибирала для себе особистий варіант поведінки, від чого залежало її подальше життя в окупації.

В Андрушівському районі Житомирської області для підпільної роботи було залишено 213 комуністів. Більшість з них добровільно пройшла реєстрацію в гестапо. Кандидат ВКП(б) Зубревич навіть написав у заяві до начальника німецької жандармерії про те, що він «добровільно вийшов з рядів ВКП(б)», а також вказав, що він син розкуркуленого і т. ін. [10, с. 236].

У серпні 1942 р. М. Гусак, колишній суддя Черняхівського району, після перевірки його особи та анкетних даних місцевою комендатурою, отримав від відділу юстиції генеральної округи «Житомир» пропозицію стати суддею окупаційного суду Черняхівського району. На яку і погодився [5, с. 103].

Суддею вінницького мирового суду працював після перевірки професійний юрист Г. Бондаренко, суддею у Вінниці – Ф. Садкевич, суддею в Житомирі – колишній міліціонер І. Фурманський [5, с. 100–101].

В органах місцевої німецької юстиції працювали і інші працівники радянської феміди. Вони забезпечували потребу в адвокатах, суддях, нотаріусах, обіймали відповідні посади в генеральній округі «Житомир». На думку А. Іваненко, це був адміністративний колабораціонізм, що полягав у роботі місцевих окупаційно-владних інституціях. Їх «зрада» полягала не в особистій участі в каральних акціях проти місцевого населення, не у організації постачання до Німеччини «живого рабського товару», а в ліквідації залишків колишньої радянської владної вертикалі та легітимації нацистської окупаційної системи управління, поширенню гітлерівської влади на всі сфери життя жителів регіону. Тобто ці особи вчиняли злочин фактично

проти колишньої окупаційної влади, а вже потім проти місцевого населення. Хоча тут необхідно зазначити, що судді, адвокати, нотаріуси виконували важливу для окупованого населення роботу – забезпечення хоча б якоїсь юридичної стабільності та функціонування соціуму. Життя людей в окупації продовжувалось. Народжувались діти, хтось помирав, продавалась і купувалась нерухомість, яку потрібно було реєструвати, потрібно було посвідчувати договори, вирішувати господарські та цивільні справи. Саме ця сторона життя соціуму забезпечувалась новою окупаційною юстицією.

Однією з умов, яка висувалась майбутнім колаборантам, була їх приналежність до фольксдойче, чи ставлення до колишньої влади. Окрему категорію складали особи, які потерпіли під час репресій 1930-х рр. Очільником поліцію Любарського району працював С.Ф. Кульчицький. Він приймав активну участь в у розстрілах місцевих євреїв, прорадянських активістів та нелояльного до німців місцевого населення. Після його арешту співробітниками НКВС С.Ф. Кульчицький зізнався, що на посаду начальника поліції він погодився піти, бо був незадоволений радянською владою та особисто постраждав під час репресій [4, Ф. П.-76. Оп. 2 Спр. 227. Арк. 62–63].

Колишніх куркулів та підкуркульників, «лишенців», засуджених за антирадянську позицію, священників та членів їх сімей окупанти використовували для пропаганди направленої проти «жидобільшовицького режиму». Їм повертали колишні будинки, допомагали з працевлаштуванням, залучали до роботи в поліції та допоміжних службах. Восени 1941 р. частину зібраного врожаю сільські старости зобов'язані були виділяти і новоприбулим репресованим жителям села. Для цього навіть створювались комісії органів управління районного рівня [7, с. 84].

Допомога репресованим надавалась при їх поверненні додому, поверненні відібраного житла, облаштуванні на робочих місцях. Так, Вінницька обласна управа надала допомогу Юстинії Охват, який поверталася додому в м. Бориславль з радянських таборів. Їй посприяли в отриманні перепустки та відпочинку у Вінниці [7, с. 84].

Допоміжна служба мала створити в населення ілюзію безпечності та дозволила б німцям утвердитися на окупованих територіях.

Бажання співробітничати з окупантом виявили різні за соціальним походженням, національністю та метою місцеві жителі. Показовим прикладом протилежних мотивів колаборантів може слугувати формування нацистами першого складу місцевих допоміжних адміністрацій. Якщо в Житомирі першість мали представники українського націоналістичного руху, то у Вінниці до співпраці долучились представники місцевої інтелігенції та фольксдойче.

В новоствореній німцями судовій системі знайшлося місце підготовленим в російській імперській період юристам, яких компартійні органи позбавили права займатися професійною діяльністю. Частина з них була звільнена з органів юстиції, інші переведені на посади юрист-консультів, чи посади дрібних клерків. Так, суддею Житомирського суду став колишній працівник апарату судових структур Російської імперії, випускник юридичного факультету Київського університету М. Лобачевський. Він, маючи антирадянські переконання, в серпні 1941 р. звернувся до О. Яценюка з клопотанням знайти йому підходящу роботу в новій адміністративно-управлінській системі [1, Ф. 6(ОФ). Спр. 7815. Арк. 20].

Виходець із суддівської родини М. Прель, будучи знайомим з вінницьким головою О. Севастьяновим, отримав від нього посаду мирового судді [5, с. 99].

Загравання з гітлерівськими окупантами, постійна готовність прислужитися простежується в усій діяльності адміністративних функціонерів. У серпні 1941 р. до німецької комендатури надійшов донос старости села Дмитрашківка Вінницької області Й. Верестини на місцевого комуніста Г. Слюсара. В доносі повідомлялось, що Г. Слюсар тероризує та підбурює місцевих селян не збирати врожай і не виконувати вказівки німецької адміністрації. В результаті доносу Г. Слюсара арештували, а згодом розстріляли [6, с. 160].

В містечку Попільня влітку 1941 р. новопризначений староста Витовцій на вимогу німецького функціонера з питань сільського господарства побив одного із своїх сусідів [8, с. 74. Причиною побиття стало невиконання ним плану поставок продовольства.

Частина працівників місцевих допоміжних органів допомагали окупантам боротися з партизанами та підпільниками. З кримінальних справ заведених на колишніх колаборантів можна побачити факти такої діяльності. Зокрема, надавав допомогу нацистам староста с. Кур'янци Погребищенського району М.А. Волянський, [3, Ф. 2. Оп. 93. Спр. 23. Арк. 105] місцевий житель м. Браїлів П.А. Сніжинський видав окупантам місцевий партійно-радянський підпільний актив [3, Ф. 2. Оп. 93. Спр. 23. Арк. 132].

З архівних документів можна зробити висновок, що колаборанти фактично не приймали жодних рішень, щодо організації роботи місцевих органів самоуправління, освіти, культури та медичної сфери. Вони для окупантів були лише виконавцями розпоряджень німецьких очільників адміністративних одиниць. Призначені нацистами керівники щомісяця подавали до окупаційних адміністрацій звіти про виконання німецьких постанов та організацію роботи та справ у господарствах чи відділах. Вони не мали повноважень видавати накази та

розпорядження, складати плани робіт. Їм заборонялось без узгодження з німецькою адміністрацією здійснювати реалізацію продукції.

Отже, при організації власної системи колоніального управління та пограбування місцевого населення, ресурсів та корисних копалин в Україні в цілому, так і в житомирсько-вінницькому регіоні зокрема, нацисти не допускали найменшої політичної самостійності серед місцевої української адміністрації. Всі початкові прояви лібералізму нацисти використовували з метою встановлення тотального контролю за місцевим населенням та організації нової колоніальної економіки в регіоні.

Список використаних джерел:

1. Архів Управління СБУ в Житомирській області.
2. Власенко С. І. Нацистський апарат управління сільським господарством військової зони України (1941–1943 рр.). *Архіви України*. №2. 2010. С. 99–114.
3. Галузевий державний архів СБУ.
4. Державний архів Житомирської області.
5. Іваненко А. До питання кадрового забезпечення роботи юридичних установ Райхскомісаріату «Україна» та військової зони окупації. *Воєнно-історичний меридіан*. 2019. № 4(26). С. 96–107.
6. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Київ : Альтернативи, 1999. 336 с.
7. Куницький М. Ставлення цивільної адміністрації рейхскомісаріату «Україна» до осіб, постраждалих від радянської влади (1941–1944 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*. 2013. Вип. 2. Ч. 2. С. 81–87.
8. Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні. Київ : Український центр вивчення історії Голокосту, 2010. 368 с..
9. Службні документи старостам и городским головам по части регистрации населения и выдачи удостоверений личности. *Київ: війна, влада, суспільство. 1939–1945 рр. (За документами радянських спецслужб та нацистської адміністрації)*. Київ : Темпора, 2014. 864 с.
10. Шайкан В. О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в період Другої світової війни : монографія. Кривий Ріг : Мінерал, 2005. 466 с.

Чамахуд Д. В.,

аспірантка II року навчання

*кафедри історії української музики та музичної фольклористики
Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*

ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕЛИКОДНЬОГО КАНТУ «ХРИСТОС ВОСКРЕС» ЯКОВА ЯЦИНЕВИЧА

Українські композитори першої третини ХХ століття зверталися не лише до окремих невеликих піснеспівів на канонічні тексти, а й до масштабних богослужбових циклів. З-поміж відомих авторів церковних творів цього періоду поруч з іншими митцями досі звучить музика Якова Яциневича (1869–1945). Яскравою сторінкою у духовній творчості композитора стали обробки давніх церковних кантів, яких у спадщині митця нараховується близько десяти. Проте жодних досліджень про зазначені композиції немає, зокрема про великодній кант «Христос воскрес», що підтверджує *актуальність* дослідження.

Кант Великодню «Христос воскрес» разом з однойменним тропарем є зверненням до пасхальної тематики у творчості Я. Яциневича. Твір написано для традиційного мішаного хору: сопрано, альт, тенор, бас. На жаль, точної дати створення великоднього канту невідомо. Проте можемо припустити, що як і інші канти Я. Яциневича, «Христос воскрес» написано у період між 1915–1927 рр., коли відбувався процес українізації богослужінь і, як наслідок, злет в історії написання української духовної музики. У дослідженні користуємося нотами із видання бібліотеки хору «Київ», опублікованими М. Гобдичем [2].

У процесі обробки кантів композитори, зазвичай, використовували добре знану слухачами мелодію, а також її слова. На жаль, достовірно не відомо джерела походження ні музичної теми, ні вербального тексту канту «Христос воскрес» Я. Яциневича. Мелодія та текст піснеспіву насправді досить популярні: декілька варіантів вдалося віднайти як в одноголоссі, так і в обробках інших сучасних композиторів-диригентів для мішаного хору (Л. Яценка [3], З. Яропуда [1]). Проте кант саме в обробці Я. Яциневича найцікавіший у плані музичного розвитку та найурочистіший за образним змістом свята, під час якого його виконують.

Незважаючи на те, що у канті митця використано п'ять куплетів вербального тексту, які виконуються з однаковою мелодією, Я. Яциневич не обмежився однаковою гармонізацією, а урізноманітнив

звучання новими музичними фарбами та фактурними прийомами. Цьому сприяла цікава мелодична лінія піснеспіву, насичена плавним рухом і широкими октавними стрибками, терцієвими оспівуваннями і секвенційними побудовами, а також ускладнена ритмічними пунктирами.

Так утворилися три розділи з постійно повторюваною партією сопрано, проте абсолютно іншими партіями у решти голосів та різноманітною фактурою, що змінюється після кожних двох куплетів тексту: перший розділ (А) – перший-другий куплети, другий (А₁) – третій-четвертий куплети, третій (А₂) – п'ятий куплет. Розподіл куплетів обумовлений їх змістом. У першому розділі твору розповідається про прославлення Воскреслого Христа найвищим Божими творіннями – людьми, а також живим навколишнім світом («земленька», «трави, квіти», «звір і пташка»). Другий розділ пригадує про учнів Ісуса, які Його звеличають («ученики мир співають»), а також про істини вчення Христового, завдяки якому «щезла вся страшна неволя». Кульмінаційний третій розділ – звернення до людей про заповіт дотримуватися заповідей Господніх («хай між вами гнів не буде, най любов вітає Божа»).

Віршована структура вербального тексту куплетів вплинула на розвиток музичного матеріалу піснеспіву: у кожній частині виокремлюється короткий вступ (т. 1-4), після якого слідує два речення по чотири такти (т. 5-8, 9-12) та ще одне з внутрішнім розширенням (т. 13-18), відділених кадансами.

У *першому-другому куплетах* (т. 1-18) канту Я. Яциневича, як і в усіх наступних куплетах піснеспіву, короткий вступ розпочинається унісонним рухом хорових партій звуками тонічного акорду в *G-dur* на словах «Христос воскрес!». Звичайно, композитор легко міг згармонізувати цей мелодичний хід, проте Я. Яциневич абсолютно свідомо цього не зробив. Адже саме унісонне проведення у всього хору на динаміці *f* цієї фрази створює ефект фанфар, які закликають слухача звернути увагу на головний сенс свята Пасхи Господньої. У першому розділі піснеспіву композитор чітко дав зрозуміти жанрову природу твору, використовуючи типові особливості канту: перевага гомофонно-гармонічної фактури; супровід мелодії другим голосом (альтом) переважно в терцію; функція гармонічного фундаменту у баса і тенора, при чому основа баса – рух I-V-I-V ступенями, що слідує від обиходних наспівів у церковній музиці (приклад 1). Проте вже у другій половині першого розділу (з т. 9) у партії басу з'являються підголоски, довгі плавні розспіви, широкі стрибки, а гармонічна мова ускладнюється невеликим відхиленням в *a-moll* перед кадансом.

Maestoso

Христос Во-скрес! Христос Воскрес! Ра-дість з не- ба ся-є де-на.

за-віта-ла нас-ха крас-на.

**Приклад 1. Я. Яциневич. Кант «Христос воскрес».
Фрагмент першого розділу**

На початку *другого-третього куплетів* (тт. 19-36), які утворюють другий розділ, при повторенні партій сопрано-альтів та гармонії, змінюється фактура з гомофонно-гармонічної на підголоскову з текстовим запізненням у чоловічих партіях, які продовжують співати звуки I-V-I-V, проте у двічі швидшому темпі, що «коливає» музичний матеріал. Так утворюється не лише вербальна поліфонія, а й дуже тонко створюється ефект «хорового ехо» між жіночими та чоловічими голосами. Унісонний початок другої половини першого розділу у другому розділі (з т. 27) вже перетворено на багатоголосся. Тобто музичний матеріал насичено новими гармоніями. Активного розвитку досягає партія альтів: разом із сопрано утворює не лише терції, а й кварта, септими, октави. Для підсилення звучності у партії басу вводяться широкі стрибки, а також *divisi*. Неймовірно потужний підхід до кадансової зони розділу досягається стрімким рухом у чоловічих партіях, які виводять підголоски терціями (т. 32). Згодом бас повертається до своєї безпосередньої функції – гармонічної опори, а тенор продовжує виспівувати прохідні звуки знизу-вгору і навпаки, що насправді досить непросто для виконання.

Майже з перших звуків музичний матеріал *п'ятого куплету* (тт. 37-54) змінюється до невпізнанності (приклад 2). Мелодію у цьому третьому розділі спочатку проводять чоловічі партії на фоні альтів і сопрано. Жіночі партії не лише сприймаються як підголоски, а й завдяки великому розспіву на складі «ра», який охоплює три такти (тт. 41-43), напруженим ходам, високій тисетурі та широкому

діапазону, допомагають створити кульмінацію усього твору. Цікаво, що межа між двома реченнями (тт. 44-45), типова для попередніх куплетів, зникає, адже на стику цих побудов продовжується розвиток у сопрано і альтів.

Ра-дуйте-ся!

Христос Воскрес! Хри-стос Во-скрес!

Радуйте-ся. Бо-жі лю-ди, хай між ва-ми

най-гнів не бу-де!

Приклад 2. Я. Яциневич. Кант «Христос воскрес». Фрагмент третього розділу

У другій половині розділу мелодія повертається у сопрано, але наростання звучності продовжується, чому сприяє внутрішній поділ в межах окремих хорових партій, а також надзвичайно розвинений рухливий бас. Усе сприяє тому, що композитор у кадансовій зоні просто не може не змінити мелодію зі звичного завершення прямою в першій октаві на стрибок і закінчення основним звуком тональності у високій другій октаві, що разом із гучною динамікою іще більше підкреслює тріумфуюче завершення святкового піснеспіву.

Таким чином, духовна творчість Я. Яциневича поповнила скарбницю української музики першої третини ХХ століття якісними професійно створеними композиціями. Кант «Христос воскрес» митця завдяки нетрадиційному розвитку музичного матеріалу, введенню фактурних контрастів, підголосків, значно «переростає» звичний жанр канту.

Список використаних джерел:

1. Колядки, щедрівки, духовні піснеспіви / упоряд. З. Яропуд. Кам'янець-Подільський, 2008. 112 с.
2. Яциневич Я. Духовні твори / ред.-упоряд. М. Гобдич. Київ : Камерний хор «Київ», 2006. 59 с.
3. Ященко Л. Христос воскрес! (на Великдень). Ноти з репертуару хору «Гомін». URL: <https://homin.etnoua.info/novyny/hrystos-voskres/> (дата звернення: 20.03.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-19>

Чеканов В. Ю.,

*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри філософії та історії
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського*

МЕНТАЛЬНЕ КАРТУВАННЯ УКРАЇНИ У ХХ – ХХІ СТ.: ПОШУКИ ТА ЗНАХІДКИ

Поняття *ментальної карти* постає з ситуації невдоволення та інтелектуальної активності навколо її. Відома українська історикиня Л. Нагорна ставила виділення просторового чинника, що лежить в основі ментального картування, у залежність від потреби відчуженої від влади людини в соціокультурній компенсації. Вона може набувати форм протиставлення центру периферії і створення «туманної сірої зони» фрагментованих периферій [2, с. 5, 27]. Наприклад, у ментальних картах українських інтелектуалів модерної епохи важливим компонентом була бінарна опозиція «Схід – Захід», що включала до себе різні смисли і, відповідно, констатацію розходження складників опозиції по цих смислах. Пізніше це вилилося у штучну концепцію «двох Україн» [1, с. 146–147]. В Росії аналогічне протиставлення належить до ментальних карт слов'янофілів і західників.

На створення ментальних карт України у ХХ–ХХІ ст. вплинуло декілька важливих чинників. Насамперед, на тривалий час збереглося положення України як складової частини СРСР, відповідно, це визначило ментальні карти, створені у Росії, на яких Україна поряд з іншими союзними республіками стабільно розглядалася як «национальная окраина». Центральну Європу в СРСР перейменували на «Східну», завдяки цьому Україна (наче як розташована східніше

від Сходу) на російських ментальних картах пересунулася з європейського контексту у «загальносоюзний».

На економіко-географічних картах всіляко підкреслювався радіальне по відношенню до центру в Москві розташування транспортних шляхів, на історичних – територія України визначалася як неодмінно залучена до політичних процесів у власне Росії, особливо тоді, коли йшлося про події, що не мали до України відношення (селянські повстання під проводом Разіна і Пугачова, розвиток капіталізму, поширення марксизму тощо). У аудиторії створювалося враження, що на українських землях не продукуються ні специфічно місцеві феномени, ні такі, що здатні до поширення у зворотній бік – на Росію (так, відсутні карти поширення українських культурних впливів на Кубань), натомість усі впливи, у т. ч. цивілізаційні (розвиток капіталізму, «тріумфальна хода радянської влади» тощо) йдуть з Росії. Визвольні рухи в Україні XVIII ст. показувалися тільки локалізованими на підконтрольних Речі Посполитій територіях та розглядалися і як антифеодальні, і як антипольські, своєрідне продовження Хмельниччини (наче Московська держава феодальною не була).

З іншої сторони, підкреслювалися і виділялися контексти, які визначали недоцільність розгляду України як частини Європи. Практично відсутні були історичні карти, присвячені поширенню історичних феноменів з Заходу (наприклад, «другого видання кріпосництва», греко-католицизму, єзуїтських колегіумів тощо) або феноменів відродження української нації, у яких за визначенням не могло бути спільного контексту з Росією як цілим (абсолютно відсутні були карти громадянської війни 1918–1920 рр., на яких виділялися території, підконтрольні українським урядам (і навіть махновцям), натомість підкреслювалися лінії фронтів просування по українській території Червоної армії і Добрармії Денікіна). Історична література, що продукувалася в УРСР, цілком поділяла цей різновид ментального картування.

З іншого боку, українські ментальні карти з 1991 р. теж не зазнали відчутних змін порівняно з попереднім періодом. Радше, може йтися про рецепцію карт української діаспори на Заході, які утворювали концептуальну опозицію російським та радянським ментальним картам. В незалежній Україні швидко склалася традиція використання цих концепцій як самоцінних для визначення місця України на карті європейського регіону. При цьому ті аспекти ментального картування, які через несамостійне становище України не вважалися в діаспорі актуальними, відтоді не розроблялися: так, до арсеналу дослідників не увійшли карти, що показували б місце України у *світі* (а не лише в регіоні), вектори її економічного впливу. Чому? Просто в екзилі

з відомих причин створювалися лише карти поширення української діаспори у світі, а ті аспекти, що набули актуальності уже в незалежній державі, спеціально не розроблялися. Саме тому українська аудиторія у 2022 р. була у більшості своїй спантеличена питанням про напрями експорту українського хліба через «зерновий коридор» на Чорному морі.

Російське вторгнення у 2022 р. спричинило сплеск активності у суспільстві як щодо самоідентифікації, так і оновлення ментальних карт. По відношенню до Росії частіше стало застосовуватися поняття «Московія» і навіть «Біломосковія». З протилежної сторони також спостерігається активність щодо ідентифікації України та її ментального картування: поряд з публікаціями, в яких вона ідентифікується як майбутня «неотъемлемая часть России», застосовуються поняття «бывшая Украина», «т.н. Украина» чи «временно контролируемые нацистским режимом территории». Усі зазначені прояви, в цілому, вкладаються в тренди, сформовані протягом ХХ ст. – підкреслення європейської приналежності України і її протилежності Росії з однієї сторони і заперечення її з іншої. Спостерігається не стільки видозміна концепцій, скільки їх підсилення – наприклад, з російської сторони дедалі частіше озвучуються ідеї заперечення існування України як сутності, принципово відмінної від Росії (концепції «одного народу», штучного характеру комплектування території України тощо). З іншого боку, з ужитку практично зникає такий елемент картування, як умовний поділ України на дві частини. Навесні 2022 р., коли в Росії на часі була проблематика захоплення України в цілому, поділ її території на частини розглядався в контексті денацифікації і повної інтеграції її територій до складу Росії [3]. Однак уже в другій половині 2022 р. такі проекти зникають з інформаційного простору.

Список використаних джерел:

1. Куций І. Образи Сходу і Заходу в українській історіографії: між реальним та уявним простором. *Український історичний журнал*. 2019. № 2. С. 144–160.

2. Нагорна Лариса. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ : ІпіЕнд імені І.Ф. Кураса, 2008. 405 с.

3. Что Россия должна сделать с Украиной. *Википедия: свободная энциклопедия*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D1%82%D0%BE_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F_%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%B6%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%8C_%D1%81_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B9 (дата звернення 10.03.2023).

Чисніков В. М.,

доктор юридичних наук, доцент,

головний науковий співробітник

*Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України*

ЗАВДУВАЧ КИЇВСЬКОГО СИСКНОГО ВІДДІЛЕННЯ Г.М. РУДИЙ – ОДИН З ПІОНЕРІВ ВИВЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ В БОРОТЬБІ З ПРОФЕСІЙНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Серед криміналістів-практиків Російської імперії, які на початку ХХ століття почали вивчати і застосовувати передовий досвід європейських країн у боротьбі з професійною злочинністю, був і завідувач Київським сискним відділенням титулярний радник Георгій Михайлович Рудий (1863–1918), якому в цьому році виповнюється 160 років з дня народження.

У серпні 1901 року станому приставу Васильківського повіту Київської губернії Г.М. Рудому, який зарекомендував себе прекрасним організатором і талановитим криміналістом, було запропоновано очолити сискну частину Київської міської поліції. У зв'язку з тим, що в м. Києві ця посада штатним розкладом не передбачалася, його призначили помічником пристава Печерської поліцейської дільниці «...з покладанням на нього обов'язків завідувача сискною частиною Київської міської поліції з окладом 600 крб. щорічно» [1, арк. 83].

Слід зазначити, що сискна частина Київської міської поліції заснована у липні 1880 року і до кінця 1901 року «ледве животіла». Керування нею покладалося на помічника поліцмейстера із загальної частини, який обіймав цю посаду за сумісництвом. У його підпорядкуванні перебувало кілька відряджених городових, які виконували розшукові обов'язки. Діловодство розшукової частини складалося з двох журналів: перший – настільний реєстр, у якому фіксували «темних осіб», а другий містив розшуковий алфавіт зі списком усіх осіб, які перебували в розшуку. Єдиним технічним засобом був фотоапарат, придбаний наприкінці 1890-х років.

Георгій Михайлович не мав ніякого досвіду керівництва таким специфічним підрозділом. Тому свою діяльність на новій посаді він розпочав з вивчення організації роботи у сискиних відділеннях Москви та Петербургу. У жовтні того ж року йому пощастило: керівництво київської поліції надало новопризначеному керманичу сискиної частини можливість ознайомитися з досвідом роботи кримінальних поліцій Англії та Франції.

19 вересня Г.М. Рудий отримав посвідчення, підписане київським губернатором, у якому російською та німецькою мовами зазначалося, що «подавець цього начальник сискиної поліції м. Києва колезький реєстратор Георгій Михайлович Рудий відряджається за кордон з Найвищого дозволу по справам служби». Далі в документі висловлювалося прохання до всіх посадових осіб і керівників установ «здійснювати п. Рудому при законних вимогах повне сприяння» [1, арк. 87].

Скориставшись службовим відрядженням, у жовтні-листопаді 1901 року Георгій Михайлович побував у Парижі та Лондоні, де ознайомився з організацією розшукової справи у Франції та Англії. Результатом цієї поїздки стала повна реорганізація Київської сискиної поліції за європейським зразком: були створені антропометричний, фотографічний, довідковий відділи та інші структурні підрозділи – столи: слідчий, пригод, особистого затримання, довідок і нагляду; запроваджена карткова система нагляду за злочинним елементом та дугова система розшуку злочинців. У доповідній записці керівництву Г.М. Рудий, зокрема, зазначав, що «карткова система нагляду і розшуків давно практикується в Парижі і є значною підмогою під час проведення дізнань і розшуку злочинців» [там само, арк. 87]. Він також домігся виділення додаткових коштів, збільшення кількості співробітників та значного розширення приміщення сискиної частини. Була створена чергова частина «по гарячих слідах» для постійного чергування чинів поліції та агентів з метою прийняття заяв і повідомлень про пригоди та проведення розшуку.

Таким чином, після реорганізації Київського сискиного відділення за західноєвропейським зразком, Г.М. Рудий мав усі підстави стверджувати, що на 1 квітня 1902 року Київська сискина поліція не поступалася «...за своїм благоустроєм жодній із правильно організованих у Росії сискиних поліцій» [2, с. 2].

Восени 1903 року Г.М. Рудий за дорученням Київського поліцейського майстера відвідав Дрезденську виставку благоустрою міст з метою «ознайомлення з найновішими удосконаленнями у сфері кримінальної поліції та застосування їх у київському сискиному відділенні» [там само, с. 4–5]. Два тижні Георгій Михайлович перебував у закордонному

відрядженні. У Дрездені його насамперед зацікавив новий метод кримінальної реєстрації – ототожнення злочинців за допомогою дактилоскопії, тобто відбитків десяти пальців обох рук. Упродовж останніх років цей метод успішно почала використовувати кримінальна поліція таких країн, як Англія, Німеччина, Австро-Угорщина та інші. З Дрездена Рудий вирушив до Берліна, а потім до Відня, де ознайомився з принципами дактилоскопії та організацією розшукової справи у цих містах.

Повернувшись з відрядження, він організував при антропометричному кабінеті перше в Росії дактилоскопічне бюро, яке почало діяти з 1 січня 1904 року. Г.М. Рудий, як переконаний прибічник нового методу ідентифікації, розробив проект організації дактилоскопічних бюро в масштабах Російської імперії і представив його начальству 13 жовтня 1903 року. Георгій Михайлович пропонував організувати чітку систему дактилоскопічних бюро: 1) повітові і приватні – при повітових і губернських в'язницях, виправних відділеннях та інших місцях ув'язнення, а в селищах, де немає місць ув'язнення, – при місцевому поліцейському управлінні або у старшого поліцейського чиновника; 2) губернські – при губернській в'язничній інспекції або сискному відділенні, якщо воно є; 3) центральне – при Головному тюремному управлінні або при Петербурзькій сискній поліції. Але у Департаменті поліції на той час дотримувалися інших поглядів і віддавали перевагу антропометрії.

Незважаючи на те, що проект Г.М. Рудого не було підтримано у столиці, він продовжував вірити у можливості дактилоскопії. У 1904 році Георгій Михайлович склав для чинів антропометричного кабінету «Керівництво для дактилоскопічного дослідження доктора Віндта», основні положення якого увійшли до розробленої ним «Інструкції чинам Київської сискної поліції» (1905 р.). У створеному Г.М. Рудим дактилоскопічному бюро тільки за перший рік його існування підлягли дактилоскопіюванню 1987 осіб, а за наступні два роки – 2407 злочинців.

Дактилоскопія була не єдиною новацією Г.М. Рудого у вітчизняній сискній справі, запозиченій у Європі. Перебуваючи у вересні 1903 року на Дрезденській виставці, Георгій Михайлович звернув увагу ще на один цікавий експонат серед новинок поліцейської техніки. Це була невелика за розмірами дорожня валіза, оснащена великою кількістю інструментів і приладів, необхідних для виявлення і дослідження речових доказів, знайдених на місці події. Це, так би мовити, був прабатько сучасного слідчого чемодану, винахідником якої вважається відомий австрійський вчений-криміналіст Ганс Гросс.

Уважно ознайомившись із предметами, якими була укомплектована дорожня валіза, Г.М. Рудий переписав їх у свій записничок, добре розуміючи, що вони стануть надійними помічниками чинам сискної поліції, які здебільшого першими прибувають на місце події і провадять дізнання. Більш докладніше зі вмістом і можливостями дорожньої валізи він ознайомився в поліцейських управліннях Берліна і Відня.

Повернувшись із закордонного відрядження, Георгій Михайлович за власний кошт не лише започаткував у Києві таку саму валізу, а й удосконалив її, доповнивши багатьма приладами, необхідними для місцевих умов» [там само, с. 5]. Результати аналізу літературних і архівних матеріалів свідчать, що це фактично був перший в Росії слідчий чемодан, який почали використовувати чини Київської сискної поліції для огляду місця події.

Реорганізація Київської сискної поліції, як зазначав сам Георгій Михайлович, завершилась у грудні 1904 року придбанням для розшукових цілей у м. Швельмі (Німеччина) чотирьох собак-шукачів – вівчарок різної статі. Після їх придбання при сискному відділенні запровадили посаду дресирувальника собак. Для історії збереглося навіть ім'я та прізвище першого київського дипломованого кінолога – Олександр Ергант. У листопаді 1904 року за рекомендацією Г.М. Рудого його відрядили до Швельма «для детального ознайомлення зі способом дресування і виховання поліцейських собак». Упродовж місяця Ергант сумлінно вивчав премудрості службового собаківництва і повернувся до Києва, маючи засвідчений встановленим порядком атестат про «успішне вивчення способу дресування і виховання собак» [там само, с. 35]. Суттєву допомогу в дресуванні собак надавав німецький журнал «Поліцей-Гунд», один примірник якого передплачувало Київське сискне відділення.

Таким чином, вивчення і запозичення керманічем Київського сискного відділення Г.М. Рудим передового досвіду поліції європейських країн у боротьбі з професійною злочинністю дало можливість реорганізувати Київське сискне відділення за західно-європейським зразком [3].

Список використаних джерел:

1. Личное дело заведующего сыскной частью Киевской городской полиции, титулярного советника Георгия Михайловича Рудого (Документы о прохождении службы, имуществе Рудого) – 3 июля 1884 г. – 20 января 1918 г.). Державний архів м. Києва (ДАК). Ф. 237. Оп. 3. Спр. 47.

2. Отчет о деятельности сыскаго отделения Киевской городской полиции за 1902, 1903 и 1904 гг. К., 1905. 150 с.

3. Докладніше про Г. М. Рудого див.: Чисніков В. М. Сиска поліція на Україні за часів Російської імперії (1880–1917 рр.): історико-правове дослідження : у 2 кн. Книга II : монографія. Х. : Мачулін, 2016. С. 145–165 ; Чисніков В. М. Г. М. Рудий – видатний український криміналіст-практик початку ХХ ст. (до 155-річчя з дня народження та 100-річчя з дня трагічної загибелі). *Криміналістичний вісник*. 2018. № 1(29). С. 175–188 ; № 2(30). С. 178–185.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-21>

Юськов Д. С.,

*аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ЄВРОПЕЙСЬКІ МОДЕЛІ СПІВПРАЦІ ГРОМАДСЬКОСТІ ТА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК РЕФОРМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Протягом останніх десятиліть в Україні відбувається процес реформування управлінської моделі держави та демократизації суспільства. Європейські практики публічного управління та адміністрування передбачають залучення до управлінського процесу громадянського суспільства та його інститутів. Громадськість не тільки контролює витрати коштів з державного бюджету, а й все частіше стає учасником вироблення та реалізації державної політики у різних суспільних сферах. Не оминули ці процеси й систему вищої освіти нашої держави. Перехід системи вищої освіти України до моделі державно-громадського партнерства є яскравим прикладом суттєвих змін у виробленні та реалізації освітньої політики у вищій школі із залученням громадськості. Водночас, все частіше Україна вивчає та залучає міжнародний досвід впровадження таких змін. Прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу не тільки сприяє інтернаціоналізації вищої школи, а й впровадження досвіду ЄС щодо управління вищою школою.

Мета статті – дослідити можливість застосування європейських практик співпраці громадськості та закладу вищої освіти як можливого чинника реформування вищої освіти в Україні.

Курс на впровадження європейських практик реалізації вищої освіти Україна взяла ще у 2005 р., коли долучилася до Болонської конвенції (1999 р.) як угоди щодо стандартизації підходів до організації навчального процесу та функціонування вищої школи в Європейському Союзі. У Комюніке Конференції Міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей» вказувалось, що загальноєвропейський простір вищої освіти має базуватися «на основі принципів якості та прозорості», а цей процес не можливо забезпечити без залучення інститутів громадянського суспільства до вищої школи.

Однак, на нашу думку, базові принципи залучення громадськості до вироблення та втілення політики в освіті закладені ще у Договорі про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), що був підписаний у Римі 25 березня 1957 р. та став прообразом Європейського Союзу. У ньому не порушувались питання вищої освіти. Однак у ст. 118 і 128 Римського договору окреслювали дії щодо професійної освіти і підвищення кваліфікації, де зазначалося, що «влада європейської спільноти діятиме у тісній співпраці з країнами-членами і з урахуванням громадської думки» [2, с. 56–57].

У «Плані дій «Україна – Європейський Союз», що був схвалений Кабінетом Міністрів України 12 лютого 2005 р., Україна погоджувалася реалізувати практику «залучення громадян до процедури прийняття рішень, у тому числі через організації громадянського суспільства» та «залучити представників зацікавлених громадянських кіл та соціальних партнерів до участі у реформі системи вищої освіти та професійної освіти» [4].

Підписуючи «Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» (ратифікована Законом України № 1678-VII від 16 вересня 2014 р.) Україна взяла на себе зобов'язання втілювати повагу до «демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод» (ст. 2), зміцнювати співробітництво «щодо розвитку інформаційного суспільства на користь приватних осіб і бізнесу» (ст. 389) та активізувати співробітництво в галузі вищої освіти, зокрема через «реформування та модернізації систем вищої освіти» (ст. 431) [3].

У процесі реформування вищої системи України, на нашу думку, насамперед потрібно ширше залучати громадськість до вироблення політики у цій сфері. І тут не обійтися без активного розвитку електронного урядування. Загалом, на сьогодні існує доволі широка європейська практика обміну інформації та надання послуг для громадськості з допомогою інформаційних технологій. Так, такі

портали діють в Естонії (веб-сторінка Податково-митного департаменту, портал «X-Road» (Перехрестя)), Австрії («Help»), Фінляндія (веб-портал Suomi.fi), Нідерланди («e-Citizen»), Великобританія (Портал www.direct.gov.uk) тощо [5, с. 39–45].

Дослідниця О. Гостева виділяє участь інститутів громадянського суспільства у сферах освіти, культури, відпочинку та соціальних послуг у Великобританії. Там, громадські організації не лише впливають на урядову політику у цій сфері, а й безпосередньо самі її реалізують. На систему британських «публічних» шкіл, незалежних університетів, інші заклади освіти припадає 42% всіх витрат громадських організацій [6].

Широкі можливості залучення громадськості до реалізації вищої освіти мають Швейцарія та Німеччина. На думку С. Кравченка, ці країни обрали децентралізований і демократичний шлях розвитку національних систем освіти, що продиктовано особливостями їхнього адміністративно-територіального устрою. Наприклад, вищі навчальні заклади в Німеччині є юридично незалежними установами з правом на самоуправління та мають повне право на визначення структури вищого навчального закладу, методів і змісту навчання, організації наукових досліджень, а окремі питання (наприклад питання реорганізації або відкриття відділень, планування розвитку закладу, призначення на посаду професора) керівництво вищого навчального узгоджує з урядовими організаціями [7].

Варто зазначити, що окремі принципи реалізації політики у вищій школі, які рекомендовані Європейським Союзом. Наприклад, в Україні вже на законодавчому рівні зафіксовано принцип децентралізації управління освітою, внаслідок якого відбувається перехід від командно-адміністративного формату керівництва, розширення повноважень та прав в радах шкіл, громадських організаціях, вчених рад ЗВО та факультетів, які активно беруть участь в управлінні діяльністю закладів вищої освіти [8, с. 21–22].

Отже, при реформуванні системи вищої освіти в Україні варто враховувати досвід та втілені практики як країн Європейського Союзу, так і міжнародної спільноти загалом. Участь громадськості та інститутів громадянського суспільства у виробленні та реалізації публічної політики у системі вищої освіти, контроль над якістю підготовки фахівців, робота у наглядових радах закладів вищої освіти, представництво у робочих групах з розробки освітньо-професійних програм та державних стандартів спеціальностей здобувачів вищої освіти мають стати нормою. Лише тоді можемо сподіватися на суттєві зрушення в системі вищої школи.

Список використаних джерел:

1. Комюніке Конференції Міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей». *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/lawsshow/994_576#Text
2. Краєвська О. Освітня політика Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2011. Випуск 28. С. 53–65.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована Законом України № 1678-VII від 16 вересня 2014 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
4. План дій «Україна – Європейський Союз»: схвалений Кабінетом Міністрів України 12 лютого 2005 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693#Text
5. Куюмджиева А. Міжнародна практика заходів, спрямованих на зміцнення довіри між державою та організаціями громадянського суспільства. Київ : Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 2010. 134 с.
6. Гостева О. М. Європейський досвід взаємодії органів державної влади та громадських організацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1124>
7. Кравченко С. М. Здобуття вищої освіти в країнах Європи: євроінтеграційні прагнення, академічна мобільність, особливості освітніх систем. *Електронна бібліотека НАПН України*. URL: <http://surl.li/gdnem>
8. Вавренюк С. А. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні : монографія / С. А. Вавренюк. Харків : НУЦЗУ, 2020. 285 с.

НАПРЯМ 2. ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ПЛАТФОРМА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-22>

Александров М. Є.,
*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України*

ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДОБРОВОЛЬЧИХ ВОЄНІЗОВАНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ: ДОСВІД КРАЇН БАЛТІЇ

Супротив російській агресії поставив питання державного регулювання військової підготовки та військово-патріотичного виховання громадян на одне з перших місць у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Потреба Збройних Сил України у підготовленому резерві вимагає пошуку нових форм підготовки населення до національного спротиву, в яких якість підготовки та масовість залучення громадян були б на високому рівні. Для вироблення оптимальної моделі регулювання процесів військової підготовки та військово-патріотичного виховання доцільно звернутися до досвіду країн Балтії а саме Естонської Республіки (далі – Естонія) та Литовської Республіки (далі – Литва).

Від здобуття незалежності наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років в усіх балтійських країнах сформувалася система військово-патріотичного виховання, яка, в першу чергу, включає в себе функціонування добровольчих воєнізованих формувань та молодіжних організацій. Ці організації діють на підставі відповідних нормативно-правових актів, а їх члени не тільки особисто набувають необхідних військових навичок, але й беруть участь у підготовці населення до оборони країни. Зауважимо, що сучасна система військово-патріотичного виховання в балтійських країнах історично сформувалася на основі громадських добровольчих воєнізованих формувань, які діяли в Естонії та Литві упродовж 1918–1940 років.

Отже, в Естонії 1990 року було відновлено діяльність забороненої у 1940 році Спілки оборони Естонії (далі – Кайтселійт). 28 квітня

1992 року Кайтселійт було офіційно включено до Сил оборони Естонії [1]. Першочергово діяльність Кайтселійту спиралася на законодавство Естонської Республіки 1930-х років. 28 лютого 2013 року було прийнято оновлений Закон про Кайтселійт [2]. Відповідно до зазначеного Закону, Кайтселійт діє у сфері управління Міністерства оборони Естонії і є добровольчою воєнізованою організацією державної оборони, яка володіє зброєю та займається військовою підготовкою. Метою діяльності Кайтселійта є підвищення готовності населення до захисту незалежності та конституційного ладу Естонії, спираючись на вільне волевиявлення та власну ініціативу [2].

До основних завдань Кайтселійту у мирний час належать: 1) участь у зміцненні патріотичних та національних почуттів громадян Естонії, збереженні та вихованні волі до оборони; 2) підвищення обороноздатності держави; 3) участь у підвищенні та забезпеченні безпеки жителів Естонії; 4) організація та навчання військовій справі дійсних членів Кайтселійту; 5) організація інших видів навчання й підготовки; 6) розвиток та заохочення фізичної культури та спорт серед населення; 7) забезпечення у разі потреби охорони об'єктів державної оборони та майна, що використовується з метою державної оборони, а також закордонних представництв Естонії [2]. Крім того, в умовах надзвичайного стану, Кайтселійт може залучатися до рятувальних робіт, регулювання безпеки дорожнього руху в зоні дії надзвичайного стану, охорони громадського порядку, охорони державного кордону, а також для забезпечення кібербезпеки.

Структурно Кайтселійт складається з генерального штабу, округів територіальної оборони, дружин (загонів), підрозділу кібербезпеки та школи. Також до складу Кайтселійту входять жіноча організація «Найскодукайсте», молодіжні організації «Нооред Коткад» («Орлята», для юнаків) і «Кодутютред» («Дочки Батьківщини», для дівчат). Дійсними членами основних підрозділів Кайтселійту можуть бути громадяни Естонії віком від 18 років, а молодіжних організацій – від 7 років [2]. Таким чином, діяльність Кайтселійту охоплює майже усе населення Естонії, починаючи від шкільного віку.

Члени Кайтселійту мають встановлену форму одягу та знаки розрізнення. Сама організація має у своєму розпорядженні необхідні для проведення військових тренувань техніку, спорядження та озброєння. Крім того, члени Кайтселійту можуть зберігати бойову зброю і спеціальні засоби вдома, що підвищує готовність громадян до виконання завдань із захисту країни [2].

Загалом, діяльність Кайтселійту регулюється низкою законодавчих актів Республіки Естонія, зокрема законами «Про військову службу», «Про організацію Сил оборони Естонії», «Про поліцію та державний

кордон», «Про державну таємницю», «Про надзвичайні ситуації», «Про адміністративне провадження» тощо.

У Литві діє подібна до естонського Кайтселіту організація «Литовська спілка стрільців» (далі – Спілка стрільців). Спілка стрільців також, як і Кайтселіт, на початку 90-х років відновила свою діяльність, заборонену у 1940 році. У 1997 році статус Спілки стрільців було узаконено [3]. Цілями Спілки стрільців є зміцнення національної безпеки Литви шляхом мобілізації громадян для активної участі у підвищенні обороноздатності держави, стримуванні потенційних агресорів, забезпеченні виконання життєво важливих державних функцій, цивільного захисту. Важливими цілями Спілки стрільців є також патріотичне та національне виховання суспільства, «виховання впевнених у собі, творчих, цілеспрямованих, дисциплінованих громадян Литовської Республіки, готових захищати Батьківщину та допомагати іншим у разі лиха».

Спілка стрільців має власну символіку й уніформу. Повноправним членом Спілки стрільців може бути громадянин Литви віком від 18 років, але існують також підрозділи Юних стрільців, в які набирають юнаків віком від 11 років. Таким чином, в Литві заходами військової підготовки й військово-патріотичного виховання охоплюються громадяни, починаючи від шкільного віку.

У своїй діяльності Спілка стрільців взаємодіє з Міністерством національної оборони Литви, поліцією, Державною прикордонною службою, Пожежно-рятувальною службою при Міністерстві внутрішніх справ Литви й іншими державними органами, військовими й правоохоронними формуваннями. У питаннях військово-патріотичного виховання Спілка стрільців активно взаємодіє з Міністерством освіти, науки та спорту Литви, допомагає закладам освіти реалізовувати програми цивільного, патріотичного, національного виховання та інші програми неформальної освіти, готує школярів та студентів до реальної військової служби та цивільного опору, ознайомлює їх з основами військової служби.

Від початку повномасштабної війни на території України Сейм Литви розширив повноваження Спілки стрільців у сферах військово-патріотичного виховання та національного спротиву. Відтепер до структури Спілки стрільців долучили Комендантські загони збройного опору Спілки стрільців, а також Стрільців незброєного спротиву [4]. Таким чином, в Литві за допомогою Спілки стрільців здійснюється підготовка громадян до збройного й незброєного опору в разі агресії.

Діяльність Спілки стрільців спирається на Конституцію Литовської Республіки та регулюється, окрім наведеного вище Закону «Про Литовську спілку стрільців», також законами «Про основи

національної безпеки», «Про збройну оборону та спротив агресії», «Про асоціації», «Про організацію системи національної оборони та військової служби», «Про поліцію», «Про державний кордон та його охорону» тощо.

Таким чином, на сьогодні в Естонській Республіці та Литовській Республіці з метою організації військової підготовки й військово-патріотичного виховання населення та проведення заходів з підготовки громадян до оборони й національного спротиву діють добровольчі воєнізовані формування, діяльність яких врегульована чинним законодавством цих країн. Серед характерних рис регулювання діяльності цих організацій слід зазначити наступне:

1) організації (Кайтселіт і Спілка стрільців) мають чітко визначений правовий статус, їх діяльність спирається, окрім спеціальних законів, на низку нормативно-правових актів;

2) історично функціонування добровольчих воєнізованих організацій спирається на період незалежності Естонії та Литви у 1918–1940 роках;

3) діяльність цих організацій за рахунок наявності юнацьких секцій охоплює усі верстви населення, починаючи від шкільного віку (від 7 років в Естонії та від 11 років в Литві), що визначено законом;

4) для здійснення військової підготовки й військово-патріотичного виховання населення в організації наявна власна матеріально-технічна база, а діяльність організацій відбувається в тісній взаємодії з силами оборони та урядом.

Список використаних джерел:

1. New beginning: Estonian Defence League. URL: <https://www.kaitseliit.ee/en/new-beginning> (дата звернення: 09.04.2023).

2. Закон про Кайтселіт від 28 лютого 2013 року (зі змінами, внесеними 01 липня 2022 року) URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/Закон%20o%20Кайтселийте%2001.07.2022.pdf> (дата звернення: 09.04.2023).

3. Про Литовську спілку стрільців: Закон Литовської Республіки від 2 липня 1997 року № VIII-375. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41841/asr> (дата звернення: 09.04.2023).

4. Сейм розширив діяльність Спілки стрільців: очікується, що вона стане опорою структури оборони країни. URL: <https://www.delfi.lt/ru/news/politics/sejm-rasshiril-deyatelnost-soyuza-strelkov-ozhidaetsya-chto-on-stanet-oporoy-strukturny-oborony-strany.d?id=91688773> (дата звернення: 09.04.2023).

Балабан Р. В.,

кандидат політичних наук,

провідний науковий співробітник

відділу політичних інститутів та процесів

*Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України*

УКРАЇНА В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ НАТО

Геополітична модель біполярного світу у класичному її вигляді, коли протистояв «капіталістичний світ» і «соціалістичний табір» з їх гонкою озброєння і холодною війною, – змінилась. З одного боку, країни, які вийшли зі складу СРСР, зокрема Україна, не прагнуть і не демонструють намірів протистояння. Україна намагалась долучатись до європейських інститутів, що називається реалізувати «навздогінну демократію» без амбіцій і претензій. Найбільшим недоліком цього більш ніж тридцятирічного етапу була корупція в Україні, яка фактично була не вадою політичних і економічних інститутів, а системою взаємин. Водночас політична еліта де-факто не спроможна до успішних реформ, оскільки опікувалась вузькоклановими або приватними інтересами. Середній клас, у розумінні бізнес-середовища і креативного класу, практично виживали в протистоянні з держапаратом. Відповідно слабка економіка і постійне вивезення капіталів з України робили її «запасним гравцем», який перебував на лаві очікування.

У свою чергу, росія зайняла позицію спадкоємиці СРСР і нахабно привласнювала всі досягнення СРСР як власні надбання, а не результат спільних зусиль щонайменше 15 республік. Останні не вступали в дискусію, чим стимулювали продовження формування зверхності за мовчазної згоди. Доречно згадати, що всі великі будівництва, розробки, навіть проведення Літніх олімпійських ігор 1980 р. здійснювались шляхом стягування ресурсів з усього СРСР. Тому надбання радянського періоду це далеко не надбання росії. Україну в цій системі постачання називали «житницею союзу». Проте в Україні такий акцент з політичної риторики знятий з 90-х рр. минулого століття. Тільки з військовим блокуванням росією українських портів виявилось, що українське зерно потрібне у світі.

Незважаючи на те, що росію, у тому числі як ядерну державу, не викреслювали з впливових у світі, більше того, покладались як на регіонального лідера, передаючи ядерну та іншу зброю з України,

– вона, як описується в книзі «Політика шимпанзе» Франса де Ваала про боротьбу за статус, почала здійснювала це – боротись за статус.

Шлях, обраний під тиском європейських партнерів на початку 1990-х рр., а саме роззброєння України, як, можливо, несталої і нестійкої, а при цьому позиціонування росії як гаранта забезпечення спокою в регіоні, виявився хибним. Відповідно, радянська ядерна зброя, яка зберігалася в Україні, під тиском обставин, за відсутності мілітаристських амбіцій і безумовного тиску Заходу, передавалась росії. Інші види озброєння в Україні скорочувались, утилізувались, обмежувались. Це підтверджує, що росія вбачалась адекватним учасником ядерного клубу і регіональним лідером. Сьогодні можна ствердно сказати, що це стратегічна помилка. Правильним рішенням могла бути утилізація цієї частки ядерної зброї.

Через відкриту невинуватену злочинну війну росія не може розглядатись як гарант і як регіональний лідер. Вона знищила суб'єктність власного статусу і не повинна розглядатись стороною переговорів.

Росія становить перманентну загрозу як країнам-сусідам, так і Світу. Це не є проблемою, породженою виключно путіним. Це базується на переконаннях росіян, які вважають, що вони можуть «втручатись» у справи колишніх республік СРСР, що не вважають війну порушенням правил міжнародних відносин. Вони впевнені, що можуть використовувати військову силу, і йдеться не тільки про Україну. Більше того, так звані російські демократи і ліберали, які все ж визнають, що війна це погано, не виключають інших «методів» «приєднання», бліцкриг сприймають лояльно; дискутують питання про долю російськомовних і підтримують необхідність боротьби з націоналістами в Україні. Тому нам потрібно вибудовувати системну безпеку не тільки на поствоєнний період, а й на перспективу.

Перше застереження, що сподіватись на транзит влади, ліберальних чи демократичних «руських», навіть за умови зміни риторики, категорично небезпечно.

При конструюванні безпеки для України росія не може розглядатись як суб'єкт переговорів, оскільки вона є агресором і нападником. Йдеться не про сторони конфлікту з приводу спірної території, де сторони мали б домовлятись. Мова іде про напад і окупацію, яку здійснила росія з 2014 р., і ця війна триває по тепер.

Також не може йтися про якийсь новий кордон чи лінію розмежування, оскільки це не відновить права та законність і не припинить агресію, а стане тільки заохоченням для нападника. Це вже сталося, коли при потуранні світової спільноти відбулась окупація Криму і частин Луганської і Донецької областей України.

Світове товариство сподівалось, що це стане «замороженим» конфліктом і внутрішньою проблемою України, чим заохотили агресора до подальших дій. Проте і сьогодні не зрозуміло, як буде виглядати поразка росії, оскільки повномасштабне витіснення агресора за кордони України не припинить конфлікт. Росія здатна обстрілювати України зі своєї території. Більше того, ці обстріли можуть бути відновлені в певний час. Тому при формуванні безпеки для України мають бути механізми обмеження і контролю російської зброї, а для гарантій – наявність зброї в Україні, що здатна вражати вогневі точки на території московії. Модель роззброєної України, як виявилось, не стала гарантом безпеки і миру.

Після повного витіснення російських військ і сил з України теоретично можливий позаблоковий статус України або позаблоковий статус на певний період, але потрібно розуміти, що тоді військовий потенціал України має домінувати над російським як запобіжник чергового нападу. «Позаблоковий» не означає роззброєний. Імовірно, що такий стан обійдеться дорожче, ніж консолідоване об'єднання зусиль у рамках НАТО. Також потрібно розуміти, що економіка України де-факто не буде спроможна це реалізувати без західної допомоги. Захід, у свою чергу, як НАТО або як країни-учасники НАТО, об'єктивно зацікавлені в контролі зброї і допомоги, яку надаватимуть Україні, щоб вона була стримувальною, а не виявилась причиною нового конфлікту чи корупції. Де-факто це буде впровадженням стандартів НАТО.

Вимога до України бути нейтральною або нейтральною деякий час не може бути односторонньою. Передусім тому, що не Україна є нападником. Але теоретична вимога до України бути нейтральною може означати вимогу до росії вийти з ОДКБ.

Безумовно, що на нападника має бути накладено більше обмежень. Сьогодні потрібно ці обмеження озвучувати. Це, як мінімум, демілітаризована зона з кордоном України хоча б на 100 км у глиб росії та білорусії; це демілітаризація Чорного моря і ядерне роззброєння росії. Також необхідне виведення військових контингентів росії, що перебувають за межами федерації, як то з Придністров'я та ін.

З огляду на те, що зараз триває гаряча фаза з обстрілами і бомбардуванням, де-юре вступ в НАТО України не можливий, але це не виключає договірну роботу, яка не менш важлива в подальшому, і сподіваємось, що вона ведеться.

Модель, яка сьогодні пропагується російськими гравцями про переговори, відповідно «мир» і як наслідок згода на окупацію українських земель, – проблему не розв'язує ні тактично, ні стратегічно, в тому числі для європейської безпеки. Такий «мир» буде

карт-бланш для росії, легітимізація їх захоплень і підготовка нового просування.

Сучасні кордони, сформовані після Другої світової війни, проте із зміною геополітичних темпераментів (амбіцій і зазіхань), можуть викликати і викликають претензії, у тому числі до кордонів України. Ці претензії спираються на географію кордонів, яка існувала до Другої світової війни, або навіть більш давню історію. Ідея перерозподілу кордонів співмірна з ідеєю відновлення, скажімо, колоній.

Ослаблення політичної системи і спроможності призводить до того, що це може актуалізувати претензії в різних формах по всьому периметру кордонів. Тому перший запобіжник – це висока спроможність держави як в економічному розвитку, так і в сталості політичних інститутів, і в боєздатності. Друга складова – це високий рівень економічної співпраці, яка демонструватиме, що втрата цього ресурсу значно дорожча, ніж перерозподіл кордонів. Хоча взаємини з росією і мирні договори продемонстрували, що торговельні відносини не стали запобіжником агресії. Тому значення має і політичний режим, і політичні актори у сусідів. На росії склалась така модель, що збідніння суспільства саме через дії чи бездіяльність їх політичного клубу не впливає на рішення останнього. Основним досягненням росії за останні більш ніж 30 років, а, очевидно, єдиним досягненням, що пропагується їх «інтелектуалами» і озвучується очільниками, – це (за їх словами) приєднання Криму, що в перекладі означає окупацію.

Хоч як би дивно це звучало, форма існування росії це захоплення територій з метою поглинання. Для протистояння місцевому народу і елітам використовувався механізм асиміляції, заселення і нищення різними формами.

Сьогодні продовжуються обстріли українських міст і сіл, українського народу (свідомо не використовуємо термін «обстріл територій», оскільки він ніби нівелює трагедію і зло війни росії проти України.) Тільки цей факт унеможливує розглядати росію як гаранта чогось, навіть після зміни президента й уряду. Застерігаємо від цього навіть після зміни на росії риторики на демократичні гасла, мирні програми і т. ін. Тому в системі безпеки потрібно розглядати не тільки захист України і Європи як цивілізаційного простору, а й убезпечення від росії. Остання є носієм радянської ядерної зброї, якою і погрожує, але розуміємо, що вона застаріває і може спричинити катастрофу в режимі зберігання із-за природних процесів окислення, ржавіння і т.д. деталей і вузлів.

Якщо умовний нейтралітет України може розглядатись як перехідний етап, але при повному достатньому забезпеченні військовою технікою, то вступ в НАТО є більш прагматичним.

Вступ України в НАТО має базуватись на участі в усіх сферах, зокрема адміністративно-політичних, а також у галузі виробництва і розробки зброї, засобів безпеки тощо.

Зрозуміло, що серед країн-учасників НАТО можливі противники вступу України з огляду на ідею «заспокоєння росії і збереження обличчя путіну», водночас розуміємо, що є прямі агенти під впливом чи завербовані спецслужбами росії. Тому викриття каналів і акторів, які фінансувались російськими грошима, може стати одним із запобіжників.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-24>

Бойченко О. К.,

кандидат економічних наук,

помічник ректора

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Співробітництво України та Європейського Союзу (далі – ЄС) в економічній сфері ще починаючи з 2014 року з початком російської агресії перебуває в доволі складних умовах, що перешкоджають євроінтеграційним процесам національної економіки. В той же час, інтеграція з ЄС дозволить нашій країні отримати додаткові конкурентні переваги, забезпечити їх економічну безпеку у стратегічно важливих економічних сферах опираючись на ресорсингові процеси. Відтак, Україна має можливість об'єднатися з економічною системою європейських країн, яка володіє максимальним рівнем конкретності та ефективності порівняно з будь-якою іншою можливою для нашої країни моделлю соціально-економічного розвитку.

Протягом 2022 року з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну вжито цілий ряд заходів, спрямованих на активізацію співробітництва України з ЄС в економічній сфері. Найважливіші з них пов'язані із впровадженням лібералізації торговельної комунікації, а також безвізового режиму у різноманітних галузях співпраці України з ЄС.

Взаємна торгівля з ЄС стала важливим зовнішньоекономічним фактором стійкості відкритої економіки України в умовах тривалої російської агресії та значних людських і матеріальних втрат.

ЄС поступово став основним торговельним партнером – його питома вага в зовнішній торгівлі України у 2013–2021 рр. зросла з 32,1% до 39,2% (відповідно в експорті з 26,5% до 39,4%, імпорті з 35,1% до 39,8%) [1].

За підсумками I півріччя 2022 р., частка ЄС сягнула 52,2%, і в цілому обсяг експорту України на європейському напрямі збільшився, порівняно з I півріччям 2021 р. [5]. Частково це пояснюється тим, що в умовах широкомасштабної війни і морської блокади західний кордон України був майже єдиним транспортним маршрутом. Однак, останнім часом, з відкриттям «зернового коридору», спостерігалось поступове нарощування вантажоперевезень з українських портів до різних регіонів світу, зокрема до ЄС. Україна за 2022 р. експортувала 50,9 млн. т продукції АПК та харчової промисловості на загальну суму 21,1 млрд. дол. США. На жаль, це на 16,7% менше, ніж в аналогічному періоді 2021 р. На даний час Україна – 17-й найбільший партнер ЄС з експорту товарів і 15-й з імпорту товарів [6].

В цілому, можна стверджувати, що на сьогодні спостерігаються суттєві зміни у географії зовнішньоторговельних відносин України протягом порівняно короткого періоду часу. Водночас варто брати до уваги те, що взаємні торгівельні відносини між державами-членами ЄС протягом останніх років складають близько 60% загального обсягу торгівлі даних країн загалом. В свою чергу, це може свідчити про високу самодостатність саме внутрішньо європейської економічної комунікації.

Зважаючи на військові дії, що підірвали економічний фундамент в Україні, блокування морських портів та залізничних шляхів, обсяг експорту у 2022–2023 рр. суттєво знизиться, а це колосальні втрати для держави. Відтак, наразі нагальною потребою залишається налагодження нових логістичних шляхів для експорту уже наявної продукції, а реструктуризація товарної структури експорту зі збільшенням частки продукції з високою доданою вартістю стає першочерговим завданням для післявоєнного відновлення. Крім того, в умовах розривання логістичних ланцюгів та обмеження імпорту російських і білоруських товарів, стратегічного значення для розвитку економіки України набуватиме створення переробних підприємств максимально близько до кордону з ЄС, що сприятиме формуванню ланцюгів доданої вартості у рамках ПВЗВТ Україна-ЄС, залученню інвестицій на створення та модернізацію виробничих потужностей, підвищення енергоефективності, екологічності та диверсифікації економіки [2, с. 32].

Наразі Польща є стратегічним партнером для України, насамперед, щодо співпраці із ЄС та США. Польські компанії працюють з потоком американських і європейських інвестицій починаючи з 90-х років. Кумулятивний залишок польських інвестицій в економіці України станом на кінець 2021 р. склав 1,140 млрд. дол. США. Це дозволило вперше за минулі роки подолати позначку в 1 млрд. дол. та випередити США і РФ. Частка польських інвестицій в економіці України від загального обсягу прямих іноземних інвестицій станом на кінець 2021 р. не перевищував 2% (7 місце в ЄС та 9 місце у світі), незначно поступаючись Франції та Люксембургу. У порівнянні з 2020 роком обсяг польських інвестицій зріс на +229 млн. дол. США [3].

Окрім Польщі, одним із важливих партнерів України виступає також Чеська Республіка. За даними Національного банку України станом на 31.12.2021 Чеська Республіка інвестувала в економіку України 213,0 млн. дол. США прямих інвестицій (інструменти участі в капіталі та боргові інструменти, залишки за країнами світу). Найбільший обсяг чеських інвестицій надійшов в українську промисловість 116,4 млн. дол. США, що становить 71,1% від загального обсягу чеських інвестицій в українську економіку [4].

Таким чином, співробітництво України та ЄС особливо в економічній сфері вважається найважливішим фактором, який здатен позначатися на стані вітчизняної системи міжнародних відносин. Водночас, тісна співпраця з державами-членами ЄС дає можливість формувати репутацію нашої держави на міжнародній арені.

Беручи до уваги сучасні наслідки воєнних дій на території України можна зробити висновок про те, що в перспективі подальший розвиток співробітництва України та ЄС значно залежатиме від відновлення зруйнованої вітчизняної інфраструктури, зокрема відновлення державного експортного потенціалу та доступності морів. В даному напрямі ЄС прийняв досить важливе рішення створити «Платформу відбудови України» та фонд «RebuildUkraine». Варто зазначити, що даний фонд буде достатньо інтегрованим до загального бюджету ЄС, що дасть змогу йому виступати в ролі головного засобу для відновлення нашої економіки. Діяльність фонду «RebuildUkraine» буде пов'язана із наданням різного роду позик та грантів, а процес його фінансового управління опиратиметься на інвестиції та реформи. Водночас, робота даного фонду ґрунтуватиметься на практиці фонду відновлення і стійкості ЄС, який на сьогодні знає яким чином можна протидіяти кризовим явищам у різних державах-членах ЄС.

Крім цього, на сьогоднішній день на стан співробітництва України та ЄС в економічній сфері в умовах воєнного стану впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники, зокрема зростання хаотичності та

несподіваності процесів у геополітиці, пов'язаних, з однієї сторони, гострим протиборством між Заходом та Росією в результаті її повномасштабного вторгнення на територію України, а з іншої – більш глобальними суперечностями між демократичними та авторитарними країнами. Отримавши статус кандидата в ЄС у співробітництві України з ЄС зруйнувалася стратегічна невизначеність та розпочалися переговори стосовно подальшої інтеграції нашої країни.

Впровадження в Україні воєнного стану через агресію Росії негативно вплинуло на євроінтеграційні процеси, оскільки Україні спостерігаються величезні як людські, так і економічні втрати, а також сповільнилася реалізація соціально-економічних реформ. Через це Україна повинна спрямовувати великий обсяг ресурсів на подолання російської агресії, що значно впливає на темпи інтеграції до ЄС. Головна особливість сучасної співпраці України з ЄС полягає у демонстрації європейської послідовної та незмінної політико-дипломатичної співдружби з Україною, а також сприяння у військово-технічній, фінансово-економічній та гуманітарній сферах. Проте, темпи та масштаби даного сприяння допоки не відповідають негальним потребам України. Попри це, зараз у період воєнного стану вжито чимало важливих заходів для активізації економічного співробітництва України з ЄС. Важливу роль для забезпечення стабільного внутрішнього становища повинне відігравати поглиблення економічної співпраці з ЄС та послідовне збільшення місця нашої держави на ринках Європи. Це дасть змогу не тільки активізувати подальші інтеграційні процеси в Україні, але й посилити її боротьбу з державою-агресором.

Список використаних джерел:

1. Бюлетень поточного стану торгівельних відносин між Україною та ЄС. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/>
2. Синюра-Ростун Н. Євроінтеграційний розвиток України: сучасний зріз в умовах військового стану. *Галицький економічний вісник*. 2022. Том 76. № 3. С. 30–41.
3. Посольство України в Республіці Польща. Двостороннє співробітництво. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Польщею. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/229-torgovelynojekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-polyshheju>
4. Посольство України в Чеській Республіці. Співробітництво. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Чехією. URL: <https://czechia.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/358-torgovelynojekonomichnespivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-chehijeju>

5. Ус І., Гавриленко Н. Вплив війни на зовнішню торгівлю України (за підсумками першого півріччя 2022 р.). URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/_us-gavrilenko-tablici_merged_0.pdf

6. Association Implementation Report on Ukraine. Joint staff working document. European Commission, Brussels. URL: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Association%20Implementation%20Report%20on%20Ukraine%20-%20Joint%20staff%20working%20document.pdf>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-25>

Бортняк В. А.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного та приватного права
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського*

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ЯКА ПРОВАДИТЬ НЕЗАЛЕЖНУ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Податкова система є невід’ємною складовою людської цивілізації, і з її розвитком відбувається також розвиток правового статусу суб’єктів податкових правовідносин, та, зокрема, платників податків.

Платник податків виступає ключовим суб’єктом податкових правовідносин, причому як суб’єкта податкового права його характеризує потенційна можливість бути учасником певних правовідносин з приводу встановлення, введення або справляння податків, здійснення податкового контролю або притягнення до податкової відповідальності.

Головною ознакою платників податків, яка вирізняє їх від всіх інших суб’єктів податкових правовідносин, є наявність обов’язку сплачувати податки чи збори. При цьому об’єктами оподаткування можуть бути майно, прибуток, дохід або інше економічне підґрунтя, з наявністю котрого у платника податків законодавство про податки і збори пов’язує виникнення обов’язку зі сплати податку. Отже, обов’язок щодо сплати податку виникає за наявності в особи об’єкта оподаткування.

Правова категорія «платник податків» характеризує особливий правовий статус фізичної або юридичної особи, обумовлений обов’язком сплачувати законно встановлені податки і (або) збори. Правовий статус платника податків є одним зі статусів, що входять до

складу комплексної категорії «фінансово-правовий статус», і співвідноситься з фінансово-правовим статусом інакше, ніж із загальним правовим статусом особистості. Якщо в другому випадку вони співвідносилися як загальне і конкретне, то в першому – як ціле і частина. Отже, податковий статус платника податків має характер підгалузевого статусу.

Основою правового статусу платника податків є права, обов'язки та відповідальність. Права і обов'язки платників податків закріплені в Конституції України, міжнародних угодах, присвячених питанням оподаткування, в нормах податкового права, які містяться в ПК України, інших нормативних актах. Основна маса податкових прав і обов'язків входить до загального правового статусу платника податків, адже належить всім категоріям платників податків (приватним суб'єктам податкового права).

Якщо загальним правовим статусом платника податків наділені абсолютно всі особи, зобов'язані сплачувати податки, тоді як спеціальним – окремі категорії платників податків.

В найбільш загальному вигляді може бути запропонована наступна класифікація платників податків в Україні:

1. юридичні особи та їх відокремлені підрозділи:

1.1. великі платники податків;

1.2. інші платники податків;

2. фізичні особи:

2.1. фізичні особи, що мають статус суб'єктів підприємницької діяльності;

2.2. фізичні особи, що не мають статусу підприємницької діяльності:

2.2.1. фізичні особи, що є платниками податку з доходу, одержаного від трудових правовідносин за місцем основної роботи;

2.2.2. фізичні особи, що є платниками податку з доходу, одержаного від трудових правовідносин не за місцем основної роботи;

2.2.3. фізичні особи, що є платниками податку з доходу, одержаного від незалежної професійної діяльності;

2.2.4. фізичні особи, що є платниками податку з доходу, одержаного від цивільно-правових відносин.

Або ж наступна спрощена класифікація: юридичні особи та їх відокремлені підрозділи (великі платники податків; інші платники податків); фізичні особи (платники податку з доходу одержаного від: трудових правовідносин за місцем основної роботи; трудових правовідносин не за місцем основної роботи; цивільно-правових відносин, а також самозайняті особи).

Відповідно до пункту 14.1.226 ПК України під поняттям «самозайняті особи» об'єднуються платники податку, які є фізичними особами – підприємцями або провадять незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності [1].

При цьому підприємцем є фізична особа, яка з метою реалізації свого конституційного права на підприємницьку діяльність (самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик діяльність, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність) проходить відповідні реєстраційні та інші передбачені законодавством процедури, не пов'язані з реєстрацією юридичної особи, і відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном.

Підприємницька діяльність характеризується такими основними ознаками: спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність; має на меті отримання прибутку; ініціативна; самостійна та незалежна у прийнятті рішень, що стосуються такої діяльності; систематична; здійснюється на власний ризик підприємця, який несе відповідальність за результати господарювання; може бути пов'язана з використанням найманої праці необмеженої кількості осіб; не опосередковується трудовими відносинами підприємця з набувачами (споживачами) результатів його підприємницької діяльності; розпочинається з моменту державної реєстрації.

Відповідно до пункту 14.1.226 ПК України, незалежна професійна діяльність – це участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем (за виключенням випадку, передбаченого пунктом 65.9 статті 65 ПК України) та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб [1].

С. Іванова відносить до принципових особливостей незалежної професійної діяльності наступні:

- ця діяльність характеризує активну поведінку виключно фізичних осіб;

- ця діяльність стосується специфічних напрямків діяльності людини (наукова, літературна, артистична, художня, викладацька тощо);

– ця діяльність характеризує діяльність осіб із спеціальними знаннями та навичками (лікарі, приватні нотаріуси, адвокати, аудитори, бухгалтери тощо);

– ця діяльність визначається при врахуванні певних обмежень (особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем; особа використовує найману працю не більше ніж чотирьох фізичних осіб) [2, с. 9].

На нашу думку, незалежна професійна діяльність має дві істотні характеристики:

– незалежність, тобто відсутність підпорядкування з точки зору трудового законодавства, можливість встановлення трудових відносин з обмеженою кількістю осіб, а також відсутність іншого податкового статусу (тобто, податкового статусу фізичної особи підприємця);

– професійність, тобто трудовий характер діяльності, яка пов'язана з певною професією, і визначається спеціальною освітою або підготовкою особи, що підтверджується відповідними документами про освіту, а також здобуттям за їх результатами професійної компетентності, та здійснюється з використанням відповідних знань, навичок чи вмінь постійно, а також становить для особи основний рід занять трудової діяльності та головне джерело доходів.

Отже, податково-правовий статус осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність, залежить від характеру такої діяльності, і може бути класифікований наступним чином:

– податково-правовий статус осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, що потребує державної реєстрації;

– податково-правовий статус фізичних осіб-підприємців з ознакою здійснення професійної діяльності, не пов'язаної з наданням публічних послуг.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20130401#n167>

2. Іванова С.С. Податково-правовий статус самозайнятих осіб в Україні. Дис. к.ю.н. 12.00.07. Ірпінь. 2017. 199 с.

Бортняк К. В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЯК ОКРЕМОГО НАПРЯМКУ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В СФЕРІ НАУКИ

Сфера науки, як об'єкт державного управління, беззаперечно має низку особливостей та не може вважатися традиційною з точки зору організації суспільних відносин чи реалізації владно-управлінського впливу. Це пов'язано із перманентною та об'єктивною необхідністю забезпечення максимально широкої свободи розвитку наукової думки, особливо, якщо мова йде про прикладну науку, техніку, сферу інноваційного виробництва. Відповідно і держава має пристосовуватись до особливостей такого об'єкту управління, а отже функція контролю структурно наповнюється специфічними елементами, які потребують відповідного теоретико-методологічного обґрунтування та доктринальної визначеності. Через це актуалізується питання вивчення теоретичного матеріалу з питань реалізації контрольно-наглядової функції держави саме в науковій сфері.

Додатковий стимул для розвитку даного напрямку наукового пізнання розкривається через надзвичайно утилітарне призначення науки та її здатність стати потужним драйвером соціально-економічного розвитку України, особливо в післявоєнний період. Але для цього існує необхідність створення стійкого та структурованого теоретичного підґрунтя для визначення концептуальних засад реалізації державно-владних відносин в сфері науки в цілому, та контрольної функції зокрема. Лише через осмислення існуючих теоретичних пошуків в даній сфері є можливим визначити подальші тенденції розвитку науки державного управління та підвищити її прикладну утилітарність в контексті управління науковою сферою.

Аналіз теоретичних напрацювань доцільно розпочати згадавши низку системних досліджень, які стосуються державного управління сферою освіти та науки, при чому друга в цих роботах розглядається похідною від першої. Так, зокрема звертає на себе увагу в першу чергу комплексне дослідження В.М. Савіщенка «Адміністративно-правове забезпечення освіти та науки в Україні», в якому власне розкривається весь управлінський процес в даній сфері [1]. Інтерес представляє

частина дослідження, яка стосується всього процесу адміністративного впливу держави на наукову сферу в якості об'єкту управління. Зокрема мова йде про те, що дослідником обстоюється позиція щодо імперативного впливу держави на процес розвитку науки оскільки ця сфера представляє державотворчий інтерес. В свою чергу Т.М. Майборода, розглядаючи державне регулювання освіти в контексті розвитку національної економіки, робить акцент на тому, що наукова сфера це похідна від розвитку освітньої сфери. Вчена приходиться до висновку, що науковий потенціал держави повинен регулюватися через освітні програми, розвиток освітнього потенціалу [2]. На наше переконання такий підхід є дещо хибним, оскільки наукова сфера повинна мати високий рівень свободи вибору напрямків досліджень та розвитку окремих її галузей.

Значно глибше до вирішення проблеми державного управління в сфері науки, і зокрема контролюючого впливу державних інституцій в ній, підходила О.Г. Головніна. Вчена акцентує увагу на пануванні так званої концепції «суспільства», яка заснована на «знаннях та містить категорії «інституціалізація знання» (технології, інтеграції, якості), «інституціалізація перспективи» (інновації, стабільність, освіта), «соціалізація» (рівень життя, екологія, медицина), що дає змогу функцію управління розуміти як функцію інноваційних змін в умовах економічних викликів» [3]. Така концепція відкриває нове бачення проблеми контролю в сфері науки, який повинен спрямовуватись не на досягнення регламентованих та статичних цілей держави, а цілей інноваційного розвитку суспільства та економіки, впровадження таких системоутворюючі концептів як управління інноваційним потенціалом, соціальним капіталом тощо.

Таким чином, ми констатуємо низький інтерес вчених до процесу державного управління науково сферою, і зокрема реалізації контрольно-наглядової функції. Остання взагалі розглядається як елемент державно-управлінського процесу, а її значущість зводиться до класичного елемента традиційного процесу управління.

Окрему увагу слід приділити системним дослідженням в сфері реалізації контрольно-наглядової функції держави, як самостійного прояву владно-управлінських відносин.

І тут безумовно на перше місце виходять дослідження, що проходились В.Б. Авер'яновим. Так, зокрема дослідник визначає, що контроль не існує в ізольованому вигляді, як не має бути контролю заради контролю, а це означає, що контрольно-наглядова функція держави завжди тягне за собою настання певних наслідків у формі державного примусу [4]. З точки зору дослідника контроль, як форма реалізації державою владно-управлінського впливу тісно пов'язаний

із необхідністю запровадження заходів реагування у випадку, якщо за результатами його проведення встановлено незадовільні результати діяльності об'єкту управління. Саме тому в своїх пізніх роботах вчений стверджує, що контрольна функція держави є похідною від її установчої та організуючої діяльності по відношенню до об'єкту управління, як окремої сфери суспільного буття [5]. Разом з тим, дослідник чітко розмежовує контрольну функцію держави та наглядову діяльність, зазначаючи на тому, що остання є проявом демократичного врядування, в той час як сам по собі контроль характеризується імперативним методом.

В свою чергу С.С. Вітвіцький зазначає, що природа державного контролю проявляється у тому, що він здійснюється органами держави та їх посадовими особами у межах, визначених правовими нормами, на підставі норм права і згідно з ними. Державний контроль має соціальну (потреба в соціальному управлінні), політичну (здійснення державної влади) і правову (забезпечення законності та підтримання правопорядку) природу. Політичний компонент розкриває організаційні засади контролю та фактично визначає його дієвість, правовий – характеризує можливість державного контролю, його межі й обґрунтованість [4].

В умовах демократичного суспільства, контроль не є самоціллю влади та із засобу покарання трансформувався в інформаційно-аналітичний засіб, а метою контролю в управлінні є забезпечення органу управління інформацією про стан керованого об'єкта, що дає змогу вчасно здійснити корегувальні дії [6]. Говорячи про організаційно-правові засади державного контролю органами виконавчої влади О.Ф. Андрійко вважає, що діяльність цих органів головним чином проявляється через спостереження, аналіз та перевірку об'єктів контролю [7]. Це означає, що контрольно-наглядова діяльність органів державної влади у сфері науки розкривається через перевірку діяльності інституцій, задіяних в реалізації державної науково-технічної політики. А оскільки на думку дослідника контроль реалізується системою певних заходів імперативного характеру, то цілком логічним є передбачити, що держава може його здійснювати в імперативній формі лише по відношенню до тих інституцій (підприємств, установ, організацій), які мають державну форму власності або функціонування яких пов'язано із фінансуванням за державний кошт.

Значний інтерес у контексті ідентифікації гностичної й функціональної сутності державного контролю становить концепція Ф.Ф. Бутинця та С.В. Барташа, які під ним розуміє «форму здійснення державної влади, яка забезпечує дотримання законів і інших

нормативних актів, що видаються органами державної влади» [8]. Це свідчить про колективний характер державного контролю, оскільки його здійснення передбачає діяльність державного апарату, який здійснює організацію системи контролю у підконтрольних структурах. Але в науковій сфері таких підконтрольних структур дуже мало, а сама сфера науки є надзвичайно розгалуженою та складною з точки зору суб'єктного складу.

Тому наукові пошуки в даному контексті спрямовуються головним чином на визначення оптимальної моделі реалізації державного контролю відповідними інституціями, які забезпечують його результативність у різних сферах та галузях публічного управління.

Значно вузькогалузевими є результати досліджень Ю.В. Гаруста, який спрямовує свій пізнавальний акцент на правове забезпечення контрольної діяльності. Головна цінність його досліджень полягає тому, що саме цей науковець обґрунтував недопустимість реалізації контрольної діяльності держави поза межами її правового регулювання та правової визначеності [9].

Загалом переважна більшість дослідників категорії «державний контроль» та похідних від неї категорій та явищ і приходять до розуміння того, що цей напрямок діяльності держави повинен бути завжди імплементований із доктрини науки державного управління в конкретну наукову доктрину в залежності від напрямку та галузі його реалізації. Так, наприклад, О.Ф. Андрійко, І.Г. Адрущенко, К. Воронова, М.П. Кучерявенко, В.М. Гарашук, Д.М. Лученко, О.П. Орлюк, Л.А. Савченко, М.І. Шутов та ін. визначають, що основна проблема сутності державного контролю у філософському аспекті, розкривається з точки зору його впливу на розвиток соціально-економічної підсистеми держави та суспільства. У наукових та нормативних джерелах зміст контролю визначається залежно від певного об'єкта контрольного впливу, правового статусу суб'єкта контролю, а сам державний контроль визнається одним із засобів забезпечення законності у відносинах відповідних суб'єктів та структур між собою, з державою громадянами тощо. Визначення сутності і змісту державного контролю, особливо в сфері науки, є неможливим без теоретико-правового аналізу сутності наукової діяльності, оскільки її специфіка безпосередньо позначається на специфіці контрольної діяльності з боку держави.

Суттєвим масивом теоретичного матеріалу є окремі дослідження спрямовані на пізнання окремих елементів реалізації контрольної-наглядової функції держави саме в сфері науково-освітньої та науково-технічної діяльності. Так, наукові пошуки О. Величко, О. Затирайко, П. Скурського дають нам чітке розуміння важливості державного

контролю, оскільки науково-технологічна сфера стала головною ареною конкуренції держав у світі, а володіння так званими «критичними технологіями» використовується як один з вагомих важелів геополітики. Такі технології мають ключове значення для розширення можливостей обороноздатності держави й досягнення цілей національної безпеки, а їх виокремлення використовується для визначення пріоритетів науково-технологічного розвитку держав [10].

Цікавий напрямок дослідження пропонує С. Кушнір, який акцентує увагу на необхідності диференціації різних моделей державного контролю в залежності від суспільно-політичних особливостей реалізації державою регулюючого впливу в різних сферах суспільного буття, зокрема і в сфері науки [11].

Таким чином, ми виділяємо фрагментарність, як головну ознаку наведеного масиву досліджень оскільки, вчені намагаються вирішити питання, що мають вузьку утилітарність та стосуються або процедурних аспектів реалізації конкретного напрямку контрольно-наглядової функції, або мають на меті уточнення окремих положень законодавства. Натомість ми не бачимо задоволення суспільного інтересу та запиту в даному контексті досліджень, які стосуються таких питань як підвищення якості та цілісності правового регулювання відносин інституціоналізації результатів наукових досліджень, розвитку стимулюючої ролі держави тощо.

Слід також звернути увагу на сукупність теоретичних пошуків в сфері реалізації контрольно-наглядової діяльності держави в контексті розмежування таких функцій як моніторинг, нагляд, контроль, спостереження тощо. Відмінність понять «державний контроль» і «державний нагляд» досліджує в своїх роботах І. Павлик [12]. Так само термінологічна визначеність в аналізованій нами сфері постає предметом досліджень М.М. Терещенка [13] та Г.В. Яковлевої [14]. Помилковим синонімічне вживання понять «контроль» і «нагляд» в своїх дослідженнях доводить зокрема Ю. Макаренко [15]. Чітке визначення нагляду та контролю є одним з важливих умов ефективного їх здійснення, а отже і реалізації завдань та функцій держави. За наявності розробленої теоретико-методологічної бази нагляду та контролю можливе оптимальне досягнення мети нагляду та контролю, успішної реалізації завдань та функцій держави.

В свою чергу, Я.І. Маслова аналізуючи співвідношення понять «нагляд» і «контроль» у державному управлінні робить пізнавальний акцент на тому, що контрольно-наглядову діяльність можна характеризувати або з управлінської, або з юридичної точок зору [16]. Результати цих досліджень дають нам змогу встановити відмінності

між різними формами та діями спрямованими на реалізацію цілей державного контролю в аналізованій нами сфері. Контроль як елемент політики держави в науковій сфері розглядається в роботах О.С. Поповича. Спираючись на досвід технологічно розвинених країн, і глибоко продуманий механізм обґрунтування та конституювання пріоритетів на державному рівні, і надійний моніторинг їх реалізації стають обов'язковою умовою ефективності державної політики в науковій сфері [15]. Тому погоджуючись із висновками вченого нами також обстоюється думка щодо необхідності запровадження більш адаптивних, інноваційних та гнучких моделей реалізації контрольно-наглядової діяльності держави в науковій сфері.

Систематизація та класифікація, як базові інструменти наукового пізнання, дали змогу визначити низку особливостей, на які доцільно звернути увагу. Так, державне управління в сфері науки стосувалось традиційно питань пов'язаних із управлінням суб'єктам наукової діяльності державної форми власності, а також на створення загального законодавчого регулювання відносин з приводу наукових досліджень та використання результатів наукових пошуків, втілених в практичну форму (як правило матеріальну). Фактично мова йде про управління об'єктами державної форми власності та регулювання питань трансферу технологій та авторського права. При чому останнє має край фрагментарну форму.

Процес державного управління науковою сферою майже ніколи не розглядався самостійно, без відриву від освітньої та технічної сфери. Це створило уявлення, що наукова сфера є похідною від освітньої й інших форм суспільної діяльності, але насправді на сьогодні існує усталена потреба трансформації підходів до державного управління в аналізованій сфері та суттєвої структурної розробки концептуального бачення моделей його реалізації.

Контрольно-наглядова діяльність державних органів має бути цілеспрямованою, корисною і суспільно необхідною та призводити до настання позитивних результатів у вигляді запровадження тих чи інших коригуючих заходів спрямованих на вирішення проблем розвитку об'єкту управління

Список використаних джерел:

1. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : дис. д.ю.н. ; спеціальність: 12.00.07. К., 1999. 378 с.
2. Авер'янов В. Б. Демократичні засади державного управління та адміністративне право. К. : Юрид. думка. 2010. 424 с.

3. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс. Київ : Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.

4. Вітвіцький С. С. Контроль як гарантія законності діяльності публічної адміністрації : дис. ... д. ю. н.; спеціальність: 12.00.07. Харків: НЮАУ ім. Я. Мудрого. 2016. 480 с.

5. Гаруст Ю. В. Правове забезпечення контрольної діяльності податкових органів України : дис. к.ю.н.; спеціальність: 12.00.07. Харків : ХНУВС. 2007. 184 с.

6. Бутинець Ф. Ф., Бардаш С. В., Малюга Н. М. Контроль і ревізія. Київ : Н. І. К., 2000. 512 с.

7. Головій Л. В. Організаційно-правові засади надання освітніх послуг вищими навчальними закладами України : автореф. дис. к.ю.н. ; спеціальність : 12.00.07. К., 2010. 16 с.

8. Головніна О. Г. Державне регулювання розвитку людського капіталу в умовах економічних викликів : автореф. дис. д.е.н. ; спеціальність 08.00.03. Київ : НУБІП. 2021. 34 с.

9. Кирильчук Т.С. Державний контроль за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення : дис. к.ю.н. ; спеціальність : 12.00.07. К., 2007. 232 с

10. Павлик І. Відмінність понять «державний контроль» і «державний нагляд»: нормативно-правовий аспект. *Науковий вісник*. 2017. Вип. 20.

11. Макаренко Ю. Дефініція державного контролю у сфері земельних ресурсів: проблемні питання формулювання. *National Law Journal: Theory And Practice*. 2019. № 5. С. 62–68.

12. Терещенко М.М. Державний контроль: сутність, основні підходи та концепції. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Державне управління*. Том 30(69). № 4. 2019.

13. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання) : дис. к.ю.н. ; спеціальність : 12.00.01. Х., 2002. 195 с.

14. Яковлева Г. Державний нагляд і контроль у сфері соціального забезпечення населення України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 90–93.

15. Попович О. С. Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації К. : Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України. 2019. 342 с.

16. Савіщенко В. М. Адміністративно-правове забезпечення освіти та науки в Україні : монографія. Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра, 2015. 372 с.

Боярінцева Ю. А.,

*студентка 1 курсу магістратури за спеціальністю 052 – Політологія
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

Шаповалова А. М.,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та історії
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

МІГРАЦІЙНА КРИЗА ЯК БЕЗПЕКОВИЙ ВИКЛИК ДЛЯ КРАЇН – ЧЛЕНІВ ЄС В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В країнах ЄС у 2015 році розпочалася міграційна криза, яка виникла через Сірійську війну і була пов'язана з масовим напливом біженців та гуманітарними проблемами в країнах Африки і Близького Сходу.

Актуальність проблеми міграції в європейські країни, значною мірою, почалася з 24 лютого 2022 року, коли росія повномасштабно вторглася на територію України. Так і виникла нова хвиля біженців до країн ЄС. Українці, рятуючись від війни, змушені були виїхати у безпечні місця для отримання тимчасового захисту та притулку. Більшість наших співгромадян такий захист отримали саме в країнах ЄС.

Зазначимо, що відповідно до статистики Порталу оперативних даних ситуації з біженцями в Україні, який створений та функціонує за ініціативи Управління верховного комісара у справах біженців ООН (далі – УВКБ ООН). Станом на 14 березня 2023 року 4 901 577 біженців з України зареєстровані для тимчасового захисту чи інших аналогічних національних схем захисту в Європі. Статистичні дані порталу формуються на основі даних, наданих урядами країн, та можуть включати в себе випадки множинної реєстрації одного біженця у двох або більше країнах, реєстрації, не завершені з різних причин, та реєстрації біженців, які покинули територію Європи [2]. Окрім того, уряди країн-членів ЄС не можуть надати точну інформацію про кількість зареєстрованих біженців з України.

Починаючи з 2015 року приток біженців до країн ЄС викликає дискусії та підвищує соціальне напруження серед громадян Європи. Мігранти, прибуваючи до країн призначення, здебільшого не мають постійного доходу, та претендують на отримання допомоги

від держави, зокрема соціальних виплат, безоплатного житла, медичної допомоги, освітніх послуг тощо. Все це потребує розширення видаткової частини державного бюджету.

На нашу думку, міграційна криза несе економічні, соціальні, політичні та криміногенні ризики для країн, які приймають біженців. Соціальні ризики пов'язані з існуючими в європейському суспільстві упередженнями щодо мігрантів. Вважається, що притік мігрантів провокує інфляцію, кризу на ринку праці, бюджетну кризу, призводить до підвищення рівня злочинності.

Вважаємо, що соціальна напруга, яка виникає в суспільстві, має вияв у політичній площині. Так, починаючи з 2015 року, в країнах ЄС набувають популярності ультраправі рухи, які виступають проти прийому та надання допомоги біженцям, часто вдаючись до популістських методів політичної боротьби.

На наш погляд, міграційна криза впливає на підвищення рівня злочинності. Мігранти, прибуваючи до країни призначення, стають вразливими до злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, шахрайства, стикаються з порушеннями їх прав у трудовій сфері. Зростає загроза національній безпеці, оскільки на територію ЄС, під виглядом біженців, можуть проникати «російські агенти» з метою вчинення провокацій, проведення незаконної розвідувальної діяльності.

Варто зауважити, що Рекомендації комісії ЄС про механізм ЄС для забезпечення готовності та управління кризами, пов'язаними з міграцією були прийняті 1 жовтня 2020 року, які визначили міграційну кризу як будь-яку ситуацію чи подію, що відбувається всередині ЄС чи в третій країні, що впливає і створює особливе навантаження на систему притулку, міграції чи управління кордонами будь-якої держави-члена або має такий потенціал. Також у Рекомендації комісії ЄС відмічається, що для подолання наслідків міграційної кризи є план, який складається з двох етапів: етап моніторингу та підготовки і етап управління міграційною кризою [1].

Підкреслимо, що на етапі моніторингу передбачено постійний аналіз безпекової ситуації у світі та виявлення причин, що можуть викликати міграційну кризу. Крім цього, на даному етапі здійснюється акумулювання коштів, які за потреби, будуть використані на етапі управління кризою. Зменшення економічного тиску на країни призначення, відбувається шляхом надання додаткового фінансування країнам, які здійснюють прийом та розміщення біженців. За запитом держави-члена може вводиться у дію Механізм цивільного захисту ЄС.

Варто наголосити, що на етапі управління кризою вживаються заходи, спрямовані на посилення безпеки кордонів ЄС. Зокрема посилення прикордонного нагляду, залучення персоналу Євро Полу

для проведення заходів з прийому та перевірки мігрантів, враховано можливість направлення персоналу ЄС на кордони третіх країн (за погодженням з урядами таких країн), встановлення систем моніторингу міграційних коридорів, впровадження програм прийому та розміщення біженців, програм з безпечного повернення до країни походження тощо. На нашу думку, дана Рекомендація враховує попередній досвід країн ЄС при прийомі біженців, та впорядковує заходи з управління кризою.

Проаналізувавши положення Рекомендації можна дійти висновку, що забезпечення безпечного повернення біженців до країни походження є одним з пріоритетних завдань ЄС на етапі управління міграційною кризою.

В свою чергу, політичне керівництво України вживає заходи, спрямовані на повернення осіб, які були вимушені покинути країну через військову агресію росії. Про це наголосив Президент України Володимир Зеленський у своєму щорічному зверненні до Верховної Ради України 28 грудня 2022 року: «Мільйони наших людей, які стали переселенцями і знайшли прихисток за кордоном, не мають стати біженцями... Ми повинні зберегти їх як частину українського суспільства. Маємо забезпечити їхнє повернення. Це передбачає різні компоненти роботи. Гарантування безпеки й економічне зростання. Відбудова та подальша інтеграція нашої держави з Європейським Союзом та іншими провідними суб'єктами вільного світу... Щоб у нашому суспільстві було саме це відчуття – що ніхто у нас не є зайвим. Це завдання... Що про всіх українців ми піклуємося, що кожному й кожній можемо допомогти» [3].

Як бачимо, міграційна криза 2022–2023 років не мала таких негативних наслідків для ЄС, як криза 2015 року. Це можна пояснити багатьма чинниками.

Через географічну близькість росії до ЄС європейці розуміють ризики, які несе в собі війна, та усвідомлюють важливість надання підтримки Україні та українцям, оскільки на даному етапі збройного конфлікту Україна може зупинити країну-агресора та не допустити переходу військових дій на територію країн ЄС.

Громадяни України є носіями європейської культури, через що не сприймаються західними суспільствами як потенційні носії загрози укоріненим соціальним патернам поведінки. Прибуваючи до країн ЄС українці демонструють бажання допомагати співгромадянам та Збройним Силам України, активно займаються волонтерською діяльністю, залучаються до громадського життя. Багато українців відмовляються від отримання статусу біженця, та реєструються у статусі осіб, які потребують тимчасового захисту, чим

демонструють прагнення повернутися до України найближчим часом. Українці знаходять офіційну роботу або отримують фінансову допомогу від членів родини, часто відмовляючись від отримання державної грошової допомоги в країнах призначення, завдяки чому зменшується навантаження на економіку. Разом з тим, українці підтримують економіку країн ЄС, сплачуючи податки в країнах перебування. У деяких країнах, зокрема у Польщі, податки, сплачені українцями, перевищили видатки з бюджету, спрямовані на допомогу біженцям. Крім цього, агресія росії призвела до економічної рецесії в усьому світі, в країнах ЄС спостерігається інфляція та падіння купівельної спроможності. Українці, які знаходяться в країнах ЄС, підтримують споживчий попит та зберігають економічну активність, що дозволяє зупинити темпи економічної рецесії.

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що міграційна криза в країнах ЄС 2022–2023 років хоч і несе в собі безпекові загрози, проте ці загрози є значно меншими за ті, якими супроводжувалася міграційна криза 2015 року. Це пов'язано з безпековою політикою ЄС, яка була готова до подолання нової міграційної кризи.

Крім цього, соціальна, політична та економічна активність українців, прагнення віддячити європейцям за наданий притулок та підтримку, значною мірою нівелюють негативні наслідки напливу мігрантів до країн ЄС.

Список використаних джерел:

1. Commission Recommendation (EU) 2020/1366 of 23 September 2020 on an EU mechanism for preparedness and management of crises related to migration. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32020H1366> (дата звернення 16.03.2023).

2. Operation data portal. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.107059778.1193590076.1679041463-440840863.1679041463 (дата звернення 16.03.2023).

3. Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського. Виступ Президента зі щорічним Посланням до Верховної Ради про внутрішнє і зовнішнє становище України. *Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-zishorichnim-poslannyam-do-verhovnoyi-rad-80113> (дата звернення 23.03.2023).

Будкевич В. А.,

*аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ*

ЕЛЕКТРОННІ ТА ПИСЬМОВІ ДОКАЗИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Щодо розмежування електронних та письмових доказів в адміністративному судочинстві в українській науці існує три основні позиції, які виражаються в: 1) підтриманні доцільності розмежування письмових та електронних доказів (Д.І. Голопапа, В.В. Самонова, Ю.С. Павлова, А.Ю. Каламайко, О.Ю. Гусев та ін.): «...інформація в електронних доказах представлена в електронній (цифровій) формі. Саме на цій істотній різниці і проводиться розмежування електронних доказів від письмових. ...таке вирішення питання на законодавчому рівні тільки вдосконалить ефективність використання письмових та електронних документів, оскільки буде формуватися самостійна судова практика щодо даних засобів доказування, проводиться її узагальнення, що в підсумку методологічно допоможе адміністративним судам успішно застосовувати норми інститутів письмових та електронних доказів...» [1, с. 87]; «...Підставою визнання електронних доказів самостійним засобом доказування є особливості матеріального носія фактичних даних – електричного сигналу...» [2, с. 82]; 2) Підтриманні доцільності збереження існуючої системи видів доказів (А.В. Столітній, І.Г. Каланча). Вчені висловлюють думку про штучне формування інституту електронних доказів (щоправда в контексті кримінального процесу). Вчені наголошують на «...неможливості застосування для виокремлення нового джерела доказів таких характеристик, як форма фіксації інформації, ознаки носія інформації чи спосіб відтворення даних...»; зазначають, що «...не варто ототожнювати письмову форму фіксації кримінального провадження з паперовим документом...»: «...Так, академічний тлумачний словник української мови визначає термін «письмовий» як: 1) виражений графічними знаками; написаний; 2) який служить або вживається для писання ... Тож письмова форма фіксації інформації залежить від способу її вираження у формі графічних знаків, а не від матеріалу, на якому такі графічні знаки зафіксовано...» [3, с.183–184]; 3) Пошуку «проміжних» варіантів вирішення зазначеної науково-практичної проблеми (А.В. Ратнова). Наприклад, в контексті кримінального

процесуального кодексу вчена пропонує поряд з таким видом доказів як «документи» виділити окремий вид – «електронні документи», посилаючись, зокрема, на те, що «...електронні документи мають такі особливості, як наявність метаданих, електронна форма, необхідність візуалізації за допомогою спеціальних програм та пристроїв ...» [4, с. 55]. При цьому вчена утримується від впровадження терміну «електронні докази».

На нашу думку, питання про відмежування електронних доказів лежить дещо глибше: і в способі вираження інформації, і в формі фіксації інформації, і в ознаках носія інформації, і в способі відтворення даних. Мова йде про відмінність *технологій* – нових інформаційних технологій від традиційних інформаційних технологій (як сукупності методів і засобів, що використовуються для збору, зберігання, обробки і поширення інформації) [5].

Так, для відображення інформації можуть використовуватися: 1) просторові зміни фізичних параметрів *предмета* (традиційні інформаційні технології) – наприклад, на папір наноситься чорнило; це так зване, «аналогове» середовище, середовище предметів як просторових конструкцій; 2) часові зміни фізичних параметрів електричного сигналу. *В певний момент/відрізок часу запускається певний цифровий алгоритм (послідовність) електронних сигналів, які виводяться на екран (через інтерфейс) за допомогою технічних засобів у вигляді тексту чи знаків.* Тому електронний документ повинен розглядатися як «процес», а не як предмет. Наприклад, *зображення електронного документа на екрані монітору змінюється десятки разів на секунду.* Кожне відображення електронного документа є його «реалізацією». Де-факто електронний документ кожного разу виготовляється в момент його демонстрації. Фактично, на відміну від письмового документа, електронна інформація існує і у вигляді *об'єкта* (під час зберігання на диску) (статична сторона), і у вигляді *процесу* – під час відтворення і обробки (динамічна сторона) [6, с. 89, 142, 146, 151, 161, 191–192, 279–280].

Список використаних джерел:

1. Голопапа Д. І. Співвідношення письмових доказів з електронними та речовими доказами в адміністративному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2017. № 1(16). Т. 2. С. 86–89.

2. Гусев О.Ю. Електронні докази в цивільному процесі України : дис. ... д-ра філософії: 081 / Київський нац. у-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2021. 253 с.

3. Столітній А. В., Каланча І. Г. Формування інституту «електронних доказів» у кримінальному процесі України. *Проблеми законності.*

2019. Вип. 146. С. 179–191. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.171218>

4. Ратнова А. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні : дис. ... д-ра філософії : 081/ Львівський держ. у-т внутр. справ. Львів, 2021. 248 с.

5. Плескач В. Л., Затонацька Т. Г. Інформаційні системи і технології на підприємствах : підручник. Київ : Знання, 2011. 718 с.

6. Конявский В. А., Гадасин В. А. Основы понимания феномена электронного обмена информацией. Мінськ : Серія «Бібліотека журналу «УЗІ», 2004. 327 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-29>

Вінгловська О. І.,

кандидат юридичних наук,

професор кафедри публічного та приватного права

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

УКРАЇНА ЯК ДЕРЖАВА КАНДИДАТ В ЧЛЕНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ІСТОРИЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Ситуація в якій знаходиться Україна, в деякому сенсі нагадує Європу часів Другої Світової війни і повоєнний період відродження. Адже саме під час запеклих боїв, які точились на європейському континенті зародилась ідея створення європейського економічного співтовариства на нових безпекових, політичних, правових, економічних та соціальних засадах. Ідея створення нового європейського об'єднання належала французькому політику і економісту Жану Моне, учаснику Французького Комітету національного визволення, який мав попередній досвід співпраці з Лігою Націй та досвід розробки планів розбудови американської воєнної економіки під час Другої світової війни. Свій план для нової Європи Жан Моне запропонував канцлеру повоєнної Німеччини Конраду Аденауеру. Ідея знайшла підтримку і подальше втілення в Плані та Декларації Шумана 1950 року [1]. В Декларації були визначені основні засади співіснування майбутньої об'єднаної Європи. Як влучно визначив Ханс Шмидт: «Європу не вдасться утворити в один

момент або на підставі одного єдиного плану. Вона буде будуватись на основі конкретних досягнень, з яких розпочнеться фактична солідарність» [2, с. 108].

Робер Шуман також ідеолог, натхненник європейської інтеграції, який пройшов шлях боротьби з гітлерівськими загарбниками, в перші повоєнні роки був міністром фінансів, прем'єр-міністром, міністром закордонних справ Франції. План Шумана отримав практичне втілення в Договорі про створення об'єднання вугілля та сталі, підписаному 18 квітня 1951 року в Парижі Францією, Німеччиною, Італією та країнами БЕНІЛЮКС, а згодом до Договору приєдналися і інші європейські країни [3]. Таким чином, Паризький договір про створення ЄОВС став першим основоположним актом європейської інтеграції. Надалі, в 1957 році у Римі були підписані наступні всеохоплюючі інтеграційні угоди, а саме Договір про європейське економічне співтовариство [4] і Договір про Євратом [5]. Паризька та Римські угоди містили не лише регламентацію економічних відносин, а й регламентацію в сфері прав людини, перш за все соціальних прав, надалі і громадянських та політичних прав. Таким чином, держави, що стали сторонами договорів, юридично закріпили створення Спільного ринку, основою якого стали чотири основні принципи: вільне переміщення людей, товарів, послуг та капіталів. Згідно Договорів була створена спільна наднаціональні керівні, судові та дорадчі органи для кожного об'єднання окремо, але згодом у 1965 році Договором про злиття було утворено єдині наднаціональні керівні органи для всіх трьох співтовариств, що надалі сприяло більш поглибленій інтеграції європейських економічних співтовариств [6]. В 1991 році в Маастріхтському договорі про створення Європейського Союзу всі три економічні співтовариства увійшли основною складовою як Європейське економічне співтовариство.[7] Таким чином, євроінтеграційні ідеї, які зародились в розпал Другої світової війни, отримали юридичне закріплення в 1950-і роки і практичну реалізацію в подальший період. Процес євроінтеграції відбувався поступово, але саме завдяки об'єднанню економіка Європи із стану вщент зруйнованої війною, досягла за всіма показниками рівня другої економіки в світі. Підтвердженням успіху євроінтеграційних процесів стало підписання державами Маастріхтського договору про створення Європейського Союзу у 1992 році, тобто договору про більш широку інтеграцію європейських держав в усіх напрямках і сферах життя. Основою Договору, основою Європейського Союзу є його фундамент – Європейське Економічне Співтовариство, спільна інтегрована економіка та господарство. Поглиблюючи інтеграцію усіх сфер взаємодії держав ЄС, Маастріхтський договір закріплює створення інституту єдиного громадянства,

спільну зовнішню та безпекову політику, спільні внутрішню, соціальну та регіональну політики, спільну систему правосуддя та захисту прав людини, що базуються на принципах справедливості, демократії та верховенства права. Відповідно ці фундаментальні засади функціонування держави зафіксували й вноrmували у відповідних розділах Договору про Європейський Союз. Практична реалізація Договору призвела до нового етапу співробітництва в усіх сферах, рівня інтеграції та до фактичної конфедерації держав-членів.

Договір про Європейський Союз є напіввідкритим, тобто передбачає приєднання інших держав, але за згодою всіх сторін, всіх держав-учасниць Договору та за умов відповідності критеріям і стандартам, що закріплені в Договорі. Надалі, зміни і доповнення, які були внесені Амстердамським договором 1997 року [8], Ніщким договором 2001 року та Лісабонським договором 2007 року розширили повноваження наднаціональних інституцій і посилили інтеграцію держав-членів Європейського Союзу [9]. Преамбула Договору про Європейський Союз визначає основну мету створення, перш за все створення сприятливих умов для економічного та соціального прогресу європейських народів, високого рівня зайнятості й досягнення збалансованого, сталого розвитку, сприяння утвердженню самобутності Європейського Союзу на міжнародній арені за допомогою здійснення загальної зовнішньої політики й політики безпеки, посилення захисту прав та свобод громадян при збереженні суверенітету держав.

Ефективна реалізація Договору про Європейський Союз підняла новий високий рівень не лише економічної, соціальної інтеграції, а й поглиблений рівень політичної та юридичної інтеграції європейських співтовариств на засадах принципів демократії та верховенства права.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору», від 07 лютого 2019 року, N 2680-VIII Верховна Рада ухвалила основний стратегічний напрямок розвитку нашої держави на інтеграцію в Європейський Союз та євроатлантичні безпекові структури [10]. Таким чином у Преамбулі Конституції України закріплено формулювання щодо європейської ідентичності українського народу і незворотності європейського та євроатлантичного курсу України: «Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською

нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу» [11].

Водночас, чинний Закон встановлює повноваження законодавчої та виконавчої гілок влади щодо євроінтеграції. Верховна Рада, як вищий законодавчий орган, визначає основні засади реалізації через прийняття відповідних законодавчих актів, а уряд, як вищий виконавчий орган, забезпечує практичну реалізацію стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та НАТО. Також, згідно Закону, невиконання або порушення внесених змін в Конституцію щодо євроінтеграції передбачає оскарження в судовому порядку.

23 червня 2022 року Європейська рада, вищий керівний орган Європейського Союзу, в який входять глави держав та урядів країн-членів ЄС, одноголосно прийняли рішення про за надання Україні статусу країни- кандидата на вступ до Європейського Союзу [12] Надання статусу країни-кандидата в члени Європейського Союзу є великим досягненням України, яка пройшла свій історичний євроінтеграційний шлях, заплативши велику ціну життями кращих українців. Статусу держави-кандидата передувала серед інших документів про партнерство, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part). Угода між Україною та Європейським Союзом про асоціацію, замінила попередню Угоду про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною та дала змогу перейти від партнерства до більш поглибленого співробітництва не лише в економічній, але й в політичній сфері.[13] Політичну частину угоди було підписано 21 березня 2014 року, економічну частину – 27 червня 2014 року. В тому ж 2014 році Російська Федерація розпочала відкриту агресію проти України, анексувала і окупувала частину території нашої держави. Але агресія не лише не завадила, навпаки солідаризувала європейське співтовариство з Україною та об'єднало українське суспільство навколо євроінтеграційної ідеї. Тому, надання в 2022 році, в розпал вже широкомасштабної агресії РФ проти України, статусу кандидата в члени Європейського Союзу дає

потужний політичний сигнал Російській Федерації, що Україна офіційно стає частиною Європейського Союзу, частиною євроатлантичного співтовариства. Надання реальної перспективи повноправного членства України в Євросоюзі змінює також і геополітичну конфігурацію як на європейському континенті, так і в світі.

Отже, членство України в ЄС передбачає всеосяжне об'єднання в усіх у сферах в тому числі у сфері освіти, науки та культури, що зобов'язує дотримуватись загальноєвропейських критеріїв, європейських принципів та стандартів. Європейський Союз є об'єднанням з ознаками конфедерації, до якого входять 27 європейських держав і Україна має стати потужним новим членом європейського співтовариства, а точніше через сотні років повернутись до своєї європейської сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Schuman declaration 9 May 1950.; An official website of the European Union. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en

2. Hans A. Schmitt. European Union: From Hitler to De Gaulle. New York : Van Nostrand Reinhold Company, 1969. 159 p.

3. Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty. URL: https://web.archive.org/web/20071213202339/http://europa.eu/scadplus/treaties/ecsc_en.htm

4. The Treaty of Rome 25 March 1957. URL: https://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf

5. Treaty establishing the European Atomic Energy Community. URL: https://en.wikisource.org/wiki/Treaty_establishing_the_European_Atomic_Energy_Community

5. Treaty of Brussels (Merger Treaty). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:4301863>

6. Treaty on European Union – Contents Official Journal C 191, 29/07/1992 P. 0001–0110, An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11992M%2FTXT> ; Договір про Європейський Союз (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/153773__595905

7. TREATY OF AMSTERDAM AMENDING THE TREATY ON EUROPEAN UNION, THE TREATIES ESTABLISHING THE EUROPEAN COMMUNITIES AND CERTAIN RELATED ACTS. URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>

8. TREATY OF NICE AMENDING THE TREATY ON EUROPEAN UNION, THE TREATIES ESTABLISHING THE EUROPEAN

COMMUNITIES AND CERTAIN RELATED ACTS (2001/C 80/01). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12001C/TXT&rid=10>

9. TREATY OF LISBON AMENDING THE TREATY ON EUROPEAN UNION AND THE TREATY ESTABLISHING THE EUROPEAN COMMUNITY (2007/C 306/01) ; An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>

10. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 9. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>

11. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text11>

12. Україна отримала статус кандидата на вступ до Євросоюзу 23.06.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3513191-ukraina-otrimala-status-kandidata-na-vstup-do-evrosouzu.html>

13. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-30>

Вороніжський Я. В.,

аспірант

Національної академії внутрішніх справ

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ У ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Інститут визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в Україні (далі – ВНА) є новітнім механізмом цивільної конфіскації (конфіскації без обвинувального вироку суду), що розглядається, як один з елементів системи протидії незаконному збагаченню, корупції та іншим кримінальним правопорушенням і що введено в дію майже у кожній країні Європейського Союзу

(далі – ЄС) зі своїми особливостями в залежності від функціонуючої правової системи.

Для країн ЄС його запровадження передбачено у:

1. Конвенції Організації об'єднаних націй проти корупції від 31.10.2003.

2. Конвенції від 16.05.2005 Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму.

3. Рамковому Рішенні 2005/212/ЮВС Ради ЄС від 24 лютого 2005 року.

4. Директиві від 3 травня 2014 року 2014/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради про замороження та конфіскацію засобів та доходів, отриманих злочинним шляхом у Європейському Союзі.

5. Резолюції 2218 (2018), Боротьба з організованою злочинністю за допомогою конфіскації злочинних активів, прийнята Асамблеєю 26 квітня 2018 року.

Спочатку інститут цивільної конфіскації введено в дію у країнах загальної системи права [1, с. 6–8; 2, с. 3], у подальшому – у таких країнах ЄС: Болгарії Греції, Естонії, Іспанії, Ірландії у 1996 році, Італії, Латвії, Литві, Люксембурзі, Мальті, Польщі, Португалії (в межах кримінального провадження), Румунії, , Федеративній Республіці Німеччині [1, с. 2; 3; 4, с. 27–28, 212–213; 5].

Створення системи антикорупційних органів, закріплення обов'язкового декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (далі – уповноважені особи) та деяких інших осіб, приведення антикорупційного законодавства та диспозицій кримінальних правопорушень у відповідність до вимог Конвенції ООН проти корупції, введення адміністративної відповідальності за порушення вимог фінансового контролю, криміналізація незаконного збагачення, недекларування та внесення недостовірних відомостей до декларацій, а також введення інституту ВНА стали одними з головних підстав для надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС [6].

Однією із невиконаних Україною вимог Європейської комісії [7] лишилось посилення боротьби з корупцією, зокрема, корупцією на найвищому рівні.

Отже, інститут ВНА є невід'ємною частиною заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією і контролю статків уповноважених осіб.

Цей механізм не є цивільно-правовою відповідальністю, а є майновою законною конфіскаційною санкцією та правовідновлювальним заходом суспільних інтересів, що застосовуються судом у межах норм

цивільного процесу та спрямовано на захист суспільних інтересів, застосування та наслідки якої є значно ширшими.

У справі *Paulet v. The United Kingdom* Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) [8]:

1) вказує про те, що превентивний характер цивільної конфіскації свідчить про її призначення з метою запобігання незаконному використанню майна. Ця конфіскація не передбачає доведення вини, яке слідує за обвинуваченням, і не є штрафом;

2) визнає, що така конфіскація переслідує мету, що відповідає загальним інтересам і прагне запобігти незаконному використанню активів, законне походження яких не доведено. Незаконні доходи не повинні захищатися Конвенцією [2, с. 262];

3) визначає цей наказ непропорційним втручанням у право, визначене ст. 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ), якщо відповідний власник майна повинен нести «індивідуальний і надмірний тягар» і порушено справедливий баланс між захистом права власності та вимогами загального інтересу».

У справі «М проти Італії» ЄСПЛ зазначив, що втручання в права заявника на мирне володіння своїм майном не було непропорційним до законної мети – захисту суспільних інтересів, держава використала право контролю за майном відповідно до загальних інтересів [9].

Загалом ЄСПЛ надає широкі дискреційні повноваження державі у регулюванні розмежування конфіскації, як карального і відновлювального заходу.

У справі «Джеймс проти Великої Британії» вказано, що цивільна конфіскація буде повністю сумісна зі статтею 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ у разі дотримання, якщо заходи призначено згідно із законом, переслідують законну мету та є пропорційними.

У п. 105 рішення у справі «Гогітідзе та інші проти Грузії» від 12.05.2015 ЄСПЛ зазначає, що правові стандарти допускають: 1) конфіскацію майна без попереднього кримінального обвинувачення; 2) переведення тягаря доведення законності походження майна на відповідачів цих некримінальних проваджень, зокрема цивільних проваджень «in rem» (у справі *Balsamo v. San Marino* від 08.01.2020 ЄСПЛ визнав правомірним видання наказів про конфіскацію на підставі переваги доказів); 3) конфіскацію майна і доходів, отриманих шляхом конвертації або перетворення цінностей, отриманих злочинним шляхом, або змішаного з іншим майном, що має законне походження; 4) застосування конфіскації до будь-яких осіб, які володіють майном без необхідної добросовісності.

У справах *Sejanina v. Austria* та *Ringvold v. Norway* ЄСПЛ вказав проте що цивільна конфіскація може застосовуватись також після

виправдання особи та суд може використати ті самі докази, що й у кримінальній справі незважаючи на виправдання особи.

Висновки. Згідно з рішеннями ЄСПЛ цивільна конфіскація: не є штрафом та не є покаранням, допустима поза кримінальним процесом і має полегшений стандарт доказування «баланс імовірностей» або переваги доказів та допускає перекладення тягара доказування на відповідача, якщо особа не несе додатковий («індивідуальний і надмірний тягар») тягар, повинна призначатися згідно із законом, переслідувати законну мету та бути пропорційною, у кожному разі необхідно перевірити розумний баланс між суспільним інтересом і захистом права власності, ЄСПЛ не має захищати незаконні доходи.

Список використаних джерел:

1. Jeffrey Simser Civil Asset forfeiture in Canada. URL: <https://ag-pssg-sharedservices-ex.objectstore.gov.bc.ca/ag-pssg-cc-exh-prod-bkt-ex/378%20-%20Civil%20Asset%20Forfeiture%20in%20Canada%20by%20Jeffrey%20Simser.pdf> (дата звернення 15.09.2022).

2. Rui Jon Petter, and Ulrich Sieber. *Non-conviction-based confiscation in Europe: possibilities and limitations on rules enabling confiscation without a criminal conviction*. Duncker & Humblot, 2015. 310 p. URL: https://pure.mpg.de/pubman/faces/ViewItemOverviewPage.jsp?itemId=item_2499325. <https://doi.org/10.30709/978-3-86113-809-9>

3. Регулирование института конфискации денежных средств и имущества, полученных преступным путем в законодательстве Великобритании, США, ФРГ, Австрии, Швейцарии, Нидерландов и Японии: Информационная справка. Электрон. текст. данные. URL: <http://komitet7.km.duma.gov.ru/site.xp/050057056124051050049.html> (дата звернення 15.09.2022).

4. Зарубежный опыт конфискации денежных средств или иного имущества, приобретенных неправомерно : монография / Прасолов В. И., Фешина С. С., Николаев Д. А., Райлян А. И., Сидоренко Г. Г., Кашурников С. Н. ; под общ. ред. В. И. Прасолова. Прометей, 2021. 232 с.

5. Annex I A compilation of illicit enrichment legislation and other relevant legislation. URL: https://baselgovernance.org/sites/default/files/2021-07/Illicit_Enrichment_Annex-1-PAGES.pdf

6. Conclusions – 23 and 24 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf> (дата звернення 15.09.2022).

7. EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232

8. Рішення ЄСПЛ Paulet v. The United Kingdom, 13 May 2014, no. 6219/08. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-142961&filename=CASE%20OF%20PAULET%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM.pdf&logEvent=False>

9. Рішення ЄСПЛ від 15.04.1991 «М проти Італії» за заявою № 12386/86 (M v Italy App. No. 12386/86 (ECHR 15 April 1991)). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%2212386/86%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22ADMISSIBILITY%22\],%22itemid%22:\[%22001-84327%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%2212386/86%22],%22documentcollectionid%22:[%22ADMISSIBILITY%22],%22itemid%22:[%22001-84327%22]})

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-31>

Герасимчук Т. Ф.,

кандидат історичних наук, доцент,

професор кафедри політичних наук

Рівненського державного гуманітарного університету

СТРАТЕГІЧНИЙ ВИМІР ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У XXI ст. війна знову прийшла в Європу і стала тектонічним зрушенням у європейській історії. Гібридна збройна агресія Російської Федерації (РФ) проти України і повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р. спричинили глобальний зсув у європейській безпеці, що поставило ЄС перед необхідністю пошуку нових можливостей у сфері безпеки та оборони, впровадження заходів для підвищення стійкості як в самому ЄС і в державах-членах, так і на його східних та південних кордонах. Війна в Україні змусила європейські політичні еліти усвідомити, що безпекові загрози не мають кордонів і, як зазначив Президент Європейської Ради Шарль Мішель у зверненні до послів ЄС, «потрібно в терміновому порядку швидше та сильніше поглибити зв'язки і співпрацю з сусідами» [1].

З часу свого заснування ЄС відіграє ключову роль у стабільності на Європейському континенті, сприяє миру і безпеці в усьому світі, захищаючи європейські цінності та демократичні свободи. В умовах повномасштабної російської збройної агресії для ЄС гострою потребою

стало створення більш гнучких систем безпекової взаємодії, здатних швидко й ефективно реагувати на нові безпекові виклики і загрози. Починаючи з 2016 р., Спільна політика безпеки та оборони (СПБО) і Спільна зовнішня політика та політика безпеки (СЗППБ), включно з Цивільним договором про СПБО, ґрунтувались на Глобальній стратегії Європейського Союзу щодо зовнішньої політики та політики безпеки. Вона окреслювала п'ять пріоритетів зовнішньополітичної діяльності ЄС: безпека, стійкість держав та суспільств країн-партнерів на сході та півдні ЄС, комплексний підхід до конфліктів і криз, посилення регіональної співпраці, зміцнення глобального управління у XXI ст. [2]. Після 2016 р. ЄС активував свою діяльність щодо посилення дій у сфері безпеки та оборони, позаяк більш вороже середовище безпеки та виникнення нового геостратегічного ландшафту вимагало нових важливих політичних рішень, спрямованих на посилення стійкості та забезпечення солідарності між державами-членами ЄС, а також з країнами-сусідами.

Повномасштабна війна РФ в Україні актуалізувала прийняття дієвих рішень щодо реформування системи європейської безпеки. На неформальному саміті глав держав і урядів ЄС 10–11 березня 2022 р. було прийнято Версальську декларацію [8], в якій вкотре засуджено російську агресію, визначено порядок денний ЄС щодо солідарності з Україною, визнано гостру потребу у виробленні безпекової стратегії ЄС та плану розвитку оборонних спроможностей у відповідь на збройну агресію Росії. Невдовзі, 21 березня 2022 р., Рада ЄС затвердила «Стратегічний компас для зміцнення безпеки та оборони ЄС у наступному десятилітті» [3], який було схвалено на саміті Європейської Ради 24–25 березня 2022 р.

«Стратегічний компас» – це зобов'язання ЄС по забезпеченню європейської безпеки до 2030 р.; він означає спільне стратегічне бачення та зміцнення безпеки та оборони ЄС та його держав-членів, включає усі аспекти безпеки і оборони. Його метою є посилення безпекових спроможностей ЄС у відповідь на нові загрози й виклики. Війна показала, що Європейський Союз, який діє як гарант безпеки, та його держави-члени, спираючись на фундаментальні цінності ЄС, у цій «надзвичайно конфронтаційній системі повинні інвестувати більше в свою безпеку та оборону, посилити свою присутність, ефективність і активність у своєму сусідстві та на світовій арені» [4, с. 5]. У документі зазначено, що настав час рішучих кроків для забезпечення свободи дій, що допоможе ЄС «сформувати спільну стратегічну культуру, зміцнювати європейську єдність та солідарність і, перш за все, посилювати здатність і готовність діяти разом, захищати інтереси та демократичні цінності» [4, с. 6].

Лідери ЄС поставили перед національними урядами та європейськими інституціями завдання щодо збільшення інвестицій у сферу оборони та інноваційних технологій, а також необхідності напрацювання додаткових стимулів щодо спільних інвестиційних проєктів на рівні членів ЄС. Це важливий перший крок до так необхідної переорієнтації оборонної політики ЄС. Увага зосереджувалася також на посиленні стійкості проти гібридних загроз, кібератак і кліматичних ризиків, природних катастроф і пандемій. Документ містить конкретні цілі з реальними термінами їх впровадження задля підвищення здатності ЄС захищати безпеку своїх громадян, «діяти оперативно та рішуче разом з партнерами, якщо це можливо, і наодинці, коли це потрібно» [3]. По суті, «Стратегічний компас» ЄС введено в дію як нову оборонну стратегію ЄС, стратегію посилення його безпеки і обороноздатності, стійкості та зміцнення партнерства з урахуванням виявлених стратегічних недоліків.

Важливо, що ставку зроблено на посилення співпраці з партнерами, зміцнення стратегічного партнерства з НАТО, а також з державами, які мають спільні інтереси та поділяють європейські цінності, а саме зі США, Великою Британією, Норвегією, Канадою, Японією. Трансатлантичні відносини, співпраця ЄС-НАТО та європейська безпека є неподільними, а ЄС разом з НАТО стає реальним геополітичним гравцем у глобальній безпеці та обороні. Переорієнтація на традиційну оборону та співпраця з впливовими державами значно підвищить роль ЄС у забезпеченні безпеки держав-членів. Однак для цього потрібно набагато глибший і постійний інституційний зв'язок між ЄС і НАТО, що дозволить узгодити пріоритети ЄС щодо промисловості, розвитку потенціалу та закупівлі озброєнь з оперативними потребами НАТО, що також вимагатиме більшої інтеграції між ЄС і НАТО на політико-стратегічному та військово-стратегічному рівнях. Безперечно, що «сильніший і спроможніший ЄС у сфері безпеки та оборони зробить свій позитивний внесок у глобальну та трансатлантичну безпеку та посилить НАТО, що залишається основою колективної оборони його учасників» [4, с. 2].

Держави-члени ЄС, більш ніж будь-коли, об'єдналися перед загрозою неспровокованої та невиправданої військової агресії Росії проти України. Мужність і героїзм Збройних Сил України, стійкість, незламність і єдність Української нації сколихнули не лише Європу, а й цілий світ. «Мужність має ім'я, і це ім'я – Україна; у мужності є обличчя – це українці і українки, які протистоять російській агресії», – це слова Президента Європейської Комісії Урсули фон дер Ляєн, виголошені 14 вересня 2022 р. у промові «Про становище Союзу в 2022 р.» [7].

Безпековий чинник став ключовим у поглибленні політичного діалогу ЄС з Україною, впровадженні нових механізмів солідарності й підтримки України. На нашу думку, війна об'єднала європейців у солідарності з Україною і пришвидшила прийняття ЄС історично важливих політичних рішень: надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС; визнання Росії державою-спонсором тероризму; визнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом Українського народу; прийняття Резолюції про створення Спеціального Міжнародного Трибуналу щодо злочину агресії проти України. По суті, відносини Україна-ЄС вийшли на новий стратегічний рівень. Такі історично важливі політичні рішення показують силу єдності у боротьбі за демократичні цінності й свободи і визначають європейські перспективи України, яка стає найбільш мілітаризованою державою Європи з найбільшою професійною армією.

В умовах загрози екзистенційним цінностям – незалежності, демократії, свободі, волі, гідності, правам людини – в Україні консолідувалася політична нація та сформувалася солідарна модель захисту держави. Україна бореться за європейські цінності та демократичні свободи і створює «безпековий щит» для всієї Європи. Стійкість України, високий професіоналізм Збройних Сил України, розвинене громадянське суспільство роблять Україну важливою складовою європейської системи безпеки. Попри наразі хитку політичну волю західних політичних еліт, включення України в архітектуру європейської безпеки лише посилить «безпековий щит» Європи. На нашу думку, входження України до європейських та євроатлантичних безпекових структур – це лише питання часу і виважених дипломатичних і політичних рішень, які мають бути своєчасними, зважаючи на ті загрози і виклики, перед якими постали демократичні держави Європи і весь цивілізований світ. По-перше, це відповідає зовнішньополітичному курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та Північноатлантичному Альянсі. По-друге, досвід України, що набутий за роки протидії російській військовій агресії та протистояння гібридним загрозам, може бути корисним у розвитку безпекового та політичного співробітництва з іншими державами.

Для України важливо залишатися у порядку денному ЄС і НАТО щодо вирішення проблем безпеки і брати участь у формуванні цього порядку. Це є одним із ключових завдань політичного істеблiшменту України задля збереження суверенітету та відновлення територіальної цілісності держави у міжнародно визнаних кордонах. Зміст перемоги і повоєнного облаштування європейської безпеки має бути чітко сформований політичними елітами України та Європи, а також

громадянським суспільством. Для цього потрібна політична воля і усвідомлення того, що саме Україна може запропонувати Європі і світу.

Список використаних джерел:

1. Address by President Charles Michel to the annual EU Ambassadors' conference/ European Council. 10 October 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/10/discours-du-president-charles-michel-lors-de-la-conference-annuelle-des-ambassadeurs-de-l-ue/>

2. A Global Strategy for the European Union. Foreign and Security Policy. 2016. URL: <https://www.coe-civ.eu/kh/council-conclusions-on-the-global-strategy-on-the-european-unions-foreign-and-security-policy>

3. A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. Council of the EU, 21 March 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>

4. A Strategic Compass for Security and Defence – For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. European Council meeting (24 and 25 March 2022) – Conclusions. Brussels, 25 March 2022. 47 p. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/en/pdf>

5. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>

6. Statement of the heads of state or government, meeting in Versailles, on the Russian military aggression against Ukraine, 10 March 2022. European Council Statements and remarks 11 March 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/11/statement-of-the-heads-of-state-or-government-on-the-russian-aggression-against-ukraine-10-03-2022/>

7. State of the Union 2022 by President von der Leyen. 2022.14.09. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/speech_22_5493

8. Versailles Declaration. Informal meeting of the Heads of State or Government. (10 and 11 March 2022). Versailles, 11 March 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf>

Голик Ю. Ю.,

*аспірант кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПРИНЦИПИ ПІДКОНТРОЛЬНОСТІ, ПІДЗВІТНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

Взаємодія влади і громадян має стосуватися всього циклу прийняття та реалізації рішення й визначає ефективні методи залучення громадян до участі у прийнятті владного рішення, до яких відноситься: інформування, консультації, громадський контроль (у різних формах) тощо [1]. На думку О. Дніпрова, підконтрольність – це засіб обмеження влади шляхом встановлення конституційних, суспільних, державних рамок та обов'язків. Підзвітність – це відносини між наділеними владою і тими, хто таку владу їм надав, у яких останні мають право утримувати перших у межах певного набору стандартів, оцінювати, наскільки повно вони виконують свої обов'язки згідно з цими стандартами, накладати санкції, якщо буде встановлено їх невиконання [2, с. 2]. Підзвітність та підконтрольність органів місцевого самоврядування – це самостійні, але тісно взаємопов'язані принципи. Обидва вони спрямовані на забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування.

Підзвітність та підконтрольність органів місцевого самоврядування слід розуміти як їх якісний стан (якісну ознаку), а контрольні заходи, звітування та інформування – це засоби забезпечення такого стану. При цьому, відповідальність органів місцевого самоврядування – це результат реалізації підзвітності та підконтрольності.

Звітування та інформування можуть спровокувати контрольну діяльність, але контроль – це не формально обов'язковий наслідок підзвітності. Підзвітність може виступати самостійною формою забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування.

Представляє науковий інтерес вплив контролю за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування на їх відповідальність, як в соціальному так і в правовому аспектах.

Відповідальність і контроль є основними елементами демократично-конституційного устрою та діяльністю публічної влади [3, с. 245]. Термін «відповідальність» позначає особливі відносини суб'єктів, специфічну форму підзвітності, підконтрольності. Існує

тісний зв'язок підконтрольності та відповідальності [4, с. 87]. Контроль спрямований на профілактику порушень з боку органів влади, зокрема, і проти безвідповідального ставлення до виконання своїх обов'язків посадовими особами [5, с. 77]. Забезпечення високого рівня позитивної відповідальності та виявлення підстав притягнення до негативної юридичної відповідальності є одними з цілей контролю у місцевому самоврядуванні. Мета контролю – забезпечити усвідомлення посадовими особами місцевого самоврядування важливості їх високоякісної роботи.

Вплив контролю на відповідальність органів публічної влади доводять вітчизняні дослідники [6, с. 207; 7, с. 14; 8; 9, с. 120; 5, с. 68]. Вплив громадської контрольної діяльності на позитивну відповідальність органів місцевого самоврядування інтенсивніша, ніж вплив державного контролю. В свою чергу, завдяки державному контролю частіше виявляються підстави притягнення посадових осіб органів місцевого самоврядування до юридичної відповідальності в її негативному аспекті.

Лише територіальна громада як головний суб'єкт муніципальної влади може здійснювати у повному обсязі контроль за діяльністю органів та посадових осіб, яких вона уповноважила вирішувати питання місцевого значення. Передусім органи місцевого самоврядування несуть відповідальність перед первинним суб'єктом місцевого самоврядування, яким вони формуються та від імені та в інтересах якого вони діють [10, с. 189]. Ця теза демонструє глибокий взаємообумовлюючий зв'язок контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та їх відповідальності.

Всі процеси у громаді мають бути гласними, доводитися до відома жителів територіальної громади, що дозволить їм контролювати й об'єктивно оцінювати роботу представницького органу або глави муніципального утворення [11, с. 209]. Доступність інформації про діяльність органів місцевого самоврядування та її результати уможливує проведення контролю. На основі критичної оцінки результатів виконання органами місцевого самоврядування їх повноважень суб'єкти контролю можуть ініціювати притягнення посадових осіб до політичної та юридичної відповідальності, в тому числі до конституційно-правової.

Сутність контрольної діяльності полягає, зокрема, у тому, щоб за допомогою різних методів установити чи є в фактичних діях суб'єктів відхилення від правових норм, вжити відповідних заходів щодо належного і своєчасного відновлення порушених прав, відшкодування завданої шкоди і притягти винних осіб до юридичної відповідальності [12, с. 192]. Вищою формою конституційно-правової

відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування є дострокове припинення їх повноважень у встановленому законом порядку. Це найбільш радикальний захід із конституційно-правових санкцій [13, с. 191]. При цьому, контроль спрямований перш за все на посилення позитивної відповідальності

Поведінка суб'єкта соціальної відповідальності завжди оцінюється, контролюється, регулюється певними суб'єктами соціальної діяльності [14, с. 13]. Соціальна відповідальність є не тільки методом регулювання суспільних відносин, а й методом контролю поведінки суб'єкта. Як один із видів соціальної відповідальності, юридична відповідальність забезпечується, перш за все, за допомогою самоконтролю та саморегуляції поведінки. Позитивна юридична відповідальність, котра є чітко формалізованою і гарантованою державою, визначає поведінку особи, зв'язує вимоги юридичних норм та їх об'єктивізацію у правомірній поведінці. Поряд з цим, відповідальність є соціальною властивістю, яка ґрунтується на певній системі цінностей. Саме ціннісні орієнтації є важливим елементом соціального і правового регулювання поведінки, оскільки складають змістовну спрямованість особи, виражають внутрішню основу ставлення до системи соціальних норм і проявляються в соціальних (правових) установках особи [15, с. 83; 16]. Відповідальність як моральний мотив соціальної дії свідчить про високий рівень моральної свідомості та соціалізованості людини [17, с. 132; 18]. Контроль є хоч і дієвим, але лише одним із зовнішніх стимулів відповідальності органів місцевого самоврядування [19, с. 155; 20]. У основі ж відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування – внутрішня мотивація, професійна свідомість, самоконтроль, усвідомлення своєї місії і завдань, що реалізуються в інтересах громади.

Висновки. Підзвітність та підконтрольність органів місцевого самоврядування – це самостійні, але тісно взаємопов'язані принципи. Обидва вони спрямовані на забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування. Заслуховування звітів та отримування інформації суб'єктами контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування можна одночасно розглядати і як форму, і як метод контролю. Звітування та інформування можуть спровокувати контрольну діяльність, але контроль – це не формально обов'язковий наслідок підзвітності. Підзвітність може виступати самостійною формою забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Драшкович А. Політична участь громадян в процесі прийняття владних рішень. *Політологічні записки*. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Polzap_2013_7_28.pdf
2. Дніпров О. Спеціальні принципи функціонування виконавчої влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 884(2017). С. 108–112.
3. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / Е. Шмітд-Ассманн ; пер. з нім. Г. Рижков, І. Соїко, А. Баканов ; відп. ред. О. Сироїд. [2-ге вид. перероб. доповн.]. Київ : К.І.С., 2009. 552 с.
4. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики : дис. ... канд. юрид. Наук. Київ, 2000. 180 с.
5. Наливайко Л. Р., Савченко О. В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади : монографія. Київ : «Хай-Тек Прес», 2017. 276 с.
6. Денисюк С. Ф. Громадська експертиза як форма громадського контролю у сфері безпеки дорожнього руху. *Державне управління та місцеве самоврядування* : тези X Міжнар. наук. конгресу (26–27 березня 2010 р., м. Харків). Харків : Магістр, 2010. С. 208–209.
7. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук Київ, 2010. 393 с.
8. Орзих М. Ф. Конституционная реформа в Украине : учеб. пособие / М. Ф. Орзих. Одесса : Юрид. лит.-ра, 2003. 128 с.
9. Наливайко Л. Р. Неурядові правозахисні організації України : навч. посібник / Л. Р. Наливайко, І. О. Грицай, О. С. Дніпров. Київ : Хай-Тек Прес, 2014. 331 с.
10. Іванова Т. М. Відповідальність органів і посадових осіб муніципальної влади в Україні: історико-правовий аналіз. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 185–197.
11. Богачова Л. Л. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування за порушення прав людини. *Проблеми удосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2004 р.). Харків : Ін-т держ. буд-ва та місцевого самоврядування АПРН України, 2004. С. 207–211.
12. Чаплинська Ю. А. Контроль щодо забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів публічного адміністрування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 190–195.

13. Іванова Т. М. Відповідальність органів і посадових осіб муніципальної влади в Україні: історико-правовий аналіз. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 185–197.

14. Каленіченко Л. І. Соціальна відповідальність як правове явище. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2019. № 4(66). С. 10–16.

15. Штокало М. Р. Юридична відповідальність як вид соціальної відповідальності: філософсько-правові засади. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib.pdf>

16. Наливайко І. О. Сучасні механізми запобігання та протидії корупції в Україні. *The 5th International scientific and practical conference “Science, innovations and education: problems and prospects”* (December 8–10, 2021) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2021. С. 1036.

17. Безрукова О. Відповідальність у соціологічному дискурсі. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. Київ : Інститут соціології Національної академії наук України. 2010. 2. С. 132–141.

18. Nalyvaiko O. I., Chepik-Tregubenko O. S. Economic and social systems of society as elements of social structure: concept, objectives, trends. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis* : collective monograph. Riga : Izdevniecība “Baltija Publishing”, 2019. Volume 1. 304 p. P. 256–272.

19. Мінакова Є.В. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2021. 244 с.

20. Наливайко О. І. Державний контроль у системі місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики. *Право і суспільство*. 2015. № 3(2). С. 22–28.

Горбатюк М. В.,

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник*

відділу теорії та історії політичної науки

*Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України*

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАД І РЕГІОНІВ ІЗ ЗАКОРДОННИМИ ПАРТНЕРАМИ В ЧАСИ ВІЙНИ: ПОТОЧНИЙ СТАН, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Міжнародна співпраця об'єднаних територіальних громад і транскордонне співробітництво регіонів є важливим елементом української євроінтеграції. Особливого значення вони набули після початку повномасштабного вторгнення військ РФ через зростаючу потребу українських міст та громад у залученні додаткових ресурсів і обміні досвідом. Нових стимулів співробітництву додало і отримання Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу.

У зв'язку з цим активізувалася робота над реанімацією старих договорів та почалася робота над укладанням нових. За даними урядового порталу «Децентралізація» станом на середину квітня 2023 р. українські територіальні громади мали 1344 партнерств із муніципалітетами 52 країн з усіх континентів, крім Австралії [5]. Також українська влада станом на 2022 р. мала 265 угод про іноземне партнерство, укладених на регіональному рівні та 73 на субрегіональному рівні [1, р. 18].

Основним напрямком співробітництва українських органів місцевого самоврядування був Європейський Союз. На місцевому рівні 72,5% усіх угод було укладено з партнерами з ЄС, 6,6% – з іншими європейських країн, 7,3 % – з Туреччини і Південного Кавказу, 3,9% – з Китаю, 3,4% – зі США, 6,4% припало на решту світу. На регіональному та субрегіональному рівні частка партнерів з країн ЄС становила 67,4%, з Туреччини і Південного Кавказу – 7,1%, з Китаю – 7,1 %, з інших європейських країн – 3,3 %, з решти країн світу – 15% [1, р. 20].

Визначальними факторами, що впливали на співпрацю українських міст і регіонів з партнерами з ЄС були географічна і культурна близькість. Відтак, найбільше угод українські міста та громади уклали з партнерами з країн Центральної та Східної Європи (Польща – 46%; Угорщина – 7%; Словаччина, Румунія, Болгарія – по 5%; Чехія –

близько 3%), країнами Балтії (Литва – 5%; Естонія 3,5%; Латвія – 2%). З партнерами з більш віддалених країн Європейського Союзу угоди уклалися порівняно рідше; тут лідерами були Німеччина (6%), Франція та Італія (по 3%), Греція (2%). На регіональному і субрегіональному рівні головні партнери українських органів місцевої влади походили з Польщі (53%), Румунії (8%), Литви (6%), Словаччини (5%), Німеччини, Болгарії, Хорватії (близько 3,5% кожна); Угорщини, Чехії, Австрії (близько 3% кожна) [1, р. 24].

Важливо зауважити, що найбільше партнерів мали великі міста або територіальні громади в західній та центральній частинах країни. Натомість міста та регіони, розташовані у східній частині країни, значно менше залучені до територіальної співпраці, особливо на місцевому рівні.

В умовах війни територіальні громади в Україні, що й без того мали не високу інституційну спроможність, стали потребувати ще більше інформаційної підтримки і практичної допомоги у справі налагодження співпраці із закордонними партнерами. Ключову роль в цій ситуації відіграли міжнародні організації та організації громадянського суспільства, які вжили низку заходів для безпосередньої інформаційної, технічної та фінансової підтримки українських міст та регіонів, у тому числі у сфері організації співпраці між громадами і регіонами ЄС та України, надання гуманітарної допомоги тощо. У цьому напрямку працюють такі програми і проекти Ради Європи як «Децентралізація і реформа публічної адміністрації в Україні» (<https://www.slg-coe.org.ua/>), «Інтеркультурні міста», «Посилення демократії та довіри на місцевому рівні в Україні» (<https://www.coe.int/en/web/congress/home>) та ін.

Шведсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» та сервісна служба «Міста в Єдиному світі» (SKEW) агентства Engagement Global GmbH активно сприяють українським громадам у підтримці існуючих та налагодженні нових муніципальних партнерств шляхом організації зустрічей та закордонних поїздок, навчання та підвищення кваліфікації тощо. Вагомий вплив на розвиток партнерських відносин українських громад з муніципалітетами країн ЄС шляхом реалізації програми «Мости довіри: розширення можливостей громад з України та Європейського Союзу» здійснює програма U-LEAD з Європою (<https://u-lead.org.ua/>). Програма USAID «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE) на період 2023–2025 рр. планує розробити та впровадити цільову програму «Міжнародне партнерство/Міжнародне менторство», метою якої є цілеспрямований пошук міжнародних партнерів для

українських громад, сприяння у створенні партнерств, допомога в укладенні та виконанні міжнародних угод про співпрацю.

Налагодженню міжнародного співробітництва громад сприяють і українські профільні асоціації органів місцевого самоврядування – Асоціація міст України (<https://auc.org.ua/>), Всеукраїнська асоціація об'єднаних територіальних громад (<https://communities.org.ua/>), Всеукраїнська асоціація громад (<https://communities.org.ua/>).

Існує низка технічних рішень для пошуку громадами міст-партнерів. Зокрема, заявку щодо пошуку міста-побратима можна залишити на урядовому інформаційному порталі реформи місцевого самоврядування «Децентралізація» (<https://decentralization.gov.ua/twincities>), платформі «United for Ukraine» (<https://unitedforua.org/instrukciya-dlya-uchasti/>), на порталі Ради європейських муніципалітетів і регіонів <http://www.twinning.org>, чи платформі Ради Європи «Cities4Cities» (<https://www.cities4cities.eu>).

В умовах війни міжмуніципальне співробітництво отримало достатню інформаційну підтримку. Зокрема у рамках Програми Ради Європи «Децентралізація і реформа публічної адміністрації в Україні» на запит Міністерства розвитку громад та територій України були підготовлені методичні рекомендації «Щодо міжнародного муніципального партнерства» [3], а громадська організація «Центр спільних дій» розробила інструкцію «Знайти місто-побратима» [4].

Обопільне прагнення українських громад і областей та закордонних місцевих і регіональних влад до співпраці, в умовах небувалої до цього часу підтримки, призвело до експонентного зростання кількості нових партнерств. Як видно із сайту SKEW близько половини партнерств між українськими і німецькими містами, що входять до цієї мережі (а це 74 із більше 150) були налагодженні у 2022–2023 рр. [6]. Transparency International Ukraine виявили, що, 50 міст з із Рейтингу прозорості міст, укладеного цією міжнародною організацією, до середини вересня 2022 р. уклали 27 нових угод про побратимство. Зокрема, у Житомира, Києва та Чернівців з'явилося по 3 нових побратими, Кам'янця-Подільського, Одеси, Рівного та Харкова – по 2, Володимира, Дніпра, Дрогобича, Івано-Франківська, Коростеня, Миколаєва, Хмельницького, Червонограда, Черкас та Чернігова – по одному [7].

Існуючі до 2022 р. та нові, укладенні після повномасштабного вторгнення військ РФ, партнерства стали важливим фактором стійкості українських територіальних громад в часи війни. Виклики військового часу значною мірою змінили підхід до міжнародної співпраці на регіональному та локальному рівнях, вона стала більш конкретною і ефективною. Головними напрямками співпраці стали отримання

гуманітарної допомоги, обмін досвідом, адвокація України на більш високому державному рівні, забезпечення лікування та реабілітації постраждалих внаслідок військових дій, підтримка українців, які виїхали за кордон тощо.

За даними Transparency International Ukraine тільки у лютому–квітні 2022 р. міста 50 міст із Рейтингу прозорості міст отримували допомогу від своїх побратимів/партнерів більше 150 разів, найбільше допомоги надсилали міста з Польщі, Німеччини, Латвії, Литви, Чехії, Франції, Словаччини та Румунії, а найбільшу частку в допомозі склали продукти харчування, медикаменти та медичне обладнання, а також засоби гігієни й побутова хімія [2]. Також фахівці Transparency International Ukraine виявили 39 нових угод між партнерськими містами. Позитивним є те, що лише 7 з них мали на меті отримання гуманітарної допомоги, тоді як інші стосувалися співпраці у сфері освіти, науки і культури; економіки, підприємництва та інвестицій; молодіжної політики, спорту та туризму; охорони здоров'я; транспорту та інфраструктури тощо [7].

Не зважаючи на всі успіхи, яких досягли українські органи місцевого самоврядування в налаштуванні міжнародної співпраці, все ще існує велика кількість викликів, труднощів і перешкод, які мають бути подолані. Перш за все це ситуація невизначеності, яка пов'язана як із військовою та низьким рівнем безпеки, так і нестабільністю політичної ситуації в Україні та непослідовністю національних та регіональних еліт. Великий негативний вплив на розвиток співпраці мають системні обмеження: незавершеність реформи децентралізації в Україні (до цього часу не розділені повноваження між органами місцевого самоврядування різних рівнів, а також між ОМС та місцевими органами виконавчої влади); підхід «зверху донизу» у формуванні державної політики; тенденції до централізації влади; малопомітність міст у плані відбудови України) тощо. Для майбутнього територіального співробітництва між ЄС та Україною надзвичайно важливою є потреба в довірі та підзвітності. У цьому контексті головним викликом для України є покращення прозорості, забезпечення верховенства права шляхом реформування судової і правоохоронної систем, а також боротьба з корупцією. Також існує низка конкретних перешкод адміністративного, правового, інституційного, економічного, фінансового та психологічного характеру, організаційні проблеми. Заважає ефективній співпраці і мовний бар'єр. На заваді міжмуніципальному співробітництву стоять і обмежені можливості Європейського Союзу – вже зараз помітно, що попит з боку України значно перевищує пропозицію з боку ЄС.

Проаналізувавши сучасний стан, проблеми і перспективи подальшого розвитку міжнародного співробітництва українських територіальних громад можемо зробити низку висновків. Російська агресія проти України з одного боку є великим ударом для територіальних громад, але з іншого створює можливості для активізації існуючих партнерських відносин та встановлення нових. Розвиток співробітництва між українськими та європейськими місцевими та регіональними органами влади є важливим кроком на шляху до членства України в ЄС. Базуючись на наявних дослідженнях доволі складно кількісно оцінити наслідки співпраці, тим не менше, варто відзначити, що гуманітарна допомога від партнерів на початковому етапі війни стала важливим компонентом стійкості українських громад, а на сучасному етапі співпраця приносить значні нематеріальні переваги у вигляді зростання взаємної довіри, отримання передового досвіду, покращення інституційної спроможності, що в кінцевому результаті створює підґрунтя для участі українських ОМС в інвестиційних проектах ЄС. У територіальній співпраці українські громади стикаються з низкою проблем і перешкод адміністративного, правового, інституційного, економічного, організаційного та психологічного характеру. Їх планомірне вирішення матиме далекосяжні наслідки у формі зростання обсягів та якості співпраці, покращенні інституційної спроможності громад залучати додаткові кошти для відбудови та розвитку, зростанні кваліфікованості та досвідченості кадрів органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Smętkowski M., Kniazevych A., Olechnicka A., Orchowska J. & Przekop-Wiszniewska E. 2023, Research for REGI Committee – Cooperation between EU cities and regions with their Ukrainian partners, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/733117/IPOL_STU\(2023\)733117_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/733117/IPOL_STU(2023)733117_EN.pdf)

2. Допомога міст-побратимів – Україні: хто і як підтримує наші міста. URL: <https://transparentcities.in.ua/articles/dopomoha-mist-pobratymiv--ukraini-khto-i-yak-pidtrymuie-nashi-mista>

3. Козіна В., Кошелюк М. Міжнародне муніципальне партнерство. Методичні рекомендації / Council of Europe. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/Metodychni_rekomendatsii_partnerstvo_2022.pdf

4. Любарець А., Шокало К. Знайти місто-побратима. Коротка інструкція для органів місцевого самоврядування. URL:

<https://centreua.org/wp-content/uploads/2023/02/Znajty-misto-pobratyma.-Korotka-instruksiya-dlya-OMS.pdf>

5. Партнерство задля відновлення та розвитку. URL: <https://decentralization.gov.ua/twincities>

6. Список партнерств мережі SKEW. URL: <https://skew.engagement-global.de/spisok-partnerstv-merezi-skew.html>

7. Співпраця побратимів: у яких сферах іноземні муніципалітети підтримують українські міста. URL: <https://transparentcities.in.ua/articles/spivpratsia-pobratymiv-u-yakyykh-sferakh-inozemni-munitsypaliteti-pidtrymuiut-ukrainski-mista>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-34>

Горюнова Є. О.,

кандидат історичних наук, доцент,

директор Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄС НА ТЛІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Перехід на новий рівень інтеграції – від економічних Спільнот до політичного союзу – вимагав від європейських політиків узгодження зовнішньополітичних дій, що знайшло відображення у формуванні «другої опори» ЄС – Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ).

Однак інституалізація СЗПБ відбувається тільки на початку ХХІ ст. в межах Лісабонського договору, де були чітко визначені функції наднаціональних інституцій, принципи прийняття рішень та можливості впливу національних держав. Відповідно, головними інститутами в сфері СЗПБ виступають Європейська Рада як представництво голів держав та урядів та Рада ЄС на рівні національних міністрів. Тобто спільна зовнішня політика залишається в більшій мірі прерогативою національних держав, які мають досягнути консенсусу в процесі прийняття рішень. Це створює певні проблеми через можливість блокування одною державою рішень представників решти країн.

Важливу роль в формуванні спільних засад грає Верховний представник ЄС в сфері зовнішньої політики, який має в своєму розпорядженні розгалужену зовнішньополітичну службу ЄС.

Серйозним випробуванням для СЗПБ стає російська агресія проти України в 2014 році: анексія Криму та військові дії на сході країни. Реакція ЄС на дії РФ була мінімальною: на позачерговому засіданні Європейської Ради 6 березня 2014 р. більшість країн ЄС виступали проти конфронтації з Росією та пропонували обмежитися політичними заявами та обмеженими санкціями.

На засіданні Європейської Ради 21–22 березня 2014 р. було зазначено, що ЄС підтримає територіальну цілісність та суверенітет України та засуджує «незаконну анексію Криму та Севастополя». Впроваджені навесні 2014 р. санкції проти російських фізичних та низки кримських юридичних осіб не створювали проблем для Кремля, що спонукало Москву ще більше підтримувати зброєю бойовиків на Сході України. Перші більш-менш серйозні санкції було введено в липні 2014 р. після збиття бойовиками на Донбасі малоазійського літака з європейцями на борту.

Також влітку 2014 р. Україна підписала з ЄС Угоду про асоціацію та Зону вільної торгівлі в 2014 р., яка була готова до підписання ще восени 2013 р., але була відкладена тодішньою українською владою.

Однак в цілому політика ЄС щодо російсько-української війни залишається дуже обережною, незважаючи на агресивну політику Росії проти України. У цей період головну роль у врегулюванні «української кризи» відіграють лідери держав ЄС, а не європейські інституції. Так, канцлерка Німеччини Ангела Меркель у лютому 2015 р. (під час загострення під Дебальцево) протягом тижня здійснила декілька візитів: до Вашингтону, який наполягав на наданні Україні летальної зброї, Москви, Мінську та Києва. Внаслідок її дипломатичної активності бойові дії вдалось пригальмувати без надання Україні зброї.

Незважаючи на зусилля західних лідерів, проведення зустрічі в Нормандському форматі новообраного президента України Володимира Зеленського з очільником Кремля наприкінці 2019 р., дипломатичного розв'язання знайдено не було. Навпаки, нерішучість європейських лідерів та їх енергетична залежність від РФ (запуск газогону «Північний потік») створили у російського президента Володимира Путіна уявлення про бездіяльність ЄС у випадку повномасштабної російської агресії проти України.

Як продемонстрували події кінця лютого 2022 року, коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення, ЄС дотримувався обережної політики. На екстреній зустрічі Європейської Ради 24 лютого 2022 р. лідери ЄС традиційно засудили агресію РФ та вимагали від Москви вивести війська. Але в дійсності в ЄС спостерігали за розвитком подій, бо не дуже вірили в можливість України зупинити агресора.

У той час українська дипломатія йде ва-банк – 28 лютого 2022 р. Україна подає заявку на вступ до ЄС, що вимагало від Брюсселю чіткого політичного визначення, бо відмову можна було розглядати як визнання російських прав на Україну. Європарламент 1 березня рекомендує надати Україні статус кандидата, а 11 березня після багатогодинної дискусії на засіданні Європейської ради було прийнято рішення запустити процес євроінтеграції України. 17 червня Єврокомісія рекомендує надати статус кандидата Україні, який Європейська Рада підтримує 23 червня.

На тлі військових успіхів України змінюється позиція ЄС щодо постачання летальної зброї: з березня починається виділення коштів на закупівлю зброї для України в межах Європейського інструменту підтримки миру. Протягом короткого часу було виділено понад 2 млрд євро для придбання летальної зброї. Станом на квітень 2023 р. військова допомога в межах цього інструменту складає 3,6 млрд євро [1].

Для надання фінансової допомоги ЄС лібералізує торгівлю з Україною шляхом скасування мита на український експорт на рік. Крім того, Євросоюз виділяє мільярди євро у вигляді макрофінансової допомоги: протягом 2022 р. Україна отримала 7,2 млрд євро від ЄС, у планах на 2023 р. – ще 18 млрд євро [2].

Важливим елементом політики ЄС щодо РФ залишаються санкції, які відрізняються значно більшим масштабом: вони охопили понад 200 російських підприємств та банків (в 6 разів більше, ніж протягом 2014–2021). Насамперед, обмеження торкнулися оборонної сфери РФ та суміжних підприємств (КАМАЗ, Ульяновський автомобільний завод, науково-дослідні інститути та конструкторські бюро). Також було заборонено продавати до Росії товари подвійного призначення (дрони, програмне забезпечення тощо) та високотехнологічну продукцію.

ЄС закриває доступ для російських банків до власного ринку капіталів та відключає ключові російські банки від системи міжнародних платежів SWIFT, що суттєво ускладнило роботу фінансової системи та російського бізнесу.

Санкції охопили транспортну галузь: ЄС закриває повітряний простір для російських літаків, а морські порти для російських суден. Для російських операторів вантажних перевезень також вводяться обмеження.

Однак найбільш вагомий вплив на російську економіку здійснили європейські енергетичні санкції. Навесні 2022 р. було прийнято рішення про заборону імпорту російського вугілля (8 млрд євро щорічного прибутку). На другому етапі, незважаючи на протидію Угорщини, було прийнято рішення про ембарго на нафту та

нафтопродукти морським шляхом (90% імпорту з РФ). У 2023 р. ЄС разом з G7 вводить граничні ціни на російську нафту та нафтопродукти.

Незважаючи на відсутність заборони на імпорт російського газу, більша частина держав ЄС протягом 2022 р. відмовилась від його закупівлі, внаслідок чого частка російського газу в імпорті ЄС знизилась з 41 до 7% [3].

Оціночна вартість експортних обмежень складає 32,5 млрд євро (36% експорту ЄС до вторгнення) та 57% довоєнного імпорту на суму в майже 90 млрд євро [4].

Однак, як справедливо зауважує Верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики Ж. Боррель, санкції не дадуть миттєвого ефекту, хоча вони поступово будуть руйнувати економіку Росії. «Росія втрачає гроші... Торгівля скорочується, дефіцит держбюджету зростає, і товарообіг також упав. Великий дефіцит торговельного балансу», – вважає він [5].

Таким чином, спільна зовнішня політика ЄС радикально змінилась на тлі російської повномасштабної агресії: від заяв про «глибоку стурбованість» та малоефективних санкцій ЄС нарешті перейшов до більш серйозних дій: військова допомога Україні, більш жорсткі обмеження, відмова від російських енергоресурсів тощо. Однак, головним є формування в європейських політиків розуміння рівня загрози, який несе Росія не тільки Україні, але й всій Європі. Тому Ж. Боррель впевнений, що ЄС не може дозволити Росії виграти в цій війні, бо це «означало б дозволити їй знищити наші демократії та саму основу світового порядку, заснованого на міжнародних правилах» [6]. Відповідно, Європа й далі готова надавати військову та фінансову підтримку Україні, хоча й шукає можливості для скорішого завершення війни.

Список використаних джерел:

1. Ukraine: Council agrees on further military support under the European Peace Facility. 02.02.2023. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/02/ukraine-council-agrees-on-further-military-support-under-the-european-peace-facility/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Ukraine:+Council+agrees+on+further+military+support+under+the+European+Peace+Facility

2. Усі країни Євросоюзу підтримали надання 18 мільярдів євро допомоги Україні. УНІАН. 13.12.2022. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/usi-krajini-jevrosyuzu-pidtrimali-nadannya-18-milyardiv-jevro-dopomogi-ukrajini-12077142.html>

3. В Європі оголосили про повну незалежність від російського газу. ZN. 24.10.2022. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/v-jevropi-oholosili-pro-nezalezhnist-vid-rosijskoho-hazu.html>

4. Санкції, запроваджені ЄС щодо Росії через вторгнення в Україну. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_uk

5. Боррель оцінив вплив санкцій на економіку Росії. Радіо Свобода. 23.02.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-borrell-sankciji-es-vplyv-na-ekonomiku-rosiji/32285310.html>

6. The sanctions against Russia are working. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/sanctions-against-russia-are-working_en?s=232

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-35>

Губарєв С. В.,

*кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри публічного та приватного права
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

Шабалін А. В.,

*кандидат юридичних наук, старший дослідник, адвокат,
завідувач відділу питань захисту прав інтелектуальної власності
Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ (XII–XV СТ.СТ.)

Розвиток національної системи охорони та захисту права інтелектуальної власності в Україні не можливе без дослідження особливостей становлення та розвитку інституту захисту цивільних права суб'єктів права інтелектуальної власності в країнах Західної Європи.

Це пов'язано із тим, що саме правовий досвід Європи, щодо захисту прав творців (у галузі техніки, мистецтва), став основою для національної системи захисту прав на продукти інтелектуальної діяльності.

Дослідження європейського досвіду має важливе значення в контексті сучасного європейського вектору розвитку України. Так, підписання та ратифікація Україною Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами (надалі – Угода) [2], стало відправною точкою у запровадженні в українське законодавство європейських стандартів. Варто зазначити, що в Угоді значна увага приділяється питанням захисту права інтелектуальної власності – Глави 9 Угоди [2].

Наразі Україна отримала статус кандидата у члени ЄС, що ставить перед нашою державою ще більші плани щодо модернізації власної правової системи в руслі європейських стандартів.

У плані дослідження, що здійснюється у рамках цієї роботи, нам представляється цікавим висвітлити досвід Великобританії – однієї зі провідних країн Європи, країни, яка має одну із потужних правових систем, у тому числі й у царені права інтелектуальної власності.

Розвиток системи захисту права інтелектуальної власності у Великобританії був пов'язаний із бурхливим розвитком техніки та капіталістичними відносинами.

В Англії привілеї творцями почали видаватися починаючи з XII ст. і до XV ст. Такі привілеї надавалися королівською владою. Особливими привілеями підтримувалися заснування нових виробництв з новими технологіями (на той час).

Таки привілеї закріплювали за їх власниками виключне право на використання та одержання прибутку від провадження новацій.

Значний розвиток технологій в Англії призвів до зростання кількості привілеїв, що, у свою чергу, призвело до появи значної кількості зловживань, у тому числі й зі боку королівської влади. Під тиском промисловців влада змушена була дозволити розглядати судам спори з приводу виданих привілеїв [1, с. 51–52].

За своєю природою саме привілеї стали першим охоронним документом (патент) на інтелектуальний продукт, а процедура судового захисту прав власників привілеїв – перші спори щодо захисту права інтелектуальної власності й перші аналог діяльності спеціалізованих судів у сфері захисту права інтелектуальної власності.

Варто зазначити, що згодом у Великобританії (інших країнах старої Європи) принцип дії привілеїв розповсюдився й на художню та літературну творчість, процедуру захисту прав авторів.

Аналог системи привілеїв був запроваджений й в Росії («Правила видачі привілегии на ведение фабрик» – 1723 год), а згодо й в Україні, яка стала частиною Російської імперії.

Розглядаючи інститут привілеїв, варто зазначити, що він став основою системи захисту права інтелектуальної власності й у США, що значним чином сприяло розвитку промисловості, науки цієї країни.

Так, саме розвиток технологічний розвиток став базою для розвитку правої системи захисту права власності на інтелектуальні розробки, що й забезпечило науковий та технологічний розвиток сучасної Європи. Сприяло розвитку літературної та художньої творчості. Стало основою для створення можливості капіталізації інтелектуальної творчості.

Згодом значні положення щодо системи захисту права інтелектуальної власності знайшли свого закріплення вже у сучасних правових загальноєвропейських документах, зокрема – Директиви ЄС – 2004/48/ЄС Про забезпечення захисту прав інтелектуальної власності [3].

Так, вищезначений європейський документ спрямований на розвиток інтелектуальної власності, як однієї зі фундаментальних основ розвитку сучасної економіки, в Європейському Співтоваристві [3].

Поруч із тим загальними положеннями Директиви ЄС/2004/48, зокрема ст. 32 Преамбули визнається принцип визнання основних прав, які визначені у Хартії прав Європейського Союзу (ЄС). Поруч із тим вказується, що Директива спрямована на забезпечення реалізації права інтелектуальної власності [3].

Отже, як бачимо, чинні центральні європейські нормативи спрямовані на забезпечення розвитку інтелектуальної власності як бази для розвитку економіки нового типу – інноваційної економіки. Саме такий підхід був започаткований в Великобританії на початку технічної революції, що, безумовно, мало позитивне значення для промисловості всієї Західної Європи.

Варто зазначити, що наразі важливе значення для захисту права інтелектуальної власності в ЄС відіграють й загальноєвропейські судові інституції, зокрема Суд ЄС (CVRIA). Так, наразі у Суді ЄС може бути оскаржене рішення Апеляційного органу, який розглядає звернення на рішення компетентних державних органів щодо торгових марок [4, 373]. Але межі цієї роботи не дозволяють нам висвітлити це, доволі цікаве питання.

На підставі вищевикладеного можливо прийти до таких висновків.

– починаючи з XII ст. першими охоронними документами на результати інтелектуальної діяльності у Великобританії стали королівські привілеї, які забезпечували охорону комплексу права (виключні, економічні тощо) власників таких привілеїв, у тому числі й судовий;

– у Західній Європі першими спеціалізованими судами у сфері захисту права інтелектуальної власності стали англійські суди, що розглядали спори пов'язані із захистом прав власників привілеїв;

– англійські привілеї стали основою для розвитку системи захисту авторського права на території сучасної Європи.

– наразі в ЄС захист прав інтелектуальної власності здійснюється на підставі загальноєвропейських документів – Директиви ЄС/2004/48.

Список використаних джерел:

1. Право інтелектуальної власності. Акад. курс : підручник для студентів вищ. навчальн. закладів / за редакц. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. 2-ге вид., переробл. та доповн. К. : концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». 2002. 672 с.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 19.11.2018).

3. Corrigendum to Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights. Eur-lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0048R%2801%29> (дата звернення 19.11.2018).

4. Шабалін А. В. Суд Європейського Союзу (СВРІА): повноваження та деякі питання організації діяльності суду. *Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 8 червня 2018 року / за ред. проф. Р. С. Мельника, відпов. ред. к.н.ю. Л. Ю. Малюга. К. : Видавничий дім «Гельветика». 2018. С. 373.

Домбровський О. І.,
*кандидат історичних наук, доцент,
професор МКА,
ПАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна академія управління персоналом»*

Багір'янц Д. П.,
*студент 2 курсу групи ТУод-4-21-МІДрСл (2,0 здс)
за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування
ПАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна академія управління персоналом»*

ДО ПИТАННЯ СУТНОСТІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Різниця між «публічним» і «державним» є як кількісною, так і якісною. Перший, який значною мірою очевидний для науки публічного права, виник на рівні етимологічних порівнянь і в традиційних судженнях відносно великих публічних обсягів.

Суб'єктами публічної владної діяльності є державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, уповноважені організації та інші носії публічної влади.

Тому категорія «державна служба» знайшла широке застосування у вітчизняних адміністративних дослідженнях. Спочатку вона була запроваджена у зв'язку з необхідністю комплексного вивчення державних і муніципальних послуг, які мають спільну соціальну природу, призначення, однакові організаційні та процедурні механізми і навіть існують тривалий час на єдиній законодавчій основі. – Закон України (далі – Закон) «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. [1] залишався правовою базою муніципальної служби до прийняття Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07 липня 2001 р. [2], який значною мірою відтворив положення підтверджене першого.

Об'ємне превалювання «публічної служби» підтверджене та деталізоване в офіційній дефініції Кодексу адміністративного судочинства України, п. 17 ч. 1 ст. 4 якого встановлює: публічна служба – діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [3]. Вище чітко зазначено, що «державна» є однією зі складових

«публічне». Слід зазначити, що вищевикладене підтверджує, що «обсяг другого поняття є більшим, а дана термінологія, заснована на судженні вітчизняної правової системи». Цей аспект видається особливо важливим у контексті активних геополітичних пошуків України та світових глобалізаційних процесів і був актуалізований у праці представника одеської школи права – І.П. Яковлева [4].

Якісна різниця публічного управління/адміністрування від державного має прояв в декількох аспектах. По-перше, воно має спрямування на основну цінностей та цілей розпорядчих заходів: публічний інтерес. Проголошення Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3) [5], поступовий відхід від державоцентристської моделі у взаємовідносинах між державою та громадянами, встановлення людиноцентристського типу владно-суспільної взаємодії та концепції «сервісної» держави дозволяє говорити, що основною метою прозастосовної діяльності є досягнення та якісна дія принципу верховенства права, а управлінського впливу – гарантування блага для всього громадянського суспільства, його стабільного та динамічного розвитку, поєданого із забезпеченням і підтриманням діючих інститутів саморегулювання.

Як справедливо вказують В.М. Бевзенко та Р.С. Мельник, основою публічного інтересу є об'єктивний інтерес усього суспільства, що, відповідно, не дозволяє ототожнювати публічний інтерес та державний інтерес, який є лише одним із елементів інтересу публічного [6, с. 38].

Отже, державний інтерес з однієї сторони може бути лише частиною публічного (законодавством передбачаються ще: «інтереси територіальної громади», «інтереси місцевого самоврядування», «охоронювані законом інтереси осіб», «наукові інтереси України», «економічні інтереси України», «інтереси споживачів» тощо), а з іншого – суперечити публічному інтересу, підняти і спотворювати його.

По-друге, у довідниковій літературі «публічний» (від лат. publicus суспільний, народний) визначається як відкритий, гласний [7, с. 474], при цьому цей термін також враховує необхідність інформаційної взаємодії суб'єктів владних повноважень із суспільством, що стало однією з якісних характеристик управління. При цьому швидке розповсюдження достовірних даних про цілі та методи адміністративного впливу, права громадян та порядок їх реалізації має відбуватися не лише за ініціативою громадськості, а й у відповідь на вимоги суспільства окремими представниками чи організацій (примусове інформування), а також за ініціативами державних установ (добровільне інформування).

Термін «адміністрування» часто вживається як синонімічний до змістовно близьких термінів «управління» і «регулювання». Водночас необхідно встановити його сутнісні характеристики, оскільки розширення понятійно-категоріальних апаратів науки часто зумовлено необхідністю відображення нових сторін об'єктивної дійсності в пізнавальній діяльності. Справедливості заради слід зазначити, що формування концептуально-категоріальних установок – все-таки суб'єктивно-об'єктивний процес.

Узагальнюючи викладене слід відзначити, «публічне адміністрування» відображає якісні зміни у характері виконавчо-розпорядчої, організуючої діяльності держави. І якщо воно, наприклад, «визначається як діяльність публічної адміністрації із реалізації покладених на неї обов'язків та задоволення загальних публічних інтересів» [8, с. 12–13], то має сприйматися у контексті теорії «сервісної держави», хоча емпірична частина цієї та багатьох інших дефініцій є подібною до тлумачень державного управління. Приведені судження є значною мірою ідеалізованими, орієнтуються на пошук передумов доктринального становлення понять, будучи більше логічними, ніж історичними.

Як уявляється, публічне адміністрування має сприйматися в обсязі всіх регульованих обмежуючись адміністративним управлінням, правом, адже теоретичне не саме опрацювання неуправлінських сфер (першочергово, сприяючого урядування) стало приводом до утвердження поняття «публічне адміністрування». При цьому, його слід доповнити характерними властивостями, утвореними у межах інших позицій: якісної специфіки, констатованої у межах поглядів про ототожнення значущої сторони адміністрування та управління; професійності та направленості на реалізацію норм права, на яких наголошується в інструментальних трактуваннях адміністрування.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу : Закон України від 16 грудня 1993 р. (втратив чинність). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3723-12> (дата звернення: 22.11.2022).

2. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07 червня 2001 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2493-14> (дата звернення: 22.11.2022).

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 23.11.2022).

4. Яковлев І.П. Форми і методи публічного адміністрування у державній митній справі : дис. канд. юридичних наук. Одеса, 2016.

С. 23-26. URL: 0/5318/Diss Yakovlev.pdf?sequence=5&isAllowed-y (дата звернення: 23.11.2022).

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text_ (дата звернення: 23.11.2022).

6. Мельник Р. С. Загальне адміністративне право : навч. посіб. Київ : Ваіге, 2014. 376 с.

7. Словник іншомовних слів. Київ : Наук. думка. 2000. 680 с.

8. Чернецький Є. Є. Публічне адміністрування заохочень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 21 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-37>

Козерод О. В.,

доктор історичних наук,

старший науковий співробітник

Інституту політичних і етнонаціональних

досліджень Національної академії наук України

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ЄС ЩОДО «ЄВРЕЙСЬКОГО ПИТАННЯ» У 2022 РОЦІ

Боротьба з расизмом і міжетнічною ненавистю є важливим завданням, що стоїть перед європейською спільнотою. Лідери ЄС неодноразово декларували свою прихильність до політики боротьби з проявами ненависті до представників різних національних груп, зокрема й єврейської національності.

У червні 2020 року під час одного зі своїх виступів голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн, до прикладу, зазначила: «Нам потрібно говорити про расизм. І нам потрібно діяти. Завжди можна змінити напрямок, якщо є бажання. Я рада жити в суспільстві, що засуджує расизм. Та ми не повинні спинятися на досягнутому. Девіз нашого Європейського Союзу – “Єдність і різноманіття”. Наше завдання – відповідати цим словам і втілювати їхнє значення в життя» [1].

Органи виконавчої влади ЄС 2022 року продовжували випрацьовувати політику щодо боротьби з міжетнічною ненавистю та расизмом, частиною якого є антисемітизм. Важливою подією року став саміт по боротьбі з расизмом, що відбувся 21 березня 2022 року за підтримки міжфракційної групи ARDІ Європейського парламенту та Європейської комісії Ради Європи проти расизму та нетерпимості

за участю НГО, громадських організацій та представників громадянського суспільства [2].

Іншою значною подією 2022 року стала публікація в травні спеціальної доповіді по боротьбі з антисемітизмом, до якої увійшла інформація про прояви цього явища в декількох країнах Європейського Союзу [3].

На сьогодні боротьба з антисемітизмом є частиною зусиль у межах Плану дій ЄС щодо боротьби з расизмом на 2020–2025 роки та Європейської стратегії боротьби з антисемітизмом і розвитку єврейського життя на 2021–2030 роки. Активна участь молоді у боротьбі з расизмом також підкреслюється в контексті Європейського року молоді 2022. Згідно положенням «Європейської стратегії боротьби з антисемітизмом і розвитку єврейського життя» до кінця 2022 року держави-члени ЄС повині розробити власні стратегії боротьби з антисемітизмом, враховуючи національні особливості та політичні реалії, а також знайти достатнє фінансування для їх втілення до життя [4].

Антисемітизм, поряд з ісламофобією, ненавистю до ромів, вихідців з Африки та інших вразливих груп населення, визнаний експертною спільнотою та офіційними документами різновидом расизму.

Цю доповідь під назвою «Захист від расизму, ксенофобії та расової дискримінації й Антирасистський План ЄС» було підготовлено у березні 2022 року департаментом політики з прав громадян та конституційних питань Головного управління внутрішньої політики Європарламенту.

Автори доповіді, зокрема, зазначають: «Антисемітизм є частиною ненависті до євреїв або людей, яких вважають євреями. Поняття «антисемітизм» вперше було використане в дев'ятнадцятому столітті. Воно бере свій початок в уявленні про те, що як семіти представники єврейського народу відрізняються від індоєвропейського населення, а тому не можуть бути об'єднані. Таким чином, цим терміном передбачається, що євреї стають мішенню через їхні расові, а не релігійні характеристики» [4].

У доповіді було зроблено невеличкий історичний екскурс, спрямований на покращення розуміння місця єврейської громади в європейській історії. Його автори, зокрема, підкреслюють: «Євреї живуть в Європі вже понад 2000 років. Єврейські громади почали з'являтися в Європі за часів римського панування в Юдеї. Євреї – разом з народом рома – є громадою, що регулярно піддавалася найжорстокішій сегрегації й дискримінації на території Європи. Протягом усієї історії євреї зазнавали дискримінації, переживали погроми й вигнання, включно з масовими вбивствами під час

хрестових походів, примусом до ношення характерного одягу для розпізнавання та вигнанням з Англії, Франції, Іспанії та Португалії в XIV та XV століттях. Голокост був безпрецедентно тотальним і систематичним геноцидом, здійсненим нацистами та їхніми посібниками з метою знищення єврейського населення. До 1945 р. було вбито майже шість мільйонів євреїв» [4].

Також доповідь включила в себе огляд ситуації з антисемітизмом в деяких країнах Європейського Союзу, зокрема в Німеччині, Данії, Франції, Угорщині, Литві та Румунії [4].

Спираючись на результати проведеного аналізу, автори доповіді дають дві наступні основні рекомендації: 1. У процесі розробки політики європейські установи та інститути держав-членів мають заохочувати участь організацій громадянського суспільства, що представляють расові групи, та/або надання ними консультацій. Це може набути форми постійного форуму організацій громадянського суспільства, що борються з расизмом, ксенофобією та расовою дискримінацією. Такі організації можуть забезпечити належні консультації з представниками дискримінованих груп в процесі ухвалення рішень та, у разі потреби, виконувати функції наглядових організацій. 2. Європейські інститути мають продемонструвати приклади використання позитивного фреймінгу, як-от: казати про «расову справедливість», а не про «расизм», чи про «розширення навчальної програми» замість «деколонізації навчальної програми» [4].

Слід зазначити, що процес вироблення політики по боротьбі з антисемітизмом та іншими проявами расової ненависті є важливою частиною консолідації європейського суспільства та захисту національних меншин. Формування єдиної законодавчої бази та однакових підходів до національної політики для 27 країн є унікальним явищем в політичній історії останніх десятиліть, що викликає низку труднощів та суперечностей. Зокрема, країни ЄС мають різні визначення поняття антисемітизму, і не всі з них користуються визначенням IHRA, формуючи своє законодавство на підставі власних політичних тенденцій і правових традицій.

Аналіз законодавчої бази та реалій європейської політики щодо національних меншин дозволить Україні, яка є кандидатом на вступ до ЄС, ефективніше адаптувати національне законодавство до вимог ЄС й активізувати зусилля громадянського суспільства, судової влади та виконавчої влади по боротьбі з антисемітизмом та іншими видами міжетнічної ненависті.

Список використаних джерел:

1. EU Anti-racism Action Plan // European Commission. 2022. 19 May. URL: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/eu-anti-racism-action-plan-2020-2025_en#achieving-a-union-of-equality
2. Там само.
3. Protection against racism, xenophobia and racial discrimination, and the EU Anti-racism Action Plan by Quentin Liger, Miria Guhteil // Think Tank. European Parliament. 25 May 2022. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU\(2022\)730304](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2022)730304)
4. EU Strategy on combating antisemitism and fostering Jewish life (2021–2030). European Commission. 2021. 5 October. URL: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/combating-antisemitism/eu-strategy-combating-antisemitism-and-fostering-jewish-life-2021-2030_en

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-38>

Козьма В. В.,

*доктор політичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник НОЦ
Національної академії Служби безпеки України*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

«Агресивна війна президента Путіна в Україні є найбільшою кризою безпеки в Європі з часів Другої світової війни. Союзники по НАТО продовжують бути солідарними з Україною, якій ми надаємо безпрецедентну допомогу. Водночас ми зміцнюємо наше стримування й оборону», – заявив 15 лютого 2023 року в Брюсселі під час промови перед початком другого дня зустрічі міністрів оборони країн Альянсу генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг [1]. Спираючись на цю розлогу цитату ми маємо намір проаналізувати зміни, що відбулися (відбуваються сьогодні) в європейській політиці безпеки після 24 лютого 2022 року. Коротко нагадаємо ключові моменти європейської політики безпеки до зазначеної події та після неї. Нижче

наведені деякі з найбільш важливих загроз, що тривалий час домінували в політичному дискурсі європейських країн:

Тероризм: Європа стала мішенню для терористів з різних частин світу. У зв'язку з цим, країни Європи змушені посилити свої заходи безпеки та розвідки для боротьби з тероризмом.

Кіберзагрози: Європейські країни нерідко стають жертвами кібератак та кібершпигунства. Кіберзлочинці можуть використовувати кіберзброю для атак на інфраструктуру країн та критичних систем, що може привести до серйозної загрози для національної безпеки.

Міграційна криза: Криза з біженцями та мігрантами, що прибувають до Європи, є неабиякою загрозою для безпеки країн регіону. Необхідно приймати заходи для управління міграцією та забезпечення безпеки мігрантів та біженців.

Екстремізм та радикалізація: Відродження націоналізму, радикалізму та екстремізму становить загрозу для безпеки Європи. Радикальні групи можуть використовувати насильство для досягнення своїх цілей, що своєю чергою може призвести до серйозних наслідків для безпеки країн тощо.

Після 24 лютого 2022 року акценти змістились і тепер найважливішою загрозою для європейської безпеки стала повномасштабна російсько-українська війна.

Нагадаємо, що собою представляє безпекова політика ЄС. Під безпековою політикою ЄС розуміють сукупність заходів, спрямованих на забезпечення безпеки країн-членів Європейського Союзу (ЄС), а також на збереження стабільності та миру в регіоні. Безпекова політика ЄС базується на співпраці та координації дій між країнами-членами ЄС, а також на співпраці з міжнародними партнерами, такими як НАТО та Організація з безпеки та співпраці в Європі (ОБСЄ). Для забезпечення безпеки ЄС використовуються різні інструменти, такі як дипломатія, військова співпраця, розвідка та інші засоби. Крім того, під безпековою політикою ЄС розуміють Спільну політику безпеки та оборони (СПБО), яка є складовою більш широкої Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗППБ), що передбачає організацію діяльності ЄС на міжнародній арені загалом. СПБО координує дії держав-членів Євросоюзу у сфері безпекового співробітництва й дозволяє ЄС проводити цивільні та військові операції за кордоном. Важливим є те, що в рамках цієї політики рішення щодо більшості питань приймаються винятково консенсусом, а Європейський Союз не має компетенції безпосередньо впливати на політику безпеки окремих країн-членів [2].

Варто зазначити, що розвиток безпекової політики Європейського Союзу завжди визначався впливом низки внутрішніх та зовнішніх

чинників, зокрема рівнем готовності країн-членів до поглиблення співробітництва у сфері безпеки, ситуацією на міжнародній арені, взаємодією з НАТО та іншими державами (наприклад, США) в цій галузі. Крім того, безпекова політика ЄС є комплексним явищем, оскільки вона фактично є синтезом інтересів країн-членів цього об'єднання.

Ще на початку 90-х років багато хто в Європі та Північній Америці зрозумів, що вже час переглянути баланс відносин між сторонами по обидва боки Атлантики, а європейським країнам-членам здійснити конкретні кроки з метою перебрати на себе більше відповідальності за спільну безпеку й оборону. Європейські країни розпочали процес забезпечення власне європейської військової потужності без дублювання структур управління, планувальних штабів і військових ресурсів та сил, що вже є в розпорядженні НАТО, водночас посилюючи свій внесок в місії та заходи Альянсу [3]. В результаті все більшої популярності почала набирати ідея стратегічної автономії Євросоюзу в безпекових питаннях.

Вперше на офіційному рівні ця ідея була озвучена Францією у 2010 році. Цю ініціативу взяв на спис французький президент Еммануель Макрон. Підтримує її й голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн, наголошуючи, що діяльність Єврокомісії має стати більш «геополітичною». Однією з ідей у контексті концепції стратегічної автономії є створення повноцінних збройних сил Європейського Союзу, які формуватимуться з армій держав-членів ЄС і будуть основною силою для організації ефективної оборони та, в разі потреби, виконання військових завдань. Навіть після 2014 року коли Росія анексувала Крим та розв'язала війну на сході України французький президент активно захищав концепцію європейського суверенітету, виступаючи з різкою критикою США та НАТО. Так в інтерв'ю виданню Economist в листопаді 2019 року він, між іншим заявив: «Зараз ми маємо справу з НАТО, у якого відмер мозок. Він також попередив країни Європи, які входять до НАТО, що вони більше не можуть розраховувати на допомогу від США в разі потреби» [4].

Російсько-українська війна маргіналізувала ідею європейської оборони. Тепер Франція вказує, що ключовим наслідком російської агресії проти України стало підтвердження потреби збереження і зміцнення відносин Європи зі Сполученими Штатами Америки. Для більшості європейських партнерів це стало ще більш очевидним з огляду на повернення на континент війни й тривалого протистояння з Росією. Так у новому «Національному стратегічному огляді», оприлюдненому президентом Франції Еммануелем Макроном 9 листопада 2022 року, наголошено на важливості ролі Сполучених

Штатів для гарантування безпеки Європи, а також підкреслено, що НАТО є основою системи колективної безпеки на континенті. «Через війну в Україні Сполучені Штати знову постали головним чинником європейської безпеки з огляду на масштаби зусиль спрямованих на запевнення, а також військової допомоги Україні», – проголошено в документі [5]

Змінилася позиція і нейтральних держав: «Вторгнення Росії в Україну засвідчило, що Європа занадто залежить від США в питаннях власної безпеки. Про це заявила прем'єр-міністр Фінляндії Сання Марін, виступаючи в аналітичному центрі в Сіднеї, вона висловилася за підвищення обороноздатності Європи, включно з виробництвом зброї [6].

У підсумку можемо зазначити, що Європейський Союз вже досить довго прагне зміцнювати свою стратегічну автономію, проте, як показали реалії сьогодення, одних прагнень недостатньо. Потрібні конкретні рішення та дії й Україна може допомогти Європейському Союзу досягти цієї мети. Бойовий досвід набутий українськими збройними силами у війні з Росією може бути використаний для створення європейських збройних сил швидкого реагування, а також значно посилити блок НАТО.

Список використаних джерел:

1. Столтенберг. Агресія Путіна в Україні є найбільшою кризою безпеки в Європі з часів Другої світової війни. URL: <https://espresso.tv/agresiya-putina-v-ukraini-e-naybilshoyu-krizoyu-bezpeki-v-evropi-z-chasiv-drugoi-svitovoi-viyni-stoltenberg> (дата звернення: 02.04.2023).

2. Трансформація політики безпеки ЄС: збільшення автономії чи збереження пріоритету НАТО? URL: <https://adastra.org.ua/blog/transformaciya-politiki-bezpeki-yes-zbilshennya-avtonomiyi-chi-zberezheniya-prioritetu-nato> (дата звернення 02.04.2023).

3. Васне європейська система безпеки і оборони (ESDI) URL: <https://www.nato.int/docu/other/ukr/handbook/2001/pdf/099-108.pdf> (дата звернення 03.04.2023).

4. «НАТО в безмежній комі». URL: <https://www.bbc.com/russian/news-50337062> (дата звернення 04.04.2023).

5. Цюпин Б. «Війна в Україні знову показала, що США головний чинник європейської безпеки», кажуть стратеги Франції URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/6828254.html> (дата звернення 04.04.2023).

6. Війна в Україні показала, що безпека Європи занадто залежить від США – прем'єрка Фінляндії URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/12/2/7151744/> (дата звернення 05.04.2023).

Корж І. Ф.,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник керівника наукового центру електронного парламенту
та правової інформації
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»*

Бірюк Л. І.,

*Заслужений юрист України,
Перший заступник керівника Секретаріату
Конституційного Суду України*

Корж Т. І.,

*аспірант
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»*

ЄВРОПЕЙСЬКІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ

Україна реалізує нині стратегічний курс держави на набуття свого повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [1]. Незважаючи на зовнішній спротив зазначеному, а збройна агресія Російської Федерації проти України є прагненням «осколку радянської імперії» завадити реалізації цьому курсу, українське суспільство не звертає з наміченого інтеграційного курсу долучитися до когорти європейських демократичних та успішних країн. Після останнього розширення ЄС Україна стала безпосереднім сусідом Євросоюзу. Це відкриває нові можливості для поглиблення співпраці між Україною та ЄС [2, с. 113].

З огляду на зазначене вище, співпраця з ЄС є одним зі способів зміцнення позицій країни у світовій системі міжнародних відносин, засобом реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої та демократичної держави. Цілком зрозуміло, що інтеграційний вибір будь-якої країни має щонайменше три аспекти: правовий, економічний, політичний. Для України ці три аспекти мають особливе значення. Правовий аспект – це збереження суверенітету і державності, економічний – розвиток країни і добробут народу, політичний – це забезпечення цивілізаційного майбутнього Українського народу [3, с. 59].

Значне місце у правовому аспекті належить українській правовій науці, яка завжди була і завжди буде сферою інтелектуальної людської діяльності, «функцією якої є вироблення теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність». Правова наука історично склалася і безперервно розвивається на основі суспільної практики, як система знань про природу, суспільство і мислення, про об'єктивні закони їх розвитку, тому вона є складовою частиною духовної культури суспільства, однією з форм суспільної свідомості; вона є окремою системною галуззю наукових знань.

Об'єктивною основою для виділення правової (юридичної) науки в системі суспільних (соціальних) наук є наявність специфічних закономірностей права і держави. Адже, як і будь-яку науку, правову (юридичну) науку відрізняє від інших суспільних наук своєрідність її предмета, тобто ті особливі процеси і явища, закономірності, об'єктивні закони, які вона вивчає.

Предметом правової (юридичної) науки, що відрізняє її від інших суспільних наук, є держава і право як суспільні явища. При цьому юридична наука вивчає державу і право як специфічні суспільні явища, яким властиві свої внутрішні закономірності розвитку. П.М. Рабінович справедливо визначає предметом юридичної науки специфічні закономірності права та держави (державно-правові закономірності) як об'єктивні, необхідні, суттєві, для певних умов загальні і сталі зв'язки державно-правових явищ між собою, а також з іншими феноменами, які зумовлюють якісну визначеність цих явищ, що виявляється в їх юридичних властивостях [4, с. 176].

У сучасних, євроінтеграційних умовах правова (юридична) наука має глибоко розробляти для державно-правової практики конкретні наукові пропозиції і рекомендації, що торкаються усіх найважливіших сфер суспільного життя. Тобто, в наш час, коли в Україні будується правова держава європейського типу, соціальна практика не може не вивчати і, найголовніше – не враховувати теоретичних висновків, які випливають із узагальнення її досвіду, а також не брати до уваги науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на вдосконалення практичної діяльності. Взаємозв'язок науки і практики, їх взаємопроникнення і взаємозумовленість ніколи не були такими органічними, нерозривними, як тепер, в умовах докорінних змін у сфері державно-правового життя України. Особливо зазначене важливе у процесі здійснюваної в країні правової реформи – це перебудова та вдосконалення системи законодавства, яка має бути направлена на регулювання суспільних відносин в інтересах більшості суспільства, законотворчих громадян, а не корпоративної, олігархічної меншості,

та виключати можливості його застосування в інтересах олігархів, рейдерів тощо.

Таким чином, в умовах євроінтеграції української держави та адаптації її єдиної, цілісної правової системи головне завдання вчених полягає в піднесенні ролі і значення всіх суспільних наук, зокрема – правової (юридичної) науки, на рівень тих високих вимог, які пред'являє до них реальна дійсність, суспільна практика та європейські правові принципи. Насамперед, мова йде не про подальший поступовий розвиток старих доктрин, а про становлення радикально нових правових інститутів, дотичних європейським, зокрема, інформаційного права як комплексної галузі, інституту приватної власності на землю, інститутів кібербезпеки, інформаційної безпеки та інтелектуальної власності, інституту правового регулювання штучного інтелекту, а також цілих правових наукових систем (зокрема аграрного права).

Наприклад, наявність сучасного, міжнародно визнаного інституту інтелектуальної власності є необхідним елементом для досягнення високого економічного та соціального розвитку будь-якої держави. Охорона інтелектуальної власності сприяє використанню та подальшому розвитку винахідницьких і творчих талантів та досягнень, підтримує та зберігає національний потенціал у сфері інтелектуальної діяльності та залучає інвестиції, стабілізуючи економічний стан, при якому як вітчизняні, так і зарубіжні інвестори можуть бути впевнені в тому, що їх права будуть поважатися. Розвиток саме такого інституту має особливе значення для України – країни з значним науково-технічним та інтелектуальним потенціалом, яка обрала європейський шлях подальшого свого розвитку.

Науковці сфери права мають у своїй діяльності не допускати прояви депарадигмальності, заідеологізованості та міфологізації, а також фактів псевдонауковості та відсутності чітких наукознавчих критеріїв. Зазначені проблеми обумовлені в значній мірі особливостями сучасного стану розвитку нашого суспільства: системними змінами в усіх сферах суспільного життя (політичній, економічній, правовій тощо); зміною цінностей, цілей та завдань суспільного розвитку, зокрема і в державно-правовій сфері; формуванням нових моделей розвитку держави і права; нових наукових парадигм.

Як зазначається в наукових дослідженнях [5, с. 21], методологічний арсенал української правової науки та й науки загалом виявився не достатнім для адекватного реагування на ці суспільні зміни, що сприяло механічному запозиченню зарубіжних, часом вже мало витребуваних, доктрин, концепцій, теорій, парадигм. Окрім цього, це стало підтвердженням наявності суттєвих прогалин в онтологічному, гносеологічному та аксіологічному підґрунті сучасної

правової науки та методологічного нігілізму, що є перешкодою її розвитку.

Але напрацювання в цій царині, в нинішніх умовах, є не менше значимими ніж конкретні предметні дослідження, адже об'єктивність та достовірність останніх значною мірою залежить від рівня досконалості методології, стійких наукознавчих критеріїв, стану зрілості правової науки в цілому. Знаковою є європейська орієнтація української науки, тобто, її європейськість. Відтак, аналіз проблем функціонування та розвитку правової науки в Україні є не лише актуальним, а й нагальним як в контексті трансформації українського суспільства в цілому, так і створення наукового підґрунтя для забезпечення ефективності цих процесів.

З огляду на зазначене вище, в українській правовій науці мають бути посилені інноваційні напрями наукових досліджень; створюватися нові, основані на європейських наукових принципах наукові парадигми; формуватися сталі методологічні основи, що дозволить досягнути стану наукової зрілості правової науки в Україні як системи знань та способів ізасобів конструювання правової дійсності, створення національної наукової системи, яка буде спроможна конкурувати з передовими європейськими науковими системами.

В цілому, подальший розвиток правової науки в Україні має здійснюватися відповідно до Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки [6] відповідно до зазначених в ній пріоритетних напрямків та основних завдань розвитку Національної академії правових наук України на найближчі п'ять років у відповідних сферах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Україна та ЄС: проблеми та перспективи інтеграції в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 23, частина 1.2019. С. 112–117. URL: http://www.visnyk-ekonom.uzhnu.uz.ua/archive/23_1_2019ua/25.pdf (дата звернення: 18.03.2023).

3. Деліні М. М. Проблеми інтеграції України в світове співтовариство в сучасних умовах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 2. 2014. С. 58–61. URL: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/12.pdf> (дата звернення: 18.03.2023).

4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 9-е. Львів, 2007. 192 с.

5. Л. Луць. Сучасна українська правова наука: деякі проблеми та перспективи. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 2(8). С. 21–27.

6. Стратегія розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки. Затверджено Постановою загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 р. № 12–21. URL: http://www.aprnu.kharkiv.org/doc/strategiya_NALS_2021.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-40>

Корнієнко П. С.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри філософії, права
та соціально-гуманітарних дисциплін*

Національної академії статистики, обліку та аудиту

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Військове право регулює відносини, пов'язані з діяльністю військової організації суспільства, яка спрямована на забезпечення захисту держави, державного суверенітету та її територіальної цілісності. З початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну вчені розпочали активний пошук дієвого механізму подолання глобальної проблеми, а саме війни, від якої в першу чергу страждає цивільне населення.

Військове право, маючи власну систему правових джерел, формується як комплексна галузь права через особливості правового режиму при постійному впливі публічних галузей права. Розвиток військового права як комплексної галузі системи українського права здійснюється через доктринальне визначення особливостей, системних ознак внутрішньогалузевих інституційних утворень – шляхом впровадження системних наукових розробок військово-правової справи та створення умов для становлення військового права як науки [1, с. 252].

Військове право спрямоване на визначення засобів досягнення воєнної безпеки суспільства як складової національної безпеки за умови реалізації правозахисного механізму статусу військово-службовців та інших категорій громадян, які є суб'єктами військових та цивільно-військових відносин. Відсутність військової юстиції

є проблемою військового права. Говорячи про побудову системи військової юстиції, необхідно виходити з парадигмального положення про те, що вона пов'язана відносинами підпорядкованості та координації правоохоронних і судових органів, предметною компетенцією, що впливає з діяльності Збройних Сил України та інших воєнізованих формувань, а також інших осіб, які мають статус військовослужбовців.

Виходячи з уявлення про військову юстицію як систему органів до неї слід віднести:

- 1) орган, що здійснює досудове розслідування та/або забезпечує правопорядок;
- 2) правоохоронний орган;
- 3) військові суди.

Особливу роль у системі органів військової юстиції відіграє військова служба правопорядку України.

Військова служба правопорядку в Україні у складі Збройних Сил України створена у 2002 році та діє на підставі Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [2, с. 1]. Відповідно до статті 1 зазначеного Закону України військова служба правопорядку є спеціальним правоохоронним формуванням у складі Збройних Сил України, призначеним для забезпечення правопорядку та військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах і організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; запобігати злочинам та іншим правопорушенням у Збройних Силах України, притягувати їх до відповідальності; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час навчання, працівників Збройних Сил України, а також для охорони майна Збройних Сил України від розкрадань та інших протиправних посягань, а також для участі у протидії диверсіям і терористичним актам на військових об'єктах [2, с. 1].

На Військову службу правопорядку у Збройних Силах України покладаються такі завдання:

- а) виявлення причин, передумов і обставин кримінальних та інших правопорушень у військових частинах і на військових об'єктах; розшук осіб, які самовільно залишили військові частини (місця служби);
- б) попередження та припинення кримінальних та інших правопорушень у Збройних Силах України;
- в) участь в охороні військових об'єктів та забезпеченні громадського порядку і військової дисципліни серед військово-

службовців у місцях дислокації військових частин, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях;

г) виконання у випадках, передбачених законодавством, постанов про тримання військовослужбовців на гауптвахті.

До повноважень Військової служби правопорядку не належить здійснення досудового розслідування військових кримінальних правопорушень. ДовгВикористаний час обговорювалася пропозиція створити на його базі військову поліцію, яка мала б ці повноваження або інший орган досудового розслідування. Водночас 17 вересня 2021 року набрав чинності Указ Президента України № 473/2021 «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» (Про рішення Ради національної безпеки і оборони України, 2022 р.), в якому визначено основні напрями реалізації воєнної політики України, перспективну модель ЗСУ та інших складових сил оборони й вимоги до її побудови, основні спроможності сил оборони, яких необхідно досягти; викладено стратегічні цілі розвитку сил оборони на період до 2025 року, основні завдання та очікувані результати щодо їхнього досягнення.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України»: Закон України від 27.01.2023 р. №3099-III //Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text>

2. Kevin Jon. “The Legality of Weapons Transfers to Ukraine Under International Law” In: Journal of International Humanitarian Legal Studies. DOI: <https://doi.org/10.1163/18781527-bja10053>. p. 251–274.

Кучер В. А.,

студентка IV курсу бакалавріату

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

РОЗВИТОК ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ В НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У 2018 р. в Стратегії «Штучний інтелект для Європи» Європейська комісія вперше надала офіційне визначення цієї дефініції, а саме: штучний інтелект (далі – ШІ) – це системи, які демонструють інтелектуальну поведінку, аналізуючи своє середовище і роблячи дії (з певним ступенем автономії) для досягнення конкретних цілей [1].

Відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року, штучний інтелект – організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [2].

У зв'язку з тим, що ШІ набуває все більшого поширення і використовується у багатьох галузях правовідносин, виникає необхідність правової регламентації його застосування. У зв'язку з цим у 2021 році Європейською комісією було розроблено Регламент Європейського Парламенту і Ради, що встановлює гармонізовані правила про штучний інтелект (далі – Регламент). Відповідно до цього Регламенту, Комісія висуває запропоновану нормативну базу щодо штучного інтелекту з наступними конкретними цілями:

1) забезпечити, щоб системи штучного інтелекту, розміщені на ринку Європейського Союзу та використовувані на його території, були безпечними та поважали чинне законодавство про основні права та цінності Європейського Союзу;

2) забезпечити юридичну визначеність для сприяння інвестиціям та інноваціям у ШІ;

3) покращити управління та ефективне забезпечення виконання чинного законодавства про основні права та вимоги безпеки, що застосовуються до систем ШІ;

4) сприяти розвитку єдиного ринку для законних, безпечних і надійних програм ШІ та запобігати фрагментації ринку [3].

Варто зауважити, що відповідно ж до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, пріоритетними напрямками реалізації Концепції є:

1) зайняття Україною значного сегмента світового ринку технологій штучного інтелекту та провідних позицій у міжнародних рейтингах (AI Readiness Index by Oxford Insights, AI Index by Stanford University тощо);

2) створення умов для участі у діяльності міжнародних організацій та реалізації ініціатив щодо формування стратегій розвитку, регулювання та стандартизації штучного інтелекту;

3) впровадження технологій штучного інтелекту у сфері освіти, економіки, публічного управління, кібербезпеки, оборони та інших сферах для забезпечення довгострокової конкурентоспроможності України на міжнародному ринку;

4) забезпечення доступу до інформації (баз даних, електронних реєстрів тощо), її використання під час розроблення технологій штучного інтелекту для виробництва товарів та надання послуг;

5) сприяння поширенню результатів досліджень у галузі штучного інтелекту та підвищенню їх якості;

6) підвищення рівня професійної підготовки спеціалістів для забезпечення сфери технологій штучного інтелекту кваліфікованими кадрами;

7) захист інформаційного простору від несанкціонованого втручання, забезпечення безпечного функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем;

8) підвищення рівня безпеки суспільства шляхом застосування технологій штучного інтелекту під час розроблення заходів ресоціалізації засуджених осіб та ризику скоєння повторного правопорушення;

9) приведення законодавства у галузі використання технологій штучного інтелекту у відповідність із міжнародними нормативно-правовими актами [2].

З одного боку, можна помітити розбіжності у поглядах щодо напрямків розвитку правового регулювання щодо ШІ в нормативних актах ЄС та України. З іншого – Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні підкреслює необхідність приведення законодавства у галузі використання технологій штучного інтелекту у відповідність із міжнародними нормативно-правовими актами. Зауваживши, що, відповідно до Конституції України підтверджується європейська ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України [4], можна стверджувати, що існує

необхідність приведення національного законодавства у галузі використання технологій штучного інтелекту у відповідність із нормативно-правовими актами Європейського Союзу.

При розгляді нормативно-правових актів Європейського Союзу, які регулюють сферу ШІ, варто зауважити Резолюцію Європейського парламенту від 16 лютого 2017 року з рекомендаціями Європейської комісії щодо цивільно-правового регулювання робототехніки (2015/2103(INL)). Ця Резолюція встановлює порядок застосування ШІ і користування ним.

Відповідно до неї ж визначається відповідальність за шкоду, нанесену ШІ. Так, відповідно до положень зазначеної Резолюції, відповідно до чинної правової бази роботи не можуть нести відповідальність самі по собі за дії чи бездіяльність, які завдають шкоди третім сторонам; враховуючи, що існуючі правила щодо відповідальності охоплюють випадки, коли причину дій або бездіяльності робота можна простежити до конкретного агента-людини, такого як виробник, оператор, власник або користувач, і коли цей агент міг передбачити та уникнути дії робота шкідлива поведінка; оскільки, крім того, виробники, оператори, власники або користувачі можуть нести сувору відповідальність за дії чи бездіяльність робота; після визначення сторін, які несуть остаточну відповідальність, їхня відповідальність має бути пропорційною фактичному рівню інструкцій, наданих роботу, та ступеню його автономності, таким чином, що більша здатність робота до навчання або автономності, і чим довше тренується робот, тим більшою має бути відповідальність його тренера; зокрема, навички, отримані в результаті «навчання» робота, не слід плутати з навичками, які суворо залежать від його здібностей до самонавчання, коли ми намагаємося ідентифікувати особу, до якої фактично можна віднести шкідливу поведінку робота; принаймні на нинішньому етапі відповідальність має лежати на людині, а не на роботі [5].

Оскільки 23 червня 2022 року країни члени Європейського Союзу прийняли рішення про надання Україні статусу країни кандидата на вступ до Європейського Союзу, для отримання членства в ЄС Україна має привести своє законодавство до стандартів Європейського Союзу, зокрема регламентів та директив ЄС, що є обов'язковими до виконання всіма державами членами Європейського союзу.

З викладеного можна зробити висновок про те, що, хоч сучасне законодавство України і не містить чіткого регулювання галузі ШІ, однак Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні визначається напрямок на правове врегулювання

цієї галузі у відповідності із міжнародними нормативно-правовими актами, а отже і з нормативно-правовими актами Європейського Союзу. Отже, для правового врегулювання галузі штучного інтелекту в Україні національне законодавство у цій галузі має створюватися на основі і з дотриманням стандартів Європейського Союзу, зокрема регламентів та директив ЄС в галузі ШІ, що є обов'язковими до виконання всіма державами членами Європейського союзу.

Список використаних джерел:

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Artificial Intelligence for Europe. – Brussels, 25.4.2018 – 19 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0237&from=EN> (дата звернення: 10.04.2023).

2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

3. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial intelligence Act) – EUR-LEX – 21/04/2021. URL: <https://europa.eu/legal-content/ES/ALL/?uri=COM:2021:206:FIN> (дата звернення: 10.04.2023).

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 No 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР) 1996 No 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.04.2023).

5. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) 2017. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html?redirect (дата звернення: 10.04.2023).

Луцу Ю. Д.,

*аспірантка кафедри публічного та приватного права
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

ДО ПИТАННЯ ПРО МІСЦЕ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Важливе місце в формуванні нової парадигми адміністративного права займає адміністративне судочинство як галузь законодавства, що виникла у 2005 році з появою Кодексу адміністративного судочинства України. Завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень [1].

Безпосереднім завданням адміністративного судочинства є вирішення адміністративно-правових спорів, що виникають у зв'язку із захистом прав та інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів владних повноважень. Сферою судового захисту є суспільні відносини, що виникають з розгляду адміністративних справ за позовом зацікавленої особи. Тобто сфера судового захисту обмежується позовними вимогами з метою поновлення порушеного права або усунення причин і перешкод, що заважають реалізації прав та інтересів.

Деякі науковці висловлюють думку, що об'єктом судового захисту в сфері здійснення адміністративного судочинства виступають правовідносини, що складаються у зв'язку з реалізацією зацікавленими особами права на судовий захист. Предметна сфера адміністративного судового процесу характеризується розглядом в адміністративних справах рішень (актів управління), дії чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Тобто обов'язковою стороною у таких спорах має бути представник публічної адміністрації. Зазначені особливості і специфіка відокремлюють адміністративне судочинство від інших форм правосуддя і водночас зумовлюють необхідність розмежування компетенції судів України [2, с. 91].

Водночас, відповідно до правового висновку, висловленого Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 5 червня 2018 р.

у справі № 805/4506/16-а [3], публічно-правовий спір, хоча і має особливий суб'єктний склад, зокрема участь суб'єкта владних повноважень є обов'язковою ознакою для того, щоб класифікувати спір як публічно-правовий, однак, сама по собі участь у спорі суб'єкта владних повноважень не дає підстав ототожнювати спір з публічно-правовим та відносити його до справ адміністративної юрисдикції. Визначальною ознакою справи адміністративної юрисдикції, за висновком Великої Палати, є суть (зміст, характер) спору. Публічно-правовий спір, на який поширюється юрисдикція адміністративних судів, є спором між учасниками публічно-правових відносин і стосується саме цих відносин.

Зі змісту Кодексу адміністративного судочинства України вбачається, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на всі публічно-правові спори, крім спорів, для яких законом встановлений інший порядок судового вирішення. Право вирішення адміністративних справ надано не тільки судовим, а й державним органам адміністративної юрисдикції, органам місцевого самоврядування тощо.

Для відмежування компетенції судів загальної юрисдикції від компетенції інших юрисдикційних органів, у тому числі для розмежування між судами, вводиться поняття підвідомчості справ. Щоправда, законодавець використовує поняття «компетенція» або ще ширше поняття – «адміністративна юрисдикція». Проте і компетенція, і адміністративна юрисдикція – це встановлені законом повноваження суду, пов'язані скоріше з визначенням порядку відправлення правосуддя, ніж з визначенням кола справ, віднесених до відання того чи іншого суду [2, с. 215].

Підставою розмежування підвідомчості будь-яких процесуальних справ є такі загальні критерії (ознаки):

- а) наявність правового спору чи спору про право у відповідній сфері правового регулювання;
- б) суб'єктивний склад осіб, які беруть участь у справі;
- в) змістовий (предметний) склад спору;
- г) непоширюваність юрисдикції інших юрисдикційних органів (судів) на спірні правовідносини, визначені законом.

Стаття 19 Кодексу адміністративного судочинства України визначає п'ять груп правовідносин, на які поширюється компетенція адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ:

- 1) спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності, тобто

предметом оскарження є рішення (правові акти), дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень;

2) спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;

3) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень, а також спори, які виникають з приводу укладення та виконання адміністративних договорів;

4) спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом;

5) спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму [1].

Однак слід підкреслити що Кодекс адміністративного судочинства України є законодавчим актом, який є одним з чотирьох процесуальних кодексів: Кримінального процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України і Кодексу адміністративного судочинства України. Вони разом складають законодавство про судочинство яке перебуває у стадії кодифікації і зважаючи на ідентичність низки процесуальних норм які містять, щодо статусу сторін судового процесу, стадій судового процесу, тощо тяжіють до об'єднання в один нормативний акт.

Таким чином, сучасна система українського адміністративного права у зв'язку із розвитком суспільних відносин зазнає істотних змін, наповнюється новим змістом. З'являються і розвиваються нові правові інститути: державної служби, адміністративно-правових режимів, адміністративної юстиції тощо. Право, в тому числі адміністративне право і як наука і як практична діяльність має бути і поступово стає виразником волі народу [4].

При цьому адміністративне судочинство можна визначити як встановлений законом порядок діяльності у процесуальній формі адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, пов'язаних із захистом прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

2. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 5 червня 2018 р. у справі № 805/4506/16-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74809464>

4. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення ; за заг. ред. С. В. Петкова. 2020. К. : Юрінком Інтер. 792 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-43>

Міхєєв М. В.,

*аспірант відділу проблем державного управління
та адміністративного права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

ЩОДО ЗАПОЗИЧЕННЯ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ТА ПРОЦЕДУР І ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Предметом регулювання законів про адміністративні процедури в демократичних країнах ЄС є суспільні відносини, що виникають між приватними особами й органами та посадовими особами держави.

В юридичній літературі під адміністративною процедурою розуміють «встановлений законодавством порядок розгляду та вирішення адміністративними органами індивідуальних адміністративних справ» [1]. С.Г. Братель вказує, що «адміністративна процедура є процедурно-процесуальною формою, яка регулюється адміністративно-процедурними нормами, що визначають порядок, у межах якого здійснюється послідовна діяльність суб'єктів адміністративної процедури та дії інших її учасників» [2]. О.С. Лагода визначає адміністративну процедуру як «встановлений законом порядок розгляду та розв'язання індивідуальних адміністративних справ органом виконавчої влади і місцевого самоврядування, який закінчується прийняттям адміністративного акту або укладанням адміністративного договору» [3]. О.М. Буханевич визначає адміністративну процедуру як «встановлений законодавством порядок

розгляду і вирішення адміністративним органом індивідуальних справ, пов'язаних зі зверненням фізичних та юридичних осіб з метою реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів» [4]. Закон України Про адміністративну процедуру від 2022 року визначає, що адміністративна процедура – визначений законом порядок розгляду та вирішення справи [5].

Адміністративна процедура включає різні види адміністративних проваджень, зокрема, В.Б. Авер'янов виділяє такі самостійні процесуальні інститути: «інститут внутрішньоорганізаційних адміністративних проваджень», «інститут сервісних адміністративних проваджень» та «інститут юрисдикційних адміністративних проваджень» [6].

А.М. Школик досліджуючи співвідношення понять «адміністративний процес», «адміністративна процедура» й «адміністративне провадження», проаналізував досвід країн з розвиненим адміністративним правом: Німеччини, Франції, США, Польщі та інших. На основі проведеного аналізу А.М. Школик зазначає, що перелічені терміни «є важливими для чіткого ототожнення того чи іншого явища у правовій доктрині. Однак значно важливішою видається якість та ефективність нормативно-правового регулювання, що забезпечується з використанням того чи іншого терміну, не кажучи вже про практику застосування норм публічною адміністрацією та судами. Адже використання відмінних термінів у законодавчих актах перелічених країн з розвинутим адміністративним правом у кінцевому підсумку призводить до аналогічного результату – належної реалізації та захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у відносинах з публічною адміністрацією» [7].

Правове закріплення демократичних засад державного управління в адміністративно-правових відносинах органів публічної адміністрації і приватних осіб повинно виходити зі становища приватної особи як такого суб'єкта, перед яким держава відповідальна за свою діяльність. Кодифікація законодавства у сфері адміністративних процедур має важливе значення для врегулювання надання адміністративних послуг, адже саме адміністративно-процедурне законодавство визначає засади відносин між адміністративними органами та громадянами, в тому числі щодо надання адміністративних послуг.

Досвід зарубіжних країн свідчить, що назва й форма законодавчих актів щодо адміністративних процедур варіюються. Зазвичай законодавець робить вибір між процесуальним кодексом, що включає в себе всі адміністративні процедури (Італія, Іспанія, Німеччина, Австрія тощо) і спеціальними процесуальними законами,

що відносяться до конкретних сфер адміністрування (США, Франція, Великобританія, деякі Скандинавські країни тощо).

У європейських країнах адміністративні процедури мають довгу та стабільну законодавчу основу: Закон Швейцарії про адміністративну процедуру 1968 р.; Закон Німеччини про адміністративне виробництво 1976 р.; Закон Швеції про адміністративні процедури 1986 р.; Закон Австрії про адміністративні процедури 1991 р.; Закон Іспанії про юридичні режими органів публічної адміністрації та загальну адміністративну процедуру 1992 р.; Закон Фінляндії про адміністративні процедури 2003 р.; Кодекс про адміністративну процедуру Греції 1999 р.

Самостійний інтерес становлять нові закони про адміністративні процедури, прийняті в пострадянських країнах, які вже є членами Європейського Союзу: Закон Литви 1999 р. «Про публічне адміністрування»; Адміністративно-процесуальний закон Латвії 2001 р.; Закон Естонії 2001 р. «Про адміністративне провадження».

Предметом вищезгаданих актів, як правило, є відносини, що виникають між державними органами та приватними особами. Винятком є Латвія, в адміністративно-процесуальному законі якої знайшли відображення як процедури прийняття рішень органами державної влади, так і процедури їх судового оскарження. У Європейському Союзі такий підхід характерний також для Нідерландів і Болгарії. Утім більшість зарубіжних країн мають традицію окремого законодавчого регулювання адміністративної процедури й судового процесу з розгляду публічно-правових спорів, і це, на нашу думку, є цілком обґрунтованим.

Різні міжнародні організації розробляють загальні рекомендації з мінімальними стандартами належної адміністративної процедури. Відзначимо Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про відправлення дискреційних повноважень адміністративних органів» від 11.03.1980 р., Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про адміністративні процедури, що мають вплив на велику кількість осіб» від 17.09.1987 р., Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про альтернативи судовому розгляду між адміністративними органами та приватними сторонами» від 05.09.2001 р., Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про виконання адміністративних і судових рішень у галузі адміністративного права» від 09.09.2004 р., Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про належну адміністрацію» від 20.06.2007 р. [8].

Окремо зазначимо проект Модельних правил адміністративних процедур Європейського Союзу, що були підготовлені науково-

дослідницькою групою Європейського Союзу з адміністративного права у 2014 р. Модельні правила розподілені на шість книг, спрямованих на зміцнення загальних принципів права ЄС і визначення на основі порівняльного дослідження кращої практики у сфері адміністрування. У документі відзначено, що адміністративні процедури в ЄС мають бути засновані на конституційних принципах, що вже містяться в установчих угодах Європейського Союзу. Мова іде про принцип верховенства права та принцип належної адміністрації як про основоположні стандарти адміністративного процесуального права. Наголошується, що будь-яка адміністративна діяльність має базуватися на зобов'язаннях забезпечити рівноправність усіх приватних осіб і відсутність будь-якої дискримінації, правову визначеність, справедливість, неупередженість та об'єктивність. Крім того, до переліку принципів віднесено пропорційність, захист законних очікувань, прозорість і доступ до ефективних правових засобів. Жодні обставини не можуть бути підставою для невиконання зазначених принципів. Останнє стосується й вимоги, згідно з якою органи управління мають виконувати обов'язки ефективно й неупереджено. Окремий наголос зроблено на безперечності додержання принципу субсидіарності, широкого співробітництва та чіткого розподілу обов'язків.

Як наслідок публічного обговорення проекту Модельного кодексу адміністративних процедур ЄС, Європейським Парламентом прийнято Резолюцію «Про закон про адміністративну процедуру Європейського Союзу» від 15.01.2013 року [9], де викладені рекомендації з розроблення закону про адміністративну процедуру ЄС та закріплено правові межі, в яких повинна відбуватися кодифікація адміністративно-процедурного законодавства, загальні принципи діяльності органів публічної адміністрації, вимоги до прийняття адміністративних рішень та їх скасування, і загальні вимоги щодо доступу до інформації про прийняті рішення.

Таким чином, структура проекту Модельного кодексу адміністративних процедур ЄС побудована з урахуванням особливостей правового регулювання адміністративних процедур у різних країнах-членах ЄС.

Отже, оновлення механізмів взаємодії держави з громадянами та бізнесом в Україні можливе лише за умови перерозподілу пріоритетів у системі функцій адміністративного права: з односторонньо-владних принципів акцент має бути зміщений на розвиток правозахисної й охоронної функції адміністративного права, реалізацію прав і законних інтересів громадян та організацій. Адже за допомогою адміністративного права реалізуються гарантовані державою права громадян і юридичних осіб, оскільки забезпечення й захист цих прав

є публічним інтересом держави. Інакше кажучи, захист та реалізація прав і законних інтересів приватних осіб мають стати сутністю правозахисної функції адміністративного права України.

Список використаних джерел:

1. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / авт.-упоряд. В. П. Тимошук. Київ : Факт, 2003. 496 с.
2. Братель С. Г. Природа та особливості адміністративних процедур. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 2. С. 99–103.
3. Лагода О. С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування : автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Ірпінь, 2007. 21 с.
4. Буханевич О. М. Поняття та сутність процедури надання адміністративних послуг. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 126–131.
5. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX#Text/>
6. Авер'янов В. Б. Значення адміністративних процедур у реформуванні адміністративного права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 8–14.
7. Школик А. М. Адміністративна процедура та її співвідношення з суміжними поняттями. *Вісник Львівського університету. Серія Юридична*. 2014. Випуск 59. С. 185–193.
8. Бережна К. В. Проблемні аспекти правового регулювання провадження адміністративних процедур в Україні. *Право і суспільство*. № 6-2, частина 2. Дніпро, 2015. С. 110–114.
9. On a law of administrative procedure of the European Union : European Parliament Resolution of 15 January 2013 (2012/2024(INL)) / European Parliament. URL: <http://www.europarl.europa.eu/>

Науменко Н. С.,

студентка 6 курсу Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ЯК ПРЕДМЕТУ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВОЧИНУ

Правовий режим земельних ділянок, їх оборот завжди викликав велику кількість спірних питань, пов'язаних із визначенням призначення земельної ділянки, реалізацією прав власників земельних ділянок, визначенням порядку викупу або оренди земель, цін на них, забезпеченням єдності долі земельної ділянки та міцно пов'язаного з нею об'єкта, який слідує долі ділянки, і, навпаки. З огляду на свою специфіку земельні ділянки, як специфічні об'єкти права власності потребують особливого комплексного правового режиму, що включає спеціальні правові заходи гарантійного, охоронного та превентивно-профілактичного характеру.

31 березня 2020 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» № 552-ІХ, яким було знято мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення з 01.07.2021 року. Відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення додатково актуалізувало дослідження проблематики укладання правочинів щодо відчуження земельних ділянок.

Відповідно до ч. 3 ст. 2 Земельного кодексу України (далі за текстом – ЗК України), «об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї)» [1]. Відповідно до ч. 1 ст. 78 ЗК України, «право власності на землю – це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками» [1]. Відповідно до ч. 1 ст. 78 ЗК України, «земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами» [1].

Виходячи з наведених нормативних визначень, об'єктом права власності, а, відповідно, і предметом земельного правочину виступає не земля, як така, а саме земельна ділянка. У чинному законодавстві традиційно дається визначення земельної ділянки, що є індивідуально-відокремленою поверхнею землі, що має межі, засвідчені та визначені в установленому порядку. Повністю підтримуємо думку Є.Ю. Ходико

з приводу того, що «об'єктом будь-яких правовідносин (цивільних, земельних, іпотечних тощо) є не земля як об'єкт природи або ресурс, а земельна ділянка – індивідуалізована в установленому законом порядку частина земної поверхні. Оскільки земля як така взагалі не може визнаватися об'єктом права власності, як і вода, повітря та інші види матерії, що позбавлені просторових меж. Об'єктом завжди є деяка юридична категорія, що відображає найбільш характерні, юридично значимі ознаки відповідного об'єкта природи» [2, с. 280].

При цьому, досліджуючи зміст правової категорії «земельна ділянка», О.М. Будяченко звертає увагу на відсутність єдиного наукового підходу до її дефініції, зазначаючи, що, до прикладу, «Н.В. Ільницька розглядає земельну ділянку як безпосередній об'єкт земельних правовідносин, який має свої межі та фіксовану площу. В свою чергу науковець В.К. Гуревський дає більш правове поняття земельної ділянки, зазначаючи, що це частина території, яка має бути зафіксована в державному кадастрі та характеризується притаманним їй режимом використання» [3, с. 28].

Під поняттям земельної ділянки як об'єкта права власності слід мати на увазі лише властивості, яким законом надається юридичне значення. Так, у законі можуть не враховуватися всі властивості ділянок землі, наприклад рельєф, пересіченість, типи ґрунтів і тому вони не утворюватимуть правовий режим зазначеного об'єкта.

Земельна ділянка характеризується подвійною природою – з одного боку, вона є природним об'єктом, а з іншого – її межі визначаються відповідно до встановлених законодавством процедур. Характеристика земельної ділянки, як об'єкту, що має природне походження, означає, що вона знаходиться в природному стані, тобто без вилучення з навколишнього природного середовища, її виникнення не є антропогенним. Характеристика земельної ділянки як природного ресурсу наголошує на його споживчій цінності. Провідним (первинним) та визначальним у характеристиці цінності земельної ділянки є саме екологічний, а не економічний аспект. Земельна ділянка – нерухомість особливого роду внаслідок свого природного походження та знаходження у природній екологічній системі, що зумовлює необхідність враховувати дані фактори при правовому регулюванні щодо цього об'єкта, зокрема шукати гармонійне поєднання приватно-правових та публічно-правових елементів.

І іншого боку, виникнення, зміна та припинення існування земельних ділянок є результатом реалізації земельних правовідносин організаційного характеру, пов'язаних із територіальним плануванням, наданням земельних ділянок, вилученням земельних ділянок для державних або муніципальних потреб, переведенням земельних

ділянок з однієї категорії земель до іншої, землеустроєм, веденням земельного кадастру, державною реєстрацією прав на земельні ділянки та угод із ними. Виникнення земельної ділянки як об'єкта земельних правовідносин є результатом затвердження землевпорядної документації, що містить опис новоутвореної земельної ділянки, власниками існуючих земельних ділянок, з яких утворюється нова земельна ділянка, або уповноваженими ними особами, або органом державної чи муніципальної влади, на підставі рішення якого утворюється нова земельна ділянка.

Земельну ділянку, «як зміст правової форми можна охарактеризувати такими ознаками:

- 1) це частина земної поверхні (земля – природний ресурс);
- 2) яка має певне місце розташування;
- 3) установлені конкретні межі» [2, с. 281].

Таким чином, об'єктом права власності та предметом земельних правочинів, що опосередковують перехід права власності є не земля, як абстрактна категорія, а земельна ділянка, як індивідуалізована частина земної поверхні, з визначеними відповідно до закону межами та встановленим правовим режимом. При цьому, юридичне оформлення частини земної поверхні як «земельної ділянки» не нівелює її значення як особливого природного ресурсу, та не позбавляє відповідної правової охорони. Такий статус надає землі можливості оборотоздатності. Особливостями земельних ділянок, як об'єкту правовідносин є подвійна природа земельної ділянки – природного об'єкта та нерухомого майна, а також спільне регулювання майнових відносин на землю нормами земельного та цивільного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
2. Ходико Ю. Є. Співвідношення понять «земля» та «земельна ділянка» в аспекті визначення предмета договору іпотеки. *Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслова, 16 берез. 2012 р. / [редкол.: В. І. Борисова (відп. ред.) та ін.]. С. 279–281.
3. Будяченко О. М. Співвідношення «земля» та «земельна ділянка». *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави* : матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 25 березня 2016 р. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 28–29.

Онофрейчук О. С.,

студентка 3 курсу

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Гетьманцева Н. Д.,

доктор юридичних наук,

професор кафедри приватного права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ УКРАЇНИ ТА РУМУНІЇ

Важливе місце в системі прав людини і громадянина належить трудовим правам, оскільки трудова діяльність визначає матеріальні умови життя особи та має прямий вплив на її становище в суспільстві. У сучасних складних умовах реформування і оновлення трудового законодавства України, вивчення трудових відносин набуває важливого значення. У таких умовах особливої актуальності набувають дослідження, що формують основу правової реформи в Україні. Саме тому дослідження трудового договору на основі аналізу законодавства України та Румунії є одним із актуальних завдань як теорії так і практики.

Наближення трудового законодавства України до стандартів правового забезпечення трудових відносин у Європейському Союзі, а також соціальна спрямованість реформування багатьох інститутів вітчизняного трудового права зумовлюють потребу посилення наукових досліджень та глибшого і повнішого аналізу основних засад функціонування трудового права ЄС. Європейський вектор розвитку нашої держави зобов'язує вітчизняного законодавця враховувати позитивний досвід гарантування високого рівня захисту трудових прав працівників в умовах глобалізації ринку праці. Тому реформування законодавства про працю в Україні має відбуватися з урахуванням фундаментальних перетворень, зумовлених викликами ХХІ століття з метою гарантування повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості [2, с. 151].

Трудовий договір є основною формою реалізації потреби громадян у працевлаштуванні, а роботодавців – у залученні робочої сили. Наразі питання необхідності реформування трудового законодавства України залишається актуальним і невирішеним у зв'язку з тим, що чинний Кодекс законів про працю України (далі – «КЗпП»), прийнятий

ше за радянських часів, "відлунює" соціалістичним підходом до регулювання трудових відносин [3, с. 248–249]. Усе це є актуальним і в контексті євроінтеграції України, оскільки однією з умов входження нашої держави у європейський простір є адаптація національного законодавства, у тому числі і трудового, до європейських стандартів [4, с. 144].

Нині Конституція України є нормативно-правовим актом, котрий займає найвищий щабель серед інших, закріплює право кожного громадянина на працю, встановлює базові засади та ключові положення трудового законодавства. Відповідно до ст. 43 Основного Закону України кожен має право на працю, що включає змогу заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [5]. Кожна європейська країна, безсумнівно, має свої власні стандарти щодо процесу підписання трудових договорів, а отже, не існує підходу до розробки якихось єдиних стандартів у кожній країні щодо змісту, форми та загального процесу підписання трудових договорів. Проте, як зазначає Ф. А. Цесарський, нині європейські правознавці роблять спроби стандартизації трудових договорів, що є наслідком процесів глобалізації ринків праці, міграції робочої сили, наявності загальноєвропейських нормативних актів, які регулюють трудові правовідносини. Це дає змогу виділити загальні риси правового інституту трудових договорів, які притаманні цьому виду договірних відносин на ринку праці [4, с. 145].

Слід зазначити, що західноєвропейське трудове право приділяє велику увагу добровільності укладення трудового договору. Так, у доктрині європейського трудового права добровільність трудового договору трактується як свобода вибору партнера по роботі, розірвання трудового договору, згода або незгода на понаднормову роботу тощо. Таким чином, трудові договори за європейським тлумаченням є добровільними, двосторонніми, консенсуальними (зобов'язання сторін ґрунтуються на їхній згоді), відплатними та мають певну мету (*causea*) у конкретних випадках [4, с. 145].

Що стосується конкретного виду трудового договору, слід зазначити, що, хоча законодавство багатьох країн загалом передбачає, що вид трудового договору є безстроковим і залежить від волі сторін, колективні договори та законодавство можуть вимагати письмової форми для певних видів трудових договорів. Насамперед державній регламентації піддаються основні, принципові питання взаємодії сторін трудових правовідносин. Щодо конкретних умов праці (тривалість робочого часу, розмір заробітної плати і т. ін.) законодавець обмежується встановленням лише основних положень, з урахуванням яких сторони можуть за взаємною згодою визначати їх у трудових

договорах. Така законодавча практика приводить до того, що, незважаючи на певну стандартизацію трудових договорів, які укладаються в країнах Європейського Союзу, саме правове регулювання трудового договору характеризується значною диференціацією, що враховує різноманіття і специфіку праці різних категорій працівників, форм зайнятості, умов праці, професійних особливостей трудової діяльності та ін. [4, с. 148]. Відповідно до румунського законодавства, як правило, договір особистого найму укладається на невизначений строк. Разом із тим договір особистого найму може бути укладений на певний строк (до двох років) як тимчасова трудова угода. Договір найму на певний строк укладається у разі тимчасового підвищення ділової активності роботодавця, під час сезонних робіт, у разі заміни найманого працівника, коли дія договору його найму тимчасово припинена, у випадках, передбачених законом, із метою надання допомоги певним категоріям безробітних [8].

Ознайомившись із положеннями законодавства країн Європейського Союзу, вважаємо за доцільне зосередити увагу на потребі реформування національного трудового законодавства, необхідності прийняття Трудового кодексу України, що зумовлено змінами системи суспільних відносин в Україні, які безпосередньо пов'язані з працею [10]. Виникла величезна низка проблем різної визначеності, що мають вирішуватись засобами трудового права. Підготовка нового кодифікованого акта в цій сфері пояснюється також тим, що основу трудового законодавства України нині становить Кодекс законів про працю, який був прийнятий ще 10 грудня 1971 року, і більшість норм не відповідають вимогам сучасності. Крім того, позитивним кроком законодавця є визначення поняття «трудова відносина» та запровадження обов'язку укладення письмового трудового договору між роботодавцем та працівником, що допоможе запобігти підміні трудових договорів цивільно-правовими договорами, статутом юридичної особи або іншими формами довіреності, що виводить працівників з-під дії захисту трудового законодавства. Водночас, сам законопроект визначає основні елементи трудового договору.

Процес європейської інтеграції України вимагає не лише формальних і номінальних змін до чинного трудового законодавства з точки зору відповідності загальноприйнятим західно-європейським стандартам, а й потребує комплексної та системної адаптації. Таким чином, трудовий договір є одним із ключових інститутів трудового права й законодавства України, який покликаний гарантувати належну реалізацію працівниками своїх трудових прав і законних інтересів. Трудовий договір є тим інструментом (засобом), через який втілюються

в життя такі загально визнані соціальні цінності, як правова рівність і справедливість.

Сьогодні, з проведенням масштабної реформи законодавства, проголошеним курсом на євроінтеграцію та наділення органів державного управління значними повноваженнями, питання трудового законодавства набуває особливої актуальності та нагальності. При цьому особливої актуальності набувають теоретичні та прикладні розробки щодо запровадження в Україні ринку праці європейського зразка. Особливу увагу привертає досвід організації укладення та регулювання трудового договору в зарубіжних країнах. В межах правової реформи в Україні було б позитивним запозичення переваг особливостей зарубіжного правового регулювання ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Середа О.Г., Власюк Ю. С. Трудовий договір за законодавством України та зарубіжних країн: порівняльно-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 339–341.

2. Рим О. М. Взаємодія трудового права Європейського Союзу та трудового права держав – членів ЄС. *Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення* : тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 20 квітня 2018 р.) / за ред. д. ю. н., проф. М. І. Іншина, к. ю. н. І. С. Сахарук. Київ, 2018. С. 150–153.

3. Бондар О. С. Трудовий договір як підстава виникнення трудових правовідносин в Україні та Канаді: порівняльний аналіз. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 248–252.

4. Цесарський Ф. А. Особливості правового регулювання змісту, умов та форми трудового договору в країнах Європейського Союзу. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1. С. 144–151.

5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

6. Наньєва М. І. Укладення трудового договору за законодавством України та окремих зарубіжних країн : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 205 с.

7. Вердье Ж. М. Вклад международных стандартов в области труда в трудовое законодательство Франции. *Международный обзор труда*. 1994. Т. 132. № 4/6. С. 117–130.

8. Проект Трудового Кодексу № 2410 від 08.11.2019 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331

Поліщук В. О.,

*студентка 4 курсу денної форми
здобуття освіти першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти за спеціальністю 081 – Право
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИМІР ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Обраний Україною євроінтеграційний шлях та завдання, які взяла на себе наша держава, вимагають вжиття заходів щодо уніфікації та стандартизації національного кримінального процесуального закону відповідно до європейських стандартів, створення умов для ефективної реалізації процесуальних прав усіх учасників даного виду провадження. Неодмінною віхою в обраному Україною шляху до становлення повноцінним членом Європейського співтовариства є приведення законодавства та практики його застосування у відповідність з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) та Протоколів до неї, ратифікованих Україною. В свою чергу, застосування ЄКПЛ є неможливим без врахування практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), особливо щодо таких важливих питань, як забезпечення захисту особи, права якої піддаються обмеженням внаслідок здійснення щодо неї кримінального провадження [1, с. 5].

Проблеми і вимоги, які на сьогодні стоять перед Україною з огляду на інтеграційні процеси, свідчать про те, що захист прав, свобод і законних інтересів особи набуває все більшого значення. При цьому розроблення й практичне втілення дієвих правових механізмів захисту прав, свобод та законних інтересів особи неможливе без урахування міжнародно-правових стандартів і принципів у цій галузі. Саме тому вдосконалення кримінального процесуального законодавства України повинно відбуватися тільки з урахуванням загальноєвропейських стандартів і принципів здійснення кримінального судочинства.

Незважаючи на існування цілого ряду європейських регіональних угод щодо захисту прав осіб, залучених до сфери кримінального провадження, найбільш повно і системно розвинутим є механізм, створений на основі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. В результаті тлумачення

Європейським судом з прав людини Конвенція перетворилась на найефективнішу з існуючих в наш час у світі процедур міжнародного захисту прав людини, у тому числі і у сфері кримінального провадження [2]. Важливе значення для встановлення правового режиму забезпечення прав та свобод людини має також практика ЄСПЛ, який здійснює перевірку дотримання державами-учасницями Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Разом з тим, ратифікувавши Конвенцію, Україна висловила згоду на її обов'язковість та надала їй статусу частини національного законодавства. У такий спосіб відбулася інкорпорація Конвенції у внутрішнє право України [4, с. 132]. Стосовно права на захист, як і ряду інших основоположних прав, слід відзначити, що відповідні положення ЄКПЛ знайшли своє закріплення безпосередньо в тексті національних нормативно-правових актів.

Так, права кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, гарантовані п. 3 ст. 6 Конвенції, в тій чи іншій мірі відтворюються в ст.ст. 42, 48, 49, 290 та інших нормах КПК України, а саме:

а) право бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього (пп. «а» п. 3 ст. 6 ЄКПЛ) – право підозрюваного, обвинуваченого знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують (п. 1 ч. 3 ст. 42 КПК України); ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 221 КПК, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК (п. 14 ч. 3 ст. 42 КПК України); одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення (п. 15 ч. 3 ст. 42 КПК України);

б) право мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту (пп. «б» п. 3 ст. 6 ЄКПЛ) – право на достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких надано доступ... (ч. 10 ст. 290 КПК України);

в) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд (пп. «с» п. 3 ст. 6 ЄКПЛ) – право на захист, яке полягає у наданні можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника (ч. 1 ст. 20 КПК України); право на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості;

на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України);

г) право за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника одержувати юридичну допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя (пп. «с» п. 3 ст. 6 ЄКПЛ) – право на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату (ч. 3 ст. 20, п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України) [3].

Підсумовуючи, можна сказати, що норми ЄКПЛ щодо гарантій права на захист знайшли своє відображення у КПК України, проте це пояснюється і тим, що при рецепції положень до вітчизняного процесуального закону використовувались не лише нормативні положення ЄКПЛ, але й практика ЄСПЛ щодо їх тлумачення та застосування, про що йшлося вище. Пункт 3 ст. 6 ЄКПЛ передбачає обов'язковий мінімум прав обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, які становлять зміст його права на захист і водночас виступають гарантіями права на справедливий судовий розгляд. В свою чергу ЄСПЛ розширив та конкретизував вказані права рядом додаткових гарантій. При цьому ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що Конвенція покликана гарантувати права, які є «практичними і ефективними», а не просто «теоретичними і ілюзорними», і що обвинувачений має бути в змозі «брати ефективну участь» у процедурах кримінального процесу [3]. Тому на сьогодні як перед законодавцем стоїть завдання вдосконалення механізму реалізації права на захист особи шляхом закріплення додаткових гарантій цього права з метою забезпечення можливості особи ефективно його реалізувати.

Список використаних джерел:

1. Волошанівська Т. В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2019. 252 с.

2. Волошанівська Т. В. Особливості імплементації в Україні європейських стандартів щодо забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. *Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.) Одеса, 2017. С. 399–401.

3. Волошанівська Т. В. Процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого як гарантії їх права на ефективний захист. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) Одеса, 2018. С. 341–344.

4. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.11. Львів. 2003. 165 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-47>

Стовпець В. Г.,

*кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри кримінального і адміністративного права
Одеського національного морського університету*

Стовпець О. В.,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри кримінального і адміністративного права
Одеського національного морського університету*

СЦЕНАРНИЙ ПІДХІД ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Дана доповідь спрямована на аналіз опублікованих результатів форсайт-дослідження, яке проводилося восени 2022 року на замовлення Проекту CEU4U [1], що фінансується Європейським Союзом. Форсайт – це методологія активного дослідження майбутнього людьми, які беруть на себе безпосередню відповідальність за створення цього майбутнього. Таке дослідження зазвичай стає першим кроком до його формування – адже той, хто не має власного проекту майбутнього, стає лише ресурсом для тих, у кого проект майбутнього є [2]. Згадувана форсайт-сесія «Шлях до Європейського Союзу» проводилася у Києві [3], із залученням широкого кола учасників, в тому числі – представників Уряду, Парламенту, експертно-аналітичних центрів та профільних громадських організацій. Серед них були правники, економісти, соціологи, політологи, дипломати, культурологи, медійники, екологи, лідери бізнес-об'єднань, футурологи, фахівці з енергетики, освіти, охорони здоров'я та інших ключових секторів.

Результати цього форсайт-дослідження, на які ми спираємося та які коментуємо, пов'язані із висвітленням визначальних чинників та

можливих сценаріїв української євроінтеграції, з метою сформувати основні стратегічні кроки, що мають бути зроблені для забезпечення успішності, ефективності та відносної швидкості цього процесу. Для того, щоб сформувати сценарний простір, форсайт-дослідники визначили найважливіші варіативні фактори й тренди, тобто такі, що піддаються впливу, або характер дії яких невизначений чи може змінитися залежно від решти факторів. Серед найважливіших варіативних факторів та трендів форсайт-дослідники пропонують вважати наведені нижче, яким ми тут приділимо певну увагу.

Чи не найголовнішим з факторів є сформованість та ефективність *інституцій* різного рівня, які були б незалежними, фаховими (спроможними вирішувати покладені на них суспільством та державою завдання), сталими та одночасно – відкритими до вдосконалення, до міжсекторальної взаємодії. Наявність саме таких інституцій являє собою загальну рамку, що містить передумови для належного розвитку і реалізації всіх інших факторів.

Ще одним фактором успіху на шляху до євроінтеграції є наявність спроможного і справедливого *правосуддя*. Це цілком укладається у загальний інституційний підхід щодо визначення оптимального суспільного устрою в будь-якій країні, яка претендує на повноцінне членство у ЄС. Правосуддя (являючи собою складну багаторівневу систему державних інститутів різної юрисдикції) є однією з визначальних інституцій держави і суспільства, адже саме її механізми забезпечують реалізацію принципів справедливості, законності, рівності можливостей, чесної конкуренції, й формують відчуття захищеності, впевненості у здатності відстояти свої законні інтереси та відновити порушені права, що зрештою трансформується у суспільну довіру.

Серед найбільш значимих передумов реалізації бажаного сценарію євроінтеграції – розвиток *приватної сфери* (насамперед, *підприємництва*): масштабна приватизація задля підвищення ефективності різних секторів, у тому числі – збільшення долі приватних медичних та освітніх закладів (із належним наглядом з боку держави щодо якості), розширення концесій (приватні дороги, промислова та побутова інфраструктура, порти, однак при забезпеченні хоча б мінімальних альтернатив, які залишатимуться у державній власності та надаватимуть безоплатний доступ, тим самим мотивуючи приватний сектор підвищувати якість й підтримувати різні конкурентні переваги для потенційних користувачів).

Згадані вище фундаментальні передумови, будучи реалізовані належним чином, у свою чергу закладають підґрунтя для реалізації наступних трендів: *самоорганізація* (у т.ч. громадська та політична

активність, прагнення до відповідального лідерства); *актуальна освіта* (високий загальний рівень освіченості, зростання економічної грамотності, відповідність освіти реальним потребам ринку праці); *цифровізація та медійна грамотність* (доступність різних технологічних благ інформаційної епохи, здатність більшості населення користуватися відповідними послугами [4, с. 86; 5], критичний аналіз різних інформаційних потоків та поміркований підхід до вибору тих або інших медійних джерел, суспільна резистентність до маніпуляцій масовою свідомістю, запобігання спроб щодо запровадження цензури чи примітивізації суспільної думки); *віра у європейські цінності*; покращення стану *ментального здоров'я* на індивідуальному та загальносоціальному рівнях; реальна громадська участь у плануванні місцевих бюджетів та контроль (на рівні громад) за процесами освоєння бюджетних коштів під час реалізації місцевих проєктів; демонстрація успіхів, *популяризація та належна репрезентація України* в суспільній думці європейців, з метою покращення нашого іміджу в європейській масовій свідомості, що підсилуватиме психологічні передумови повноцінної інтеграції України в європейську спільноту. Такі основні фактори і тренди позитивного характеру були визначені учасниками форсайт-дослідження [2], і з урахуванням цих трендів було запропоновано сценарний простір української євроінтеграції.

Для окреслення сценарного простору шляхів інтеграції України до ЄС форсайт-дослідниками було обрано *три варіативні тренди*, що виокремлюються в якості визначальних: 1) спроможність, незалежність, сталість інституцій; 2) спроможне й справедливе правосуддя; 3) розвиток приватної сфери (побудова «країни підприємців»). Дослідники зробили застереження, що з формально-логічної точки зору число сценаріїв могло би бути близько восьми, проте три сценарії є фактично неможливими (адже не може бути правосуддя в умовах неспроможних інституцій, так само як не може існувати «країна підприємців» в умовах відсутності інституцій та правосуддя). Таким чином, сценарний простір було запропоновано обмежити п'ятьма можливими сценаріями, із умовними назвами: «Чемпіони», «Дитячий садок», «Вбити дракона і стати драконом», «Єдиний марафон / 1984», «Гаїтізація».

Серед зазначених сценаріїв два є провальними, два інших – не досягають реальної мети та являють собою імітацію євроінтеграції, та лише один зі сценаріїв досягає мети і забезпечує українському суспільству свободу, добробут та безпеку. Найгіршим з цих сценаріїв є т.зв. «гаїтізація», коли поєднуються негативні тренди – неспроможні інституції та відсутність правосуддя, при збереженні приватного

підприємництва. Майже таким само поганим сценарієм є т.зв. «Єдиний марафон / 1984», який передбачає в якості передумови комбінацію фактору спроможних інституцій – із відсутністю реального правосуддя та відсутністю приватної сфери, тобто узурпацію державними інституціями всіх прав громадянського суспільства та придушення приватної підприємницької ініціативи. В такому сценарії має місце сповнання в жорсткий авторитаризм, а у сценарії «Гаїтізація» – надмірне послаблення державних інституцій, їхній бутафорський характер, ймовірно, аж до стану «проваленої держави» або «м'якого авторитаризму», чи підміна держави мафіозними структурами.

Менш негативним є сценарій, за якого приватна сфера та інституції є розвиненими, але водночас відсутнє реальне правосуддя (сценарій «Вбити дракона і стати драконом», в якому – як зазначають форсайт-дослідники – Україна перетворюється на щось подібне до нинішнього Китаю, тобто на економічно ефективний простір, у якому відсутня реальна свобода та рівність перед законом, не дотримуються у повному обсязі права людини і громадянина, зберігається тренд на мілітаризацію, насторожене ставлення до інакомислення; усе це можливо у випадку суто формального підходу до української євроінтеграції як до «призу за перемогу» у нинішній війні). Інша недостатньо вдала комбінація, умовно названа «Дитячим садком», передбачає, що реальне правосуддя та спроможні інституції в Україні сформувалися, проте вкрай недорозвинуеною залишилася сфера приватного підприємництва. Це може відбутися внаслідок надмірної опіки й тотального регулювання економіки з боку державних інституцій, гіпер-патерналізму та встановлення соціального утриманства, а євроінтегрована Україна у цьому сценарії має у соціально-економічному секторі величезну роль олігархічних монополій, тісно пов'язаних із політичним керівництвом. Все це супроводжується пригніченням підприємницької ініціативи «знизу», недорозвиненість малого та середнього бізнесу. Зазначені тут два сценарії не настільки погані, як «гаїтізація» та «1984», втім ці два сценарії все одно не є успішними, а їхні наслідки зрештою є дуже сумнівними для українських громадян.

Отже, дослідники визначають лише один з п'яти можливих сценаріїв (умовно названий «Чемпіони») таким, що досягнув цілей євроінтеграції не за формальними критеріями, а реально, в усіх трьох ключових вимірах.

Список використаних джерел:

1. *Офіційний сайт Проєкту CEU4U* (“Communicating EU for Ukrainians” – «Українцям про Європейський Союз»). URL: <https://eu4ukraine.eu/en/>

2. Пекар В. Шлях до Євросоюзу: *підсумки форсайту*, 4 жовтня 2022р. URL: <https://site.ua/valerii.pekar/slyah-do-jevrosoyuzu-pidsumki-forsaitu-castina-1-i7np35j>

3. У Києві відбулася форсайт-сесія «Шлях України до Європейського Союзу». *УКРІНФОРМ: Мультимедійна платформа іномовлення України*, 16.09.2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3573094-u-kievi-vidbuvsja-forsajt-prisvacenij-rozgladu-mozlivih-scenariiv-evrointegracii-ukraini.html>

4. Стовпець О.В. Філософсько-правові проблеми державної політики у сфері формування інформаційного суспільства. *Наукові записки НаУКМА. Серія : Юридичні науки* (ISSN 1996-5931). Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2012. Том 129. С. 84–87.

5. Stovpets O., Kukshynova O., Stovpets V. Contemporary constitutional principles and mechanisms of realization of human rights and freedoms in the information realm in Ukraine. *ISJ Theoretical & Applied Science* (ISSN 2409-0085). Philadelphia, USA, 2021. № 08 (100). P. 267–272. DOI: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2021.08.100.49>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-48>

Тодоров І. Я.,

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЗАПОРУКА БЕЗПЕКИ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

4 квітня 1949 року був підписаний Північноатлантичний договір. В його преамбулі країни-засновники НАТО підтвердили свою рішучість захистити свободу, спільну спадщину своїх народів і їхню цивілізацію, засновану на принципах демократії, свободи особистості і верховенства права. Саме ці цінності є привабливими для більшості країн Північноатлантичного регіону, що дозволило за цей час збільшити кількість учасників Альянсу з 12 до 31.

Повноправне членство в Альянсі безпосередньо відповідає національним інтересам України, оскільки політична вага і військова міць НАТО можуть забезпечити її незалежність і територіальну цілісність краще, ніж непевний статус так званої «позаблокової» чи «гарантій» безпеки нахшталт Будапештського меморандуму чи новітнього Київського безпекового компакту.

Процес євроатлантичної інтеграції України є логічним продовженням її стратегічного курсу на утвердження в суспільстві принципів демократії. Прагнення України бути визнаною європейською державою ґрунтується на спільному із західним світом розумінні та баченні суспільних цінностей. Створення громадянського суспільства, розвиток демократичних інституцій, забезпечення прав і свобод людини виступають пріоритетними національними інтересами України (що неодноразово закріплено в нормативних актах).

Членство України в НАТО сприятиме вирішенню низки важливих завдань. Вони полягають в наступному: входження до наймогутнішого військово-політичного союзу підвищить ступінь безпеки в регіоні, гарантуватиме захист національної безпеки України у найбільш ефективний спосіб, унеможливить нову агресію з боку Росії; позитивно позначиться на обороноздатності України приведення української військової організації у відповідність до стандартів НАТО; поглиблення євроатлантичної інтеграції дозволить Україні ефективніше захищати свої економічні та політичні інтереси в Європі та у світі; у результаті активізації відносин з євроатлантичними структурами і входження до НАТО Україна зможе надійніше гарантувати свою економічну безпеку, створить більш сприятливі умови для інтеграції в європейські економічні структури, збільшить свій вплив на формування загальноєвропейської політики, це посилить позиції України при входженні до Європейського Союзу (з 31 країни НАТО і 26 країн ЄС – 22 країни є членами обох об'єднань) [1].

Для Росії знищення України є кроком до перебудови світового порядку у власних інтересах. Росія розглядає Україну, як і Захід, як свого екзистенційного ворога. Росія не просто не поділяє, а агресивно заперечує такі цінності як: права людини, лібералізм, демократія, свобода особистості, свобода совісті, право власності та свобода підприємництва, право народу на самовизначення, мирне співіснування та повага до суверенітету країн, ідеологічний плюралізм.

Україна заявила про своє бажання приєднатися до Альянсу понад 20 років тому (рішення РНБОУ 23 травня 2002 р.), але в реалізації євроатлантичних прагнень тривалий час спостерігався брак політичної волі з обох боків, певних імітацій. До того ж відвертих відкатів: «позаблоковий» статус в 2010–2014 рр. (який, до речі

не завадив російській агресії і окупації Криму та частини Донецької і Луганської областей). В першій Стратегії зовнішньополітичної стратегії України, затвердженій в серпні 2021 року, зазначено, що на шляху євроатлантичної інтеграції та набуття повноправного членства в НАТО першочерговими цілями зовнішньополітичної діяльності України є: досягнення відповідності критеріям членства в НАТО через цілеспрямоване та планомірне впровадження широкого спектра внутрішньодержавних реформ у рамках виконання річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО, ефективне використання всіх можливостей для розвитку взаємодії з Альянсом, наданих Україні у зв'язку з набуттям статусу партнера з розширеними можливостями [2].

Розширення НАТО на схід завжди сприймалося Росією негативно. Проте Б. Єльцин погодився зі вступом Польщі, Угорщини, Чехії, а вже путінська – з приєднанням Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Румунії, Словаччини, Албанії, Хорватії, Чорногорії та Північної Македонії. Немає і тепер жорсткої реакції на вступ Фінляндії та перспективи вступу Швеції. Українська ж євроатлантична інтеграція для Росії знаходиться в іншому вимірі і розглядається як пряма загроза РФ. Бо членство ж України в НАТО назавжди поховає надії знищити українську незалежність.

Протягом останніх 30 років саме фактор Росії прямо або опосередковано займав провідне місце у євроатлантичній політиці України. Сучасна війна має поставити крапку в цьому процесі. По її закінченні Україну варто запросити до Альянсу та надати членство у прискореному форматі і таким чином реалізувати одну українських зовнішньополітичних конституційних настанов. Лише повноцінне участь в Організації Північноатлантичного договору гарантуватиме незалежність і позбавить Україну російських зазіхань.

На початку повномасштабної російської агресії завдяки непередбаченим і некомпетентним крокам деяких представників української влади виникла загроза сприйняттю НАТО в українському суспільстві. Розповсюджувалися наративи про те, що НАТО не може зробити (запровадити заборонену для польотів зону, відправити військові контингенти). Такі безпідставні очікування були обумовлені незнанням організаційних, політичних та військових меж Альянсу.

Наприкінці вересня 2022 р. було оголошено про подачу Україною заявки на вступ до НАТО. Втім «заявка» про вступ до НАТО не має юридичного значення. Процедура вступу до НАТО (на відміну від ЄС) взагалі не передбачає потреби подавати заявку. Процедура приєднання до Альянсу потребує передусім консенсусу серед союзників і запрошення країні-аспіранту. Відповідно Вашингтонського

договору (стаття 10) ініціатором розширення є сам Альянс. Важливо, що держава на політичному рівні прагне членства і Альянсу про це відомо. Варто зауважити, Київ звернувся до НАТО у момент, коли прихильність інтеграції до Альянсу серед українців сягнула 83% [3].

Принципово важливо, що в заявці йдеться про перспективу членства без ПДЧ. З одного боку після 1999 року всі нові члени Альянсу проходили через виконання Плану дій щодо членства, але членство Фінляндії та майбутнє членство Швеції без ПДЧ творить прецедент яким має скористатися Україна. І має на це підстави. Проте є і проблеми. Північноатлантичний Альянс є передусім політично-війською організацією. Політична, точніше ціннісна складова є принципово важливою для його членів. Деякі країни Альянсу вважають, що Україна не відповідає саме політичним критеріям членства, зокрема стосовно рівня дієвості демократії. Найголовніше те, що в Україні залишаються, та навіть, поглиблюються проблеми у частині демократії та верховенства права. І наші постійні заяви заяви про те, що Україна «вже відповідає усім стандартам НАТО» фактично не відповідають дійсності. Таких питань до кандидатів Фінляндії та Швеції, країн-членів ЄС не було. Втім певна частина питань до України може бути знята через виконання умов Європейського Союзу для початку переговорів про членство в ЄС.

Україна фактично тепер знаходиться в епіцентрі боротьби між Західною та Московською цивілізаціями. Захід нарешті має усвідомити, що російсько-українська війна 2014–2022 рр. – це війна різних світів, війна між різними людськими цивілізаціями. Росія – це не проблемний сусід, з яким можна домовитися, а «екзистенційний ворог», метою якого є не лише повне знищення Української держави, а й руйнація Європейського Союзу та НАТО.

Україна тепер активно боронить спільні засадничі цінності Альянсу. І країни-союзники можуть ухвалити консенсусне рішення щодо України, бо запросивши її, вони посилять власну і відновлять світову безпеку та доведуть, що слова з Преамбули Північноатлантичного договору не лише слова.

Мабуть в умовах війни питання про членство України в НАТО не стоїть в практичній площині, втім до нього треба бути готовим в будь який момент. В новій Стратегічній концепції НАТО наголошується, що сильна незалежна Україна має вирішальне значення для стабільності євроатлантичного простору [4]. Україна не зійде зі свого шляху до повноцінного членства в НАТО. І українська армія, і весь український народ своєю мужністю щодня доводять, що наше членство тільки зміцнить Північноатлантичний альянс.

Таким чином, Україна продовжує впевнено рухатися шляхом євроатлантичної інтеграції. Вона має для цього всі підстави – історичні, ментальні, психологічні та геополітичні. Масштабна агресія Росії проти України доводить, що підстав сумніватися в можливостях Альянсу як єдиної реальної безпекової організації у світі немає!

Отже, членство в НАТО сприятиме позитивним структурним перебудовам в українському суспільстві, зокрема зміцненню демократії, утвердженню верховенства права, захисту прав людини. Але головне, що Україна отримає реальні гарантії безпеки держави, її суверенітету та територіальної цілісності в межах існуючого кордону.

Список використаних джерел:

1. Тодоров І. Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2006. С. 73.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України». Указ Президента України №448/2021 від 26 серпня 2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>

3 Підтримка вступу України в НАТО сягнула 83%, в ЄС – 86%. URL: <https://pmg.ua/life/110601-pidtrymka-vstupu-ukrainy-v-nato-syagnula-83-v-yes-86> (дата звернення: 04.10.2022).

4. 2022 Strategic Concept. URL: <https://www.nato.int/strategic-concept>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-49>

Чукаєва В. О.,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри теорії держави і права,

конституційного права та державного управління

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ТА РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

На сучасному етапі правова система України знаходиться в процесі імплементації у європейське право. Відбувається формування нового конституційного законодавства за стандартами ліберальної доктрини права, яке сформувало право європейських країн. Основи цієї доктрини включає такі основоположення:

– форма правління, при якій влада уряду обмежена правом, і громадяни мають свободу створення асоціацій для обрання свого представника на посаду у вільних виборах через визначені періоди часу;

– на перший план публічна влада повинна ставити громадянську свободу, тобто повну незалежність особистого життя індивіда від політичної влади (йдеться про ряд особистих прав: недоторканість особи, свободу совісті, слова, зборів, друку, місця проживання, заняття, господарської діяльності, приватної власності та ін.);

– ядром свободи є особисті права;

– політична свобода виступає як засіб забезпечення громадянської свободи;

– влада, що порушує громадянську свободу, стає тиранією і знижує правомірність свого існування. Тобто політична влада не повинна бути абсолютною, незалежно від того, хто її здійснює – монарх чи народ.

– демократія будується на принципі свободи особи, яка визнана і гарантована державою [1].

Саме на основі ліберальній доктрини відбувається реформування конституційного законодавства і в цілому національного законодавства України на сучасному етапі, яке активно розпочалось з 1996 р. і триває досі. Особливий новий, активний етап почався з 2014 р. (відбуваються реформи децентралізації місцевого самоврядування, прокуратури, судової гілки влади, охорони здоров'я, системи освіти) [2].

Право в своїх нормах закріплює різні моделі обов'язкової, забороненої чи дозволеної поведінки учасників правовідносин, регулює і охороняє суспільні відносини, що піддаються правовому регулюванню чи об'єктивно потребують такого регулювання. Це виражається у наданні одним учасникам суспільних відносин суб'єктивних прав і в покладенні на інших суб'єктів юридичних обов'язків, пов'язуючи їх тим самим взаємними правами і обов'язками, спрямовуючи їх поведінку в тих чи інших напрямках. Одним з джерел права є закони та інші нормативно-правові акти. Їх прийняття – не самоціль, адже їх сутністю є закріплення норм та принципів права.

Ефективна реалізація норм та принципів права – одна з важливих проблем, що стоїть сьогодні в умовах формування правової, соціальної, демократичної Української держави. Конституційна система органів реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина передбачена принципом поділу влад, що характеризує організацію і діяльність органів державної влади. Адже Конституція України (ст. 6) закріплює, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Законодавчий, виконавчі та судові органи здійснюють заходи з реалізації та захисту прав, свобод

та обов'язків людини і громадянина в межах і відповідно до повноважень, встановлених Конституцією, законами України та іншими нормативно-правовими актами. Важлива роль в процесі реалізації конституційних прав, свобод та обов'язків особи відведена судовим та правоохоронним органам нашої держави.

У сучасному світі, коли проблема прав людини вийшла далеко за межі окремої держави, виникла необхідність у створенні універсальних та регіональних міжнародно-правових стандартів в галузі прав людини, які також визнаються як основні права людини. Ці стандарти відображені у низці важливих міжнародно-правових актів, що встановили загальнолюдські стандарти прав та інтересів особи, визначивши ту межу, за яку держава не може виходити. Таким чином, права людини стали об'єктом регулювання не лише окремої держави, а й міжнародного співтовариства.

Україна з часу проголошення незалежності стала складовою частиною міжнародної системи захисту прав людини, взяла на себе відповідні міжнародні зобов'язання.

Проте існує ряд проблем практики реалізації конституційних норм на сьогодні:

- практика виконання Конституції України дозволяє говорити про те, що її потенціал на сьогодні залишається значною мірою невикористаним, починаючи із загальних принципів, визначених статтями 1, 3, 6, 8 тощо, і закінчуючи законами, прийняття яких або прямо передбачене Конституцією, або впливає з її норм;

- головного завдання – розмежування політичної відповідальності між главою держави та урядом – конституційна реформа не досягла. Дуалізм виконавчої влади зберігся, причому – в досить незбалансованій формі. Основний Закон і нині зберігає за Президентом вагомі важелі впливу на виконавчу вертикаль, зокрема – право призначати та звільняти з посад голів місцевих державних адміністрацій, функції керівництва у сферах зовнішньої політики, національної безпеки та оборони, право зупиняти дію актів уряду тощо.

- існуюча процедура звільнення глави держави з посади в порядку імпичменту унеможливує усунення президента з посади навіть за наявності встановлених фактів вчинення ним діянь, що містять ознаки злочину;

- системи адміністративно-територіального поділу та місцевого самоврядування (які не відповідають стандартам Європейської хартії місцевого самоврядування),

- досі не прийняті закон «Про місцевий референдум»;

– судова гілка влади практично залежить від політичної ситуації в країні [3].

В аспекті конституційних змін Рада Європи та ЄС на сьогодні висловлюють до України 3 основних побажання – переглянути конституційні засади побудови системи адміністративного устрою та місцевого самоврядування у напрямі приведення їх у відповідність до Європейської хартії місцевого самоврядування, переглянути функції прокуратури у напрямі приведення їх у відповідність до європейських стандартів з урахуванням відповідних висновків Венеціанської комісії, переглянути положення Конституції України, якими запроваджено імперативний мандат для членів парламенту. При цьому найбільш принциповим, фактично, є лише перше побажання, оскільки імперативний мандат в Україні має обмежене застосування, а здійснення загального прокурорського нагляду може бути звужене і конкретизоване на рівні Закону «Про прокуратуру».

На сьогодні політиками пропонуються різні сценарії подальшого розвитку конституційної реформи. Дехто пропонує скасувати Закон «Про внесення змін до Конституції України» як такий, що не відповідає Конституції України, інші – поглибити конституційну реформу у напрямі завершення переходу до парламентської форми правління. Навіть за умови внесення до Конституції нових змін об'єктивно постане потреба в приведенні у відповідність до чергових конституційних новацій всього масиву чинного законодавства, не кажучи вже про розвиток тих норм Конституції, які «не працюють» на практиці ще з 1996 року. Так, конституційна реформа місцевого самоврядування потребуватиме прийняття нових редакцій законів про місцеве самоврядування в Україні та про місцеві державні адміністрації, створення належної фінансової основи місцевого самоврядування шляхом кардинального перегляду ідеології чинного Бюджетного кодексу, внесення ґрунтовних змін до податкового законодавства тощо.

З 2014 року було прийнято ряд законів, які змінили стандарти дії публічної влади в бік формування демократичної держави, але реалізація забезпечення контролю і захисту забезпечення прав і свобод людини і громадянина на жаль і досі є не ефективним. Про що свідчить невдала судова реформа (2016 р): на критично низькому рівні лишається довіра громадян до суду; залежність судів і суддів; надзвичайно висока завантаженість судів; невиконання судових рішень, що набуло системного характеру; політизованість процедури формування суддівського корпусу; хронічне недофінансування судової

влади тощо. Тому всі ці прогалини потребують вирішення та проведення змін [4].

Таким чином, імплементація національного законодавства у європейське право відбувається, що свідчить про те сучасна конституційна реформа, яка торкнулась базових інституцій публічної влади, але вона має свої особливості і труднощі з практики забезпечення нових стандартів в системі державного управління суспільством.

Список використаних джерел:

1. Основи правової держави: ліберальна демократія. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/politolog/15935/>

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Ковриженко Д., Чебаненко О. Конституційна реформа: оцінки, проблеми, шляхи вирішення. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/6.pdf> ; Ботанов О. Конституційне право в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції: концептуальні проблеми теорії та практики. Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної та східної Європи. Львів : Каменярь, 2019. С. 17–21.

4. Гончарук Ю. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/suchasni-vyklyky-ta-aktualni-problemy-sudovoyi-reformy-v-ukrayini/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-50>

Щербак Г. Р.,

*аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету*

СТАН ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ СПОЖИВАЧІВ КОМЕРЦІЙНИХ ОНЛАЙН ПЛАТФОРМ В ПРАВІ ЄС: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Питання захисту особистих даних користувачів комерційних онлайн платформ регулюються Загальним регламентом про захист даних 2016 року (Regulation 2016/679 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and the free movement of such

data), який замінив Директиву 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» 1995 року (Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data). В ст. 5 Регламенту визначаються основні принципи вимоги до, зокрема, онлайн платформ стосовно збирання та обробки персональних даних користувачів, а саме: законність, справедливість та прозорість збору та обробки особистих даних; цілі збору мають бути явними та законними; дані мають бути адекватними, відповідними та обмеженими цілями збору; дані повинні бути точними та оновлюваними за необхідності; дані зберігаються у формі, яка дозволяє ідентифікувати суб'єктів даних не довше, ніж це необхідно для цілей, для яких обробляються персональні дані; дані обробляються у спосіб, який забезпечує відповідну безпеку персональних даних, включаючи захист від несанкціонованої або незаконної обробки та від випадкової втрати, знищення або пошкодження [1].

Регламентом гарантуються права, які має споживач/користувач, щодо збору та обробки персональних даних, а саме: мати право в будь-який час відкликати свою згоду (ст. 7); право на доступ до інформації щодо того чи обробляються особисті дані користувача, чи ні, а також цілі обробки, категорії оброблюваних даних, особи, яким відкриваються ці дані тощо (ст. 15); право отримати без невинуватої затримки виправлення неточних персональних даних, що стосуються його (право виправлення) (ст. 16); мати право вимагати видалення персональних даних, що стосуються його чи неї, без невинуватої затримки, а контролер має зобов'язання видалити персональні дані без невинуватої затримки у випадку якщо дані не є більше необхідними для мети їх збору, користувач відкликає згоду на збір та обробку даних, немає законних підстав для обробки, дані були незаконно оброблені тощо (право на забуття) (ст. 16); мати право отримувати персональні дані, що стосуються його, які він надав контролеру, у структурованому, широко використовуваному та машиночитному форматі (ст. 20); мати право в будь-який час заперечити проти обробки персональних даних якщо персональні дані обробляються для маркетингових цілей (ст. 21) [1].

Також в Регламенті зазначається, що обробка персональних даних, що вказують на расове чи етнічне походження, політичні переконання, релігійні чи філософські переконання, чи членство в профспілці, а також обробка генетичних даних, біометричних даних з метою однозначної ідентифікації фізичної особи, даних про здоров'я або

даних про природні статеve життя або сексуальна орієнтація особи повинні бути заборонені (ст. 9) [1].

З метою захисту своїх прав громадяни країн ЄС, окрім національних судів, можуть звернутися до Європейського Суду справедливості. Хоча фізичні та юридичні особи не входять до переліку суб'єктів позову (до якого входять держави-члени та основні органи ЄС), вони можуть звернутися з позовом проти держави-члена у випадку: коли вони оскаржують законність актів, які мають пряме й безпосереднє відношення до таких осіб; коли вони оскаржують регламентні акти, які їх стосуються і які не вимагають виконавчих заходів; коли йдеться про бездіяльність інститутів у формі неприйняття щодо таких осіб актів обов'язкового характеру [2].

Альтернативним варіантом буде звернення до Європейського Суду з прав людини, оскільки питання захисту персональних даних охоплюється ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, яка передбачає право особи на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції [3].

На підтвердження цього варто звернути увагу на тлумачення Судом змісту цієї статті в ряді справ. Так в справі «Pretty v. the United Kingdom» (§ 61) Суд зазначає, що поняття «приватне життя» є широким терміном, який не піддається вичерпному визначенню. Воно стосується фізичної та психологічної цілісності особи [4]. Далі, в справі «Mikulić v. Croatia» (§ 53) зазначається, що поняття «приватне життя» може охоплювати численні аспекти фізичної та соціальної ідентичності особи [5]. У справі «Bensaid v. the United Kingdom» (§ 47) Суд підкреслює, що гендерна ідентифікація, ім'я та сексуальна орієнтація та сексуальне життя, належать до сфери особистого життя, яка захищається статтею 8 [6]. Так само й інформація про стан здоров'я особи є важливим елементом приватного життя, як це було вказано у справі «Z v. Finland» (§ 71) [7]. І що найголовніше в цій справі Суд зазначив, що захист персональних даних, не в останню чергу медичних даних, має фундаментальне значення для здійснення особою права на повагу до свого приватного життя, яке гарантується статтею 8 Конвенції (§ 44) [7].

Таким чином, для громадян ЄС є можливість обирати між цими двома міжнародними судовими інституціями у випадку неможливості захистити свої права у національних судах відповідної держави.

Список використаних джерел:

1. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons

with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (date of access: 04.04.2023).

2. СТАТУС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ ТА ІНШИХ ОРГАНІВ ЄС. URL: <https://arm.naiiau.kiev.ua/books/eulaw/info/lec5.html> (дата звернення: 04.04.2023).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.04.2023).

4. CASE OF PRETTY v. THE UNITED KINGDOM. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-60448%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-60448%22]}) (date of access: 05.04.2023).

5. CASE OF MIKULIĆ v. CROATIA. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-60035%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-60035%22]}) (date of access: 05.04.2023).

6. CASE OF BENSALD V. THE UNITED KINGDOM. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-5771&filename=002-5771.pdf&TID=ihgdqbxnfi> (date of access: 05.04.2023).

7. CASE OF Z v. FINLAND. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-58033&filename=CASE%20OF%20Z%20v.%20FINLAND.docx&logEvent=False> (date of access: 05.04.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-51>

Яремчук В. Д.,

кандидат історичних наук, доцент,

*доцент кафедри загально-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

**БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ:
РЕАЛЬНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

22 січня 2023 р. Президент України Володимир Зеленський у День Соборності, спілкуючись зі студентами КНУ імені Тараса Шевченка, акцентував увагу присутніх на тому, що освіта має бути актуальною та відповідати потребам сьогодення, при цьому без втрат освітніх стандартів і надбань; наголосив, що: «Ми повинні знати, що ми

не зможемо більше жити так, як жили. І ми повинні побудувати державу, яка буде зразком безпеки» [6].

За даними МОН України станом на 22 лютого 2023 р. попри воєнний стан безперервний доступ до освітнього процесу мали майже 70% учнів. Водночас у минулому навчальному році під час пандемії коронавірусу ця частка становила 50% учнів. Нині майже 80% дітей, які перебувають за кордоном, мають постійний доступ до освітнього процесу в українських школах. Умови повномасштабної війни передусім негативно впливають на загальний психолого-емоційний стан учнів, а це спричиняє зниження мотивації дітей; учителі вже зауважують, що погіршуються навчальні результати учнів з математики, української та іноземних мов, інформатики; спостерігається непропорційне зростання завдань для самостійної роботи учнів як способу компенсування школою втрати навчального часу [1].

Аналітичний центр Cedoss на замовлення міжнародного благодійного фонду savED за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» провів дослідження «Війна та освіта: як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи», в якому проаналізовано вплив повномасштабної війни на доступ до загальної середньої освіти. В службі освітнього омбудсмена провели аналіз результатів. Однією з головних проблем респонденти називають освітні втрати. Діти, які перебували в зонах бойових дій, окупованих територіях були взагалі позбавлені доступу до навчання. Інші пропускали заняття через повітряні тривоги, відключення електроенергії, інтернету та мобільного зв'язку внаслідок обстрілів. Більшість учнів та учениць, які вчаться за дистанційною або змішаною формою навчання також мають проблеми з доступом до навчання, зокрема через брак гаджетів для навчання та належного робочого місця вдома. 11% батьків вказали, що їхні діти не мають власного гаджета для навчання або робочого місця вдома. 85% батьків зауважили, що прогалини у знаннях дітей матимуть негативний вплив на їхню освіту та майбутнє [3].

Під час війни, заклади освіти часто стають ціллю для нападів, що призводить до втрати життів та руйнування будівель, обладнання. Ця обставина спонукала до появи низки міжнародних правових актів, спрямованих на безпеку освітнього середовища, до яких можна віднести, перш за все, Конвенцію ООН про права дитини (1989) та резолюції Ради Безпеки ООН 1998 (2011) і 2143 (2014).

У 2015 р. ООН розробило Декларацію про безпеку шкіл – політичне зобов'язання забезпечувати кращий захист дітей, вчителів та шкіл, підтримувати продовження освіти під час бойових дій та вживати

конкретних заходів, щоб запобігати використанню шкіл у військових цілях. Декларація була відкрита для підписання на конференції про безпеку шкіл, скликаній Міністерством закордонних справ Норвегії в Осло в травні 2015 р. 26 листопада 2019 р. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) вітав зобов'язання українського уряду забезпечувати доступ дітей до освіти під час збройного конфлікту, оскільки Україна стала 100-ю державою, яка приєдналася до Декларації. Станом на 9 вересня 2022 р. Декларацію підписало 111 держав, серед яких немає рф, що є досить показовим фактом зневаги цієї держави до практики міжнародного права та уваги світової спільноти до безпечного освітнього простору.

Ми спостерігаємо послідовну позицію ЄС, який з самого початку неспровокованої та невиправданої війни рф проти України надає велику й різноманітну допомогу українським громадянам. 3 серпня 2022 р. ЄС ухвалив антикризовий захід у розмірі 16 млн. євро для підтримки доступу до освіти та допомоги жертвам сексуального насильства в Україні [5]. 9 березня 2023 р. Європейська комісія здійснила перегляд Річної робочої програми ЄС з освіти, навчання, молоді та спорту «Erasmus+» на 2023 рік. Загальний бюджет програми на цей рік було переглянуто в бік збільшення до нової загальної суми 4,43 млрд. євро, що є найвищим річним фінансовим пакетом, коли-небудь досягнутим програмою «Erasmus+». Програма передбачає виділення 100 млн. євро з бюджету Erasmus+ для підтримки проєктів, що сприяють освітній діяльності та інтеграції людей, які були змушені виїхати з України в результаті війни, у нове освітнє середовище, а також заходи, що підтримують організації, здобувачів освіти та викладачів в Україні. «Ми посилюємо програму «Erasmus+ 2023» і, зокрема, її підтримку українцям, які покинули свою країну. Ми запрошуємо нашу спільноту Erasmus+ продовжувати висловлювати свою солідарність, яка була продемонстрована протягом минулого року, щодо учнів, студентів, вчителів та викладачів, які постраждали від війни в Україні», – повідомила Марія Габріель, Єврокомісар з питань інновацій, досліджень, культури, освіти та молоді [4].

Вітчизняні та закордонні науковці й практики (переважно з освітньої сфери), розглядають освітнє середовище як частину життєвого, соціального середовища людини, що є сукупністю всіх освітніх чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку. Єдиного визначення поняття «безпека освітнього середовища» немає через різні підходи до розуміння його сутності. Йдеться, перш за все, про три аспекти цього поняття: психологічний, екологічний та інформаційний.

У свою чергу безпечне освітнє середовище повинно забезпечувати наявність безпечних умов навчання та праці, комфортну міжособистісну взаємодію, сприяючи емоційному благополуччю учнів, педагогів та батьків, відсутність будь-яких проявів насильства та наявність достатніх ресурсів для їх запобігання, дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу [7].

В Україні активно діє урядова «Всеукраїнська шкільна онлайн-платформа», спрямована на задоволення потреб у безпечних навчальних просторах для очного навчання і матеріалах для дітей. Одним із варіантів усталити систему захисту та безпеки особистості в закладі освіти стало створення й запровадження Кодексу безпечного освітнього середовища – внутрішнього документу закладу освіти, що регулює діяльність закладу щодо запобігання порушенням прав особистості на безпеку, визначає способи підтримання та втручання в ситуації, загрозливі життю, здоров'ю та благополуччю особистості.

З минулого року на замовлення МВС України у Львівському державному університеті внутрішніх справ (ЛьвДУВС) здійснюється проєкт підвищення кваліфікації спеціалістів із безпеки в освітньому середовищі з метою удосконалення їх професійних знань, умінь і навичок, що забезпечує відповідний рівень їх професійної кваліфікації для виконання трудових функцій із забезпечення безпеки в освітньому середовищі. Для навчання слухачів з 15 областей України – працівників освітніх установ різних рівнів, вчителів – були залучені провідні науково-педагогічні працівники вишу, досвідчені фахівці Національної поліції, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Національної гвардії, практикуючі психологи та юристи.

Підвищення кваліфікації спеціалістів із безпеки в освітньому середовищі на теоретичних і практичних заняттях спрямоване на поглиблення:

- *знань* законів України, указів Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, інших нормативно-правових актів, що регулюють особливості діяльності спеціалістів з безпеки в освітньому середовищі; особливостей адміністративної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності неповнолітніх; психологічної характеристики вікових особливостей дітей;

- *умінь* здійснювати комунікацію з дітьми з урахуванням їхнього віку та психофізіологічного розвитку; забезпечувати превентивну діяльність; дотримуватися прав людини, гендерної рівності, етичних засад професійної діяльності;

- *навичок* з організації та планування заходів у разі виникнення окремих кризових ситуацій; проведення аудиту безпеки в закладах

освіти; застосування заходів з організації безпеки дорожнього руху; надання домедичної допомоги.

У ЛьвДУВС вже відбулося два випуски слухачів – спеціалістів із безпеки в освітньому середовищі, які співпрацюватимуть з органами місцевого самоврядування, поліцейськими, рятувальниками, освітянами, учнями та батьками, сприятимуть поглибленню юридичних знань, здатності співвітчизників протистояти різним загрозам та ризикам безпосередньо у воєнний час [2, с. 2].

Список використаних джерел:

1. В Умані обговорили вплив війни РФ проти України на результати навчання. 22 лютого 2023 року. 20:05. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/v-umani-obgovorili-vpliv-vijni-rf-proti-ukrayini-na-rezultati-navchannya>

2. Винарчик Марія-Катерина. У ЛьвДУВС відбулося навчання спеціалістів з безпеки в освітньому середовищі. *Мій ЛьвДУВС*. Газета Львівського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 5. С. 2.

3. «Війна та освіта: як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи»: оприлюднено результати дослідження. *Освіта в Україні*. 17 березня 2023 року. URL : <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/viyna-ta-osvita-yak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-vpliv-na-ukrayinski-shkoli-oprilyudneno-rezultati-doslidzhennya>

4. Європейська Комісія збільшує можливості для України у 2023 році в межах Програми «Erasmus+». Оpubліковано 13 березня 2023 року о 10:45. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/yevropejska-komisiya-zbilshuye-mozhливosti-dlya-ukrayini-u-2023-roci-v-mezhah-programi-erasmus>

5. ЄС ухвалив нове фінансування для надання доступу до освіти та допомоги жертвам сексуального насильства в Україні. 04.08.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3543661-dopomoga-ukraini-es-uhvaliv-novij-antikrizovij-zahid-na-16-miljoniv.html>

6. Президент України та колишній Прем'єр-міністр Великої Британії у День Соборності поспілкувалися зі студентами КНУ імені Тараса Шевченка. 22 січня 2023 року. 19:51. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-ta-kolishnij-premyer-ministr-velikoyi-bri-80553>

7. Що таке безпечне освітнє середовище, його ознаки та принципи? Як створити й упровадити у закладі освіти Кодекс безпечного освітнього середовища? Сайт Обертинського ліцею. URL: http://www.obertyn-zosh.if.sch.in.ua/pro_shkolu/bezpechne_osvitnye_seridovische/

Яремчук В. Д.,

*доктор політичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник*

*Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України*

УКРАЇНА І ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: ЧЕТВЕРТА СПРОБА

Про українців, як органічного представника у «сім'ї європейських народів», діяльного «співробітника європейської цивілізації» ще у 1896 р. писав у своєму творі І. Франко, що дає нам підстави для твердження, що сучасний процес євроінтеграції України є природнім процесом «повернення до Європи». 2022 рік став найтрагічнішим роком в історії України. Повномасштабна російсько-українська війна, яка почалася 24 лютого 2022 р., вплинула на кожного українця, проте не зламала наш народ. Внаслідок жорстокої збройної агресії прийшло чітке усвідомлення того, що свобода та незалежність є найвищими цінностями за які варто боротися. Кожен українець відчув підтримку вільного світу, ще більше відчув себе частиною великої європейської родини, зрозумів важливість нашого зовнішньополітичного вибору, а саме: повноцінної інтеграції України до європейських та євроатлантичних структур [4, с. 3].

Нинішній етап євроінтеграції України є унікальним у зв'язку з чим варто звернути увагу на історію цього процесу за останні понад 30 років, його етапи, які мають характерні особливості і наслідки:

I. (1991–2004 рр.) розпочинається з проголошення державної незалежності України і завершується кінцем епохи президентства Л. Кучми;

II. (2004–2014 рр.) започатковується перемогою «помаранчевої революції» та крахом політичного режиму В. Януковича;

III (2014–2022 рр.) започатковується Революцією Гідності і завершується широкомасштабним військовим вторгненням росії 24 лютого 2022 р.;

IV. (2022–2023 рр.) в умовах війни етап має вирішальний характер, а успішне завершення набуття Україною членства в ЄС та НАТО перетворилося на безальтернативну умову збереження Української держави.

Щодо перших трьох етапів євроінтеграції можна констатувати, що цей процес відбувався досить суперечливо і не системно. Як виявилось, політична еліта України не була зацікавлена у форсуванні

євроінтеграційного процесу (проведення пов'язаних з ним реформ), який значно відставав від країн Балтії, а згодом від Грузії та Молдови. Не останню роль у цьому відіграло формування в Україні гібридного політичного режиму, що супроводжувалося наростанням авторитарних тенденцій, приходом до влади політичної еліти, яка в умовах згасання «третьої хвилі демократизації» (Т. Карозерс) [5, с. 51–54] прагнула поєднати цивілізаційний вектор розвитку держави з намірами консервації свого монопольного становища в політичній та економічній сферах. Тривалий час, принаймні до 2022 р., до реалізації єврейських прагнень України було досить прохолодно-скептичне і ставлення Євросоюзу, який не був готовий до прискорення темпів зближення з Україною, переймаючись тактикою «умиротворення» РФ.

Найбільш вагомими кроками України на шляху до зближення з Євросоюзом стало ухвалення Верховною Радою України постанови «Про засади зовнішньої політики України» (1993 р.) у якій було вперше на державному рівні задекларовано про намір вступу України до ЄС. У 1994 р. країна стала першою серед пострадянських держав, яка підписала «Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами» метою якої було поновлення після розпаду СРСР юридичних підстав для співробітництва з європейськими країнами на засадах дотримання основних принципів демократії, прав людини, ринкової економіки, добробуту і стабільності в регіоні тощо. Угода передбачала проведення політичного діалогу, сприяння Україні у здійсненні економічних реформ, соціально-економічного розвитку. Однак, на відміну від країн Центрально-Східної Європи угода була обмеженою, вона не відкривала перспектив членства в ЄС (рівень «стратегічного партнерства»), що відповідало «розмитій» суті тодішньої «політики багатовекторності» України. Прикладом цього було, зокрема, підписання Україною ще у 2000 р. Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду епопея ратифікації якого розтягнулася на наступні 23 роки.

Помітного прогресу євроінтеграції України не принесли і «помаранчева революція» (2004 р.) та Революція Гідності (2014 р.). Так, у добу президентства В. Ющенка («моя мета – Україна в об'єднаній Європі»), наслідком демонстрації його прихильності економічній і політичній інтеграції до ЄС та НАТО, проведення реформ, радикальної боротьби з корупцією стало лише формальне покращення міжнародного іміджу України. Натомість цей період був позначений такими характеристиками, як «час втрачених можливостей» у внутрішній та зовнішній політиці. Разом з тим до певного позитиву на шляху до євроінтеграції можна зарахувати те, що внаслідок переговорного процесу 2007–2012 рр. окрім набуття

Україною статусу учасника «Східного партнерства», стала підготовка Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (1-го етапу вступу до Євросоюзу), яка мала бути підписана у листопаді 2013 р., однак була зірвана урядом Президента України В. Януковича. Ці заходи були поновлені новою українською владою лише після перемоги Революції Гідності – підписанням у 2014 р. відкладеної Угоди про асоціацію України і ЄС, яка набула чинності лише у 2017 р.

Зауважимо, що хоча Революція Гідності надала значної динаміки процесу євроінтеграції (зокрема внесення у 2019 р. норми до Конституції України щодо стратегічного курсу країни до набуття членства в ЄС та НАТО) однак він до початку 2020-х рр. залишався далеко незавершеним. Причина цього полягала у тому, що як держава, так і українське суспільство на той час були далеко неготовими до реалізації цієї ідеї. Окрім чисто технологічного боку справи (приведення діючих національних стандартів у відповідність до норм ЄС) до цього особливого інтересу не виявляли провідні політико-економічні групи України (для значної частини еліти це означало позбавлення отримання корупційної бюрократичної ренти), та й у середовищі українського суспільства ще не утворилася критична маса здатна втілити означені перетворення.

Як відомо, ситуація докорінним чином змінилася 24 лютого 2024 р. з початком російсько-української війни, коли євроінтеграційний процес став пріоритетним для держави. Вже у лютому 2022 р. Україна подала офіційну заявку на вступ до Євросоюзу, а у червні 2022 р. отримала статус «кандидата на членство в ЄС» (4-ий, передостанній етап на шляху до вступу до організації Відтепер на порядку денному України є виконання 7-ми рекомендацій Європейської Комісії, які мають відкрити шлях до остаточного членства в ЄС. Наразі хід їхнього виконання, поки що, виявився далеко не переконливим адже рівень виконання рекомендацій ЄС зріс лише з 63% (2021 р.) до 72% (2022 р.) [4, с. 3].

Загалом ми можемо стверджувати, що у 2022 р. Україна отримала унікальний шанс успішно завершити євроінтеграційний процес. Справа у тому, що умовах війни (незважаючи на весь трагізм ситуації) в Україні було створене унікальне «вікно можливостей», сприятливі умови для втілення цього задуму, яких досі не існувало. У даному випадку ми посилаємося на модель публічної політики Дж. Кінгдона (1984) [7, р. 20–21] щодо умов створення сприятливого моменту для втілення політичного проєкту – «вікна можливостей», яке виникає при наявності III т. зв. «потоків активності» (потоків актуальних проблем, досвіду їхнього розв'язання; дискурсивного потоку щодо системного аналізу проблем, вибору найбільш оптимального з політичних рішень;

політичного потоку – наявності політичних сил, відповідних інструментів для ухвалення і втілення політичних рішень). Феномен «вікна можливостей» був істотно посилений і такими показниками як консолідація політичної еліти, що дозволяло уникнути суперечностей при ухваленні «політичних рішень» (у даному випадку євроінтеграції), спільні цілі учасників, високий рівень легітимізації, підтримки боку суспільства (П. Керней, Е. С-Денні) [6], що забезпечувало успіх справи.

В умовах війни значну роль у реалізації «вікна можливостей» відіграє українське суспільство (значною мірою це було очікуваним), яке виявилось здатним до мобілізації своїх зусиль у боротьбі за збереження суверенітету держави, її територіальної цілісності, безпеки, прав і свобод людини. Останнє було зумовлене низкою чинників, зокрема, високим рівнем його консолідації (об'єднання соціуму в ім'я досягнення загальної мети, що є вирішальною основою самозбереження нації), утвердженням феномену солідарності, а також соборності (як вияву етнонаціонального консолідуючого процесу, примату територіальної цілісності держави – України).

Ефективні кроки держави у відбитті воєнної навали, її наміри прискорити процес євроінтеграції призвів до логічного феномену – істотного підвищення рівня підтримки політичних структур України, що було запорукою нашої спільної перемоги. Так, вже через тиждень після початку війни (СГ «Рейтинг»; 1 березня 2022 р.) 93% українців висловили свою довіру Президенту України В. Зеленському [3] (рівень довіри у порівнянні з груднем 2021 р. зріс більш, ніж у три рази) [1]. В умовах війни суттєво зріс рівень довіри до інших політичних інститутів – ЗСУ, Верховної Ради України, уряду. У перші тижні війни був подоланий і стан невизначеності українського суспільства щодо пріоритетів зовнішньополітичного курсу України. Так, упродовж початку 2014 – вересня 2022 р. рівень підтримки вступу України до ЄС зріс з 54% до 86% (показник «проти» у цей період знизився з 31% до 3%). Рівень підтримки вступу до НАТО зріс з 34% до 83% (показник «проти вступу» у цей час зменшився з 43% до 4%) [2].

Одним з виявів позбавлення від усього «радянського» («спільної радянської історії») стали переважаючі в середовищі українського суспільства настрої і відчуття того, що українці – це європейці, а Україна – частина цивілізованого світу. Небачений терор, який розгорнули в Україні російські агресори, що перевершив за жорстокістю щодо мирного населення (трактованого як поплічників «нацистів», «бандерівців») звірства німецько-фашистських загарбники під час Другої світової війни, прискорив остаточне позбавлення українців від радянської спадщини та стереотипів, краху «імперських наративів» щодо минулого, що впливало на проєкцію формування

майбутнього, включаючи і європейський цивілізаційний вибір українців.

Таким чином, незважаючи на значні втрати, Українська держава та її суспільство упродовж 2022–2023 рр. стали значно сильнішими і згуртованішими. Сьогодні ми маємо потужну міжнародну підтримку, що дає нам підстави для впевненого висновку – спільними зусиллями ми є спроможними завдати поразки російському імперіалізму, продовжити курс реформ та успішно завершити євроінтеграційний процес.

Список використаних джерел:

1. Динаміка довіри соціальним інституціям протягом 2020–2021 років: результати телефонного опитування. КМІС. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1093&page=1>

2. Динаміка зовнішньо-політичних настроїв населення. 1–2 жовтня 2022 р. СГ «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_international_2000_102022_press.pdf

3. Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни. 1 березня 2022 р. СГ Рейтинг. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1200_032022_war_press.pdf

4. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік. 101 с. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf

5. Карозерс Т. Конец парадигмы транзита. С. 42–65. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/konets-paradigmy-tranzita%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/konets-paradigmy-tranzita%20(5).pdf)

6. Cairney P., St Denny E. Why Isn't Government Policy More Preventive? URL: <https://paulcairney.files.wordpress.com/2019/04/chapter-2-windows-and-social-construction-22.3.19.pdf>

7. John W. Kingdon, Agedas, Alternatives and Public Policies. Boston : Little Brown and Co., 1984. 240 p.

НАПРЯМ 3. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-53>

Власенко О. О.,

*кандидат економічних наук, доцент,
докторант за спеціальністю 053 – Психологія
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

ПРОВІДНІ ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО- МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Розробка програми розвитку професійно-мовленнєвої компетентності для майбутніх менеджерів потребує визначення основних принципів її побудови, що відображають основні вихідні положення нашого світогляду на її організацію та пізнання.

Будуємо систему провідних принципів на основі досліджень вчених: Б. Ананьєва, Л. Божович, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, О. Ткаченко, Т. Ушакової та ін.

Визначаємо, що провідними психологічними принципами розвитку професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх менеджерів є:

- детермінізм професійно-мовленнєвої діяльності;
- єдність професійної свідомості та професійного мовлення фахівця;
- рефлексивність продукування та сприйняття професійного мовлення;
- індивідуальність професійного мовлення;
- принцип актуальності;
- обґрунтованість професійного мовлення;
- системність професійно-мовленнєвої компетентності;
- принцип відображення;
- принцип розвитку.

Детермінізм професійно-мовленнєвої діяльності. Цей принцип відповідає за систему організації знань, відповідність, виникнення і взаємозалежності професійного мовлення та вимог професії «менеджер». Цей принцип дозволяє визначити внутрішні взаємозв'язки

між психологічними процесами фахівця та його професійно-мовленнєвою діяльністю. Він відображає дію внутрішніх процесів психіки фахівця через зовнішній прояв – професійне мовлення. Таким чином, за цим принципом, будуємо логічну послідовність зв'язку психічних процесів особистості, як фахівця, та зовнішнім наслідком – професійним мовленням.

За основу беремо позицію Л. Божович, яка підґрунтям для дії вбачала внутрішню позицію особистості, що являє собою єдність мотиваційного, емоційного та рефлексивних складових психіки [1].

Підтримаємо світогляд Л. Виготського, за яким, соціально значимі психологічні функції: довільна увага, довільна пам'ять, воля, мовлення, починають керувати внутрішніми складовими функціями [2].

Єдність професійної свідомості та професійного мовлення фахівця. Професійна свідомість та професійне мовлення є двома частина єдиного цілого. Професійне мовлення бере участь в процесі професійного мислення. Професійна свідомість формується за допомогою професійного мовлення.

Грунтуючись на думці Т. Ушакової, «в принципі будь-який стан нашої свідомості з тим чи іншим ступенем досконалості підлягає вербальному виразу», вважаємо, що професійна свідомість виражається у професійному мовленні [3].

Цей процес впливу є взаємозалежним. Підтримуючи підхід Т. Ушакової, «свідомість постійно та на кожному кроці піддається словесному впливу», вважаємо, що професійна свідомість змінюється під впливом професійних повідомлень, оскільки саме вони формалізують думку інших особистостей, що є фахівцями даної області і відповідно впливовими опонентами в професійному діалозі, що змінює професійну свідомість фахівця [4, с. 18].

За допомогою мовлення відбувається перебудова сприйняття інформації у процес оперування поняттями. Саме за допомогою професійного мовлення менеджер фіксує свої думки, щодо професійної діяльності, для того, щоб потім піддати рефлексії.

Рефлексивність продукування та сприйняття професійного мовлення. Рефлексивність є компонентом структури особистості, властивістю її свідомості. Використання рефлексивності в професійній діяльності вимагає від особистості самооцінки своїх якісних професійних характеристик з точки зору спеціальності «менеджер».

Розвиваючи думку О. Леонтьєва, що «свідомість – це психічна діяльність, котра складається з рефлексії світу та самого себе», вважаємо професійну свідомість аналізом професійної діяльності, котра відображена у формалізованому вигляді, у професійному мовленні [3, с. 280].

Використовуючи принцип рефлексивності в продукуванні та прийнятті професійного мовлення використовуємо оцінку з точки зору відповідності рівня професійного мовлення рівню професійної діяльності з фаху «менеджер».

Рефлексія є засобом внутрішньої самоорганізації діяльності менеджера. Без нього професійна діяльність менеджера не можлива. Відсутність рефлексії в професійній діяльності веде до механізації, уніфікації дій.

Пізнання абітурієнтом свого внутрішнього процесу професійної свідомості надає передумову для внутрішньої самоорганізації на результат, що формалізується у продукуванні професійного мовлення та його сприйнятті.

Індивідуальність професійного мовлення. Професійне мовлення присутнє у будь якій професійній діяльності, як зазначала Т. Ушакова «аналогічна робота відбувається в онтогенезі кожної людської індивідуальності» [4, с. 16].

Однак, процес продукування та сприйняття професійного мовлення сильно відрізняється під впливом індивідуальних рис особистості.

Індивідуальність продукування професійного мовлення – це сукупність мовних та мовленнєвих ознак професійного мовленнєвого повідомлення, що відрізняють одну особистість від іншої.

Застосування цього принципу при організації впровадження програми розвитку професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх менеджерів, свідчить про орієнтацію на індивідуальний підхід до кожної особистості, з урахуванням всіх її особливостей.

Принцип актуальності. Цей принцип відповідності професійного мовлення оточуючому професійному середовищу. Таким чином, професійне мовлення повинно відповідати потребам сьогоденного часу, проблеми, що необхідно вирішити та ситуації, яка є у наявності.

В процесі навчання аспектів професійного мовлення майбутніх менеджерів, підкреслюється змінність та вибірковість тих чи інших інструментів професійного мовлення у відповідності до контексту повідомлення та ситуації, що склалася в управлінні.

Обґрунтованість професійного мовлення. Відображає побудову професійного мовлення не тільки на особистісних проявах психіки та фахових знаннях, а і на суспільних цінностях, потребах, професійного сегменту ринку.

Цей принцип вимагає визначення підґрунтя для вибору стратегії та інструментів професійного мовлення. Крім того, він засвідчує логічність, тобто обґрунтованість професійного мовленнєвого повідомлення. Відповідно у повідомленні може відобразитися логічна

послідовність певних тверджень, а може бути висвітлені лише певні професійного повідомлення.

Цей принцип надає можливість абітурієнтам навчитися, використовуючи внутрішнє мовлення, будувати повну, логічну модель управлінської ситуації та відповідного професійного повідомлення, що у подальшому буде базою для рефлексії професійного мовлення.

Системність професійно-мовленнєвої компетентності. Цей принцип свідчить, що ця компетентність входить до системи показників професійної компетентності менеджера і сама є системою певних здібностей особистості.

Грунтуємось на підході, що професійно-мовленнєвої компетентності є системою, яка складається, по-перше, із здатності менеджера продукувати, за допомогою доречних професійних мовних засобів інформаційно насичене, відповідно структуроване висловлювання; по-друге, із здатність вербально сприймати, осмислювати і розуміти професійно-центровану інформацію, що надана співрозмовником, з оцінкою та релевантною її інтерпретацією.

Цей принцип дозволяє абітурієнту зрозуміти взаємозв'язок між здібностями, його рівнем професійно-мовленнєвої компетентності та рівнем професійної компетентності майбутнього менеджера. Крім того, він повинен виявити та зрозуміти взаємозалежність між цими показниками.

Відображення професійного мовлення. Цей принцип, означає властивості професійного мовлення, яке є відображенням внутрішньої свідомості, психічних властивостей, внутрішніх знань, наявних здатностей та професійних навичок майбутнього менеджера.

Цей принцип повинен вказати абітурієнту, що можливість розкрити та показати свої професійну свідомість, здатності та навички оточуючим, дає професійне мовлення, яке є одним з основних засобів взаємодії менеджера з оточуючим середовищем.

Принцип розвитку. Цей принцип відображає закономірності зміни професійно-мовленнєвої компетентності на різних етапах розвитку професійної мовленнєвої діяльності абітурієнта.

Розвиток професійно-мовленнєвої компетентності необхідно аналізувати лише в динаміці. Крім того його зміни необхідно чітко корелювати із змінами зовнішнього середовища.

Цей принцип обґрунтовує появу професійно-мовленнєвої компетентності, як системи оцінки професійного мовлення майбутнього менеджера, з позиції розвитку його адаптивної системи.

Список використаних джерел:

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности : избр. психол. тр. / Л. И. Божович ; под ред. Д. И. Фельдштейна. Воронеж : МПСИ : МОДЭК, 1997. 349 с.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6-ти т. Т. 2. Проблемы общей психологии / под ред. В. В. Давыдова. М.: Педагогика, 1982. 504 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М., 1975. 304 с.
4. Ушакова, Т. Н. Языковое сознание и принципы его исследования / Т. Н. Ушакова. В сборнике : *Языковое сознание и образ мира*. 2000. С. 13–23.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-54>

Вовченко О. А.,

*доктор психологічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу освіти дітей
з порушеннями слуху
Інституту спеціальної педагогіки та психології
імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України*

СУЧАСНИЙ СТАН МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗА УМОВ ВОЄННОГО ВПЛИВУ

Сучасний період розвитку суспільства в Україні і світі характеризує через динамічні процеси різних форм, типів, рівнів відносин соціокультурних зв'язків. Наразі, міжкультурна взаємодія не лишається поза увагою теоретиків і практиків, обумовлюючи важливість вивчення як прикладних аспектів, так і генеруючи необхідність, важливість фундаментальних досліджень.

Міжкультурна взаємодія нині розглядається як невід'ємний елемент психолого-соціального життя кожної особистості окремо і суспільства загалом, спосіб спільного існування великих соціальних структур системного порядку, що характеризуються інтенсивним обміном інформацією, цінностями, результатами діяльності тощо. Розгляд сутності цього явища, на перший погляд, може зводиться до з'ясування сутності понять «культура», «взаємодія» і подальшому синтезу

смислових значень, виходячи із розуміння регуляції цього процесу. Але особливий інтерес викликає регулювання міжкультурної взаємодії як організованого, керованого процесу, що забезпечується спілкуванням дітей із різних культур, країн та взаємообміном інформацією, як наслідок, культурним надбанням кожної нації.

Найбільший інтерес, у зв'язку з цим, викликає взаємодія футуристичної, формуючої частини суспільства – дітей, як типового, так і атипового розвитку. Війна поставила перед родинами такі умови існування, які змушують сім'ї покидати свої домівки та шукати місця проживання в інших країнах. Діти ж є найбільш адаптивним механізмом, вони здатні спілкуватися, не знаючи мови з такими ж як і вони однолітками. Це призводить до того, що під час гри – діти мимоволі обмінюються культурними і буденними цінностями, розповідають і демонструють звичаї своїх країн, імплементують знання, навички один одного.

Така динаміка існувала і раніше, але війна активізувала багатовимірність самого феномену міжкультурної взаємодії між людьми, зокрема і дітьми з особливими освітніми потребами. Від так, культура розглядається нами як складна система, що саморозвивається, що об'єднує в просторово-часовому континуумі цінності, смисли, мову, норми, психологічні реакції, виховання, менталітет та інше різноманіття проявів існування, діяльності особистості різного віку та статі.

Одним із найбільш складних типів взаємодії виступає взаємодія культур (міжкультурна взаємодія), викликаючи особливий інтерес фахівців різних галузей теорії та практики. Поняття «міжкультурна взаємодія» широко застосовується у науковій літературі, а також інформаційних ресурсах. Перший застосунок такої наукової категорії було введено Г. Трейгером та Е. Холлом [5], визначаючи її як ідеальну мету, до якої має прагнути суспільство, світовий соціум у своєму бажанні ефективно адаптуватися до навколишнього світу. Науковці вперше запропонували для широкого вживання означене поняття, що відображало особливу сферу людських відносин. Пізніше основні положення та ідеї міжкультурної комунікації були більш докладно розкриті в роботі Е. Хола [5], в якій автор охарактеризував тісний зв'язок між культурою та психологією особистості. Вчений дійшов висновку про необхідність «навчатися та ділитися культурою», але жодна культура не буде повністю прийнята особистістю, оскільки подібна до темпераменту. Темперамент обумовлений від народження типом нервової системи. Особистість може себе контролювати, але кардинально змінити є неможливо.

Подібну думку висловив М. Вінер про те, що «...обмін інформації – це цемент, який скріплює суспільства, який робить рівними дітей, дорослих, але є цементом, на якому не можна побудувати будинок, оскільки всі цеглини різні» [1].

Міжкультурна взаємодія сьогодні тісно пов'язана і з негативним явищем, як то вимушені переміщення цілих родин у різні частини світу, які рятуються від війни. Але попри це, українські родини зберігають своє культурні цінності, знання про себе, унікальні способи реакції на світ, архетипи та національну психологію тощо. Однак існує ще один негативний процес міжкультурної взаємодії, який використовує країна-агресор, коли набуває чинності механізм насильницького примусу до певного образу поведінки, механізм, що формується не на передачі чи обміні інформації щодо культурних надбань, а, переважно, із застосуванням сили, жорстокості, механізмів коерції. (**Коерція – це механізм реалізації впливу чи взаємодії не комунікативним способом, із застосуванням сили, примусу (бійка, ув'язнення, примус тощо)*) [2]. Поняття «коерції» є антитезою до поняття «міжкультурна взаємодія». Оскільки основна функція міжкультурної взаємодії – кореляція відносин між країнами та етносами, класами, верствами, національними групами, релігійними організаціями тощо з метою підтримки динамічної єдності та цілісності світової соціокультурної структури.

Переробка та продукування інформації людиною здійснюються не довільно, а за заданими законами її власних психічних процесів. У різних людей, у різних культурах ці процеси протікають по-різному. Свідомість кожного сприймає лише частину безперервного спектру явищ, тому реальний світ значно відрізняється від ідеальної моделі світу, створеного нашими відчуттями. Багато обмежень у прийомі інформації пов'язані з особливостями як індивідуальної психіки людини, так і штампів, сформованих культурами.

Наприклад, основні типи позитивної, а не коерційної культурної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами між дітьми є:

- безпосередня, міжособиста комунікація (як зазначалось, під час спілкування з однолітками, навіть без знання мови);
- інтергрупова комунікація (спеціально організоване спілкування дітей з особливими освітніми потребами різних країн, етносів);
- міжгрупова комунікація (спілкування різних груп дітей, що характеризуються різними особливими освітніми потребами);
- масова комунікація (спілкування не лише дітей, а і дорослих як з типовим, так і атиповим розвитком) [3].

Міжкультурна взаємодія дітей з особливими освітніми потребами виконує три провідні, так звані «генеральні» функції за допомогою таких засобів: по-перше, створення та підтримка «картини світу» (повідомлення про факти, події, ідеологічну орієнтацію, про психолого-педагогічне значення тих чи інших явищ у зовнішньому середовищі); по-друге, створення «картини спільностей» (повідомлення про факти та події, соціальні орієнтації, що стосуються можливостей навчання, лікування, психологічної адаптації тощо); по-третє, трансляції цінностей культури, взаємообмін, що здійснюється також двома типами – як діахронний та синхронний процес.

Підкреслимо, що для дітей з різними особливими освітніми потребами міжкультурна взаємодія відіграє різну роль. Успішною психологічною адаптацією після міжкультурної взаємодії є досягнення психологічної задоволеності у межах нової культури. Це виявляється у доброму самопочутті дитини з особливими освітніми потребами, психологічному здоров'ї, а також у чітко та ясно сформованому почутті особистості чи культурної ідентичності, відсутності змішування, перебирання чужої культури [4].

Сутність сучасної міжкультурної взаємодії полягає у вмінні вільно орієнтуватися в новій культурі та суспільстві, вирішувати повсякденні проблеми, наприклад у побуті, у школі, але залишатись вірним власним традиціям. Очевидно, що результати адаптації дітей з особливими освітніми потребами залежатимуть як від психологічних, так і від соціокультурних факторів, які досить тісно пов'язані один з одним. Успішна психологічна адаптація залежить від типу особистості дитини, її темпераменту, поведінкових реакцій, від соціальної підтримки тощо.

Список використаних джерел:

1. Віннер М. Мова та міжкультурна комунікація. Луганськ : БРС, 2014. 264 с.
2. Гриненко І. Психологія міжкультурної комунікації. Харків : Прайс, 2017. 208 с.
3. Тимченко О. Особливості емоційного спілкування дітей з порушеннями слуху. Львів : БудКо, 2016. 187 с.
4. Хоменко М. Основи комунікативної взаємодії дітей з ООП під час професійного становлення. Полтава : Вік, 2019. 169 с.
5. Hall E. Beyond Culture. Garden City. New York: Anchor Press / Doubleday, 1976. 118 p.

Дяченко В. А.,

кандидатка психологічних наук,

доцентка кафедри загальної, вікової та соціальної психології

*Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ

Категорія здоров'я людини є досить складним феноменом сучасної науки, що породжує неоднозначність підходів до її розуміння. Здоров'я розглядається як філософська, біологічна, медична, соціально-психологічна категорія. Особливого значення в умовах сьогодення набуває розгляд соціально-психологічних аспектів психологічного здоров'я особистості, що ґрунтуються на психологічному стані людини та визначаються умовами життя, особливостями поведінки та особистісними диспозиціями.

Уявлення про здоров'я людини завжди було динамічним, розвивалося паралельно з розвитком науки, зокрема знань про природу людини [4, ст. 21]. Проблематикою здоров'я на різних рівнях функціонування займалися такі науковці як І.В. Дубровіна, Б.Д. Карвасарський, І.А. Коцан, Л.М. Карамушка, Г.В. Ложкін, Г.С. Нікіфоров, М.І. Мушкевич.

Відповідно до формулювання Всесвітньої організації охорони здоров'я під здоров'ям розуміють не просто відсутність хвороби, а повне фізичне, душевне та соціальне благополуччя. Здоров'я не слід ототожнювати лише з фізичним станом, так як, життєдіяльність людини як складної живої системи забезпечується на різних, але взаємозалежних між собою рівнях функціонування. У цілому виділяють три досить специфічних рівні життєдіяльності: біологічний, психологічний і соціальний.

На сьогодні в психології відсутні чіткі критерії психологічного здоров'я людини та психічного здоров'я. Традиційно психологічне здоров'я трактується не тільки як відсутність психопатології, а й наявність ознак позитивного функціонування людини. Згідно узагальнених визначень здоров'я на психологічному рівні пов'язане з особистісним контекстом і включає в себе ряд чинників функціонування особистості: позитивну установку стосовно своєї особистості, духовне зростання і самореалізацію, інтегровану особистість, автономію, самодостатність, адекватність сприйняття

реальності і компетентність у подоланні вимог оточуючого світу (М. Jahoda); можливість вільно проявляти і реалізовувати свій потенціал, знаходитися в стані психологічного комфорту, оптимальному для розвитку творчих здібностей [1, с. 257]; психологічне здоров'я визначають також як стан балансу між різними аспектами особистості людини (Р. Ассаджіолі).

Власне поняття психологічного здоров'я тривалий час слугувало базовою категорією психічного здоров'я. Сам термін «психологічне здоров'я» має ширше тлумачення і підпорядковує собі психічне здоров'я особистості та є вищим рівнем його прояву [5, с. 16]; тобто, психологічне здоров'я характеризує особистість людини в цілому, тоді як психічне здоров'я стосується окремих психічних процесів, механізмів [2, с. 17].

Л.М. Карамушка розглядає психічне здоров'я як інтегральну характеристику повноцінності психічного функціонування індивіда, основу якого становить повноцінний розвиток вищих психічних функцій, психічних процесів і механізмів на всіх етапах онтогенезу. Воно виступає передумовою психологічного здоров'я як головної умови самоактуалізації особистості, її повноцінного розвитку та функціонування [3, с. 16].

Тому, дослідження психологічного здоров'я ми здійснювали через вивчення різних рівнів функціонування особистості, зокрема – соціального, психічного та фізичного благополуччя молоді як чинника психологічного здоров'я.

Метою нашого дослідження виступає вивчення соціального, психічного та фізичного благополуччя молоді як чинника психологічного здоров'я.

Емпіричне дослідження проведено протягом лютого 2023 року серед студентів очної та заочної форми навчання спеціальності «Психологія» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Загальна кількість респондентів становить 67 осіб.

В дослідженні використовували опитувальник «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма» (МНС-SF-UA) [5], опитувальник «Ставлення до здоров'я» (Р.А. Березовської) [1, с. 396] та методичку визначення «Індексу життєвої задоволеності» [1, с. 374]. Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення IBM SPSS Statistics (версія 22).

На першому етапі дослідження проаналізовано уявлення студентів про зміст поняття «здоров'я» за опитувальником «Ставлення до здоров'я». Проаналізувавши відповіді студентів на питання «Як би ви в декількох словах визначили, що таке здоров'я?», виявлено чотири основні групи визначення поняття здоров'я: 1) гармонія з собою та оточуючими; 2) здоров'я як комплекс фізичного, психічного

та соціального благополуччя; 3) гарне самопочуття, робота організму без збоїв; 4) здоров'я обумовлене психологічним станом (майбутнє, радість, життя, самореалізація, особистісна зрілість).

В визначенні категорії здоров'я 35,1% студентів визначили, як стан обумовлений психологічними факторами, відчуття контролю за своїм життям, оптимізм, переживання щастя; наступною за значимістю категорія 28,4%, де здоров'я розуміють як комплекс фізичного, психічного та соціального благополуччя; 19,9% респондентів розглядають здоров'я як гармонію душі та тіла та 16,6% як гарне самопочуття, та відсутність хворобливих станів.

При аналізі результатів опитувальника «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма (MHC-SF-UA) ми оцінювали рівень суб'єктивного, психологічного та соціального благополуччя, а також рівень процвітання та пригнічення, які є узагальненими критеріями вище зазначених видів благополуччя.

Встановлено, що суб'єктивне благополуччя характерне для 69,23% та дає змогу діагностувати відчуття щастя, задоволеності та інтересу до життя.

Психологічне благополуччя – 84,61% респондентів, вимірює такі показники: задоволеність собою, як особистістю; успішність виконання повсякденних зобов'язань; наявність теплих та довірливих стосунків з оточуючими; наявність досвіду, який спонукає до самовдосконалення; впевненість у висловлюванні власних позицій; наявність мети та сенсу життя.

Соціальне благополуччя характерне 30% респондентів і спрямоване на вивчення таких показників: соціальне прийняття (відчуття комфортності в оточенні інших людей); соціальна актуалізація (впевненість у власних можливостях); узгодженість з суспільством (сприйняття соціального оточення, у якому перебуває людина, відчуття себе його частиною); соціальний внесок (власний соціальний внесок в це оточення); соціальна інтеграція (оцінка якості відносин із суспільством).

Рівень процвітання прослідковуємо у 75%, для них характерна наявність відчуття щастя, задоволеності, інтересу до життя та наявність ознак соціального та психологічного благополуччя, а саме: належності до певної соціальної групи, задоволеності собою, теплі стосунки з оточуючими, наявність мети та сенсу життя.

Рівень пригнічення характерний 4% респондентів, діагностується, коли респондент ніколи протягом останнього місяця не переживав жодного з трьох симптомів гедоністичного благополуччя та симптомів психологічного благополуччя. Помірний рівень характерний також для 4% респондентів, які не ввійшли до першої та другої групи.

На третьому етапі ми проаналізували взаємозв'язки між шкалами опитувальника «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма» та індексом життєвого задоволення.

Встановлено кореляційний зв'язок між індексом життєвого задоволення та шкалою інтерес до життя ($r=0.194$, при $p \leq 0.05$), значущі зв'язки між індексом життєвого задоволення та події в суспільстві ($r=0.214$, при $p \leq 0.05$), індексом життєвого задоволення та досвідом самовдосконалення ($r=0.186$, при $p \leq 0.05$), індексом життєвого задоволення та сенсом життя ($r=0.197$, $p \leq 0.05$).

Таким чином, аналізуючи отримані дані, ми дійшли наступних висновків:

1) в визначенні категорії здоров'я молоді переважають твердження, в яких здоров'я пов'язують з позитивним функціонуванням всіх сфер життєдіяльності, особистою зрілістю, задоволеністю життям, соціальними контактами та можливістю контролювати хід подій;

2) інтерес до життя, досвід самовдосконалення, події в суспільстві, наявність сенсу в житті сприяє зростанню індексу життєвого задоволення;

3) соціально-психологічними передумовами психологічного здоров'я виступають гедоністичне (відчуття задоволеності), соціальне (належність до певної соціальної групи, значимість подій) та психологічне благополуччя (задоволеність собою, успішність в певній діяльності, впевненість в собі).

Список використаних джерел:

1. Диагностика здоровья. Психологический практикум / под ред. Г. С. Никифорова. СПб. : Речь, 2007. 950 с.

2. Дубровина И.В. Психическое и психологическое здоровье в контексте психологической культуры личности. *Вестник практической психологии образования*. 2009. № 3. С. 17–21.

3. Карамушка Л. М, Креденцер О. В., Терещенко К. В. Методика для дослідження «Mental health» персоналу організацій / *Актуальні проблеми психології*. Том I. Випуск 54. С. 16–22.

4. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини. Луцьк : РВВ-Вежа Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.

5. Малейчук Г. И. Психологическое здоровье личности: попытка определения понятия. *Психологія*. 2004. № 3. С. 16–21.

6. Носенко Е. Л., Четверик-Бурчак А.Г. Опитувальник «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма»: опис, адаптація, застосування. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2014. Випуск 20. С. 89–97.

Ільницька Л. В.,
*кандидат філософських наук,
спеціаліст за програмою
«Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні»*

КУЛЬТУРНО-ВИХОВНІ ПРОБЛЕМИ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я НА ПРИКЛАДІ ВИКОРИСТАННЯ КОЛІРНОЇ СИМВОЛІКИ ПРИ АУТИЗМІ

Агресивність воєнних випробувань ставить запитання для кожного: з яким видом психічних навантажень можливо особисто впоратися безвідносно від статусу цивільного чи військового? Турбулентність зовнішнього тиску не відхиляє релевантних потреб клопоту за інших, з ментальним спогляданням свого внутрішнього стану, умовно кажучи, занепокоєння. На даний момент першого року незламності, вже сформована культура цілеспрямованої психологічної допомоги в ситуаціях війни. У кожного є вибір: не відкладати напругу, а, за рахунок перевірених механізмів, включитися не у розслабленість, а набуття власного ментального звільнення від накопиченого стресу. Запропонована публікація становить продовження до попередньої частини «методичного аналізу комунікативного формування психологічно повноцінного колірною бачення» [1]. Якщо в першій частині мова йшла про зняття внутрішньої тривоги, за рахунок підкресленого значення одухотвореного бачення повсякчасно присутньої любові, з пошуком звернення до позитивної ранкової усвідомленої колірною посмішки теплої гама кольорів, що поступово призводить до розкриття радості в такому уявному повноцінному польоті, з яким уособлюється гармонійна рівновага та налаштування на якісне прожиття усього дня, то у наступній частині обговорення проблематики стосуватиметься мотиваційного аналізу через колір зовнішніх втручань, що завжди провокують, а не вмотивовують чи підтримують, створюючи додаткові складнощі до присутніх сигналів війни. Отже, чи можливо витримати, не тільки несподіванки військового стану, реакції на який вже повноцінно сформовані, але й шкідливі супутні фактори комунікативного типу паразитування на якісному самопочутті іншої людини, на ментальне здоров'я якої зазіхають маніпулятивними звичками, з агресивними випадками використання особистих переживань, зливаючи їх до соціальних мереж. Відтак, що саме, у психологічно-виховному плані, залежить від

самої людини, при таких типових ситуаціях зайвого нав'язування? Колір і на цей проблемний вектор дає відповідь.

Слід наголосити на тому, що заявлений взаємозв'язок кольору з конкретним ментальним дисбалансом діагностованої форми неповноцінності співвідноситься з хронологічно паралельним зацікавленням, представленою цією виховною методикою, а також цілою низкою кольорознавчих досліджень львів'янкою Христіною Валько – художницею та мамою хлопчика з вадами, що потребують інклюзивного типу нагляду. До відома всіх бажаючих полегшити власний емоційний стан колірним самовираженням – оприлюднена методика по формуванню повноцінного бачення, стосується дорослої вікової групи з усвідомленим досвідом саморозпізнання власних емоційних реакцій. Тому, застосування цього типу методично-виховного принципу не перевірялося на дітках з подібними відхиленнями. Судячи з творчих прагнень цілеспрямованої мами, розкрити дитину-аутиста, за допомогою образотворчих практик, виводить на публічний рівень невимовну проблематику, і приховані невербальні дитячі реакції через колір, а не символіку. Вже минулого року виявлене наукове визначення часово-просторового розуміння кольору, крізь прадавню символізацію, стосувалося комунікативних педагогічних налаштувань цільової студентської аудиторії вищої школи. Звісно Х. Валько, викладаючи у мистецькому закладі, взяла цю наукову площину з намаганням втілити стійкі кольори історичної тріади, в яких досить сильно проявляється стресовість прожиття військових обставин. Тобто, з іншого боку, для здорового дитячого опанування існує норматив закріпленого колірною знання, безвідносно до жодної з художніх традицій. Це означає, що глибоко талановите і доросле розуміння кольору потребує такої ж самої, за глибиною інтенсивності творчої експресивної самовіддачі, відповідних до налаштованого кольору – глибоких внутрішніх відчуттів, а також поваги до глядачів, яким пропонується авторське заглиблене бачення колірною налаштування, що, в першу чергу, має бути адекватним, а потім естетично виразним. Чи варто передчасно підіймати перед дитиною високу за експресією художню материнську планку, яку важко проаналізувати, адже наближення Ван Гога йшло за психологічним спалахом у безмежність через травматичний досвід вираження близьких, на представлених Х. Валько виставках дитячих виведень до ремісії? Це відкрито подається, навіть на афішах, через оприлюднені твори, в яких характер нанесених не мазків, а ривків, кардинальних комунікативних колірних протиріч доповнюючих кольорів, наприклад з амбівалентним розривом жовтого та фіолетового, налаштовує вдумливо підходити до особливого стану прихованого

неусвідомленого перенесення внутрішнього кута зору дитини-аутиста, що тяжіє до повноцінності, до якої слід психологічно увіходити.

Отже, глибина кольору, стресостійкість, а також професійна символіка страждаючих маминих ангеліків на аутизм включена в єдиний колірний дороговказ – синьо-блакитний, як на мою думку, з ментальним самовираженням суспільної єдності та мовчазної згоди до ситуації, яку розуміють, але не можуть вплинути і швидко змінити. Колір сильної статі та сильних відчуттів, які потрібно педагогічно вірно зрозуміти і закріпити в послідовній роботі з викривленою ментальністю. Цей небесний колірний заклик свідомо обрано, як центральну символічну квінтесенцію для маркування у соціумі людей-аутистів. Пролонгація синього джерела, на потребу цілісного відзначення, схоплена доступністю загально зрозумілого кольору толерантної мотивації до підтримки беззахисної меншості метеликів у глобалізованій масовій культурі. Окремо слід додати, що метелик, як і відокремлена частинка пазлової конфігурації, доповнюють собою доречний колірний пріоритет налаштування громадськості до потреб людей з діагностованими обмеженнями. Щороку, другого квітня, у світі прийнято перетворювати звичну площину різнокольоровості відомих туристичних об'єктів на синьо-блакитні варіації необхідного наближення до гуманістичної толерантності. Передусім, таке потужне ставлення в дизайн-оформленні, нехай і в тимчасовому інваріанті, формує культурно-виховне відношення до усвідомленого включення несподівано усміхнених та сонячних людей, яких ще називають безкінечно райдужними, адже веселковий символ пазлового метелика та інфініті теж входять до переліку спеціалізованої символіки позначення аутистів. На жаль, такого прикладу суголосного застосування відокремленого кольору від державно затверджених традицій на рідних теренах, важко навести, окрім оливкового захисту військової міцності... Наразі, якщо вже мова заходить про спеціалізовані заходи до встановлених міжнародних дат по відзначенню дня ментального захисту і поширенню інформації про аутизм, то потрібно враховувати, при кураторстві таких експозицій, спеціалізовану символіку для широкого охоплення культурно-виховного призначення потрібного піклування та для розкриття, при яких порушеннях колірної інформація про застосовані терапевтичні дії позначатиме нетипове бачення світу пацієнтами. Зазначена символіка – це попереджувальні знаки-сигнали для непідготовлених середньостатистичних відвідувачів проявляти увагу та розуміння до ментального стану особливих людей. Проте, у виставкових заходах Х. Валько важко знайти хоч мінімальну згадку про специфічну адресність синьої групи кольорів у професійній символізації уособлення аутизму. Також видається дивним постійне

захоплення напружено-символічним. чорно-біло-червоним, схвильованим дотисканням воєнної тематики, початок якої відповідає представленим у квітні минулого року атестаційним матеріалам. Механічне занурення у чітко встановлені колірні межі, які є ментально важкими за контрастністю, що подразнює емоційні випадки, підкреслює проблему синхронного розуміння стресу через колір в сімейному осередку керівництва над райдужними дітками. Для щирого усвідомлення штучно заплутаного колірною контексту, варто зрозуміти обставини, як отримана пані Х. Валько інформація про виставку «мистецтва носіння рожевих окулярів» А. Крайневої «Крихка рівновага», що проходила в Києві (НСХУ) синхронно по-рожевому перейшла до виставки, якщо можна сказати, аутистичного живопису «Квітковий вернісаж» (м. Львів), а, при цьому, потрібний синявий колір символічного розкриття психологічних потреб при аутизмі вийшов в останній день березня в плакатному рішенні цього річного Книжкового арсеналу. Знов-таки, колірне переміщення поза призначеним міжнародним впорядкуванням, виявляє загальне вітчизняне притуплене ставлення до критично важливого представлення аутистичних порушень в символіці, що ніби провисає у випадкових формах заплутаного непорозуміння в оглядинах на встановлені сюжети, без експертного звернення до стабільно існуючої мови кольорів.

За власною методикою повноцінного бачення, при опрацюванні дотичних кризових форм, синій колір слід використовувати у психологічних формах відкидання зайвих зовнішніх подразників, керуючись доповнюючим супроводом помаранчевого кольору. Відтак, наближення синього до помаранчевого – це золота середина колірних взаємозв'язків, що зігриває емоційну спустошеність, підсилює жіночу непевність. Якщо в першому варіанті, помаранчева гама заявляє про себе через тиціановий колір, то в даному разі, психологічно доречно звернути увагу на колір «електрик», де синя дзвінкість має відбити маніпулятивні, нав'язані хиткі стани шкідливого втручання. Занурення у такий магнетичний колір допоможе кардинально по-іншому сконцентруватися і оцінити ситуацію без егоїстичної сваволі, з вдумливим запитом на стійкість від зайвого емоційного розплескування власної енергії на людей, які не спроможні оцінити відданість і душевну роботу. В англійській мові утворена множинна форма від синьо-блакитних значень кольору визначає пригнічення та сартрівську нудоту. Відповідно самостійно синій колір дарує протилежну силу «ментальному баченню» для відсторонення навіюваних задрісних спустошень, щоб врівноважити спустошеність,

покращити підхід до своєї власної, а не запозиченої мети життя, активізує пильність до обрання доцільного рішення.

Список використаних джерел:

1. Ільницька Л. Виховна відповідальність у розуміння повноцінного значення кольору під час воєнного лихоліття. *Наукові тренди постіндустріального суспільства* : IV міжн. наукова конф., м. Суми. 2023. 182 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-57>

Калішук С. М.,

*доктор психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології особистості та соціальних практик
Київського університету імені Бориса Грінченка*

Журавель Є. Ю.,

*аспірантка кафедри психології особистості та соціальних практик
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ДЕТЕРМІНАНТИ КАРТИНИ СВІТУ ОСОБИСТОСТІ

Однією із ключових проблем психологічної науки є вивчення системи уявлень людини про саму себе, своє місце в світі, взаємовідносин з іншими людьми та навколишнім середовищем. Дослідницький інтерес вчених торкається питань: «Як смислова суб'єктивна модель світу особистості, її картина світу впливає на інтерпретацію та оцінку життєвих подій? Що детермінує свідомий чи несвідомий вибір людиною своїх емоційних та поведінкових реакцій на обставини? Що саме визначає якість життя людини та грає провідну роль у виборі самоздійснення?»

Для опису внутрішньої репрезентації зовнішніх об'єктів дослідниками використовується поняття «картина світу» (О.М. Лозова [8], С.М. Калішук [3], Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, О.О. Вовчик-Блакитна [13], Н.М. Токарева, А.В. Шамне [16], У. Найсер [22]) та образ світу (С.М. Калішук [4], С.Д. Максименко [9], Р. Ф. Пьюселік, А.Дж. МакБи [14], В. Сатир [23]).

Проте, дослідження взаємовпливів об'єктивної реальності та персонального досвіду людини у більшості своїй присвячено вивченню генезу образу світу і картини світу як «інтенційно-активованої

динамічної смислової мережі», що здійснюється упродовж життя під впливом соціальної взаємодії та індивідуального досвіду суб'єкта (С.М. Каліщук [3]). Відтак, бракує даних про вплив екстремальних подій на перебудову смислової системи людини, її світогляду і образу світу.

Саме тому, сьогодні актуальним є питання теоретико-методологічного обґрунтування і прикладної розробки технології психологічної допомоги учасникам бойових дій та подальшої їхньої реабілітації й реінтеграції у мирне життя. Відомо, що війна, як середовище надмірного екстремального впливу, викликає необхідність жити і діяти в умовах постійної небезпеки та загрози життю, створює умови значного і тривалого емоційного навантаження, примушує брати на себе підвищену відповідальність за прийняті рішення та їх наслідки для багатьох людей, спонукає витримувати важкі й небезпечні обставини та адаптуватися до різкої зміни довоєнного способу життя.

Досвід перебування у зоні бойових дій реорганізує сформовану раніше суб'єктивну картину світу військових. Дія бойових стрес-факторів є не тільки негативною щодо фізичного та психічного здоров'я комбатантів, але й спричиняє зміни у їх особистості, системі цінностей, переоцінку раніше відкритих смислів життя і смерті (О.А. Блінов [1]). Останнє, у свою чергу, призводить до порушення соціальної адаптації за межами життєво-небезпечної ситуації, викривлення соціальних зав'язків, ускладнення реалізації у професійній діяльності. Зазначені аспекти життя та діяльності військових в умовах війни детермінують роботу по відновленню їх фізичного та психічного здоров'я та повернення їх до «після-воєнного» життя.

Виокремлення детермінант, що посилюють, збагачують і розширюють картину світу людини, надає можливість віднаходити дієві й ефективні засоби психологічної допомоги військовослужбовцям та ветеранам, картина світу яких переживає різноспрямовані руйнації. До внутрішніх детермінант ми відносимо: життєві цінності; регуляційні смисли особистості; орієнтацію на позитивне майбутнє. Зовнішньою детермінантою є соціально-психологічна підтримка як стратегія долаючої поведінки.

А. Лазарук узагальнює визначення терміну «ціннісні орієнтації особистості» як «складний соціально-психологічний феномен, котрий характеризує спрямування і зміст активності особистості, є складовою частиною системи відносин, визначає загальний підхід людей до світу, до себе, надає сенсу особистісним позиціям, поведінці, вчинкам» (А. Лазарук [7, с. 23]). «Смисл» або «сенса» як психологічний еквівалент міждисциплінарного поняття «цінність», виражає ідею життя людини, яка спрямовує її буття (В. Франкл [19], В.Г. Нестеренко [11],

З.С. Карпенко [5]). Сенс – це базова цінність найвищого порядку, персональне представлення життєвих вартостей, життєвий орієнтир, який організовує діяльність людини у бажаному напрямку. Тут з'являються умови для укріплення та розширення картини світу, за рахунок збагачення її новими сенсами життя.

Сучасні теоретичні та емпіричні дослідження доводять існування зв'язку між образом майбутнього та здоров'я-орієнтованою поведінкою особистості у сьогоденні, вибором ведучого мотиву, процесом прийняття рішень (О.М. Сенік, Р.М. Різник, І.С. Горбаль [15]). Відмічається позитивна кореляція між бажаною перспективою майбутнього та діями, що реалізуються для її досягнення (Дж. Адамс, Д. Нетл [17], Дж. Оулет [22]). Позитивні очікування від майбутнього детермінують створення так званої «власної моделі майбутнього», що в свою чергу призводить до появи потенціалу, скерованого на вирішення практичних питань: спрямованість на мету, побудова плану реалізації, вибір засобів та знаходження ресурсів досягнення намірів (К. Левін [22]). Тож, на нашу думку, позитивна орієнтація на майбутнє створює простір для розширення картини світу особистості.

Низка авторів виділяє соціально-психологічну підтримку як ключовий соціальний чинник стратегії долаючої поведінки (Д. Террі [25], Р. Шварцер, А. Леппін [24], А. Брунет, [18], В.В. Москаленко [10], Н.І. Кривоконь [6]). За В.В. Москаленко соціальною підтримкою є «почуття, що тебе підтримують інші» [10, с. 392]. Процесність такої підтримки задається формуванням ціннісного переживання щодо себе, зокрема, щодо того, що людина сприймається і розуміється як важлива для інших, що про неї дбають, піклуються, надають можливість правильно оцінити критичну ситуацію та своє ставлення до неї. Функціональні складові соціально-психологічної підтримки представлені конкретними психологічними інструментами подолання. У такий спосіб будується простір вироблення персональних засобів протистояння скрутній ситуації та визначення суб'єктивної стратегії долаючої поведінки. Психосоціальна підтримка мобілізує внутрішні сили особистості, які будуть скеровані на конкретні дії для досягнення результату. А отже, психосоціальна підтримка, в тому числі за рахунок досвіду людей, які її надають, збагачує та розширює картину світу особистості, яка таку підтримку отримує.

Подальший дослідницький інтерес полягає в знаходженні методів діагностики внутрішніх детермінант, що посилюють картину світу особистості.

Список використаних джерел:

1. Блінов О. А. Вплив стрес-факторів діяльності на військово-службовців. *Вісник НАОУ*. 2006. 2, 118–124.
2. Каліщук С.М. Емоційне тло «картини світу» особистості: генеза, діагностика і психокорекція. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. 1(4). С. 124–128.
3. Каліщук С. М. Смыслова архітектура свідомості й екзистенціально-системний концепт реорганізації «картини світу» майбутніх психологів-консультантів. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2020. № 48. 154–174.
4. Каліщук С. М. Суб'єктивна модель реальності: першоджерела побудови. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2020. № 47. 93–117.
5. Карпенко З. С. Аксіопсихологія особистості. Київ : ТОВ «Міжнародна фін. Агенція», 1998. 220 с.
6. Кривоконь Н. І. Соціально-психологічна підтримка як чинник подолання скрутних життєвих ситуацій. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2015. 29.
7. Лазарук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні. *Психологія і суспільство*. 2003. № 2(12). С. 19–37.
8. Лозова О. М., Юревич А. Ю. Психосемантичний зміст картини світу професій абітурієнтів психологічних спеціальностей. *Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів*. 2014. С. 106–122.
9. Максименко С.Д. Життєвий шлях особистості як базова категорія генетичної психології. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки*. 2014. № 2(12). С. 5–13.
10. Москаленко В. В. Соціальна психологія. Підручник. Вид. 2-ге, виправлене та доповнене. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
11. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ : Абрис, 1995. 336 с.
12. Папуча М. В. Враження як проблема військової психології. *Український психологічний журнал: збірник наукових праць*. 2019. № 1(11). С. 161–176.
13. Піроженко Т. О., Ладивір С. О., Вовчик-Блакитна О. О. Становлення внутрішньої картини світу дошкільника : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 236 с.
14. Пьюселик Р. Ф., МакБі А.Дж. Війни реальності. Терапія дисоційованого стану. Одеса : ВМВ-принт, 2018. 333 с.

15. Сеник О. М., Різник Р. М., Горбаль, І. С. Щоб кинути курити, розвивайте часову орієнтацію на майбутнє. *Психологія і суспільство*. 2017. № 4(70). С. 134–144.

16. Токарева Н. М., Шамне А. В. Концептуалізація суб'єктивного образу дорослості у семантичному просторі мовної особистості. *Psycholinguistic*. 2020. № 27(1). С. 287–309. doi.org: 10.31470/2309-1797-2020-27-1-287-309

17. Adams J., Nettle D. Time perspective, personality and smoking, body mass, and physical activity: An empirical study. *British journal of health psychology*. 2009. 14(1). 83–105.

18. Brunet A., Boyer R., Weiss D. S., Marmar, C. R. The effects of initial trauma exposure on the symptomatic response to a subsequent trauma. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*. 2001. 33(2). 97–102.

19. Frankl V. Man's Search for Meaning. An Introduction to Logotherapy. Boston : Beacon Press, 2006. 165 p.

20. Lewin K. A dynamic theory of personality. New York: McGraw-Hill, 1935. 286 p.

21. Neisser U. The Rising Curve: Long-Term Gains in IQ and Related Measures. *San-Francisco: American Psychological Association*. 1998. 192.

22. Ouellette J. A. et al. Using images to increase exercise behavior: Prototypes versus possible selves. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2005. 31(5). 610–620.

23. Satir V.M. Peoplemaking. United Kingdom: Souvenir Press Ltd., 1990. 304 p.

24. Schwarzer R., Leppin A. Social support and health: A theoretical and empirical overview. *Journal of social and personal relationships*. 1991. 8(1). 99–127.

25. Terry D. J. Coping resources and situational appraisals as predictors of coping behavior. *Personality and individual differences*. 1991. 12(10), 1031–1047.

Малярчук Н. Г.,
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри практичної психології
Маріупольського державного університету*

ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ПРИМУСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року спричинило масове переміщення значного контингенту цивільного населення не лише в межах країни, а й за її кордони, у тому числі в країни Європейського Союзу (далі – ЄС). Лише за перші чотири тижні від початку російського вторгнення в країни ЄС прибуло приблизно 3,5 мільйона людей – переважно жінок і дітей [5]. Усім їм необхідно було надати екстрену допомогу та адаптувати до нового місця проживання.

Мета роботи: проаналізувати історичний досвід європейських країн з надання допомоги примусово переміщеним особами та з'ясувати, яке значення він мав для формування сучасної політики Європейського Союзу щодо цієї категорії мігрантів, розглянути основні заходи впроваджені керівництвом ЄС щодо надання екстреної допомоги українцям, які втекли від війни, їхній адаптації до умов життя в країнах ЄС.

Варто зазначити, що з масовим примусовим переміщенням населення, спричиненим двома світовими війнами, Європа зіткнулася ще в ХХ ст. Після Першої світової війни з'явилося поняття «переміщені особи» (англ. displaced persons), або скорочено DP. Саме після Першої світової війни міжнародне співтовариство усвідомило необхідність об'єднати свої ресурси та зусилля для вирішення складних питань, які постали у зв'язку з усе зростаючою кількістю переміщених осіб (концепція отримала назву «розподіл навантаження»), та визнало необхідність встановлення спільного міжнародного режиму захисту для них [1, с. 5].

Перші спроби допомоги переміщеним особам були зроблені на початку 1920-х років Лігою Націй. Її першим Верховним комісаром у справах біженців був відомий норвезький дослідник Фрїтьйоф Хансен. У 1930 році Лігою Націй був створений *Міжнародний офіс Хансена у справах біженців* – організація, яка впродовж 1930–1939 років на міжнародному рівні відповідала за біженців з районів війни. Великою проблемою для біженців була відсутність

документів, що спричинювало невизначеність їхнього статусу та неможливість влаштуватися на роботу. Ліга Націй для біженців без громадянства почала видавати паспорти Нансена – міжнародні документи, що посвідчували особу власника. У 1942 році цей паспорт визнали уряди 52 країн світу і він став першим переїзним документом для біженців, який дозволяв їм пересуватися територією цих країн [3, с. 35– 36].

У 2 пол. 40-х рр. ХХ, після закінчення Другої світової війни, міжнародне співтовариство знову зіштовхнулося з проблемою примусово переміщених осіб. З 1943 ними займалася «Адміністрація допомоги і відбудови об'єднаних націй ЮНРРА», яка припинила свою діяльність у 1947, у зв'язку зі створенням «Міжнародної організації у справах біженців» (МОБ). Основні напрямки діяльності зазначених організацій: облаштування таборів для ДР, оформлення громадянства, репатріація. У 1950 році під егідою ООН було створено Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) представництва якого працюють в багатьох країнах світу. Його завдання – захист та підтримка біженців, сприяння їхній інтеграції в приймаючій країні, а також допомога в добровільному поверненню на батьківщину чи переселенню до третьої країни. У 1951 році ООН ухвалено «Конвенцію про біженців» – ключовий юридичний документ, що лежить в основі подальшої роботи УВКБ ООН. Конвенція набула чинності в квітні 1954 року, містить положення про обов'язки та права біженців, а також зобов'язання держав щодо них [1, с. 7].

На початку ХХІ ст. проблема масового примусового переміщення цивільних осіб не перестала бути актуальною. Після закінчення війни в Югославії було підготовлено та ухвалено «Директиву Ради ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому» (Далі – Директива). Документ розробили для використання у випадку масового напливу до ЄС примусово переміщених осіб з метою надання їм негайної допомоги та колективного захисту. У Директиві, з метою забезпечення балансу зусиль держав-членів щодо прийому таких осіб, встановлено мінімальні стандарти надання тимчасового захисту [2]. Важливо, що право на тимчасовий захист є колективним і забезпечує негайний захист, зводячи формальності до мінімуму, тоді як набуття статусу біженця передбачає подання індивідуальних заяв та досить тривалу адміністративну процедуру їх розгляду протягом 6 місяців, або більше.

Уперше Директиву застосували 4 березня 2022 року щодо українців, які, рятуючись від війни, почали масово прибувати в країни ЄС. З того часу близько 4 мільйонів наших співгромадян отримали негайний захист у ЄС, з яких понад 3 мільйони – в першій половині 2022 року [4]. Усі зареєстровані мали право отримати дозвіл на проживання терміном на один рік, який може бути двічі автоматично подовжений на шість місяців [2].

Підтримка, надана українцям, що отримали тимчасовий захист включає:

1. *Особливий захист дітей*: дітям необхідно гарантувати швидкий доступ до їхніх прав без дискримінації. Їх реєстрація при в'їзді в ЄС є ключовою. Особлива увага приділяється дітям із дитячих будинків, а також дітям, яким загрожує торгівля людьми та викрадення, зокрема неповнолітнім без супроводу; 2) *Доступ до освіти*: допомога учням, студентам і вчителям є пріоритетом; 3) *Доступ до медичної допомоги*: завдяки механізму солідарності, створеному Європейською Комісією, люди, які терміново потребують спеціалізованого лікування, можуть бути швидко переведені між державами-членами для такого лікування. Особлива увага приділяється вакцинації дітей, а також цілеспрямованим діям щодо підтримки психічного здоров'я та постраждалих від війни, включаючи створення мережі україномовних спеціалістів із психічного здоров'я; 4) *Доступ до роботи*: державам-членам ЄС запропоновано вжити заходів, щоб допомогти тим, хто прибуває, швидко реалізувати своє право на працю, а також на професійне навчання. Наприклад, в квітні 2022 року Європейська Комісія оприлюднила рекомендацію щодо визнання наукової та професійної кваліфікації для осіб, які рятуються від вторгнення Росії в Україну; 5) *Доступ до житла*: щоб задовольнити нагальні потреби у відповідному житлі запроваджено нову ініціативу «Безпечна домівка», яка підтримує європейців, що надають свої будинки для проживання українців, що рятуються від війни, впроваджуючи цільове фінансування. Передбачено мобілізацію коштів окремих фондів для купівлі, або ремонту житла [6].

Важливим кроком стало створення у березні 2022 року «Платформи солідарності «Україна». Вона об'єднала держави-члени та агенції ЄС, міжнародні організації, українську та молдовську владу і відіграла вирішальну роль у забезпеченні координації їх дій з надання допомоги. Платформа солідарності допомагає організувати переміщення людей в межах ЄС до держав-членів, які мають можливості для прийому, а також до країн, що не входять до ЄС, де вже проживають значні українські громади, наприклад Канади чи Великої Британії. У травні 2022 року почала працювати «Платформа ЄС для обміну інформацією

про осіб, які користуються тимчасовим захистом», що дозволило обмежити можливі зловживання і вирішити проблему подвійної або багаторазової реєстрації [6].

Важливою проблемою є фінансування заходів з підтримки переміщених осіб. У березні 2022 року євродепутати ухвалили законопроект Європейської Комісії щодо Дій згуртування щодо біженців у Європі (CARE), який дозволив перенаправити доступні кошти у країни ЄС, які надають притулок українцям, що втікають від війни [5]. Так 13,6 млрд євро було виділено через пакети CARE та FAST-CARE, 1 мільярд євро – перепрограмовано в рамках фондів згуртування, ще 400 мільйонів євро було виділено в рамках інших внутрішніх фондів [4].

Таким чином, досвід вирішення проблем, пов'язаних з масовим переміщенням населення спричиненого війною європейські країни отримали ще в ХХ ст. Саме тоді міжнародна спільнота усвідомила необхідність об'єднання ресурсів та зусиль, для їх вирішення, важливість перерозподілу «навантаження» між всіма країнами, а також необхідність встановлення спільного міжнародного режиму захисту для примусово переміщених осіб. Зазначений досвід, а також новітні напрацювання в галузі міграційної політики, дозволили Європейському Союзу швидко відреагувати на міграційну кризу, спричинену російським вторгненням в Україну та об'єднати зусилля не лише країн-членів, а також інших країн, спрямувавши їх на допомогу українцям.

Список використаних джерел:

1. Агентство ООН у справах біженців: 25 років в Україні, 70 років у світі. К. 27 с.

2. Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf

3. Права людини у міжнародному праві : підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського. Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

4. EU Solidarity with Ukraine: one year of temporary protection for people fleeing Russian aggression against Ukraine. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_1525

5. Ukraine: Cohesion funding to support people fleeing Russia`s invasion of Ukraine. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1607

6. Ukraine: EU support to help Member States meet the needs of refugees. URL: <https://translate.google.com/?hl=ru&sl=en&tl=uk&text=Ukraine%3A%20EU%20support%20to%20help%20Member%20States%20meet%20the%20needs%20of%20refugees&op=translate>

7. UNHCR. The UN Refugee Agency. Україна. URL: <https://www.unhcr.org/ua/%d0%b7%d0%b0%d0%b3%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b0-%d1%96%d0%bd%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-59>

Пундєв В. В.,

*кандидат психологічних наук, старший викладач
кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки
Одеського національного економічного університету*

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ОСОБИ З МЕЖОВИМ РОЗЛАДОМ ОСОБИСТОСТІ

З точки зору сучасної науки у формування межового розладу особистості (МРО) беруть участь ті системи ГМ які детермінують формування імпульсивності та негативних емоцій. У відповідь на зовнішні стимули чи сигнали від інших мозкових центрів, що вказують на уявну загрозу, у людини з'являються збудження і потім страх. Такий процес може бути більш вираженими під впливом стресорів; серед них поширюються ті, що пов'язані з загальними загрозами війни та вимушеним переселенням. Тому актуальним зараз стає не тільки проблематика соціальної адаптації осіб з психічними та поведінковими розладами внаслідок криз і травм (F43.0 гострі реакції на стрес, F43.1 посттравматичний стресовий розлад – ПТСР), а й проблематика більш поширених межових розладів особистості та її інтеграції в нову спільноту.

Межовий розлад особистості (Borderline Personality Disorder [1]) є комплексом глибоко укорінених дезадаптивних і ригідних особистісних рис, що викликають специфічне сприйняття і ставлення до оточуючих людей і до себе, в зв'язку з чим відзначається зниження соціального пристосування, адаптації в соціумі, емоційний дискомфорт і глибоке виснаження ресурсів організму. За [2] межовий розлад особистості характеризується системою ознак, у якої переважають: нестабільність у міжособистісних стосунках, самооцінці та почуттях,

а також інтенсивна імпульсивність, наявна на ранніх стадіях дорослішання та зі зміненою функціональністю в кількох контекстах. МРО є серйозною і багатоаспектною, але все ще маловивченою проблемою. Слід зазначити, що в Міжнародній класифікації хвороб МКБ-10 відсутнє чітке визначення межового розладу особистості, воно розглядається як різновид емоційно нестійкого розладу (F60.3). У більш вузькоспеціалізованому класифікаторі психічних розладів DSM-5 TR даний розлад позначено окремим пунктом (301.83). Особливу увагу дослідників приділяється питанням діагностики, причин виникнення і розвитку межового розладу особистості, а також проблемам соціальної адаптації осіб, схильних до даного розладу.

Насамперед у сьогоденні актуальною постає мета вивчення психологічних характеристик особистості осіб з ознаками межового розладу особистості, а також можливостей їх соціальної адаптації.

«Межовий розлад особистості – це складний психіатричний розлад із обмеженими можливостями лікування, які пов'язані з великою неоднорідністю відповіді на лікування та високим рівнем відказу від лікування. Потрібні нові або додаткові методи лікування межового розладу особистості, які могли б підвищити результати лікування» [3, р. 358]. Дійсно, особи з межовим розладом особистості мають ряд особливостей, які значно ускладнюють процес роботи з ними, але насамперед процес їх адаптації в соціумі, що погіршує якість життя в цілому. Слід виділити деякі з них:

1. Різкі перепади настрою і афективна нестійкість.

Це може викликати труднощі в адаптації, так як різкі перепади настрою, а так само вкрай сильний прояв емоцій (як позитивних, так і негативних) може згубно позначатися на підтримці відносин і знаходженні в соціумі в довгостроковій перспективі. Навколишні його люди можуть приписати йому «важкий характер» і почати цуратися його, або проявляти свою неприязнь до нього, що може вивести його з душевної рівноваги і як наслідок, з соціуму.

2. Імпульсивність. Небезпечна поведінка, з заподіянням собі шкоди (схильність до промискуитету, зловживання психоактивними речовинами, схильність до переїдання, порушення правил дорожнього руху та ін.). Імпульсивна поведінка при МРО також може викликати труднощі в адаптації. У разі, якщо близька людина виявиться поруч з людиною з МРО в момент скоєння імпульсивних (особливо згубних дій), може намагатися зупинити людину, але так як зупинити цю поведінку він швидше за все не зможе, а спостерігати за тим, як хтось може зруйнувати своє життя і постраждати – може виявитися болісним для будь-якої людини. Як наслідок цього, відносини можуть розпастися.

3. Суїцидальна або парасуїцидальна поведінка (наприклад, порізи на тілі). Парасуїцидальна поведінка є особливістю осіб з межовим розладом особистості. Є ряд причин, за якими індивіди з МРО схильні до цього виду поведінки. Виділяють шість основних функцій парасуїцидального типу поведінки:

– шляхом викликання фізичного болю, люди позбавляються від болю душевної;

– самоушкодження з метою покарання себе за «погані» якості і проступки;

– для того, щоб контролювати свої почуття;

– для того, щоб висловити свій гнів;

– для того, щоб контролювати своє напруження;

– для того, щоб подолати «емоційну тупість», відчутти себе живим.

4. Постійне відчуття спустошеності, хронічне відчуття порожнечі.

Ці симптоми як правило супроводжуються пригніченим настроєм, депресією. Людям, які не схильні до депресивних станів, важко, якщо взагалі можливо зрозуміти, наскільки глибокими і важкими можуть бути ці переживання.

5. Нездатність контролювати свої емоції (дратівливість, гнів, лють). Проблема полягає в тому, що будь-яка людина, сама того не бажаючи і несподівано може стати жертвою емоційного стану людини з МРО. Будь-яка, навіть сама незначна подія може стати причиною серйозного конфлікту і навіть бійки з такою людиною. Неможливо передбачити, що саме може стати пусковим механізмом для розвитку конфліктної ситуації. Навіть максимальна тактовність при комунікації з людиною, яка страждає межовим розладом особистості може привести до несподіваних наслідків.

6. Бачення життя в «чорно-білих» тонах.

Людина оцінює інших людей і ситуації або ідеалізуючи їх, або повністю знецінюючи. Для переходу з «ідеального» до «нікчемного» в очах людини з ПРО досить декількох годин, або однієї несприятливої ситуації. Перехід з крайності в крайність. Полярність мислення.

Це є проблемою тому, що при такому мисленні людина схильна знаходити ворогів навіть там, де їх може не бути. Це може послужити причиною дискомфорту як для людини з МРО, так і для тих, хто його оточує.

7. Неможливість перебувати в глибоких міжособистісних відносинах. В силу вкорінених реакцій людини з МРО на різні життєві події і ситуації, вона не здатна підтримувати довготривалі стосунки. Людина може знаходити спільну мову з іншими людьми, але в силу особливостей її мислення, а як наслідок і реакцій, вона залишається на

самоті. Це є дуже серйозною проблемою, так як люди, які страждають межовим розладом особистості гостро потребують підтримки тісного емоційного зв'язку з іншими людьми.

8. Боязнь самотності. Страх бути кинутим.

Особи з межовим розладом особистості важко переносять самотність. Це виражається в тому, що вони будуть готові на все, щоб уникнути цього. Деякі особи, які страждають МРО настільки важко переносять самотність, що готові навіть піти з незнайомцем, щоб не залишатися один на один з собою.

9. Порухення ідентифікації. Туманне уявлення образу «Я».

Людина переймає форми поведінки, характерні для значущих людей, їх звички. Це пов'язано з нестійкістю образу самого себе. Якщо людина з МРО втрачає інтерес до іншої людини, то швидше за все, він залишить і ці запозичення.

10. Гіперменталізоване порушення або схильність надмірно приписувати психічні стани іншим було виявлено серед осіб із межовим розладом особистості [4].

Всі ці особливості заважають людині з МРО вести повноцінний спосіб життя, знаходити собі друзів, створювати сім'ї, входити в колектив і бути його частиною. Соціальна адаптація збільшує можливості особистості долати труднощі, пов'язані з побутом та працею. За результатами аналізу 11-ти проведених досліджень адаптація до праці частково дає результати: «Враховуючи безліч потенційних обмежень, результати свідчать про те, що майже половина осіб з межовим розладом особистості залишаються безробітними під час подальшого спостереження, і лише частина з них забезпечують себе; Від 20 до 45 відсотків перебувають на інвалідності. Проте в кількох дослідженнях було виявлено помірне збільшення працевлаштування серед деяких осіб із межовим розладом особистості, а в одному дослідженні була розроблена програма адаптації до роботи/школи, яка суттєво покращила результати працевлаштування» [5, р. 25].

Список використаних джерел:

1. Mendez-Miller M., Naccarato J., Radico J. Borderline Personality Disorder. *American family physician*. 2022. Vol. 105. P. 156–161.

2. Lazaro F. Borderline personality disorder and decision-making capacity. *European Psychiatry*. 2022. Vol. 65(S1). P. 666–667. DOI: 10.1192/j.eurpsy.2022.1713

3. Traynor J., Roberts D., Ross S., Zeifman R., Choi-Kain L. MDMA-Assisted Psychotherapy for Borderline Personality Disorder. *FOCUS*. 2022. Vol. 20. P. 358–367. DOI: 10.1176/appi.focus.20220056

4. McLaren V., Gallagher M., Hopwood Ch., Sharp C. Hypermentalizing and Borderline Personality Disorder: A Meta-Analytic Review. *American Journal of Psychotherapy*. 2022. Vol. 75. DOI: 10.1176/appi.psychotherapy.20210018

5. Sansone R., Sansone L. Employment in Borderline Personality Disorder. *Innovations in clinical neuroscience*. 2012. Vol. 9. P. 25–29.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-60>

Саснко О. Г.,

*кандидат технічних наук, доцент,
начальник кафедри військово-гуманітарних дисциплін
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут*

ПРАКТИКИ МАЙНДФУЛНЕС ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Аналіз війн та збройних конфліктів сучасності свідчить, що підвищення бойових (технічних) характеристик засобів знищення людей, вдосконалення методів психологічної боротьби незмінно спричиняють зростання психотравмованості особового складу, при цьому негативно впливаючи на їхню дієздатність, хід і результат адаптації до цивільного життя.

Основним впливом бойової обстановки, який травмує психіку, є досить тривале перебування військовослужбовців в умовах специфічного бойового стресу, що накладає свій негативний відбиток. У період бою дія стресу виконує певну позитивну функцію для людини, проте після закінчення війни вона стає негативним, руйнівним чинником. Особи, у яких зазначаються реакції дезадаптації, потребують психологічної допомоги, заходів психокорекції.

За оцінками ряду експертів та науковців, психотравмованість особового складу може складати до 30% і більше від кількості санітарних втрат, тому не враховувати їхню реальність сьогодні вже не просто помилково, а й деякою мірою злочинно, тим більше, що психогенні втрати значно сильніше впливають на перебіг бойових дій, ніж фізичні [1, с. 384].

З отриманими психотравмами необхідно працювати комплексно, і чим раніше надана спеціальна медико-психологічна допомога, тим краще прогноз розвитку особистості на майбутнє. Відсутність

спеціальних медико-психологічних заходів із відновлення травмованої, деформованої психіки (психологічна реабілітація) веде до хронічного перебігу психічних розладів.

Метою психологічної реабілітації є збереження або відновлення фізичного та психічного здоров'я учасників бойових дій, досягнення соціально-психологічного благополуччя, зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі гострих стресових реакцій, запобігання інвалідності, профілактика агресивної та саморуйнівної поведінки.

Психологічна реабілітація передбачає надання послуг психологічної діагностики, просвіти та інформування, консультації, підтримки і супроводження, психотерапії та групової роботи.

Поліпшенню психологічного здоров'я, безсумнівно, передують усвідомлення особистістю пережитих нею проблем і пошук шляхів їх вирішення. Для забезпечення ефективності адаптації учасників бойових дій до цивільного життя, а значить, і благополуччя існування в цілому необхідні дієві процеси регуляції та саморегуляції психічного стану, яке є одним із індикаторів якості життя.

В сучасній психології активно використовується практика майндфулнес. Майндфулнес – орієнтована когнітивна терапія, своєрідний підхід для вирішення психологічних труднощів людей, що з'єднує концепцію усвідомленості (mindfulness) з ідеями когнітивно-поведінкової психології. Засновником практики майндфулнес є Джон Кабат-Цинн – американський учений, професор Массачусетського університету, фундатор клініки зменшення стресу. У 1970-х роках, практикуючи дзен-буддистську медитацію, створив напрямок «усвідомленої медитації». Вона складається з 8-тижневого курсу навчання пацієнтів саморегуляції та зменшення стресу. Сьогодні програма визнана на офіційному рівні як ефективний засіб терапії, рекомендується National Institute for Clinical and Health Excellence (NICE) в Британії. Основна мета майндфулнес – звільнити людей від схильності автоматично реагувати на думки, емоції, події життя. Програма довела свою ефективність при депресіях, підвищеній тривожності, синдромі хронічної втоми, безсонні, порушеннях харчової поведінки та ін. Ядром програми є освоєння навичок усвідомленості шляхом адаптованих технік медитації (mindfulness meditation).

Ця практика навчає бути повністю присутніми «тут і зараз», помічати звичні стани нашої свідомості, контролювати нашу увагу та поведінку. Люди, які практикують майндфулнес, не настільки вразливі до стресу через те, що можуть «вистрибнути» з румінації та опрацювати події і ситуації, які їх виснажують.

Постійна практика майндфулнес дає змогу покращити не лише емоційне здоров'я, але й фізичне самопочуття. Вчені дослідили, що майндфулнес сприяє зменшенню больових відчуттів під час хронічних захворюваннях, покращенню імунної системи, зниженню артеріального тиску та ризику розвитку серцево-судинних хвороб. У нашому мозку є мільярди клітин – нейронів, які мають між собою зв'язок та передають імпульс, – за допомогою цього функціонує увесь організм. Під впливом стресу зв'язки розриваються, і ось на ці розірвані шляхи впливає майндфулнес. Нещодавно було відкрито нові можливості нашого мозку – нейропластичність [2] – здатність змінюватися та адаптуватися під дією емоцій, досвіду, нового виду діяльності, здатність відновлювати втрачені зв'язки внаслідок пошкодження або у відповідь на зовнішній вплив. За допомогою концепції майндфулнес мозок відновлює втрачені зв'язки та повертається у попередній тонус. Це – практика для вирішення психологічних конфліктів, усвідомлення своїх думок, емоцій і досвіду в кожному моменті. Вона полягає у постійному поверненні уваги до діяльності наших відчуттів та вражень за допомогою усвідомленого дихання. Таким чином акцентується усвідомленість, загострюється ясність і прийняття сьогоdnішнього моменту нашої реальності.

Практикуючи цю техніку, учасники бойових дій зможуть краще контролювати себе у потрібний момент, тримати тривогу в межах норми та зрозуміти свої психологічні автоматизми – позбутися неконтрольованих дій і, зрештою, поганих звичок. Усвідомленість забезпечить гармонію із собою та відчуття своєї присутності тут і зараз.

Список використаних джерел:

1. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1. вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. / Н. А. Агаєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін. ; за заг. ред. В. В. Стасюка. Київ : ТОВ “7БЦ”, 2020. 755 с.

2. Матвієнко Ю. Нейропластичність: медичні перспективи. *Електронний журнал «Медицина світу»*. 2017. URL: <http://www.msvitu.com/archive/2017/march/article-4.php>

Согоян В. Н.,

студентка 5 курсу

Горлівського інституту іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПСИХОКОРЕКЦІЇ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Сучасні реалії буття в яких існує і живе народ України змушують розставляти акценти на важливих речах, розставляти пріоритети. Пандемія коронавірусної хвороби COVID-19, загострення політичного конфлікту впливають на всіх без виключення: погіршується фізичне і емоційне здоров'я не тільки пересічних громадян, а й фахівців багатьох галузей, які вимушені працювати, докладаючи максимум зусиль. Особливої уваги заслуговують фахівці з тих категорій діяльності, які стоять на варті життя і здоров'я цивільних. До цієї категорії відносяться медичні працівники. Наукова робота присвячена вивченню емоційних чинників професійної діяльності медпрацівників, впливу професійної діяльності на особистість, психічні стани медичних працівників [3, с. 293] під впливом пандемії і на цій основі розробці та перевірці ефективності розробленої психокорекційної програми для корекції негативних емоційних станів медичних працівників. Існуюча багатозадачність в процесі професійної діяльності медичних працівників неминує призводить до професійного стресу і емоційного вигорання. Аналізуючи можливу психокорекцій допомогу з метою коригування негативних емоційних станів ми прийшли до висновку, що наразі це дієвий спосіб переживання почуттів, які приховуються людиною від широкого загалу; можливість отримати емоційну підтримку та почуття спільності і змінити звичні шаблони поведінки. В контексті даної роботи нами були враховані існуючі різновиди психокорекційної допомоги і встановлено, що для нашої цільової групи найбільш доцільним буде використання групової психотерапії (в умовах дефіциту часу) і поєднання різновидів психокорекції у єдиний тренінг корекції негативних емоційних станів. Екстремальні умови в діяльності медиків – результат дії зовнішніх і внутрішніх чинників. Визначення значущості впливу екстремальних умов на професійну діяльність медиків не дає нам можливості стверджувати, що саме стримує формування професійного стресу, а що стимулює. Кожна особистість має свій певний набір особливостей, які є більш або менш стійкими. Виникнення синдрому емоційного вигорання серед

медичних працівників пов'язане з великою кількістю стрес-факторів та факторів ризику. Ряд соціальних, професійних та психологічних факторів пов'язані зі зниженням рівня емоційного вигорання, а отже, мають захисні властивості. Основна група захисних факторів – психологічні (емоційний інтелект, емпатія, оптимізм, внутрішній контроль та ін.). Їх існування доводить, що із синдромом емоційного вигорання до снаги впоратися працівникам медичної галузі. Для проведення практичної частини дослідження було обрано колектив медичних працівників первинної ланки системи охорони здоров'я на підприємстві КНП «Центр первинної медичної допомоги м. Бахмута». Ними стали 34 медичні працівники, серед яких були лікарі-терапевти та лікарі загальної практики сімейної медицини, медичні сестри різних спрямувань. Група досліджуваних складається суто з осіб жіночої статі. Віковий діапазон: 22–72 роки. Стаж роботи: 3–52 роки. У дослідженні використовувались наступні методики: «Самооцінка емоційних станів» (А. Уесманн і Д. Рікс) [1], «Оцінка ступеня зниженого настрою – субдепресії» (В. Зунг в адаптації Т. М. Балашовою) [1], «Шкала астеничного стану» (Л. Д. Майков в адаптації Т. Г. Чортової) [1].

Аналізуючи результати вищезазначених методик, ми можемо стверджувати, що емоційна рівновага більшості осіб з групи досліджуваних порушена, що неодмінно впливає на якість виконання ними професійних обов'язків. Отримати результати цілковитої норми було малоймовірно, оскільки вимоги до сучасної професійної діяльності медичних працівників сягають високого рівня. Окрім того, реалії сьогодення такі, що медикам доводиться не тільки надавати медичну допомогу якісно, а й вміти опановувати власну тривогу у зв'язку із цілком об'єктивними страхами щодо власного життя. Не враховуючи те, що більшість отриманих результатів підтверджує нашу гіпотезу щодо необхідності створення психокорекційної програми для подолання негативних емоційних станів, в групі досліджуваних медиків 3% опитуваних мають досить оптимістичний погляд на життя, стабільний емоційний стан і відсутність ознак астенії та депресивного стану. На етапі планування майбутньої психокорекційної програми, визначено зміст, особливості складання і форми створення психокорекційних програм для усунення негативних емоційних станів. На основі первинної психодіагностики, розроблено і експериментально апробовано комплексну психокорекційну програму для усунення негативних емоційних станів медичних працівників всіх категорій, яка базується на потребах і запитах медиків, попередніх знаннях і професійному досвіді. Ефективність програми доведена повторним діагностичним дослідженням із використанням вищезазначених методик. Встановлено, стабільний емоційний стан

відзначається у 31% опитуваних, це доводить ефективність програми психокорекції. Важливо розуміти, що особистостям, професія яких пов'язана із збереженням здоров'я нації, профілактикою різноманітних захворювань, потрібна допомога аби не розвинувся синдром емоційного вигорання [2, с. 82], стан деперсоналізації і т. д. Найбільший оптимізм ситуації у тому, що в жодної людини з групи не спостерігається ознак депресивного стану до проведення тренінгових занять і після них. Це означає, що градієнт психокорекційного впливу не переходив особистісних кордонів. Окрім аналізу змін у відповідях респондентів до та після реалізації психокорекційної програми за середніми значеннями та відсотковим співвідношенням, ми поставили на меті дослідити достовірність відмінностей за допомогою непараметричного статистичного критерію Вілкоксона [1] для залежних вибірок. Таким чином, ми будемо керуватися достовірними статистичними даними для формування ґрунтовних висновків за результатами роботи.

Наведені у даному розділі розрахунки, які здійснювались за допомогою критерію Вілкоксона довели, що низка тренінгових занять, реалізованих в межах створеної психокорекційної програми є ефективною у роботі із тривогою, апатією та професійними деформаціями. Діагностичні методики, які використовувались для оцінки впливів, демонструють позитивний результат. Особливо ефективною була робота з тривогою, яка містила не блок навчання практичним навичкам, а й просвітницька робота із групою. Дещо нижчими виявилися показники ефективності програми у роботі із депресивними станами, які в залежності від своєї вираженості можуть потребувати залучення лікарських препаратів і фахівців суміжних з психологією галузей. В межах нашого дослідження ми пов'язуємо такий результат із тим, що програма потребує доопрацювання у вигляді розширення кількості занять, включення додаткових вправ на відпрацювання життєвих навичок.

Отже, у ході наукового дослідження було встановлено, що медичні працівники сьогодні змушені активізувати всі сили задля того, щоб надавати кваліфіковану медичну допомогу населенню. Натомість фахівці медичної галузі також потребують допомоги, передусім, психологічної. Це пов'язано із тим, що вимоги до особистості медпрацівника завжди були дещо завищені, а сьогодні це особливо важливо. Нами встановлено, що найбільш ефективним засобом надання психологічної допомоги медикам є психокорекційні заняття у вигляді тренінгу. Тренінгові заняття, складені за принципами доцільності, об'єктивності дозволяють зекономити час і навчити медпрацівників опанувати власну тривогу, невпевненість у собі, подолати апатію

і агресію. Створена нами психокорекційна програма довела свою ефективність під час повторного психодіагностичного дослідження із досліджуваною групою.

Список використаних джерел:

1. Дудник О. К. Функціональна організація психофізіологічних станів організму людини в умовах напруженої м'язової діяльності : монографія. О. К. Дудник. Біла Церква, 2010. С. 129.

2. Знанецька О. М. Психологічні особливості розвитку синдрому емоційного вигорання у медичних працівників. О. М. Знанецька. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2013. № 19. С. 80–88.

3. Штих І. І. Психічні стани в структурі особистості / під ред. Щербан Т. Д. Київ, 2015. С. 293.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-62>

Справцева К. С.,

*магістр психології, аспірантка 2 року навчання
кафедри психології особистості та соціальних практик*

Інституту людини

Київського університету імені Бориса Грінченка

ВІЗУАЛЬНИЙ КОНТЕНТ ОСОБИСТОСТІ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Візуальний контент в соціальних мережах є одним з ключових елементів взаємодії користувачів у онлайн просторі. Однією з ключових властивостей візуального контенту при соціальній взаємодії у мережі інтернет, є його вплив на формування публічної думки, індивідуального та колективного стилю поведінки. За словами професора Марії Кармен Ервіті з Університету Навари (м. Памплуна. Іспанія) : «Візуальний контент може бути ефективним інструментом для підвищення уваги до соціальних проблем. Якщо використовувати візуальні зображення, що ілюструють наслідки зміни клімату або соціальної нерівності, це може допомогти привернути увагу громадськості до цих проблем та допомогти збільшити рівень усвідомлення їх масштабу та впливу, формуючи мотивацію до пошуку шляхів їх вирішення» [3].

Розуміючи загальну проблематику процесу інтеграції в суспільстві та специфіку взаємодії особистості з фото і відео контентом, можна припустити, що візуальний матеріал соціальних мереж є унікальним джерелом для дослідження євроінтеграційних процесів в Україні.

Важко сперечатися з твердженням, що соціальна взаємодія у мережі Інтернет займають значне місце у житті людини сучасності. Спираючись на статистичні данні дослідних груп з Meltwater та We Are Social за січень 2023 року, загальна кількість користувачів інтернету становить – близько 5,16 мільярда осіб (64,4% населення планети), серед них понад 4,76 мільярда людей користуються соціальними мережами на регулярній основі [7]. За даними комунікаційної агенції Plusone social impact станом на січень 2023 року, загальна унікальна аудиторія популярних соціальних мереж Facebook та Instagram на території України становить 19.6 мільйонів користувачів [6], що складає більше ніж 45% від загальної кількості населення країни.

Візуальний контент, що розміщується на сторінках соціальних мереж, може бути якісним інформаційним джерелом про інтереси, цінності та погляди особистості, що викладається в мережі. Крім того, аналіз візуального контенту може допомогти отримати не тільки загальну інформацію про місце проживання, соціальний статус, освіту та інші характеристики користувача, а й інформацію про громадянську позицію, ставлення до реформ, підтримку, або протистояння нововведенням у законодавстві.

Аналізуючи візуальний контент, можна кількісно та якісно відслідковувати реакції користувачів на євроінтеграційні процеси, та соціальні тенденції, що домінують та зароджуються в онлайн-спільноті. Це може включати фото та відео публікації, що демонструють особисту позицію користувача, щодо європейських цінностей, стандартів, подій, обговорення євроінтеграційних законів або процесів, пов'язаних з євроінтеграцією України. Крім того, аналіз візуального контенту, та відкритих реакцій на нього, у вигляді коментарів та дискусій під публікаціями може допомогти виявити опозиційні точки зору на євроінтеграційні процеси [2, с. 23].

Візуальний контент у соціальних мережах може бути корисним, технічно-зручним у використанні, та актуальним інструментом для дослідження євроінтеграційних процесів в Україні, що допомагає виявляти тенденції, реакції та різні точки зору серед онлайн-спільноти.

Однак, потрібно зважати на особливості його аналізу, оскільки візуальний контент може не завжди відображати реальну картину психологічного портрету особистості [5, с. 52] та її громадянську позицію. Переживаючи страх перед публічним засудженням та підтримуючи ідею конформізму, користувачі можуть намагатися

демонструвати соціально-схвалювану поведінку чи політичну позицію, що може не відображати реального ставлення особи. Крім того, опублікований візуальний контент буває результатом графічного редагування, що може ставити під питання його достовірність.

Для того, щоб фото та відео контент, опублікований у соціальних мережах, був корисним інструментом для дослідження євроінтеграційних процесів в Україні, необхідно здійснювати критичний підхід до його аналізу. Дослідники повинні звертати увагу на зв'язок візуального контенту з контекстом публікації та інформацією про реальні події того часу, а також характер сприймання та інтерпретації матеріалу аудиторією. Крім того, важливо враховувати обмеження, пов'язані з використанням візуального контенту для дослідження соціальних процесів, та використовувати його у поєднанні з іншими дослідницькими методами. Специфіка взаємодії дослідника з фото та відео контентом у соціальних мережах полягає у тому, що для первинного дослідження явища або теми, для того щоб отримати цінний об'єм даних, достатньо почати з методів природнього спостереження та контент-аналізу. Вибір цих методик для дослідження динаміки євроінтеграційних процесів дозволяє масштабувати вибірку та опрацювати першоджерельну інформацію, що поширюють користувачі на своїх сторінках у відкритому доступі. Також одним з найдієвіших способів використання візуального контенту з соціальних мереж для дослідження євроінтеграційних процесів в Україні, може бути збір та аналіз хештегів, які пов'язані з євроінтеграцією з суспільними подіями, акціями, протестами, дебатами тощо. Аналіз використання цих хештегів може дати інформацію про те, які теми є найбільш актуальними для громадськості, щодо політичних діячів, євроінтеграції, та які аспекти є найбільш актуальними чи дискутованими.

Оскільки євроінтеграційні процеси в Україні вимагають аналізу інтересів та поглядів громадськості, візуальний контент, що розміщують користувачі у соціальних мережах, може стати незалежною частиною інформаційної бази для соціальних досліджень. Оскільки матеріал, отриманий шляхом аналізу візуального контенту користувача соціальних мереж, дозволяє зрозуміти актуальну індивідуальну та колективну громадську позицію стосовно євроінтеграції, виявити теми та питання, що найбільш цікавлять громадськість, та дає можливість прогнозування наявних тенденцій у питаннях розвитку євроінтеграційних процесів в Україні.

Список використаних джерел:

1. Gaist, B. Individuation in the era of social media. *Fabrica Societatis*. 2023. Vol. 5(9), 154–163 p.
2. Баула О. В. Європейська та євроатлантична інтеграція : навч. посібник / за ред. О. М. Лютак. Херсон : Олді-плюс, 2016. 228 с.
3. León B., Negredo S., Erviti, M. C.: Social Engagement with climate change: principles for effective visual representation on social media. *Climate Policy*. 2022. Vol. 22(8). 1166–1185 p.
4. Mc Mahon Ciarán. *The Psychology of Social Media*. London : Routledge, 2019. 193 p.
5. Motion, J., Heath, R.L., Leitch S. *Social Media and Public Relations: Fake Friends and Powerful Publics* (1st ed.). Routledge. London, 2015. 234 p.
6. PlusOne Insights. Research. URL: <https://plusone.com.ua/research/> (дата останнього звернення: 10 квітня 2023 року).
7. We Are Social. *Digital 2023*. URL: <https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/digital-2023/> (Дата останнього звернення: 10 квітня 2023 року).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-63>

Чорноус В. П.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

КЗВО «Рівненська медична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Іншомовна комунікативна компетентність як важлива складова комунікативної культури є невід’ємним компонентом підготовки майбутніх учителів іноземної мови. Сучасний зміст мовної освіти у закладі вищої освіти пов’язаний з новим поглядом на проблеми міжнародного спілкування, важливим засобом якого є іноземна мова. Особливий інтерес до проблеми розвитку комунікативних умінь спостерігається у галузі викладання іноземних мов, де головною метою є формування англійської комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів.

У психолого-педагогічній літературі компетентність розглядається як категорія оцінна, що характеризує людину як суб'єкта певного виду діяльності і забезпечує досягнення успіхів. При цьому оцінюються такі компоненти, як структура знань і умінь, ціннісні орієнтації, ставлення до діяльності, її результативність і здатність до вдосконалення [2].

І. Зязюн вважає компетентність першоосною професійності і на перше місце ставить комплексність знань, а саме: вміння синтезувати матеріал, аналізувати ситуації спілкування, осмислювати суть явищ, обирати засоби взаємодії [1].

Найактивнішою формою людської життєдіяльності сучасного суспільства є комунікація. Основною умовою ефективної комунікації є комунікативна компетенція. У сучасній літературі термін «компетенція» трактується як коло питань, в яких людина володіє певними пізнаннями, а термін «компетентний» – як той, що володіє компетенцією, чи як той, що обізнаний у певній галузі [2, с. 282].

Метою навчання іноземної мови студентів є формування мовленнєвої компетенції. Поняття «мовна компетенція» в сучасній теорії навчання іноземних мов означає сукупність мовних знань, умінь і навичок, оволодіння якими дозволяє здійснювати іншомовну мовну діяльність відповідно до мовних норм мови, що вивчається у сферах діяльності, а також сприяють розвитку мовних здібностей студентів [2].

У формуванні англомовної комунікативної компетентності необхідно також враховувати:

1) лінгвістичну компетенцію, яка передбачає систему знань, умінь і навичок здійснювати англомовну комунікацію в типових ситуаціях навчальної, трудової та культурної сфер спілкування;

2) соціокультурну компетенцію, сукупність відомостей про соціокультурні особливості народу, мова якого вивчається;

3) професійну компетенцію, яка передбачає знання фахової термінологічної лексики, а також навички роботи з матеріалом [3].

Процес навчання іноземної мови у закладі вищої освіти має орієнтуватися на формування комунікативних здібностей у студентів. У теоретичному аспекті мовленнєва компетенція являє собою багатокомпонентний феномен, у якому рівень сформованості його складових частин визначає результативність роботи з розвитку комунікативної компетенції майбутнього спеціаліста.

Педагогічні умови формування англомовного спілкування на заняттях з іноземної мови:

1) використання комплексу тематично організованих автентичних матеріалів;

2) інтерактивне включення в англомовну комунікацію на основі використання методів і прийомів контекстно-комунікативної технології;

3) формування мотивації студентів;

4) створення сприятливого соціально-психологічного клімату [5].

Навчання спілкуванню іноземною мовою має діяльнісний характер, оскільки мовна комунікація здійснюється за допомогою мовної діяльності. Це в свою чергу сприяє вирішенню практичних задач в умовах взаємодії. Діяльнісний характер сприяє створенню необхідних умов для розвитку творчої особистості. До таких умов належать: можливість вільно виражати думки у процесі спілкування, відсутність критики, зосередження уваги на кожному студенту.

У процесі навчання беруть участь два суб'єкти навчання – викладач та студент. Діяльність викладача спрямована на управління навчальною діяльністю студентів на основі врахування принципів, методів, форм і засобів навчання. Формування іншомовної комунікативної компетентності на заняттях іноземної мови пов'язане з процесом вдосконалення професійної компетентності викладача, оскільки творчий підхід у навчанні розвиває професійні здібності викладача та студентів. Тому творчість характеризується як діяльність індивіда, орієнтована на створення чогось нового, оригінального продукту у сфері науки, мистецтва, техніки.

Іншомовна комунікація можлива за умови володіння суб'єктами іншомовного спілкування мовою як засобом комунікації. Рівень ефективності комунікативного процесу зумовлений рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності суб'єктів. Компетентність – це стійка готовність і здатність людини до певної діяльності. У зв'язку з цим іншомовна комунікативна компетентність виступає як інтегративне утворення особистості, що має складну структуру і виступає як взаємодія і взаємопроникнення лінгвістичної, соціокультурної та комунікативної компетенцій, рівень сформованості яких дозволяє майбутньому спеціалісту ефективно здійснювати іншомовну, а отже, міжмовну, міжкультурну і міжособистісну комунікацію. Іншомовна компетентність забезпечує певний культурний рівень усного і писемного мовлення та мовленнєвої поведінки [4].

Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів закладів вищої освіти на сучасному етапі розвитку світової спільноти слід розглядати як обов'язкову складову загальної фахової підготовки. Для забезпечення ефективності процесу формування іншомовної комунікативної компетентності слід розробляти нові методологічні підходи і визначати педагогічні умови їх реалізації, над чим сьогодні працюють вітчизняні вчені та педагоги-практики.

Список використаних джерел:

1. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.
2. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наук. думка, 2000. 680 с.
3. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти : навч. посіб. Київ : Інкос, 2006. 247 с.
4. Byrd D. R. Learning to Teach Culture in the Learning Methods Course. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*. 2014. № 11(1). Pp. 76–89.
5. Korthagen F. A. J. Pedagogy of Teacher Education. In J. Loughran, M. L. Hamilton (Eds.), *International Handbook of Teacher Education*. 2016. Pp. 311–346.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-311-1-64>

Шевченко О. М.,

*магістрантка першого року заочної форми навчання групи 053 – ІІмз
кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки,
фахівець деканату*

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

Науковий керівник: Пузирьов Є. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент

*Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ СТУДЕНТА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Актуальність даного дослідження можна прослідкувати зважаючи на динамічний розвиток нашого суспільства та прагнення України до вступу в Європейський Союз, адже якщо заглибитись в сучасні історичні процеси, то саме студенти – це перша соціальна категорія, яка розпочала відстоювати свою громадянську позицію у протестах на майдані Незалежності, а саме 21 листопада 2013 – того року, та брала безпосередню активну участь у відстоюванні своїх прав та свобод, як громадян суверенної та незалежної держави, які виникли як реакція на тогочасне рішення Кабінету Міністрів України про призупинення

процесу підготування підписанні Угоди про призупинення процесу підготування до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом і значно поширилися після силового розгону демонстрації в Києві вночі 30 листопада.

Метою нашого дослідження є визначення психологічних аспектів особистісного зростання студента в умовах євроінтеграції.

Для того, щоб чітко сформулювати розуміння понять, щодо особистісного зростання студента, слід дати чітке визначення поняття інтеграції та власне євроінтеграції. Інтеграція – це відновлення, якщо розглядати в широкому аспекті, то це взаємопроникнення, поєднання, утворення взаємозв'язків, зближення, згуртування [3, с. 24].

Євроінтеграція – це процес юридичної, економічної, соціальної, політичної та культурної інтеграції європейських держав та держав, які частково знаходяться в Європі [5, с. 56]. Слід зазначити, що розвиток євроінтеграції досягається власне за рахунок вступу більшої кількості держав у Європейський Союз та Раду Європи, саме за рахунок цього досягається його розширення [2, с. 34]. Це складний та неоднозначний процес, який спрямований на налагодження тісного співробітництва європейських держав, вважається проявом провідної тенденції сучасного історичного розвитку [3, с. 25].

Саме феномен прояву демократії та формування національної свідомості широко досліджується письменниками, зокрема : Лойко С. «Аеропорт», Виноградов О. «Слово Майдана», Гуменюк Б. «Блокпост», Матіос М. «Приватний щоденник», Портников В. «Дзвони Майдану», Стражний О. «Менталітет Майдану», Герасименко О. «Майдан після майдану», Брати Капранови «Майдан. Таємний файл».

Насамперед, слід розкрити поняття психологічних аспектів особистості, адже це досить обширне поняття, яке досліджували та досліджують багато вчених. Зокрема, варто виділити К.О. Абдулханову – Славську, яка розкриває поняття «ядро» особистості, що складається з основними відношеннями, які є відносно стабільними і з ними пов'язаний розвиток особистості [1, с. 87].

Саме завдячуючи тому, що студенти є особистостями, мають активну життєву позицію, сформовану національну свідомість наша країна стоїть на порозі значних змін, адже упродовж 2022 року завдяки спільним зусиллям студентської молоді МОН забезпечило заповнення опитувальника Європейської комісії для отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС (сфери освіти і науки).

Інтеграція спрямована на дуже практичні речі, які ведуть до покращення життя українців. Безвізовий режим з Європейським союзом; сучасні Центри надання адміністративних послуг; державні сервіси, які можна отримати без черг онлайн через додаток Дія; дороги,

які будуються у відповідності до стандартів ЄС – це перші результати євроінтеграції, що здійснюються за підтримки Євросоюзу [2, с. 76].

Отже, зважаючи на значні соціальні, психологічні, економічні зміни в нашій країні, зумовлені повномасштабним вторгненням російських військ в Україну, що значною мірою впливає на студентство та всіх громадян країни в цілому, студентство не перестає розвиватись та попри перешкоди навчатись новому, розвиваючи в собі стресостійкість, згуртованість, амбітність, емоційну врівноваженість, сенситивність та інші якості.

Неможливо уявити інтеграційні процеси, що значним чином пов'язані з створенням нових механізмів, зокрема, політичної стабільності, безпеки та демократії [5, с. 47]. Створення та розбудова нових демократичних інституцій в Україні значним чином залежить від зближення з ЄС та отримання нашою державою нових гарантій [4, с. 48].

Список використаних джерел:

1. Абдульханова-Славська К. А. Стратегія життя. М., 1991. 268 с.
2. Європейська інтеграція : навч. посіб. / М. І. Макаренко, Л. І. Хомутенко, Ю. В. Чала, О. М. Костюк, Я. І. Мозговий, 2018. 342 с.
3. Матюшенко І. Ю. Євроінтеграція України, в системі міжнародної економічної інтеграції : навчальний посібник / І. Ю. Матюшенко, С. В. Беренда, В. В. Резніков. Х., 2015. 504 с.
4. Публікація «Євроінтеграція : досвід країн Вишеградської четвірки та українські реалії» / інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2014. 86 с.
5. Школа І. М., Бабінська О. В. Розвиток підприємництва в контексті Євроінтеграційних процесів. «Книги – XXI», 2007. 272 с.

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

**ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ:
ІСТОРИЧНІ, КУЛЬТУРНІ,
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ
ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

12–13 квітня 2023 року

м. Київ, Україна

Підписано до друку 14.04.2023. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 15,35. Тираж 100. Замовлення № 0523-029.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.